

Forfatter: Kierkegaard, Søren

Titel: Frygt og bæven

Citation: Kierkegaard, Søren: "Frygt og bæven", i Kierkegaard, Søren: *Frygt og bæven*, udg. af Lars Petersen ; Merete Jørgensen , Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, Borgen, 1994, s. 1. Onlineudgave fra Arkiv for Dansk Litteratur: <https://tekster.kb.dk/text/adl-texts-kierkegaard02val-shoot-idm140578677539392.pdf> (tilgået 30. april 2024)

Anvendt udgave: Frygt og bæven

SØREN KIERKEGAARD

Frygt og Bæven Sygdommen til Døden Taler

TEKSTUDGIVELSE, EFTERSKRIFT OG NOTER AF

Lars Petersen

under medvirken af Merete Jørgensen

Danske Klassikere

Det danske Sprog - og Litteraturselskab

Borgen

4

Danske Klassikere udgives med støtte af Kulturministeriet Redaktionsudvalg: Charlotte Madsen for NDL, Peter Seeberg for Dansk Forfatterforening, Mogens Brøndsted, Erik Dal og Jørgen Hunosøe for DSL. Serien redigeres af de to sidstnævnte, dette bind desuden af Erik Petersen som tilsynsførende. Tekstgrundlag: *Samlede Værker III* 1921 og XI 1929. Nr. 989022

Efterskrift og noter © DSL/Borgen 1989 ISBN 87-418-8835-9 Omslag: Stig Brøgger · Tryk: Rounborgs grafiske hus, Holstebro

5

Frygt og Bæven

6

Frygt og Bæven udkom 16.10.1843, kostede 1 rigsdaler og omfatter [VIII] + 135 + [1]sider.

I modstående titelblad (1. linie 89 mm bred), II motto, III-VIII Forord, 1-135 tekst (1 Stemning, 8 Lovtale over Abraham, 19 deltitel Problemata, 132 Epilog), [136] blank

7

8

Was Tarquinius Superbus in seinem Garten mit den Mohnkopfen sprach, verstand der Sohn, aber nicht der Bote.

Hamann.

9

Forord

Ikke blot i Handelens, men ogsaa i Ideernes Verden foranstalter vor Tid ein wirklicher Ausverkauf. Alt faaes for en saadan Spot-Priis, at det bliver et Spørgsmaal, om der tilsidst er Nogen, der vil byde. Enhver speculativ Marqueur, der samvittighedsfuldt pointerer den nyere Philosophies betydningsfulde Gang, enhver Privatdocent, Repetent, Student, enhver Udflytter og Indsidder i Philosophien bliver ikke staaende ved at tvivle om Alt, men gaaer videre. Maaskee vilde det være utidigt og ubetimeligt at spørge dem, hvor de dog egentlig komme hen, men høfligt og beskedent er det vel at ansee det for afgjort, at de have tvivlet om Alt,

da det jo ellers var en besynderlig Tale, at de gik videre. Denne foreløbige Bevægelse have de da Alle gjort og formodentlig saa let, at de ikke finde det fornødent at lade et Ord falde om, hvorledes; thi end ikke den, der ængstelig og bekymret søgte en lille Oplysning, fandt en saadan, et veiledende Vink, en lille diætetisk Forskrift om, hvorledes man forholder sig under denne uhyre Opgave. »Men Cartesius har jo gjort det?« Cartesius, en ærværdig, ydmyg, redelig Tænkter, hvis Skrifter vist Ingen kan læse uden den dybeste Rørelse, han har gjort, hvad han har sagt, og sagt, hvad han har gjort. Ak! Ak! Ak! det er en stor Sjeldenhed i vor Tid! Cartesius har, som han selv ofte nok gjentager, ikke tvivlet i Forhold til Troen. (*»Memores tamen, ut jam dictum est, huic lumini naturali tamdiu tantum esse credendum, quamdiu nihil contrarium a Deo ipso revelatur. Præter cætera autem, memoriæ nostræ pro summa regula est infigendum, ea quæ nobis a Deo revelata sunt, ut omnium certissima esse credenda; et quamvis forte lumen rationis, quam maxime clarum et evidens, aliud quid nobis suggerere videretur, soli tamen auctoritati 10 divinæ potius quam proprio nostro iudicio fidem esse adhibendam. Cfr. Principia philosophiæ, pars prima §28 og §76*). Han har ikke raabt Brand og gjort det til Pligt for Alle at tvivle, thi Cartesius var en stille eensom Tænkter, ikke en brølende Gadevægter; han har beskedent bekjendt, at hans Methode kun havde Betydning for ham selv og havde tildeels sin Grund i hans tidligere forqvaklede Viden. (*Ne quis igitur putet, me hîc traditurum aliquam methodum, quam unusquisque sequi debeat ad recte regendam rationem; illam enim tantum, quam ipsemet secutus sum, exponere decrevi. Sed simul æ illud studiorum curriculum absolvi (sc. juventutis), quo decurso mos est in eruditorum numerum cooptari, plane aliud coepi cogitare. Tot enim me dubiis totque erroribus implicatum esse animadverti, ut omnes discendi conatus nihil aliud mihi profuisse iudkarem, quam quod ignorantiam meam magis magisque detexissem. Cfr. Dissertatio de methodo p. 2 og 3*). - Hvad hine gamle Grækere, der dog ogsaa forstode sig lidt paa Philosophien, antog at være en Opgave for hele Livet, fordi den tvivlende Færdighed ikke erhverves i Dage og Uger, hvad den gamle udtjente Strider opnaaede, der havde bevaret Tvivlens Ligevægt gjennem alle Besnærelser, uforfærdet negtet Sandsens Vished og Tankens Vished, ubestikkelig trodset Selvkjærlighedens Angst og Medfølelsens Insinuationer - dermed begynder i vor Tid Enhver.

I vor Tid bliver Enhver ikke staaende ved Troen, men gaaer videre. Et Spørgsmaal om, hvor de komme hen, vilde maaskee være en Dumdristighed, derimod er det vel et Tegn paa Belevenhed og Dannelse, at jeg antager, at Enhver har Troen, da det ellers bliver en besynderlig Tale: at gaae videre. I hine gamle Dage var det anderledes, da var Troen en Opgave for hele Livet, fordi man antog, at den troende Færdighed ikke erhverves hverken i Dage eller Uger. Naar da den prøvede Olding nærmede sig sit Endeligt, havde stridt den gode Strid og bevaret Troen, da var hans Hjerte ungt nok til ikke at have glemt hiin Angst og Bævelse, der tugtede Ynglingen, som Manden vel 11 beherskede, men som intet Menneske ganske voxer fra - uden forsaavidt det skulde lykkes ved saa tidlig som mulig at gaae videre. Hvor da hine ærværdige Skikkelser naaede hen, der begynder i vor Tid Enhver for at gaae videre.

Nærværende Forfatter er ingenlunde Philosoph, han har ikke forstaaet Systemet, om det er til, om det er færdigt, han har allerede nok for sit svage Hoved i den Tanke, hvilket uhyre Hoved Enhver i vor Tid maa have, da Enhver har en saadan uhyre Tanke. Om man end var istand til at omsætte hele Troens Indhold i Begrebets Form, saa følger deraf ikke, at man har begrebet Troen, begrebet, hvorledes man kom ind i den, eller hvorledes den kom ind i Een. Nærværende Forfatter er ingenlunde Philosoph, han er, *poetice et eleganter*, en ExtraSkriver, der hverken skriver Systemet eller *Løfter* om Systemet, der hverken forskriver sig paa Systemet, eller *til* Systemet Han skriver, fordi det er ham en Luxus, der vinder i Behagelighed og Evidents, jo Færre der kjøbe og læse, hvad han skriver. Han forudseer let sin Skjebne i en Tid, da man har slaaet en Streg over Lidenskabens for at tjene Videnskabens, i en Tid, da en Forfatter, der vil have Læsere, maa passe paa at skrive saaledes, at det beqvemt lader sig gjennemblade under Middagssøvnen, og passe paa at danne sin ydre Optræden i Lighed med hiin hofflige Gartnersvends i Adresseavisen, der med Hatten i Haanden og gode Recommendationer fra det Sted, hvor han har tjent sidst, anbefaler sig til et høistæret Publikum. Han forudseer sin Skjæbne, at blive aldeles ignoreret, han aner det Forfærdelige, at den nidkjære Kritik vil lade ham flere Gange staae Skoleret; han gruer for det endnu Forfærdeligere, at en eller anden driftig Registrator, en Paragraphsluger, (der, for at frelse Videnskabens, altid er villig til at gjøre ved Andres Skrifter, hvad Trop for »at redde Smagen« høimodigen gjorde ved »Menneskeslægtens Ødelæggelse«) - skal skære ham over i §§, og gjøre det med samme Ubøielighed som den Mand, der for 12 at tjene Interpunctions-Videnskabens inddeelte sin Tale ved at tælle Ordene, saa der gik 50 Ord paa et Punktum og 35 paa et Semikolon. - Jeg falder i dybeste Underdanighed ned for enhver systematisk Posekigger: »Det er ikke Systemet, det har ikke det Mindste med Systemet at gjøre. Jeg nedbeder alt Godt over Systemet og over de danske Interessenter i denne Omnibus; thi et Taarn bliver det nok neppe. Jeg ønsker dem alle samtlige og hver især til Lykke og Velsignelse.«

Ærbødigst

Johannes de silentio.

Der var engang en Mand, han havde som Barn hørt hiin skjønne Fortælling om, hvorledes Gud fristede Abraham, og hvorledes han bestod i Fristelsen, bevarede Troen og anden Gang fik en Søn mod Forventning. Da han blev ældre, læste han den samme Fortælling med endnu større Beundring; thi Livet havde adskilt, hvad der var forenet i Barnets fromme Eenfoldighed. Jo ældre han blev, desto oftere vendte hans Tanke sig til hiin Fortælling, hans Begeistring blev stærkere og stærkere, og dog kunde han mindre og mindre forstaae Fortællingen. Tilsidst glemte han alt Andet over den; hans Sjæl havde kun eet Ønske, at see Abraham, een Længsel, at have været Vidne til hiin Begivenhed. Hans Begjering var ikke at see Østerlandets skjønne Egne, ikke det forjættede Lands jordiske Herlighed, ikke hiint gudfrygtige Ægtepar, hvis Alderdom Gud velsignede, ikke den bedagede Patriarchs ærværdige Skikkelse, ikke den af Gud skjænkede Isaaks frodige Ungdom - han havde Intet mod, at det Samme foregik paa en gold Hede. Hans Attraa var at følge med de 3 Dages Reise, da Abraham reed med Sorgen foran sig og Isaak ved sin Side. Hans Ønske var at være tilstede i den Stund, da Abraham opløftede sit Øie og saae Morijabjerget i det Fjerne, den Stund han lod Æslerne tilbage, og gik ene med Isaak op til Bjerget; thi det, der beskæftigede ham, var ikke Phantasieens kunstrige Væven, men Tankens Gysen.

Hiin Mand var ikke Tænkter, han følte ingen Trang til at komme ud over Troen; det tyktes ham at maatte være det Herligste, at ihukommes som dens Fader, et misundelsesværdigt Lod, at eie den, om end Ingen vidste det.

Hiin Mand var ikke lærd Exeget, han kunde ikke Hebraisk; havde han kunnet Hebraisk, da havde han maaskee let forstaaet Fortællingen og Abraham.

14

I

»Og Gud fristede Abraham og sagde til ham, tag Isaak, Din eneste Søn, som Du elsker, og gaae hen i det Land Morija og offer ham der til et Brændoffer paa et Bjerg, som jeg vil vise Dig.«

Det var en aarle Morgen, Abraham stod tidlig op, han lod Æslerne sadle, forlod sit Paulun, og Isaak med ham, men Sara saae ud ad Vinduet efter dem, ned gennem Dalen, indtil hun ikke saae dem mere. De rede tause i 3 Dage, paa den 4de Dags Morgen sagde Abraham end ikke et Ord, men opløftede Øiet og saae Morijabjerget i det Fjerne. Han lod Drengene tilbage og gik ene med Isaak ved Haanden op til Bjerget Men Abraham sagde til sig selv: »jeg vil dog ikke dølgge for Isaak, hvorhen denne Gang fører ham.« Han stod stille, han lagde sin Haand paa Isaaks Hoved til en Velsignelse, og Isaak bøiede sig for at modtage den. Og Abrahams Aasyn var Faderlighed, hans Blik var mildt, hans Tale formanende. Men Isaak kunde ikke forstaae ham, hans Sjæl kunde ikke opløftes; han omfattede Abrahams Knæe, han bønfuldt ved hans Fod, han bad for sit unge Liv, for sin skjønne Forhaabning, han mindede om Glæden i Abrahams Huus, han mindede om Sorgen og Eensomheden. Da reiste Abraham Drengen op og gik med ham ved sin Haand, og hans Ord vare fulde af Trøst og Formaning. Men Isaak kunde ikke forstaae ham. Han besteg Morijabjerget, men Isaak forstod ham ikke. Da vendte han sig bort et Øieblik fra ham, men da Isaak anden Gang saae Abrahams Aasyn, da var det forandret, hans Blik var vildt, hans Skikkelse var Rædsel. Han greb Isaak i Brystet, kastede ham til Jorden og sagde: »Dumme Dreng, troer Du jeg er Din Fader? Jeg er en Afgudsdyrker. Troer Du det er Guds Befaling? Nei det er min Lyst.« Da skjælvende Isaak og raabte i sin Angst: »Gud i Himlene forbarm Dig over mig, Abrahams Gud forbarm Dig over mig, har jeg ingen Fader paa Jorden, saa vær Du min Fader!« Men Abraham sagde sagte ved sig selv: »Herre i Himlene, jeg takker Dig; det er dog bedre at han troer, jeg er et Umenneske, end at han skulde tabe Troen paa Dig.«

15

Naar Barnet skal vænnes fra, da sværter Moderen sit Bryst, det var jo og Synd, at Brystet skulde see lifligt ud, naar Barnet ikke maa faae det. Saa troer Barnet, at Brystet har forandret sig, men Moderen hun er den samme, hendes Blik er kjærligt og ømt som altid. Held den, der ikke behovede forfærdeligere Midler for at vænne Barnet fra!

16

II

Det var en aarle Morgen, Abraham stod tidlig op, han omfavned Sara, sin Alderdoms Brud, og Sara kyssede Isaak, der tog Skjendselen fra hende, hendes Stolthed, hendes Haab i alle Slægter. Saa rede de tause hen ad Veien, og Abrahams Blik var fæstet mod Jorden, til paa den 4de Dag, da opløftede han Øiet og saae langt borte Morija Bjerget, men hans Blik vendte sig atter mod Jorden. Taus lagde han Brændet til Orden, bandt Isaak, taus drog han Kniven; da saae han Væderen, som Gud havde udseet. Den offrede han og drog hjem. - - Fra den Dag af blev Abraham gammel, han kunde ikke glemme, at Gud havde fordret det af ham. Isaak trivedes som forhen; men Abrahams Øie var fordunklet, han saae ikke Glæden mere.

Naar Barnet er blevet stort og skal vænnes fra, da skjuler Moderen jomfrueligt sin Barm, saa har Barnet ingen Moder mere. Held det Barn, der ikke anderledes tabte Moderen!

17

III

Det var en aarle Morgen, Abraham stod tidlig op; han kyssede Sara, den unge Moder, og Sara kyssede Isaak, hendes Lyst, hendes Glæde i alle Tider. Og Abraham reed tankefuld hen ad Veien, han tænkte paa Hagar og Sønnen, som han jog ud i Ørkenen. Han besteg Morijabjerget, han drog Kniven.

Det var en stille Aften, da reed Abraham ene ud, og han reed til Morijabjerget; han kastede sig paa sit Aasyn, han bad Gud at tilgive ham hans Synd, at han havde villet ofre Isaak, at Faderen havde glemt sin Pligt mod Sønnen. Han reed oftere sin eensomme Vei, men han fandt ikke Ro. Han kunde ikke begribe, at det var en Synd, at han havde villet ofre Gud det Bedste, han eiede, det, hvorfor han gjerne selv havde ladet sit Liv mange Gange; og hvis det var en Synd, hvis han ikke havde elsket Isaak saaledes, da kunde han ikke forstaae, at den kunde tilgives; thi hvilken Synd var forfærdeligere?

Naar Barnet skal vænnes fra, da er ei heller Moderen uden Sorg, at hun og Barnet mere og mere skilles ad; at Barnet, der først laae under hendes Hjerte, senere dog hvilede ved hendes Bryst, ikke skal være saa nær mere. Saa sørg de sammen den korte Sorg. Held den, der beholdt Barnet saa nær, og ikke behovede at sørge mere!

18

IV

Det var en aarle Morgen, Alt var beredt til Reisen i Abrahams Huus. Han tog Afsked med Sara, og Elieser den troe Tjener fulgte ham ud ad Veien, indtil han atter vendte tilbage. De rede eendrægtigen sammen, Abraham og Isaak, indtil de kom til Morijabjerget. Men Abraham beredte Alt til Offret, rolig og mild, men idet han vendte sig bort og drog Kniven, da saae Isaak, at Abrahams Venstre knyttede sig i Fortvivlelse, at der gik en Skjælven igjennem hans Legeme - men Abraham drog Kniven.

Da vendte de atter hjem, og Sara ilede dem imøde, men Isaak havde tabt Troen. Der er i Verden aldrig sagt et Ord derom, og Isaak talte aldrig til noget Menneske, om hvad han havde seet, og Abraham anede ikke, at Nogen havde seet det.

Naar Barnet skal vænnes fra, da har Moderen den stærkere Føde ved Haanden, at Barnet ikke skal omkomme. Held den, der har den stærkere Føde ved Haanden!

Saaledes og paa mange lignende Maader tænkte hiin Mand, om hvilken vi tale, over denne Begivenhed Hver

Gang han da efter en Vandring til Morija-Bjerget vendte hjem, da sank han sammen af Træthed, han foldede sine Hænder og sagde: »Ingen var dog stor som Abraham, hvo er istand til at forstaae ham?«

19

Lovtale over Abraham

Dersom der ingen evig Bevidsthed var i et Menneske, dersom der til Grund for Alt kun laae en vildt gjærende Magt, der vridende sig i dunkle Lidenskaber frembragte Alt, hvad der var stort og hvad der var ubetydeligt, dersom en bundløs Tomhed, aldrig mættet, skjulte sig under Alt, hvad var da Livet Andet end Fortvivelse? Dersom det forholdt sig saaledes, dersom der intet helligt Baand var, der sammenknyttede Menneskeheden, dersom den ene Slægt stod op efter den anden som Løvet i Skoven, dersom den ene Slægt afløste den anden som Fuglesangen i Skoven, dersom Slægten gik gennem Verden, som Skibet gaaer gennem Havet, som Veiret gennem Ørkenen, en tankeløs og ufrugtbar Gjerning, dersom en evig Glemsel altid hungrig lurede paa sit Bytte, og der var ingen Magt stærk nok til at frarive den det - hvor var da Livet tomt og trøstesløst! Men derfor er det ikke saaledes, og som Gud skabte Mand og Qvinde, saa dannede han Helten og Digteren eller Taleren. Denne kan Intet gjøre af hvad hiin gjør, han kan kun beundre, elske, glæde sig ved Helten. Dog er ogsaa han lykkelig, ikke mindre end denne; thi Helten er ligesom hans bedre Væsen, i hvilket han er forelsket, glad ved, at det dog ikke er ham selv, at hans Kjærlighed kan være Beundring. Han er Erindringens Genius, kan Intet gjøre uden minde om, hvad der er gjort, Intet gjøre uden beundre, hvad der er gjort; han tager Intet af sit Eget, men er misundelig paa det Betroede. Han følger sit Hjertes Valg, men naar han har fundet det Søgte, da vandrer han om for hver Mands Dør med sin Sang og med sin Tale, at Alle maae beundre Helten som han, være stolt af Helten, som han er det. Dette er hans Bedrift, hans ydmyge Gjerning, dette er hans tro Tjeneste i Heltens Huus. Bliver han saaledes sin Kjærlighed tro, strider han Dag og Nat med Glemselens Underfundighed, der vil fraliste ham Helten, da har han fuldkommet sin Gjerning, da samles han med Helten, der har elsket ham ligesaa trofast, thi Digteren er ligesom Heltens bedre Væsen, vel kraftsløs som et Minde er det, men ogsaa forklaret, som et Minde er det. Derfor skal Ingen være glemmt, der var stor, og varer det 20 end længere, tager Misforstaaelsens Sky end Helten bort, hans Elsker kommer dog, og jo længere Tiden gik hen, desto trofastere hænger han ved ham.

Nei! Ingen skal glemmes, der var stor i Verden; men Enhver var stor paa sin Viis, og Enhver i Forhold til dets Storhed, han elskede. Thi den, der elskede sig selv, blev stor ved sig selv, og den, der elskede andre Mennesker, blev stor ved sin Hengivenhed, men den, der elskede Gud, blev større end Alle. Enhver skal mindes, men Enhver blev stor i Forhold til sin Forventning. Een blev stor ved at forvente det Mulige; en Anden ved at forvente det Evige; men den, der forventede det Umulige, blev større end Alle. Enhver skal mindes, men Enhver var stor alt i Forhold til dets Størrelse, han stred med Thi den, der stred med Verden, blev stor ved at overvinde Verden, og den, der stred med sig selv, blev større ved at overvinde sig selv; men den, der stred med Gud, blev større end Alle. Saaledes blev der stridt i Verden, Mand mod Mand, Een mod Tusinde, men den, der stred med Gud, var større end Alle. Saaledes blev der stridt paa Jorden: der var den, der overvandt Alt ved sin Kraft, og der var den, der overvandt Gud ved sin Afmagt. Der var den, der stoledes paa sig selv og vandt Alt, der var den, der tryk ved sin Styrke offrede Alt, men den, der troede Gud, var større end Alle. Der var den, der var stor ved sin Kraft, og den, der var stor ved sin Viisdom, og den, der var stor ved sit Haab, og den, der var stor ved sin Kjærlighed, men Abraham var større end Alle, stor ved den Kraft, hvis Styrke er Afmagt, stor ved den Viisdom, hvis Hemmelighed er Daarskab, stor ved det Haab, hvis Form er Vanvid, stor ved den Kjærlighed, der er Had til sig selv.

Ved Troen vandrede Abraham ud fra Fædrenes Land og blev Fremmed i Forjættelsens. Han lod Eet tilbage, tog Eet med sig; han lod sin jordiske Forstand tilbage, og tog Troen med sig; ellers var han vel ikke vandret ud, men havde tænkt, det er jo urimeligt. Ved Troen var han en Fremmed i Forjættelsens Land, og der var Intet, der erindrede ham om det Kjære, men Alt fristede ved sin Nyhed hans Sjæl til vemodig Længsel. Og dog var han Guds Udvalgte, i hvem Herren havde Velbehag! Ja havde han været en Forskudt, forstødt fra Guds Naade, da kunde han bedre have fattet det, nu var det jo som en Spot over ham og over hans Tro. Der var i Verden ogsaa den, der levede forviist fra det fædrene Land, som han elskede. Han er ikke glemmt, ei 21 heller hans Klagesange, naar han i Vemod søgte og fandt det Tabte. Af Abraham er der ingen Klagesang. Det er menneskeligt at klage, menneskeligt at græde med den Grædende, men det er større at troe, saligere at betragte den Troende.

Ved Troen modtog Abraham Forjættelsen, at i hans Sæd skulde alle Jordens Slægter velsignes. Tiden gik hen, Muligheden var der, Abraham troede; Tiden gik hen, det blev urimeligt, Abraham troede. Der var den i Verden, der ogsaa havde en Forventning. Tiden gik hen, det lakkede mod Aften, han var ikke ussel nok til at

have glemt sin Forventning, derfor skal han heller ikke glemmes. Da sørgede han, og Sorgen bedrog ham ikke, som Livet havde gjort det, den gjorde for ham Alt hvad den kunde, i Sorgens Sødme eiede han sin skuffede Forventning. Det er menneskeligt at sørge, det er menneskeligt at sørge med den Sørgende, men det er større at troe, saligere at betragte den Troende. Af Abraham have vi ingen Sørgesang. Han talte ikke vemodig Dagene, medens Tiderne gik, han betragtede ikke Sara med mistænksomme Blikke, om hun ikke blev gammel, han standsede ikke Solens Gang, at Sara ikke skulde ældes og med hende hans Forventning, dyssende sang han ikke for Sara sit vemodige Qvad. Abraham blev gammel, Sara til Spot i Landet, og dog var han Guds Udvalgte og Arving til Forjættelsen, at i hans Sæd skulde alle Jordens Slægter velsignes. Saa var det jo bedre, at han ikke var Guds Udvalgte? Hvad er det at være Guds Udvalgte? Er det at blive negtet i Ungdommen Ungdommens Ønske, for med stor Besværighed at faae det opfyldt i Alderdommen. Men Abraham troede og holdt Forjættelsen fast Hvis Abraham havde vaklet, da havde han opgivet den. Han havde sagt til Gud: »saa er det dog maaskee ikke Din Villie, at det skal skee, saa vil jeg opgive Ønsket; det var mit eneste, det var min Salighed. Min Sjæl er oprigtig, jeg skjuler intet hemmeligt Nag, fordi Du negtede det.« Han skulde ikke være glemt, han skulde have frelst Mange ved sit Exempel, men dog ikke være bleven Troens Fader; thi det er stort at opgive sit Ønske, men det er større at fastholde det, efter at have opgivet det; det er stort at gribe det Evige, men det er større at fastholde det Timelige, efterat have opgivet det. - Da kom Tidens fylde. Havde Abraham ikke troet, da var vel Sara død af Sorg, og Abraham, sløvet i Græmmelse, havde ikke forstaaet Opfyldelsen, men smilet ad den som ad en Ungdoms Drøm. Men Abraham troede, derfor var han ung; thi den, der altid haaber det 22 Bedste, han bliver gammel, bedraget af Livet, og den, der altid er forberedt paa det Værste, han bliver tidlig gammel, men den, der troer, han bevarer en evig Ungdom. Priset derfor hiin Fortælling! Thi Sara, skjønt alderstegen, var ung nok til at begjere Moderens Lyst, og Abraham, skjønt graahærdet, var ung nok til at ønske at være Fader. I udvortes Henseende ligger det Vidunderlige i, at det skete efter deres Forventning, i dybere Forstand ligger Troens Vidunder i, at Abraham og Sara vare unge nok til at ønske, og at Troen havde bevaret deres Ønske og dermed deres Ungdom. Han modtog Forjættelsens Opfyldelse, han modtog den troende, og det skete efter Forjættelsen og efter Troen; thi Moses slog Klippen med sin Stav, men han troede ikke.

Da var der Glæde i Abrahams Huus, da Sara stod Brud paa Guldbryllupsdagen.

Dog saaledes skulde det ikke blive; endnu engang skulde Abraham forsøges. Han havde kæmpet med hiin snilde Magt, der opfinder Alt, med him aarvaagne Fjende, der aldrig blunder, med hiin gamle Mand, der overlever Alt, - han havde kæmpet med Tiden og bevaret Troen. Nu blev al Stridens Forfærdelse samlet i eet Øieblik. »Og Gud fristede Abraham og sagde til ham, tag Isaak Din eneste Søn, som Du elsker, gaa hen i det Land Morija og offer ham der til Brændoffer paa et Bjerg, som jeg vil vise Dig.«

Saa var da Alt forspildt, forfærdeligere end om det aldrig var skeet! Saa drev Herren da kun sin Spot med Abraham! Vidunderligt gjorde han det Urimelige virkeligt, nu vilde han atter see det tilintetgjort Det var jo en Daarskab, men Abraham loe ikke deraf, som Sara, da Forjættelsen blev forkyndt. Alt var forspildt! 70 Aars trofaste Forventning, den korte Glæde ved Troens Opfyldelse. Hvo er da den, der river Staven fra Oldingen, hvo er den, der fordrer, at han selv skal bryde den! Hvo er den, der gjør et Menneskes graae Haar trøstesløse, hvo er den, der fordrer, at han selv skal gjøre det! Er der ingen Medlidenhed med den ærværdige Olding, ingen med det uskyldige Barn! Og dog var Abraham Guds Udvalgte, og det var Herren, der paalagde Prøvelsen. Alt skulde nu være forspildt! Slægtens herlige Ihukommelse, Forjættelsen i Abrahams Sæd, det var kun et Indfald, en flygtig Tanke, som Herren havde havt, som Abraham nu skulde udslette. Hiin herlige Skat, der var ligesaa gammel som Troen i Abrahams Hjerter, mange mange Aar ældre end Isaak, Frugten af Abrahams 23 Liv, helliget ved Bønner, modnet i Kampe - Velsignelsen paa Abrahams Læber, denne Frugt skulde nu rives af i Utide og blive uden Betydning; thi hvad Betydning havde den, naar Isaak skulde offres! Hiin vemodige, men dog salige Time, da Abraham skulde tage Afsked med Alt, hvad ham kjært var, da han endnu engang skulde opløfte sit ærværdige Hoved, da hans Aasyn skulde straaale som Herrens, da han skulde samle hele sin Sjæl i en Velsignelse, der var mægtig til at gjøre Isaak velsignet alle Dage - denne Stund skulde ikke komme! Thi Afsked skulde Abraham vel tage med Isaak, men saaledes, at han selv skulde blive tilbage; Døden skulde skille dem ad, men saaledes at Isaak blev dens Bytte. Den gamle Mand skulde ikke glad i Døden lægge velsignende sin Haand paa Isaak, men træt af Livet lægge voldsom Haand paa Isaak. Og det var Gud, der prøvede ham. Ja Vee! Vee det Sendebud, der var kommet frem for Abraham med en saadan Tidende! Hvo havde vovet at være denne Sorgens Udsending. Men det var Gud, der prøvede Abraham.

Dog Abraham troede og troede for dette Liv. Ja havde hans Tro blot været for et tilkommende, da havde han vel lettere kastet Alt bort, for at haste ud af den Verden, han ikke tilhørte. Men Abrahams Tro var ikke en saadan, om der gives en saadan; thi egentlig er det ikke Tro, men Troens fjerneste Mulighed, der yderst i Synskredsen ahner sin Gjenstand, dog adskilt fra den ved et svælgende Dyb, indenfor hvilket Fortvivlelsen driver sit Spil Men Abraham troede netop for dette Liv, at han skulde blive gammel i Landet, hædret i Folket, velsignet i Slægten, uforglemmelig i Isaak, hans Kjæreste i Livet, hvem han omfattede med en Kjærlighed, for hvilken det kun var et fattigt Udtryk, at han troligen opfyldte Faderens Pligt, at elske Sønnen, som det jo og lyder med i Tilsigelsen: den Søn, som Du elsker. Jacob havde 12 Sønner og I han elskede, Abraham havde kun een, som han elskede.

Men Abraham troede og tvivlede ikke, han troede det Urimelige. Hvis Abraham havde tvivlet - da skulde han have gjort noget Andet, noget Stort og Herligt; thi hvorledes kunde Abraham gjøre Andet end hvad stort og herligt er! Han var dragen ud til Morija Bjerget, han havde kløvet Brændet, antændt Baalet, draget Kniven - han havde raabt til Gud: »forsmaa ikke dette Offer, det er ikke det Bedste, jeg eier, det veed jeg vel; thi hvad er en gammel Mand mod Forjættelsens Barn, men det er det Bedste, jeg kan give Dig. Lad Isaak aldrig 24 faae det at vide, at han maa trøste sig ved sin Ungdom.« Han havde stødt Kniven i sit eget Bryst. Han var bleven beundret i Verden, og hans Navn skulde ikke være glemmt; men Eet er, at blive beundret, et Andet, at blive en ledende Stjerne, der frelser den Ængstede.

Men Abraham troede. Han bad ikke for sig, at han maatte bevæge Herren, det var kun da den retfærdige Straf udgik over Sodoma og Gomorra, at Abraham traadte frem med sine Bønner.

Vi læse i hine hellige Skrifter: »og Gud fristede Abraham, og sagde: Abraham, Abraham hvor er Du? men Abraham svarede: her er jeg.« Du, til hvem min Tale henvender sig, var det saaledes Tilfælde med Dig? Naar Du langt borte saae de tunge Tilskikkelser nærme sig, sagde Du da ikke til Bjergene, skjuler mig, til Høiene, falder over mig? Eller var Du stærkere, flyttede dog ikke Foden sig langsomt hen ad Veien, længtes den ikke ligesom tilbage efter de gamle Spoer? Naar der blev kaldet ad Dig, svarede Du da, eller svarede Du ikke, maaskee sagte, og hvidskende? Ikke saaledes Abraham, glad, freidig, tillidsfuld, høit svarede han: her er jeg. Vi læse videre: »og Abraham stod aarle op om Morgenen.« Som var det til en Fest, saaledes ilede han, og aarle om Morgenen var han paa det aftalte Sted, paa Morija Bjerget. Han talte Intet til Sara, Intet til Elicser, hvo kunde ogsaa forstaae ham, havde Fristelsen ikke ved sit Væsen taget Tausheds Løfte af ham? »Han kløvede Brændet, han bandt Isaak, han antændte Baalet, han drog Kniven.« Min Tilhører! Der var mangan Fader, der troede i sit Barn at miste, hvad ham var kjærest i Verden, at berøves ethvert Fremtids Haab; men der var jo dog Ingen, der i den Forstand var Forjættelsens Barn, som Isaak var det for Abraham. Der var mangan Fader, der mistede sit Barn, men saa var det jo Gud, den Almægtiges uforanderlige og urandsagelige Villie, hans Haand tog det. Ikke saaledes med Abraham. Ham var en tungere Prøve forbeholdt, og Isaaks Skjebne var med Kniven lagt i Abrahams Haand. Og han stod der, den gamle Mand med sit eneste Haab! Men han tvivlede ikke, han skuede ikke ængstelig til Høire eller Venstre, han udfordrede ikke Himlen ved sine Bønner. Han vidste, det var Gud den Almægtige, der prøvede ham, han vidste, det var det tungeste Offer, der kunde fordres af ham; men han vidste ogsaa, at intet Offer var for tungt, naar Gud fordrede det - og han drog Kniven.

Hvo styrkede Abrahams Arm, hvo holdt hans Høire opløftet, at den ikke sank afmægtig ned! Den, der seer derpaa, han bliver lammet.

25

Hvo styrkede Abrahams Sjæl, at det ikke sortnede for hans Øie, saa han hverken saae Isaak eller Væderen! Den, der seer derpaa, han bliver blind. - Og dog sjelden nok er maaskee den, der bliver lam og blind, endnu sjeldnere den, der værdigen fortæller, hvad der skete. Vi vide det Alle - det var kun en Prøvelse.

Hvis Abraham, da han stod paa Morija Bjerget, havde tvivlet, hvis han raadvild havde skuuet omkring sig, hvis han, inden han drog Kniven, ved et Tilfælde havde opdaget Væderen, hvis Gud havde tilladt ham at offere den istedenfor Isaak - da var han dragen hjem, Alt var det Samme, han havde Sara, han beholdt Isaak, og dog hvor forandret! Thi hans Tilbagetog var en Flugt, hans Frelse et Tilfælde, hans Løn Beskæmmelse, hans Fremtid maaskee Fortabelse. Da havde han hverken vidnet om sin Tro eller om Guds Naade, men vidnet om, hvor forfærdeligt det er, at drage op til Morija Bjerget. Da skulde Abraham ikke være glemmt, ei heller Morija Bjerget. Dette skulde da nævnes ikke som Ararat, hvor Arken landede, men nævnes som en Forfærdelse, fordi det var her, at Abraham tvivlede.

Ærværdige Fader Abraham! Da Du drog hjem fra Morija Bjerget, da behøvede Du ingen Lovtale, der kunde trøste Dig for det Tabte; thi Du vandt jo Alt, og beholdt Isaak, var det ikke saaledes? Herren tog ham ikke mere fra Dig, men Du sad glad tilbords med ham i Dit Paulun, som Du hisset gjør det i alle Evigheder. Ærværdige Fader Abraham! Aartusinder ere henrundne siden hine Dage, men Du behøver ingen Sildig Elsker, der kan udrykke Dit Minde af Glemsels Vold; thi ethvert Tungemaal minder Dig - og dog lønner Du Din Elsker herligere end Nogen, Du gjør ham hisset salig i Dit Skjød, Du fængsler her hans Øie og hans Hjerte ved Din Gjernings Vidunderlighed. Ærværdige Fader Abraham! Slægtens anden Fader! Du, der først fornam og vidnede om hiin uhyre Lidenskab, der forsmaaer den forfærdelige Kamp med Elementers Rasen og Skabningens Kræfter for at stride med Gud, Du, der først kjendte hiin høieste Lidenskab, det hellige, rene, ydmyge Udtryk for det guddommelige Vanvid, der blev beundret af Hedninger - tilgiv den, der vilde tale til Din Priis, om han ikke gjorde det retteligen. Han taledede ydmygt, som det var hans 26 Hjertes Begjering, han taledede kort, som det sømmer sig, men han skal aldrig glemme, at Du behøvede 100 Aar for at faae en Alderdoms Søn mod Forventning, at Du maatte drage Kniven, før Du beholdt Isaak, han skal aldrig glemme, at Du i 130 Aar ikke kom videre end til Troen.

27

Problemata

28

29

Foreløbig Expectoration

Et gammelt Ord, hentet fra den udvortes og synlige Verden, siger: »kun den, der arbejder, faaer Brødet.« Besynderligt nok, Ordet passer ikke paa den Verden, hvor det nærmest har hjemme; thi den udvortes Verden er Ufuldkommenhedens Lov underlagt, og her gjentager det sig atter og atter, at ogsaa den, der ikke arbejder, faaer Brødet, at den, der sover, faaer det rigeligere, end den, der arbejder. I den udvortes Verden er Alt Ihændehaverens; den træller under Ligegyldighedens Lov, og den, der har Ringen, ham lyder Ringens Aand, enten han er en Nouredin eller en Aladdin, og den, der har Verdens Skatte, han har dem, hvorledes han end fik dem. I Aandens Verden er det anderledes. Her hersker en evig guddommelig Orden, her regner det ikke baade over Retfærdige og Uretfærdige, her skinner Solen ikke baade over Gode og Onde, her gjælder det, at kun den, der arbejder, faaer Brødet, kun den, der var i Angst, finder Hvile, kun den, der stiger ned i Underverdenen, frelser den Elskede, kun den, der drager Kniven, faaer Isaak. Den, der ikke vil arbeide, han faaer ikke Brødet, men bliver bedragen, som Guderne bedrog Orpheus med en luftig Skikkelse istedenfor den Elskede, bedrog ham, fordi han var kjelen, ikke modig, bedrog ham, fordi han var Citharspiller, ikke Mand Her hjælper det ikke at have Abraham til Fader, eller 17 Ahner, den, der ikke vil arbeide, han passer det paa, hvad der staaer skrevet om Israels Jomfru, han føder Vind, men den, der vil arbeide, han føder sin egen Fader.

Der er en Viden, der formastelig vil indføre i Aandens Verden den samme Ligegyldighedens Lov, som den, under hvilken den udvortes Verden sukker. Den mener, at det er nok at vide det Store, andet Arbeide behøves der ikke. Men derfor faaer den ikke Brødet, den omkommer af Hunger, medens Alt forvandler sig til Guld. Og hvad veed den ogsaa? Der var mange Tusinder i den græske Samtid, utallige i de senere Slægter, der vidste alle Miltiades's Triumpher, men der var kun Een, der blev søvnløs over dem. Der var talløse Slægter, der 30 vidste Ord til andet udenad Fortællingen om Abraham, hvor Mange gjorde den søvnløs?

Fortællingen om Abraham har nu den mærkelige Egenskab, at den altid bliver herlig, hvor fattigt man end forstaaer den, men dog gjælder det atter her, om man vil arbeide og være besværet. Men arbeide vil man ikke, og dog vil man forstaae Fortællingen. Man taler til Abrahams Ære, men hvorledes? Man giver det Hele et ganske almindeligt Udtryk: »det var det Store, at han elskede Gud saaledes, at han vilde offre ham det Bedste.« Det er meget sandt; men det »Bedste« er et ubestemt Udtryk. Man identificerer i Tankens og Mundens Løb ganske trygt Isaak og det Bedste, og den Mediterende kan godt ryge sin Pibe under Meditationen, og den Hørende kan godt strække Benene mageligt ud fra sig. Dersom hiin rige Yngling, hvem Christus mødte paa sin Vei, havde solgt alt sit Gods og givet det til de Fattige, da skulde vi prise ham, som alt hvad der er Stort, og end ikke forstaae ham uden at arbeide, men han var dog ikke bleven en Abraham, uagtet han offrede det Bedste. Det man udelader af Abrahams Historie er Angesten; thi mod Penge har jeg ingen ethisk Forpligtelse, men mod Sønnen har Faderen den høieste og helligste. Dog Angest er en farlig Sag for Blødgjorte, derfor glemmer man den, og desuagtet vil man tale om Abraham. Man taler da, i Talens Løb vexle de tvende Udtryk: Isaak og det Bedste, Alt gaaer ypperligt. Traf det sig imidlertid saa, at der iblandt Tilhørerne var en Mand, der leed af Søvnløshed, da ligger den forfærdeligste, den dybeste, tragiske og comiske Misforstaaelse meget nær. Han gik hjem, han vilde gjøre ligesom Abraham; thi Sønnen er jo det Bedste. Hvis hiin Taler fik det at vide, da gik han maaskee til ham, han samlede al sin geistlige Værdighed og raabte: »afskyelige Menneske, Udskud af Samfundet, hvilken Djævel har saaledes besat Dig, at Du vil myrde din Søn.« Og Præsten, som ikke havde sporet nogen Varme eller Transpiration ved at prædike om Abraham, han forbausedes over sig selv, over den Alvorens Vrede, med hvilken han nedtordnede hiint stakkels Menneske; han var glad over sig selv; thi han havde aldrig talet med saadan Fynd og Salvelse; han sagde til sig selv og sin Kone: »Jeg er Taler, det, der har manglet, har været Anledningen, da jeg i Søndags talte om Abraham, følte jeg mig aldeles ikke greben.« Dersom samme Taler havde en lille Overflødighed af Forstand, der lod sig tabe, saa tænker jeg han tabte den, hvis Synderen roligt og værdigt svarede: det var jo, hvad Du selv prædikede 31 om i Søndags. Hvorledes skulde ogsaa Præsten kunne faae Sligt i sit Hoved, og dog var det jo saa, og Feilen kun den, at han ikke havde vidst, hvad han sagde. At der dog ikke er en Digter, der kunde beslutte sig til at foretrække saadanne Situationer for det Fias og Tant, hvormed man fylder Comedier og Romaner! Det Komiske og det Tragiske berøre her hinanden i absolut Uendelighed. Præstens Tale var

maaskee i og for sig latterlig nok, men blev uendelig latterlig ved sin Virkning, og dog var denne ganske naturlig. Eller hvis Synderen virkelig uden at gjøre nogen Indvending blev omvendt af Præstens Straffetale, hvis denne nidkjære Geistlige gik glad hjem, glad i Bevidstheden om, at han ikke blot virkede fra Prædikestolen, men fremfor Alt med uimodstaaelig Magt som Sjælesørger, idet han om Søndagen begejstrede Menigheden, medens han om Mandagen som en Cherub med luende Glavind stillede sig for den, der ved sin Gjerning vilde gjøre hiint gamle Ord til Skamme, at det ikke gaaer til i Verden som Præsten prædiker*.

Hvis Synderen derimod ikke blev overbevist, saa er hans Situation tragisk nok. Han blev da formodentlig henrettet eller sendt i Daarekisten, kort, han blev ulykkelig i Forhold til den saakaldte Virkelighed, i en anden Forstand tænker jeg vel, at Abraham gjorde ham lykkelig; thi den, der arbejder, omkommer ikke.

Hvoraf forklarer man en saadan Modsigelse som hiin Talers? Er det fordi Abraham har faaet Hævd paa at være en stor Mand, saa at hvad han gjør, er stort, og naar en Anden gjør det Samme, er det Synd, himmelraabende Synd? I saa Fald da ønsker jeg ikke at deeltage i slig tankeløs Lovprisen. Kan Troen ikke gjøre det til en hellig Handling at ville myrde sin Søn, saa lad den samme Dom gaae over Abraham som over enhver Anden. Mangler man maaskee Mod til at gennemføre sin Tanke, at sige, at Abraham var en Morder, da er det vel bedre at erhverve dette Mod, end at spille Tiden paa ufortjente Lovtaler. Det ethiske Udtryk for hvad Abraham gjorde er, at han vilde myrde Isaak, det religieuse er, at han vilde offre Isaak; men i denne Modsigelse ligger netop Angesten, der vel kan gjøre et Menneske søvnløst, og dog er Abraham ikke den, han er, uden denne Angst Eller ^{*} 32 gjorde Abraham maaskee slet ikke, hvad der fortælles, var det maaskee paa Grund af hine Tidens Forhold noget ganske Andet, saa lad os glemme ham; thi hvad er det Umagen værd at erindre det Forbigangne, der ikke kan blive et Nærværende. Eller havde maaskee hiin Taler glemt Noget, der svarede til den ethiske Forglemmelse, at Isaak var Sønnen. Naar Troen nemlig ved at blive til Nul og Nichts tages bort, saa bliver kun det raae Factum tilbage, at Abraham vilde myrde Isaak, hvilket er nemt nok at eftergjøre for Enhver, der ikke har Troen, det vil sige den Tro, der gjør ham det svært.

Jeg for mit Vedkommende mangler ikke Mod til at tænke en Tanke heel; hidtil har jeg ingen frygtet, skulde jeg støde paa en saadan, da vil jeg haabe, at jeg idetmindste har Oprigtighed til at sige, denne Tanke frygter jeg, den oprører noget Andet i mig og derfor vil jeg ikke tænke den, gjør jeg Uret dermed, saa vil Straffen vel ikke udeblive. Hvis jeg havde erkjendt det for Sandhedens Dom, at Abraham var en Morder, da veed jeg ikke, om jeg havde kunnet bringe min Pietet for ham til Taushed. Havde jeg imidlertid tænkt det, saa havde jeg formodentlig tiet dermed; thi i slige Tanker skal man ikke indvie Andre. Men Abraham er intet Blendværk, han har ikke sovet sig til sin Navnkundighed, han skylder den ikke en Lune af Skjebnen.

Kan man da uforbeholdent tale om Abraham, uden at løbe Fare for, at en Enkelt gaaer hen i Forvildelse og gjør ligesaa? Tør jeg det ikke, saa vil jeg reent tie om Abraham, og fremfor Alt vil jeg ikke nedsætte ham saaledes, at han netop derved bliver en Snare for de Svage. Gjør man nemlig Troen til Alt d.v.s. til det, den er, saa tænker jeg vel, man tør tale uden Fare derom i vor Tid, der neppe extravagerer i Troen, og det er kun ved Troen man faaer Lighed med Abraham, ikke ved Mordet Gjør man Kjærligheden til en flygtig Stemning, en vellystig Rørelse i et Menneske, saa lægger man kun Snarer for den Svage, naar man vil tale om Kjærlighedens Bedrifter. En forbigaaende Bevægelse har vel Enhver, men hvis derfor Enhver vilde gjøre det Forfærdelige, som Kjærligheden har helliget som udødelig Bedrift, da er Alt tabt, baade Bedriften og den Forvildede.

Der lod sig da vel tale om Abraham; thi det Store kan aldrig skade, naar det opfattes i sin Storhed; det er som et tveægget Sværd, der dræber og frelser. Hvis Loddet faldt paa mig at tale derom, da vilde jeg begynde med at vise, hvilken from og gudfrygtig Mand Abraham var, værdig at kaldes Guds Udvalgte. Kun en Saadan paalægges 33 en saadan Prøve; men hvo er en Saadan? Dernæst vilde jeg skildre, hvorledes Abraham elskede Isaak. Til den Ende vilde jeg bede alle gode Aander staae mig bi, at min Tale maatte blive glødende som Faderkjærligheden er det Jeg haaber da at skulle skildre den saaledes, at der ikke blev mangan Fader i Kongens Riger og Lande, der turde paastaae, at han elskede saaledes. Men elskede han ikke som Abraham, saa var jo enhver Tanke om at offre Isaak en Anfægtelse. Dette kunde man allerede tale adskillige Søndage om, man behøver jo ikke at forhaste sig. Følgen vilde da blive, hvis der blev talet retteligen, at en Deel Fædre slet ikke vilde forlange at høre mere, men indtil videre være glade ved, om det virkelig lykkedes dem at elske saaledes, som Abraham elskede. Var der da Een, som, efter at have hørt det Store, men ogsaa det Forfærdelige i Abrahams Daad, vovede at gaae frem ad Veien; da vilde jeg sadle min Hest og ride med ham. Paa hver Station, indtil vi kom til Morija-Bjerget, vilde jeg forklare ham, at han endnu kunde vende om, kunde angre den Misforstaaelse, at han var kaldet til at forsøges i saadan Strid, kunde bekjende, at han manglede Mod, saa Gud selv maatte tage Isaak, hvis han vilde have ham. Det er min Overbevisning, at et saadant Menneske ikke er forskudt, at han kan blive salig med alle Andre, men i Tiden bliver han det ikke. Vilde man, selv i de mest troende Tider, ikke dømme saaledes om et saadant Menneske? Jeg har kjendt et Menneske, der engang kunde have frelst mit Liv, hvis han havde været høimodig. Han sagde ligefrem: »jeg seer nok, hvad jeg kunde gjøre; men jeg vover det ikke, jeg frygter, at jeg senere skal mangle Kraft, at jeg skal fortryde det.« Han var ikke høimodig, men hvo vilde dog derfor ikke vedblive at elske ham?

Naar jeg da saaledes havde talt, havde bevæget Tilhørerne, saa de dog havde fornummet Troens dialectiske Kampe og dens gigantiske Lidenskab, da vilde jeg ikke forskyldte en Vildfarelse fra de Tilhørendes Side, at de skulde tænke: »han har nu Troen i saa høi en Grad, os er det allerede nok, at holde i Skjødene paa ham.« Jeg vilde nemlig tilføie: »jeg har ingenlunde Troen. Jeg er af Naturen et kløgtigt Hoved og ethvert saadant har altid store Vanskeligheder ved at gjøre Troens Bevægelse, uden at jeg dog i og for sig vil tillægge den Vanskelighed noget Værd, der bragte det kløgtige Hoved videre ved at overvinde den, end til det Punkt, hvor det simpleste og enfoldigste Menneske lettere kommer hen.«

34

Kjærligheden har dog I Digterne sine Præster, og stundom hører man en Rost, der veed at holde den i Hævd; men om Troen høres der intet Ord, hvo taler til denne Lidenskabs Ære? Philosophien gaaer videre. Theologien sidder sminket ved Vinduet og beiler til dens Gunst, falbyder sin Deilighed til Philosophien. Det skal være vanskeligt at forstaae Hegel, men at forstaae Abraham, det er en smal Sag. At gaae ud over Hegel, det er et Underværk, men at komme ud over Abraham, det er det Letteste af Alt. Jeg for mit Vedkommende har anvendt adskillig Tid paa at forstaae den hegelske Philosophi, troer ogsaa nogenlunde at have forstaaet den, er dumdrøst nok til at mene, at, naar jeg, trods anvendt Umage, paa enkelte Steder ikke kan forstaae ham, saa har han nok ikke selv været ganske klar. Alt Dette gjør jeg let, naturligt, mit Hoved lider ikke derved. Naar jeg derimod skal til at tænke over Abraham, da er jeg som tilintetgjort. Jeg faaer i ethvert Moment Øie paa hiint uhyre Paradox, der er Indholdet af Abrahams Liv, i ethvert Moment bliver jeg stød tilbage, og min Tanke kan, trods al sin Lidenskab, ikke trænge ind i det, ikke komme et Haarsbred videre. Jeg anstrænger enhver Muskel for at faae Vuet, i samme Øieblik bliver jeg paralytisk.

Jeg er ikke ukjendt med hvad der i Verden er blevet beundret som stort og høimodigt, min Sjæl føler sit Slægtskab dermed, den er i al Ydmyghed forvissat om, at det ogsaa var min Sag, Helten stred, i Betragtningens Øieblik tilraaber jeg mig selv: *jam tua res agitur*. I Helten tænker jeg mig ind, i Abraham kan jeg ikke tænke mig ind, naar jeg har naaet Høiden, falder jeg ned, da det, der bydes mig, er et Paradox. Dog derfor mener jeg ingenlunde, at Troen er noget Ringe, men tvertimod, at den er det Høieste, samt at det er uredeligt af Philosophien at give noget Andet isteden og lade haant om Troen. Philosophien kan og skal ikke give Troen, men den skal forstaae sig selv, og vide hvad den byder og Intet tage og allermindst franarre Menneskene Noget, som var det Intet. Jeg er ikke ukjendt med Livets Nød og Farer, jeg frygter dem ikke, og gaaer dem freidigt imøde. Jeg er ikke ufortrolig med det Forfærdelige, min Hukommelse er en trofast Viv og mm Phantasi er, hvad jeg selv ikke er, en flittig lille Pige, der sidder hele Dagen stille ved sit Arbeide, og om Aftenen veed at snakke saa kjont for mig, at jeg maa see derpaa, uagtet det just ikke altid er Landskaber eller Blomster, eller Schäfer-Historier, hun maler. Jeg har seet det under Øinene, jeg flyer det ikke ræd, men jeg veed meget 35 vel, at, om jeg end gaaer det modig imøde, mit Mod dog ikke er Troens Mod og Intet at sammenligne med dette. Jeg kan ikke gjøre Troens Bevægelse, jeg kan ikke lukke Øinene og styrte mig tillidsfuld i det Absurde, det er mig en Umulighed, men jeg roser mig ikke deraf Jeg er overbevist om, at Gud er Kjærlighed; denne Tanke har for mig en oprindelig lyrisk Gyldighed Naar den er mig nærværende, er jeg udsigelig salig, naar den er fraværende, længes jeg efter den hæftigere, end den Elskende efter sin Gjenstand; men jeg troer ikke, dette Mod mangler mig. Guds Kjærlighed er mig, baade i directe og omvendt Forstand, incommensurabel for hele Virkeligheden. Jeg er ikke feig nok til derfor at klynke og klage, men heller ei lumsk nok til at negte, at Troen er noget langt Høiere. Jeg kan godt udholde at leve paa min Viis, jeg er glad og tilfreds, men min Glæde er ikke Troens og er dog i Sammenligning med denne ulykkelig. Jeg besværer ikke Gud med mine Smaa-Sorger, det Enkelte bekymrer mig ikke, jeg stirrer kun paa min Kjærlighed, og holder dens jomfruelige Flamme reen og klar; Troen er overbevist om, at Gud bekymrer sig om det Mindste. Jeg er fornøiet med i dette Liv at være viet til venstre Haand, Troen er ydmyg nok til at forlange den høire; thi at det er Ydmyghed, det negter jeg ikke og skal aldrig negte.

Mon virkelig Enhver i min Samtid er istand til at gjøre Troens Bevægelser? Dersom jeg ikke har taget meget feil af den, da er den snarere tilboelig til at være stolt af at gjøre hvad den vel end ikke troer mig istand til d.v.s. det Ufuldkomne. Det er min Sjæl imod at gjøre, hvad der saa ofte skeer, at tale umenneskeligt om det Store, som var nogle Aartusinder en uhyre Afstand; jeg taler helst menneskelig derom, som var det skeet igaar, og lader kun Storheden selv være Afstanden, der enten opløfter eller dommer. Hvis jeg da (i Qualitet af tragisk Helt; thi høiere kan jeg ikke komme) var bleven tilsagt til en saadan extraordinair Kongercise som den til Morija-Bjerget, jeg veed vel, hvad jeg havde gjort Jeg havde ikke været feig nok til at blive hjemme, havde heller ikke ligget og drevet paa Landeveien, havde heller ei glemt Kniven, at der kunde blive lidt Sinken, jeg er temmelig forvissat om, at jeg havde været paa Klokkeslettet, havt Alt i Orden - maaskcc var jeg snarere kommen for tidlig, at det snart kunde være overstaaet. Men jeg veed tillige, hvad jeg fremdeles havde gjort Jeg havde i samme Øieblik, som jeg besteg Hesten, sagt til mig selv: nu er Alt tabt, Gud fordrer Isaak, jeg offerer ham, med ham al min Glæde 36 - dog er Gud Kjærlighed og vedbliver at være det for mig; thi i Timeligheden kan Gud og jeg ikke tale sammen, vi have intet Sprog tilfælleds. Maaskee vil En eller Anden i vor Tid være taabelig nok, misundelig nok paa det Store, til at ville indbilde sig og mig, at hvis jeg virkelig havde gjort dette, da havde jeg gjort det endnu større, end hvad Abraham gjorde; thi min uhyre Resignation var langt mere ideal og poetisk end Abrahams Smaalighed Og dog er dette den største Usandhed; thi min uhyre Resignation var Surrogatet for Troen. Jeg kunde da heller ikke gjøre mere end den uendelige Bevægelse for at finde mig selv og atter hvile i mig selv. Jeg havde da

heller ikke elsket Isaak, saaledes som Abraham elskede. At jeg var resolut til at gjøre Bevægelsen, kunde bevise mit Mod menneskeligt talt, at jeg elskede ham af min ganske Sjæl er Forudsætningen, uden hvilken det Hele bliver en Misgjerning, men jeg elskede dog ikke som Abraham; thi da havde jeg holdt igjen selv i det sidste Minut, uden at jeg derfor var kommen for silde paa Morija-Bjerget Jeg havde fremdeles ved min Adfærd fordærvet hele Historien; thi hvis jeg havde faaet Isaak igjen, da havde jeg været i Forlegenhed. Det, der faldt Abraham lettest, vilde falde mig svært, det igjen at være glad ved Isaak! thi den, der med hele sin Sjæls Uendelighed, *proprio motu et propriis auspiciis*, har gjort den uendelige Bevægelse og ikke kan gjøre mere, han beholder kun Isaak i Smerten.

Men hvad gjorde Abraham? Han kom hverken for *tidlig* eller for *sildig*. Han besteg Æslet, han reed langsom hen ad Veien. I al den Tid troede han; han troede, at Gud ikke vilde fordre Isaak af ham, medens han dog var villig til at offere ham, naar det forlangtes. Han troede i Kraft af det Absurde; thi menneskelig Beregning kunde der ikke være Tale om, og det var jo det Absurde, at Gud, som fordrede det af ham, i næste Øieblik skulde tilbagekalde Fordringen. Han besteg Bjerget, endnu i det Øieblik da Kniven blinkede, da troede han - at Gud ikke ville fordre Isaak. Han blev da vel overrasket ved Udfaldet, men han havde gennem en Dobbelt-Bevægelse naaet hen til sin første Tilstand, og derfor modtog han Isaak gladere end den første Gang. Lad os gaae videre. Vi lade Isaak virkelig blive offret Abraham troede. Han troede ikke, at han engang skulde blive salig hisset, men at han skulde blive lykkelig her i Verden. Gud kunde give ham en ny Isaak, kalde den offrede tillive. Han troede i Kraft af det Absurde; thi al menneskelig Beregning var jo forlængst ophørt At Sorg kan gjøre 37 et Menneske sindssvagt, det seer man, og det er tungt nok; at der gives en Villie-Kraft, der kan knibe saa yderligt op mod Vinden, at den frelser Forstanden, om end Mennesket bliver lidt underligt, det seer man ogsaa, jeg agter ikke at nedsætte det, men at kunne tabe sin Forstand og dermed hele den Endelighed, hvis Vexel-Mægler den er, og da i Kraft af det Absurde vinde netop den samme Endelighed, det forfærder min Sjæl, men derfor siger jeg ikke, at det er noget Ringe, da det tvertimod er det eneste Vidunder. Man mener i Almindelighed, at det, Troen frembringer, ikke er Kunstværk, at det er grovt og plumpt Arbeide, kun for de mere klodsede Naturer; dog er det langt anderledes. Troens Dialektik er det Fineste og det Mærkværdigste af Alt, den har en Elevation, som jeg vel kan gjøre mig en Forestilling om, men heller ikke mere. Jeg kan gjøre det store Trampolin-Spring, hvorved jeg gaaer over i Uendeligheden, min Ryg er som en Liniedandsers, vreden i min Barndom, derfor falder det mig let, jeg kan een, to, tre gaae paa Hovedet i Tilværelsen, men det næste kan jeg ikke; thi det Vidunderlige kan jeg ikke gjøre; men kun forbauses ved Ja dersom Abraham i det Øieblik, han svingede sit Been over Æselets Ryg, har sagt til sig selv: nu er Isaak tabt, jeg kunde ligesaa gjerne offere ham her hjemme som reise den lange Vei til Morija - saa behøver jeg ikke Abraham, medens jeg nu bøier mig syv Gange for hans Navn og halvfjersindstive Gange for hans Gjerning. Dette har han nemlig ikke gjort, hvad jeg kan bevise deraf, at han blev glad ved at modtage Isaak, ret inderlig glad, at han ingen Forberedelse behøvede, ingen Tid til at samle sig paa Endeligheden og dens Glæde. Hvis det ikke stod sig saaledes med Abraham, da havde han maaskee elsket Gud, men ikke troet; thi den, der elsker Gud uden Tro, han reflekterer paa sig selv, den, der elsker Gud troende, han reflekterer paa Gud.

Paa denne Spidse staaer Abraham. Det sidste Stadium, han taber af Sigte, er den uendelige Resignation. Han gaaer virkelig videre og kommer til Troen; thi alle disse Vrængbilleder af Troen, den jammerlige lunkne Dorskhed, der tænker: det har vel ingen Nød, det er ikke værd at sørge før Tiden; det usle Haab, der siger: man kan ikke vide, hvad der vil skee, det var dog muligt - disse Vrængbilleder høre hjemme i Livets Elendighed, og dem har allerede den uendelige Resignation uendelig foragtet.

Abraham kan jeg ikke forstaae, jeg kan i en vis Forstand Intet lære af ham uden at forbauses. Naar man indbilder sig, at man ved at 38 betænke Udfaldet af hiin Historie, skulde lade sig bevæge til at troe, saa bedrager man sig selv, og vil bedrage Gud for Troens første Bevægelse; man vil suge Leve-Viisdom ud af Paradoxet. Maaskee lykkes det En og Anden; thi vor Tid bliver ikke staaende ved Troen, ikke ved dens Mirakel, at gjøre Vand til Viin, den gaaer videre, den gjør Viin til Vand

Var det dog ikke bedst, at blive staaende ved Troen, og er det ikke oprørende, at Enhver vil gaae videre? Naar man i vor Tid, og det forkyndes jo paa forskjellig Maade, ikke vil blive staaende ved Kjærligheden, hvor kommer man da hen? Til jordisk Klogt, smaalig Beregning, til Usselhed og Elendighed, til alt Det, der kan gjøre Menneskets guddommelige Herkomst tvivlsom. Var det ikke bedst, at man blev staaende ved Troen, og at den, der staaer, saa til, at han ikke faldt; thi Troens Bevægelse maa bestandig gjøres i Kraft af det Absurde, dog vel at mærke saaledes, at man ikke taber Endeligheden, men vinder den heel og holden. Jeg for mit Vedkommende kan vel beskrive Troens Bevægelser, men jeg kan ikke gjøre dem. Naar man vil lære at gjøre Svømmebevægelserne, da kan man lade sig hænge i Seler under Loftet, man beskriver vel Bevægelserne, men man svømmer ikke; saaledes kan jeg beskrive Troens Bevægelser, men naar jeg bliver kastet ud i Vandet, da svømmer jeg vel (thi jeg hører ikke til Vadderne), men jeg gjør andre Bevægelser, jeg gjør Uendelighedens Bevægelser, medens Troen gjør det Modsatte, gjør, efter at have gjort Uendelighedens Bevægelser, Endelighedens. Held den, der kan gjøre disse Bevægelser, han gjør det Vidunderlige, og jeg skal aldrig blive træt af at beundre ham, om det er Abraham eller det er Trællen i Abrahams Huus, om det er en Professor i Philosophi eller en stakkels Tjenestepige, er mig absolut ligegyldigt, jeg seer blot paa Bevægelserne. Men dem seer jeg ogsaa paa, og lader mig ikke narre, hverken af mig selv eller af noget Menneske. Ridderne af den uendelige Resignation kjender man let, deres Gang er svævende, dristig. De

derimod, der bære Troens Klenodie, skuffe let, fordi deres Ydre har en paafaldende Lighed med det, som saavel den uendelige Resignation som Troen dybt foragter - med Spidsborgerlighed.

Jeg tilstaaer oprigtigt, jeg har i min Praxis ikke fundet noget paalideligt Exemplar, uden at jeg derfor vil negte, at maaskee hvert andet Menneske er et saadant Exemplar. Imidlertid har jeg dog i flere Aar eftersporet det forgjeves. Man reiser i Almindelighed Verden rundt 39 for at see Floder og Bjerge, nye Stjerner, spraglede Fugle, vanskabte Fiske, latterlige Menneskeracer, man hengiver sig til den dyriske Stupor, der gloer paa Tilværelsen, og man mener at have seet Noget. Dette beskæftiger mig ikke. Vidste jeg derimod, hvor der levede en saadan Troens Ridder, da vilde jeg paa min Fod vandre til ham; thi dette Vidunder beskæftiger mig absolut. Jeg vilde intet Øieblik slippe ham, hvert Minut passe paa, hvorledes han bar sig ad med Bevægelserne; jeg vilde betragte mig selv som forsørget i Livet, og dele min Tid mellem at see paa ham og selv at gjøre Øvelser, og saaledes anvende al min Tid paa at beundre ham. Som sagt jeg har ikke fundet nogen Saadan, imidlertid kan jeg vel tænke ham. Her er han. Bekjendtskabet stiftes, jeg bliver forestillet for ham. I det Moment, jeg først tager ham paa mine Øine, kaster jeg ham i samme Nu fra mig, gjør selv et Spring tilbage, slaar Hænderne sammen og siger halv høit: »Herre Gud! er det Mennesket, er det virkelig ham, han seer jo ud som en Rodemester.« Imidlertid er det dog ham. Jeg slutter mig lidt nærmere til ham, passer paa den mindste Bevægelse, om der ikke skulde vise sig en lille uensartet Broks-Telegraphering fra det Uendelige, et Blik, en Mine, en Gestus, et Vemod, et Smil, der forraadte det Uendelige i sin Uensartethed med det Endelige. Nei! Jeg examinerer hans Skikkelse fra Top til Taa, om der ikke skulde være en Revne, igjennem hvilken det Uendelige tittede ud. Nei! Han er heelt igjennem solid Hans Fodfæste? er kraftigt, tilhører ganske Endeligheden, ingen pyntet Borgermand, der Søndag-Eftermiddag gaaer ud paa Fresberg, træder grundigere paa Jorden, han tilhører ganske Verden, ingen Spidsborger kan tilhøre den mere. Intet er at opdage af dette fremmede og fornemme Væsen, hvorpaa man kjender Uendelighedens Ridder. Han glæder sig ved Alt, deeltager i Alt, og hver Gang man seer ham deeltage i det Enkelte, skeer det med en Vedholdenhed, som betegner det jordiske Menneske, hvis Sjæl hænger fast ved Sligt. Han passer sin Gjerning. Naar man da seer ham, skulde man troe, han var en Skriverskarl, der havde fortabt sin Sjæl i det italienske Bogholderi, saa punktlig er han. Han ferierer om Søndagen. Han gaaer i Kirke. Intet himmelsk Blik eller noget Tegn paa det Incommensurable forraader ham; hvis man ikke kjendte ham, var det umuligt, at udsondre ham af den øvrige Mængde; thi hans sunde kraftige Psalmesang beviser i det Høieste, at han har et godt Bryst. Om Eftermiddagen gaaer han til Skoven. Han fryder sig over Alt, hvad han 40

seer, over Menneske-Vrimlen, de nye Omnibusser, Sundet, - naar man møder ham paa Strandveien skulde man troe, han var en Kræmmersjæl, der slog sig løs, netop saaledes glæder han sig; thi han er ikke Digter, og jeg har forgjeves søgt at aflure ham den poetiske Incommensurabilitet. Henad Aften gaaer han hjem, hans Gang er ufortrøden som et Postbuds. Underveis tænker han paa, at hans Kone vist har en apparte lille Ret varm Mad til ham, naar han kommer hjem, f. Ex. et stegt Lammehoved med Grønt til. Hvis han mødte en Ligesindet, da kunde han vedblive lige til Østerport at samtale med ham om denne Ret med en Lidenskab, der vilde passe for en Restaurateur. Tilfældigvis eier han ikke 4 Sk., og dog troer han fuldt og fast, at hans Kone har hiin lækkre Ret til ham. Har hun den, da skal det være et misundelsesværdigt Syn for fornemme Folk, begeistrerede for Menigmand at see ham spise; thi hans Appetit er stærkere end Esaus. Hans Kone har den ikke - besynderligt nok - han er aldeles den Samme. Paa Veien kommer han forbi en Byggeplads, han træffer en anden Mand De tale et Øieblik sammen, han opfører i et Nu en Bygning, han disponerer over alle Kræfter dertil. Den Fremmede forlader ham med den Tanke, det var vist en Capitalist, medens min beundrede Ridder tænker: ja kom det derpaa an, kunde jeg sagtens faae det Han ligger i et aabent Vindue og betragter Pladsen, paa hvilken han boer, Alt hvad der foregaaer, at en Rotte smutter ned under et Rendesteensbræt, at Børnene lege, alt beskæftiger ham med en Ro i Tilværelsen, som var han en Pige paa 16 Aar. Og dog er han ikke Genie; thi Geniets Incommensurabilitet har jeg forgjeves søgt at udspionere hos ham. Han ryger sin Pibe i Aftenstunden; naar man seer ham, skulde man sværge paa, det var Spekhøkeren ligeoverfor, der vegeterer i Skumringen. Han lader sig være lige med en Sorgløshed, som var han en letsindig Døgenigt, og dog kjøber han hvert Øieblik, han lever, den beleilige Tid til den dyreste Priis; thi han gjør end ikke det Mindste uden i Kraft af det Absurde. Og dog, dog, ja jeg kunde blive rasende derover, om ikke af anden Grund saa af Misundelse, dog har dette Menneske gjort og gjør hvert Øieblik Uendelighedens Bevægelse. Han tømmer i den uendelige Resignation Tilværelsens dybe Vemod, han kjender Uendelighedens Salighed, han har fornummet Smerten af at forsage Alt, det Kjæreste, man har i Verden, og dog smager Endeligheden ham fuldt saa godt som den, der aldrig kjendte noget Høiere, thi hans Forbliven i Endeligheden havde intet 41 Spoer af en forknyt beængstet Dressur, og dog har han denne Tryghed til at fryde sig ved den, som var den det Visseste af Alt. Og dog, dog er hele den jordiske Skikkelse, han frembringer, en ny Skabning i Kraft af det Absurde. Han resignerede uendeligt paa Alt, og da greb han Alt igjen i Kraft af det Absurde. Han gjør bestandig Uendelighedens Bevægelse, men han gjør det med en saadan Correcthed og Sikkerhed, at han bestandig faaer Endeligheden ud, og der er intet Secund, hvor man ahner noget Andet. Det skal være den vanskeligste Opgave for en Dandsler, at springe sig ind i en bestemt Stilling, saaledes, at der intet Secund er, da han griber efter Stillingen, men i Springet selv staaer i Stillingen. Maaskee kan ingen Dandsler gjøre det - dette gjør hiin Ridder. Mængden af Mennesker lever fortabt i verdslig Sorg og Glæde, disse ere Oversidderne, som ikke komme med i Dandsen. Uendelighedens Riddere ere Dandsere og have Elevation. De gjøre Bevægelsen op efter og falde ned igjen, og ogsaa dette er en ikke usalig Tidsfordriv og ikke uskjønt at see paa. Men hver Gang de falde ned, kunde de ikke strax antage Stillingen, de vakle et

Øieblik, og denne Vaklen viser, at de dog ere Fremmede i Verden. Den er mere eller mindre paafaldende, eftersom de have Kunst, men selv den kunstigste af disse Riddere kan dog ikke skjule denne Vaklen. Man behøver ikke at see dem i Luften, man behøver blot at see dem i det Øieblik, de berøre og have berørt Jorden - og man kjender dem. Men at kunne falde saaledes ned, at det i samme Secund seer ud som stod og gik man, at forvandle Springet i Livet til Gang, absolut at udtrykke det Sublime i det Pedestre - det kan kun hiin Ridder, - og dette er det eneste Vidunder.

Dog dette Vidunder kan saa let skuffe, jeg vil derfor beskrive Bevægelserne i et bestemt Tilfælde, der kan belyse disses Forhold til Virkeligheden; thi derom er det at Alt dreier sig. En Ungersvend forelsker sig i en Prindsesse, og hele hans Livs Indhold ligger i denne Kjærlighed, og dog er Forholdet et saadant, at den umulig lader sig realisere, umuligt lader sig oversætte fra Idealiteten til Realiteten*. Elendighedens Trælle, Frørerne i Livets Sump, skrigende naturligvis: en ^{*} 42 saadan Kjærlighed er en Daarskab, og den rige Bryggerenke er et fuldkomment saa godt og solidt Parti. Lad dem uforstyrret qvække i Sumpen. Saaledes gjør Ridderen af den uendelige Resignation ikke, han opgiver ikke Kjærligheden, ikke for al Verdens Herlighed Han er ingen Gjæk. Han forvisser sig først om, at den virkelig er ham Livets Indhold, og hans Sjæl er for sund og for stolt til at ødsle det Mindste paa en Ruus. Han er ikke feig, han frygter ikke for at lade den snige sig ind i hans lønligste, hans mest afsides Tanker, at lade den snoe sig i utallige Slyngninger om ethvert Ligament i hans Bevidsthed - bliver Kjærligheden ulykkelig, da vil han aldrig kunne rive sig ud af den. Han føler en salig Vellyst ved at lade Kjærligheden gennemgysse hver hans Nerve, og dog er hans Sjæl høitidelig som Dens, der har tømt Giftbægeret og føler, hvorledes Saften gennemtrænger hver en Blodsdråbe, - thi dette Øieblik er Liv og Død. Naar han da saaledes har indsøgt hele Kjærligheden i sig og fordybet sig i den, da mangler han ikke Mod til at forsøge og vove Alt. Han overskuer Livets Forhold, han sammenkalder de hurtige Tanker, der som slagvante Duer lyde hvert hans Vink, han svinger Staven over dem, og de styrte sig i alle Retninger. Men naar de nu alle vende tilbage, alle som Sorgens Bud og forklare ham, at det er en Umulighed, da bliver han stille, han takker dem af, han bliver ene og da foretager han sig Bevægelsen. Dersom hvad jeg her siger, skal have nogen Betydning, da gjælder det om, at Bevægelsen skeer normalt* Ridderen vil da for det første have Kraft til at concentrere hele Livets Indhold og Virkelighedens Betydning i eet eneste Ønske. Mangler et Menneske denne Concentration, denne Sluttethed, er hans Sjæl fra Begyndelsen adspaltet i det Mangfoldige, da kommer han aldrig til at gjøre Bevægelsen, ^{*} 43 han vil i Livet handle klogt som de Pengemænd, der anbringe deres Capital i alle forskjellige Papirer, for at vinde paa det ene, naar de tabe paa det andet - kort, saa er han ikke Ridder. Dernæst vil Ridderen have Kraft til at concentrere hele Tanke-Operationens Resultat i een Bevidstheds-Akt Mangler han denne Sluttethed, er hans Sjæl fra Begyndelsen adspaltet i det Mangfoldige, da vil han aldrig faae Tid til at gjøre Bevægelsen, han vil bestandig løbe Ærinder i Livet, aldrig gaae ind i Evigheden; thi selv i det Øieblik, da han er nærmest derved, vil han pludselig opdage, at han har glemmt Noget, hvorfor han maa tilbage. I næste Øieblik, vil han tænke, er det muligt, og det er ogsaa ganske sandt; men ved slige Betragtninger kommer man aldrig til at gjøre Bevægelsen, men ved Hjælp af dem synker man dybere og dybere i Mudret.

Ridderen gjør da Bevægelsen, men hvilken? Vil han glemme det Hele; thi ogsaa deri ligger jo en Slags Concentration? Nei! thi Ridderen modsiger ikke sig selv, og det er en Modsigelse at forglemme hele sit Livs Indhold og dog blive den Samme. At blive en Anden, føler han ingen Drift til, og anseer det ingeniunde for det Store. Kun de lavere Naturer glemme sig selv og blive noget Nyt. Saaledes har Sommerfuglen aldeles glemmt, at den var Kaalorm, maaskee kan den igjen glemme, at den var Sommerfugl saa aldeles, at den kan blive en Fisk. De dybere Naturer glemme aldrig sig selv og blive aldrig til Andet end hvad de vare. Ridderen vil da erindre Alt; men denne Erindren er netop Smerten, og dog er han i den uendelige Resignation forsonet med Tilværelsen. Kjærligheden til hiin Prindsesse blev for ham Udtrykket for en evig Kjærlighed, antog en religiøs Charakter, forklarede sig i en Kjærlighed til det evige Væsen, der vel negtede Opfyldelsen, men dog atter forsonede ham i den evige Bevidsthed om dens Gyldighed i en Evigheds-Form, som ingen Virkelighed kan fratage ham. Daarer og unge Mennesker snakke om, at Alt er muligt for et Menneske. Det er imidlertid en stor Vildfarelse. Aandelig talt er Alt muligt, men i Endelighedens Verden er der Meget, der ikke er muligt. Dette Umulige gjør imidlertid Ridderen muligt derved, at han udtrykker det aandeligt, men aandeligt udtrykker han det derved, at han giver Afkald derpaa. Ønsket, der vilde føre ham ud i Virkeligheden men strandede paa Umuligheden, bøies nu indefter, men er derfor ikke tabt, heller ikke glemmt. Snart er det Ønskets dunkle Rørelser i ham, der vække Erindringen, snart vækker han den selv; ⁴⁴ thi han er for stolt til at ville, at det, der var hele hans Livs Indhold, skulde have været et flygtigt Moments Sag. Han holder denne Kjærlighed ung, og den tiltager med ham i Aar og i Skjønhed. Derimod behøver han ingen Endelighedens Anledning til dens Fremvæxt Fra det Øieblik, han har gjort Bevægelsen, er Prindsessen tabt Han behøver ikke disse erotiske Nervezittringer ved at see den Elskede o. s. v., han behøver heller ikke i endelig Forstand bestandig at tage Afsked med hende, fordi han i evig Forstand erindrer hende, og han veed meget godt, at de Elskende, der ere saa forhippede paa endnu engang til Afsked at see hinanden for sidste Gang, have Ret i at være forhippede, Ret i at mene, at det er sidste Gang; thi de glemme snarest hinanden. Han har fattet den dybe Hemmelighed, at ogsaa i at elske et andet Menneske bør man være sig selv nok. Han tager intet endeligt Hensyn mere til hvad Prindsessen gjør, og netop dette beviser, at han har gjort Bevægelsen uendeligt. Her kan man faae Leilighed til at see, om Bevægelsen hos den Enkelte er sand eller tilløiet Der var den, der ogsaa troede, at han havde gjort Bevægelsen, men see Tiden gik, Prindsessen gjorde noget Andet, hun giftede sig f Ex. med en Prinds, da tabte hans Sjæl Resignationens Elasticitet. Han viste derved, at han

ikke havde gjort Bevægelsen rigtigt; thi den, der har resigneret uendeligt, han er sig selv nok. Ridderen hæver ikke sin Resignation, han bevarer sin Kjærlighed ligesaa ung, som den var i det første Øieblik, han slipper den aldrig fra sig, netop fordi han har gjort Bevægelsen uendeligt. Hvad Prindsessen gjør kan ikke forstyrre ham, det er kun de lavere Naturer, der have Loven for deres Handlinger i et andet Menneske, Præmisserne til deres Handlinger udenfor sig selv. Er Prindsessen derimod en Ligesindet, da vil det Skjønne fremkomme. Hun vil da introducere sig selv i den Ridderorden, i hvilken man ikke optages ved Ballotation, men af hvilken Enhver er Medlem, der har Mod til at indføre sig selv, den Ridderorden, der derved beviser sin Udødelighed, at den ingen Forskjel gjør paa Mand og Qvinde. Ogsaa hun vil bevare sin Kjærlighed ung og sund, ogsaa hun vil have forvundet sin Qvinde, om hun end ikke, som der staaer i Visen: hver Nat ligger ved sin Herres Side. Disse Tvende vil da i al Evighed passe for hinanden, med en saadan taktfast *harmonia præstabiltia*, at hvis nogensinde Øieblikket kom, et Øieblik, der dog ikke endeligt beskæftiger dem, thi da ældes de, hvis nogensinde Øieblikket kom, der tillod at give Kjærligheden sit Udtryk i Tiden, da vilde de være istand til at 45 begynde netop der, hvor de vilde have begyndt, hvis de oprindeiigen havde været forenede. Den, der forstaaer dette, hvad enten han er en Mand eller en Qvinde, han kan aldrig blive bedragen, thi det er kun de lavere Naturer, der indbilde sig, at de ere bedragne. Ingen Pige, der ikke er saa stolt, forstaaer egentlig at elske, men er hun saa stolt, da kan Alverdens List og Kløgt ikke bedrage hende.

I den uendelige Resignation er der Fred og Hvile; ethvert Menneske, der vil det, der ikke har fornødret sig selv ved, hvad der er endnu forfærdeligere end at være for stolt - at lade haant om sig selv, kan optugte sig selv til at gjøre denne Bevægelse, der i sin Smerte forsoner med Tilværelsen. Den uendelige Resignation er hiin Skjorte, om hvilken der tales i et gammelt Folkesagn. Traaden er spunden under Taarer, bleget ved Taarer, Skjorten syet i Taarer, men da beskytter den ogsaa bedre end Jern og Staal. Det Ufuldkomne i Folkesagnet er, at en Tredie kan forarbejde dette Linned Hemmeligheden i Livet er, at Enhver maa sye sig den selv, og Mærkeligheden er, at en Mand kan sye den fuldt saa vel som en Qvinde. I den uendelige Resignation er der Fred og Hvile og Trøst i Smerten, det vil sige naar Bevægelsen er gjort normalt. Det var mig imidlertid ikke vanskeligt at skrive en heel Bog, naar jeg vilde gennemgaae de forskjellige Misforstaaelser, de bagvendte Stillinger, de sjuskede Bevægelser, jeg har stødt paa blot i min lille Praxis. Man troer meget lidt paa Aand, og dog gjelder det netop om Aand for at gjøre denne Bevægelse, det gjelder om, at den ikke er et eensidigt Resultat af en *dura necessitas*, og jo mere denne er tilstede, desto tvivlsommere bliver det altid, om Bevægelsen er normal. Naar man saaledes vil mene, at den kolde, ufrugtbare Nødvendighed nødvendig maa være tilstede, saa siger man dermed, at Ingen kan opleve Døden, før han virkelig dør, hvilket forekommer mig en cras Materialisme. Dog i vor Tid bekymrer man sig mindre om at gjøre rene Bevægelser. Dersom Een, der skulde lære at dandse, vilde sige: nu har i Aarhundreder den ene Slægt efter den anden lært Positioner, det er paa den høie Tid, at jeg drager mig dette til Fordeel og uden videre begynder paa Francaiser, saa vilde man vel lee lidt ad ham; men i Aandens Verden finder man det yderst plausibelt. Hvad er da Dannelse? Jeg troede, det var det Cursus, den Enkelte gennemløb for at indhente sig selv; og den, der ikke vil gennemgaae dette Cursus, ham hjælper det saare lidet, om han blev født i den mest oplyste Tidsalder.

46

Den uendelige Resignation er det sidste Stadium, der gaaer forud for Troen, saaiedes, at Enhver, der ikke har gjort denne Bevægelse, ikke har Troen; thi først i den uendelige Resignation bliver jeg mig selv klar i min evige Gyldighed, og først da kan der være Tale om i Kraft af Troen at gribe Tilværelsen.

Vi ville nu lade Troens Ridder give Møde i det omtalte Tilfælde. Han gjør aldeles det samme, som den anden Ridder, han giver uendeligt Afkald paa den Kjærlighed, der er hans Livs Indhold, han er forsonet i Smerten; men da skeer Vidunderet, han gjør endnu en Bevægelse, forunderligere end Alt, thi han siger: jeg troer dog, at jeg faaer hende, i Kraft nemlig af det Absurde, i Kraft af, at for Gud er Alting muligt. Det Absurde hører ikke til de Differentser, der ligge indenfor Forstandens eget Omfang. Det er ikke identisk med det Usandsynlige, det Uventede, det Uformodede. I det Øieblik, Ridderen resignerede, da forvissede han sig om Umuligheden, menneskelig talt, dette var Forstandens Resultat, at han havde Energi nok til at tænke det. I uendelig Forstand var det derimod muligt, det er ved at resignere derpaa, men denne Besidden er jo tillige en Opgiven, men dog er denne Besidden for Forstanden ingen Absurditet; thi Forstanden vedblev at beholde Ret i, at i den Endelighedens Verden, hvor den hersker, var og blev det en Umulighed. Denne Bevidsthed har Troens Ridder ligesaa klar; det Eneste, der altsaa kan frelse ham, er det Absurde, og dette griber han ved Troen. Han erkjender altsaa Umuligheden og i samme Øieblik troer han det Absurde; thi vil han uden med al sin Sjæls Lidenskab og af sit ganske Hjerte at erkjende Umuligheden, indbilde sig at have Troen, da bedrager han sig selv, og hans Vidnesbyrd har intetsteds hjemme, da han end ikke er kommen til den uendelige Resignation.

Troen er derfor ingen æsthetisk Rørelse, men noget langt Høiere, netop fordi den har Resignationen forud for sig, den er ikke Hjertets umiddelbare Drift, men Tilværelsens Paradox. Naar saaiedes en ung Pige tiltrods for alle Vanskeligheder dog holder sig forvissset om, at hendes Ønske vel bliver opfyldt, saa er denne Forvisning slet ikke Troens, og det uagtet hun er opdragen af christelige Forældre, og maaskee et heelt Aar har gaaet til Præsten. Hun er forvissset i al sin barnlige Naivitet og Uskyldighed, ogsaa denne Forvisning adler hendes Væsen, og giver hende en overnaturlig Størrelse, saa at hun som en Thaumaturg kan besværges Tilværelsens endelige Kræfter, og 47 bringe Stene selv til at græde, medens hun paa den anden

Side i sin Befippethed ligesaa godt kan løbe til Herodes som til Pilatus og røre al Verden med sine Bonner. Hendes Forvisning er saare elskelig, og man kan lære Meget af hende, men een Ting lærer man ikke af hende, man lærer ikke at gjøre Bevægelser; thi hendes Forvisning tør ikke i Resignationens Smerte see Umuligheden under Øine.

Indsee kan jeg da, at der hører Kraft og Energi og Aandens Frihed til at gjøre Resignationens uendelige Bevægelse; jeg kan tillige indsee, at den lader sig gjøre. Det Næste forbauser mig, min Hjerne vender sig i mit Hoved; thi, efter at have gjort Resignationens Bevægelse, nu i Kraft af det Absurde at faae Alt, faae Ønsket, heelt, ubeskaarent, det er over menneskelige Kræfter, det er et Vidunder. Men det kan jeg indsee, at den unge Piges Forvisning kun er Letsindighed i Sammenligning med Troens Urokkelighed, uagtet den har indseet Umuligheden. Hver Gang jeg vil gjøre denne Bevægelse, sortner det for mit Øie, i samme Øieblik beundrer jeg det absolut, og i samme Øieblik griber en uhyre Angst min Sjæl, thi hvad er da det at friste Gud? Og dog er denne Bevægelse Troens, og bliver ved at være det, om saa Philosophien end, for at forvirre Begreberne, vil bilde os ind, at den har Troen, om saa Theologien vil sælge den ud for godt Kjob.

Til at resignere hører der ikke Tro, thi det, jeg i Resignation vinder, er mm evige Bevidsthed, og dette er en reen filosofisk Bevægelse, som jeg trøster mig til at gjøre, naar forlanges, og som jeg kan tugte mig selv til at gjøre, thi hver Gang nogen Endelighed vil voxe mig overhovedet, da hungerer jeg mig selv ud, indtil jeg gjør Bevægelsen; thi min evige Bevidsthed er min Kjærlighed til Gud, og den er mig høiere end Alt. Til at resignere hører der ikke Tro, men til at faae det allermindste mere end min evige Bevidsthed hører der Tro, thi dette er det Paradoxe. Man forvexler ofte Bevægelserne. Man siger, at man behøver Troen for at give Afkald paa Alt, ja man hører det endnu Besynderligere, at et Menneske klager over, at han har tabt Troen, og naar man seer efter paa Scalaen, for at see, hvor han er, seer man besynderlig nok, at han kun er kommen til det Punkt, at han skal gjøre Resignationens uendelige Bevægelse. Ved Resignationen giver jeg Afkald paa Alt, denne Bevægelse gjør jeg ved mig selv, og naar jeg ikke gjør det, da er det fordi jeg er feig og blodagtig og uden Begeistring og ikke føler Betydningen af den høie Værdighed, ethvert Menneske er anviist, at være sin egen Censor, hvilket er meget 48 fornemmere end at være General-Censor for hele den romerske Republik. Denne Bevægelse gjør jeg ved mig selv, og det, jeg derfor vinder, er mig selv i min evige Bevidsthed, i salig Forstaaelse med min Kjærlighed til det evige Væsen. Ved Troen giver jeg ikke Afkald paa Noget, tvertimod ved Troen faaer jeg Alt, netop i den Forstand, i hvilken det hedder, at den, som har Tro som et Sennepskorn, kan flytte Bjerge. Der hører et reent menneskeligt Mod til at give Afkald paa hele Timeligheden, for at vinde Evigheden, men denne vinder jeg, og kan i al Evighed ikke give Afkald paa, det er en Selvmodsigtelse; men der hører et paradox og ydmygt Mod til nu at gribe hele Timeligheden i Kraft af det Absurde, og dette Mod er Troens. Ved Troen gav Abraham ikke Afkald paa Isaak, men ved Troen fik Abraham Isaak i Kraft af Resignationen skulde hiin rige Yngling have bortgivet Alt, men naar han da havde gjort det, da skulde Troens Ridder have sagt til ham: I Kraft af det Absurde skal Du faae hver en Hvid igjen, kan Du troe det Og denne Tale skal ingenlunde være den forhen rige Yngling ligegyldig; thi dersom han bortgav sit Gods, fordi han er kjed deraf, da var det daarligt bevendt med hans Resignation.

Timeligheden, Endeligheden er det, hvorom Alt dreier sig. Jeg kan ved egen Kraft resignere paa Alt, og da finde Fred og Hvile i Smerten, jeg kan finde mig i Alt, selv om hiin rædsomme Dæmon, forfærdeligere end Knokkelmanden, der forskrækker Menneskene, selv om Vanvidet holdt Narredragten op for mit Øie, og jeg forstod dens Mine, at det var mig, der skulde iføre mig den, jeg kan endnu frelse min Sjæl, dersom det ellers er mig mere om at gjøre, at min Kjærlighed til Gud seirer i mig, end min jordiske Lykke. Et Menneske kan endnu i dette sidste Øieblik samle hele sin Sjæl i eet eneste Blik mod den Himmel, fra hvilken al god Gave kommer, og dette Blik skal være forstaaeligt for ham og for den, hvem det søger, at han dog blev sin Kjærlighed tro. Da skal han rolig iføre sig Dragten. Den, hvis Sjæl ikke har denne Romantik, har solgt sin Sjæl, hvad enten han nu fik et Kongerige for den, eller en ussel Sølvpenge. Men ved egen Kraft kan jeg ikke faae det Mindste af hvad der tilhører Endeligheden; thi jeg bruger bestandig min Kraft til at resignere paa Alt. Ved egen Kraft kan jeg opgive Prindsessen, og jeg skal ikke blive nogen Suurmuler, men finde Glæde og Fred og Hvile i min Smerte, men ved egen Kraft kan jeg ikke faae hende igjen, thi jeg bruger netop min Kraft til 49 at resignere. Men ved Troen, siger hiin vidunderlige Ridder, ved Troen skal Du faae hende i Kraft af det Absurde.

See denne Bevægelse kan jeg ikke gjøre. Saasart jeg vil begynde derpaa, vender Alt sig om, og jeg flygter tilbage i Resignationens Smerte. Jeg kan svømme i Livet, men til denne mystiske Svæven er jeg for tung. At existere saaledes, at min Modsætning til Existentsen i ethvert Øieblik udtrykker sig som den skjønneste og tryggeste Harmoni med den, det kan jeg ikke. Og dog maa det være herligt at faae Prindsessen, det siger jeg ethvert Øieblik, og den Resignationens Ridder, der ikke siger det, han er en Bedrager, han har ikke havt et eneste Ønske, og han har ikke holdt Ønsket ungt i sin Smerte. Maaskee var der den, der fandt det beqvemt nok, at Ønsket ikke mere var levende, at Smertens Piil var sløvet; men en saadan er ingen Ridder. En fribaaren Sjæl, der greb sig deri, han vilde foragte sig selv, og begynde forfra, og fremfor Alt ikke tillade sin Sjæl at være bedragen ved sig selv. Og dog maa det være herligt at faae Prindsessen, og dog er Troens Ridder den eneste Lykkelige, Endelighedens Stamherre, medens Resignationens Ridder er en Fremmed og Udlænding. Saaledes at faae Prindsessen, at leve glad og lykkelig, Dag ud og Dag ind med hende, (thi ogsaa dette lod sig jo tænke, at Resignationens Ridder kunde faae Prindsessen, men hans Sjæl havde gennemskuet Umuligheden af deres Fremtids Lykke), saaledes at leve

glad og lykkelig hvert Øieblik i Kraft af det Absurde, hvert Øieblik see Sværdet svæve over den Elskedes Hoved, og dog ikke finde Hvile i Resignationens Smerte, men Glæde i Kraft af det Absurde - det er Vidunderligt Den, der gjør det, han er stor, den eneste Store, Tanken derom bevæger min Sjæl, der aldrig var karrig i at beundre det Store.

Dersom nu virkelig Enhver i min Samtid, der ikke vil blive staaende ved Troen, er en Mand, der har fattet Livets Rædsel, der har forstaaet, hvad Daub mener, naar han siger, at en Soldat, der ene staaer paa Post med skarpladt Gevæhr, ved et Krudttaarn, i en Uveirs-Nat, faaer besynderlige Tanker; dersom nu virkelig Enhver, der ikke vil blive staaende ved Troen, er en Mand, der havde Sjæls Kraft til at fatte og derpaa gav sig Tid til at blive e ensom med den Tanke, at Ønsket var en Umulighed; dersom Enhver, der ikke vil blive staaende ved Troen, er en Mand, der i Smerten forsonedes og forsonedes ved Smerten, dersom Enhver, der ikke vil blive staaende ved Troen, er en Mand, der dernæst (og hvis han ikke har gjort alt det 50 Foregaaende, saa skal han ikke uleilige sig, naar der er Tale om Troen) gjorde det Vidunderlige, greb hele Tilværelsen i Kraft af det Absurde - saa er hvad jeg skriver den høieste Lovtale over Samtiden, af den Ringeste i den, der kun kunde gjøre Resignationens Bevægelse. Men hvorfor vil man da ikke blive staaende ved den, hvorfor hører man stundom, at Folk undsee sig ved at bekjende, at de have Troen? Dette kan jeg ikke fatte. Dersom jeg nogensinde driver det til at kunne gjøre denne Bevægelse, da vil jeg for Fremtiden kjøre med 4 Heste.

Er det virkelig saa, er al den Spidsborgerlighed, jeg seer i Livet, som jeg ikke lader mit Ord men min Gjerning dømme, er den virkelig ikke hvad den synes, er den Vidunderet? Det lod sig jo tænke; thi hiin Troens Helt havde jo en paafaldende Lighed dermed; thi hiin Troens Helt var end ikke Ironiker og Humorist, men noget endnu Høiere. Der tales i vor Tid meget om Ironi og Humor især af Folk, som aldrig have formaaet at praktisere deri, men som desuagtet vide at forklare Alt. Jeg er ikke ganske ubekjendt med disse tvende Lidenskaber, jeg veed lidt mere om dem end hvad der staaer i tydske og tydsk-danske Compendier. Jeg veed derfor, at disse tvende Lidenskaber ere væsentlig forskjellige fra Troens Lidenskab. Ironi og Humor reflektere ogsaa paa sig selv og høre derfor hjemme i den uendelige Resignations Sphære, de have deres Elasticitet i, at Individet er incommensurabelt for Virkeligheden.

Den sidste Bevægelse, Troens paradoxe Bevægelse, kan jeg ikke gjøre, det være nu Pligt eller hvad det er, uagtet jeg hellere end gjerne vilde det Om et Menneske har Lov til at sige dette, det maa overlades til ham; det bliver en Sag mellem ham og det evige Væsen, der er Troens Gjenstand, om han i denne Henseende kan træffe en mindelig Overeenskomst. Hvad ethvert Menneske kan, det er, han kan gjøre den uendelige Resignations Bevægelse, og jeg for mit Vedkommende vilde ikke tage i Betænkning, at erklære Enhver den for feig, der vil indbilde sig, at han ikke kan det. Med Troen er det en anden Sag. Men hvad ethvert Menneske ikke har Lov til, det er, at indbilde Andre, at Troen er noget Ringe eller at den er en let Sag, medens den er det Største og det Sværeste.

Man opfatter Fortællingen om Abraham paa en anden Maade. Man lovpriser Guds Naade, at han skjænkede ham Isaak igjen, det Hele var kun en Prøvelse. En Prøvelse, dette Ord kan sige Meget og Lidet, og dog er det Hele saa hurtigt forbi som det er sagt. Man bestiger en 51 bevinget Hest, i samme Nu er man paa Morijabjerget, i samme Nu seer man Væderen; man glemmer, at Abraham kun reed paa et Æsel, der gaaer langsomt hen ad Veien, at han havde tre Dages Reise, at han behøvede nogen Tid for at klove Brændet, binde Isaak, og for at hvæsse Kniven.

Og dog lovpriser man Abraham. Den, der skal tale, han kan godt sove indtil det sidste Qvarteer for han skal tale, Tilhøreren kan godt falde i Sovn under Talen; thi Alt gaaer nemt nok, uden Uleilighed fra nogen af Siderne. Hvis der var en Mand tilstede, som leed af Sovnløshed, da gik han maaskee hjem, satte sig hen i en Krog og tænkte: det er et Øiebliks Sag det Hele, blot Du venter en Minut, saa seer Du Væderen, og Prøvelsen er forbi. Traf Taleren ham i denne Tilstand, da tænker jeg, han vilde træde frem for ham i al sin Værdighed og sige: »Elendige, at Du kan lade din Sjæl synke i slig Daarskab; der skeer intet Mirakel, og hele Livet er en Prøvelse.« Altsom Taleren foer frem i sin Udgydelse, kom han mere og mere i Affect, blev gladere og gladere over sig selv, og medens han ingen Blodcongestion havde bemærket, da han taledede om Abraham, følte han nu, hvorledes Aaren svulmede i hans Pande. Maaskee vilde han tabe Næse og Mund, hvis Synderen roligt og værdigt svarede: det var jo derom Du prædikede sidste Søndag.

Lad os saa enten slaae en Streg over Abraham, eller lad os lære at forfærdes ved det uhyre Paradox, der er hans Livs Betydning, at vi maae forstaae, at vor Tid, ligesom enhver Tid, kan være glad, om den har Troen. Dersom Abraham ikke er en Nullitet, et Phantom, noget Stads, man bruger til Tidsfordriv, saa kan Feilen aldrig ligge i, at Synderen vilde gjøre ligesaa, men det gjælder om at see, hvor Stort det var, som Abraham gjorde, for at Manden kan dømme sig selv, om han har Kald og Mod til at forsøges i Sligt Den comiske Modsigelse i Talerens Adfærd var, at han gjorde Abraham til en Ubetydelighed, og dog vilde formene den Anden at bære sig ad paa samme Maade.

Skulde man da ikke turde tale om Abraham? Det troer jeg dog nok. Hvis jeg skulde tale om ham, da vilde jeg først skildre Prøvelsens Smerte. Til den Ende vilde jeg som en Igle suge al Angst og Nød og Qval ud af en Faders Lidelse, for at jeg kunde beskrive, hvad Abraham leed, medens han dog under alt dette troede. Jeg

vilde minde om, at Reisen varede 3 Dage og et godt Stykke op paa den 4de, ja disse halvfjerde Dag skulde blive uendelig meget længere end det Par 52 tusind Aar, der adskiller mig fra Abraham. Da vilde jeg minde om, hvad der er min Mening, at ethvert Menneske tør endnu vende om, inden han begynder paa Sligt, og hvert Øieblik kan angrende vende tilbage. Gjør man dette, saa frygter jeg ingen Fare, ei heller frygter jeg for, at vække Lyst hos Folk til at forsøges i Lighed med Abraham. Men vil man afhænde en Godtkjøbs-Udgave af Abraham, og dog formene Enhver at gjøre ligesaa, da er det latterligt.

Det er da nu min Agt af Fortællingen om Abraham i Form af Problemata at uddrage det Dialektiske, der ligger i den, for at see, hvilket uhyre Paradox Troen er, et Paradox, der formaaer at gjøre et Mord til en hellig og gudvelbehagelig Handling, et Paradox, der giver Abraham Isaak igjen, hvilket ingen Tænkning kan bemægtige sig, fordi Troen netop begynder der, hvor Tænkningen hører op.

53

Problema I

Gives der en teleologisk Suspension af det Ethiske?

Det Ethiske er som saadant det Almene, og som det Almene Det, der er gjeldende for Enhver, hvilket fra en anden Side lader sig udtrykke saaledes, at det er gjeldende i ethvert Øieblik. Det hviler immanent i sig selv, har Intet uden for sig, der er dets **[x][x][x][x][x]**, men er selv **[x][x][x][x][x]** for Alt, hvad det har udenfor sig, og naar det Ethiske har optaget dette i sig, da kommer det ikke videre. Umiddelbar sandselig og sjælelig bestemt er den Enkelte den Enkelte, der i det Almene har sit **[x][x][x][x][x]**, og dette er hans ethiske Opgave, bestandig at udtrykke sig selv i dette, at ophæve sin Enkelthed for at blive det Almene. Saasnart den Enkelte vil gjøre sig gjeldende i sin Enkelthed ligeoverfor det Almene, da synder han, og kan kun ved at anerkjende dette atter forsone sig med det Almene. Hver Gang den Enkelte, efterat have været traadt ind i det Almene, føler en Tilskyndelse til at gjøre sig gjeldende som den Enkelte, da er han i Anfægtelse, af hvilken han kun arbejder sig ud, ved angrende at opgive sig selv som den Enkelte i det Almene. Er dette det Høieste, der lader sig sige om Mennesket og om hans Tilværelse, saa har det Ethiske samme Beskaffenhed som et Menneskes evige Salighed, hvilken i al Evighed og i ethvert Øieblik er hans **[x][x][x][x][x]**, da det vilde være en Modsigelse, at den skulde kunne opgives(d.v.s. teleologisk suspenderes) da den, saasnart den suspenderes, forskjættset, medens hvad der suspenderes ikke er forskjættset, men netop bevaret i det Høiere, der er dets **[x][x][x][x][x]**.

Forholder det sig saaledes, da har Hegel Ret, naar han lader Mennesket i det Gode og Samvittigheden kun være bestemt som den Enkelte, han har Ret i at betragte denne Bestemmethed som en »moralsk Form af det Onde« (cfr. især Retsphilosophien) hvilken skal ophæves i det Sædeliges Teleologi, saaledes at den Enkelte, der forbliver i hiint Stadium, enten synder eller ligger i Anfægtelse. Hvad Hegel derimod ikke har Ret i, er at tale om Troen, Uret i ikke høit og lydeligt at protestere mod, at Abraham nyder Hæder og Ære som en Troens Fader, medens han burde hjemvises og udvises som en Morder.

54

Troen er nemlig dette Paradox, at den Enkelte er høiere end det Almene, dog vel at mærke saaledes, at Bevægelsen gjentager sig, at han altsaa, efterat have været i det Almene, nu som den Enkelte isolerer sig som høiere end det Almene. Dersom dette ikke er Troen, saa er Abraham tabt, saa har Troen aldrig været til i Verden, netop fordi den altid har været til. Thi hvis det Ethiske d.v.s. det Sædelige er det Høieste, og der intet Incommensurabelt bliver tilbage i Mennesket paa anden Maade, end at dette Incommensurable er det Onde d.v.s. det Enkelte, der skal udtrykkes i det Almene, saa behøver man ikke andre Kategorier end hvad den græske Philosophi havde, eller hvad der ved en consequent Tænkning lader sig uddrage af disse. Dette burde Hegel ikke have lagt Skjul paa; thi han har dog havt græske Studier.

Man hører ikke sjældent Mænd, der, i Mangel af at fortabe sig i Studier, fordybe sig i Phraser, fortælle, at der over den christelige Verden skinner et Lys, medens der ruger et Mørke over Hedenskabet. Denne Tale har altid forekommet mig besynderlig, da endnu enhver grundigere Tænker, enhver alvorligere Kunstner foryrer sig ved det græske Folks evige Ungdom. Et saadant Udsagn lader sig forklare af, at man ikke veed hvad man skal sige, men kun, at man skal sige Noget. Det er i sin Orden, at man siger, at Hedenskabet ikke havde Troen, men naar man derved skal have sagt Noget, da maa man være lidt mere paa det Rene om, hvad man forstaaer ved Troen, da man ellers synker tilbage i saadanne Phraser. At forklare hele Tilværelsen, Troen med, uden at have en Forestilling om hvad Troen er, er let, og den calculerer ikke slettest i Livet, der regner paa Beundring, naar han har en saadan Forklaring; thi det er som Boileau siger: *un sot trouve toujours un plus sot, qui l'admire.*

Troen er netop dette Paradox, at den Enkelte som den Enkelte er højere end det Almene, er berettiget ligeoverfor dette, ikke subordineret, men overordnet, dog vel at mærke saaledes, at det er den Enkelte, der efter at have været som den Enkelte det Almene underordnet, nu gennem det Almene bliver den Enkelte, der som den Enkelte er det overordnet; at den Enkelte som den Enkelte staaer i et absolut Forhold til det Absolute. Dette Standpunkt lader sig ikke mediere; thi al Mediation skeer netop i Kraft af det Almene; det er og bliver i al Evighed et Paradox, utilgængeligt for Tænkningen. Og dog er Troen dette Paradox eller ogsaa (dette er de Conseqventser, som jeg vil bede Læseren have *in mente* paa ethvert Punkt, om det end vilde 55 blive mig for vidtløftigt overalt at nedskrive dem) eller ogsaa har der aldrig været Tro til, netop fordi den altid har været, eller ogsaa er Abraham tabt

At dette Paradox for den Enkelte let kan forvexles med en Anfægtelse, er vel sandt, men derfor bør man ikke skjule det At Manges hele Bygning kan være saaledes, at det støder dem fra sig, er vel sandt; men derfor bør man ikke gjøre Troen til noget Andet, for ogsaa at kunne have den, men hellere tilstaae, at man ikke har den, medens de, der have Troen, burde være betænkte paa, at opstille nogle Kjendetegn, at man kunde adskille Paradoxet fra en Anfægtelse.

Fortællingen om Abraham indeholder nu en saadan teleologisk Suspension af det Ethiske. Det har ikke manglet paa skarpsindige Hoveder og grundige Forskere, der have fundet Analogier til den. Deres Viisdom løber ud paa den skønne Sætning, at i Grunden er Alt det Samme. Naar man vil see lidt nærmere til, tvivler jeg meget paa, at man i den ganske Verden skal finde en eneste Analogi, undtagen en senere, hvilket Intet beviser, naar det staaer fast, at Abraham repræsenterer Troen, og at den normalt er udtrykt i ham, hvis Liv ikke blot er det mest Paradoxe, der lader sig tænke, men saa paradox, at det slet ikke lader sig tænke. Han handler i Kraft af det Absurde; thi det er netop det Absurde, at han som den Enkelte er højere end det Almene. Dette Paradox lader sig ikke mediere; thi saasnt han begynder derpaa, da maa han tilstaae, at han var i en Anfægtelse, og naar saa er, kommer han aldrig til at ofre Isaak, eller hvis han har offret Isaak, da maa han angrende vende tilbage til det Almene. I Kraft af det Absurde faaer han Isaak igjen. Abraham er derfor i intet Øieblik en tragisk Helt, men noget ganske Andet, enten en Morder eller en Troende. Den Mellembestemmelse, der frelser den tragiske Helt, har Abraham ikke. Derfor er det, at jeg kan forstaae en tragisk Helt, men ikke forstaae Abraham, om jeg end i en vis afsindig Forstand beundrer ham mere end alle Andre.

Abrahams Forhold til Isaak er ethisk udtrykt ganske simpelt dette, at Faderen skal elske Sønnen højere end sig selv. Dog det Ethiske har indenfor sit eget Omfang adskillige Gradationer; vi ville see, om der i denne Fortælling findes noget saadant højere Udtryk for det Ethiske, der ethisk kan forklare hans Adfærd, ethisk berettigede ham til at suspendere den ethiske Forpligtelse mod Sønnen, uden dog derfor at bevæge sig ud over det Ethiskes Teleologi.

56

Naar et Foretagende, der er et heelt Folks Bekymring, forhindres, naar en saadan Bedrift standses ved Himlens Unaade, naar den vrede Guddom sender et Blikstille, der spotter alle Anstrængelser, naar Spaamanden fuldkommer sin tunge Gjerning og forkynder, at Guden fordrer en ung Pige som Offer - da skal Faderen heltemodigen bringe dette Offer. Høimodig skal han dølgge sin Smerte, om han end kunde ønske, han var »den ringe Mand, der tør græde,« ikke Kongen, der maa handle kongeligt. Og trænger Smerten end eensomt ind i hans Bryst, har han kun 3 Medvidere i Folket, snart skal det hele Folk være Medvider i hans Smerte, men ogsaa Medvider i hans Daad, at han for det Heles Vel vilde ofre hende, Datteren, den unge deilige Pige. O Barm! o fagre Kinder, lysegule Haar (v. 687.). Og Datteren skal røre ham ved sine Taarer, og Faderen skal vende sit Ansigt bort, men Helten skal løfte Kniven. - Naar da Efterretningen derom naaer det fædrene Hjem, da skal Grækenlands skønne Piger rødme af Begeistring, og hvis Datteren var Brud, da skal den Trolovede ikke vredes, men være stolt af at deeltage i Faderens Daad, fordi Pigen tilhørte ham ømmere end hun tilhørte Faderen.

Naar den kjække Dommer, der frelste Israel i Nødens Stund, i eet Aandedrag binder Gud og sig selv ved det samme Løfte, da skal han heltemodigen forvandle den unge Piges Jubel, den elskede Datters Glæde til Sorg, og hele Israel skal sørge med hende over hendes jomfruelige Ungdom; men enhver fribaaren Mand skal forstaae, enhver behjertet Kvinde beundre Jephtah, og enhver Jomfru i Israel skal ønske at handle som hans Datter; thi hvad hjalp det, at Jephtah seirede ved sit Løfte, naar han ikke holdt det, skulde da Siren ikke atter tages fra Folket?

Naar en Søn forglemmer sin Pligt, naar Staten betroer Faderen Dommersværdet, naar Lovene kræve Straffen af Faderens Haand, da skal Faderen heltemodigen glemme, at den Skyldige er hans Søn, han skal høimodigen skjule sin Smerte, men der skal ikke være en Eneste i Folket, end ikke Sønnen, uden at han beundrer Faderen, og hver Gang Roms Love blive fortolkede, skal det mindes, at Mangen fortolkede dem lærdere, men Ingen herligere end Brutus.

Hvis derimod Agamemnon, medens en gunstig Vind forer Flaaden for fulde Segl til sit Maal, vilde have afsendt hiint Bud, der hentede Iphigenia, for at ofre hende; hvis Jephtah, uden at være bunden ved noget Løfte, der afgjorde Folkets Skjebne, vilde have sagt til 57 Datteren: sørg nu i to Maaneder over Din korte

Ungdom, da vil jeg offre Dig; hvis Brutus havde havt en retfærdig Søn, og dog vilde have kaldt ad Lictorerne for at henrette ham - hvo skulde da have forstaaet dem? Hvis disse tre Mænd paa det Spørgsmaal, hvorfor de gjorde det, havde svaret: det er en Prøvelse, i hvilken vi forsøges, skulde man da have forstaaet dem bedre?

Naar Agamemnon, Jephtah, Brutus i det afgjørende Øieblik heltemodigen overvinder Smerten, heltemodigen har tabt det Elskede og blot skal fuldkomme Gjerningen i det Ydre, da skal der aldrig være en adelig Sjæl i Verden, uden at han har Medlidenhedens Taarer for deres Smerte, Beundringens for deres Daad. Hvis derimod disse tre Mænd i det afgjørende Øieblik til det Heltemod, med hvilket de bar Smerten, vilde føie det lille Ord: det skeer dog ikke - hvo skulde da forstaae dem? Hvis de som en Forklaring tilføiede: det troe vi i Kraft af det Absurde, hvo skulde da bedre forstaae dem, thi hvo skulde ikke let forstaae, at det var absurdt, men hvo skulde forstaae, at man saa kunde troe det?

Forskjellen mellem den tragiske Helt og Abraham er let iøinefaldende. Den tragiske Helt bliver endnu indenfor det Ethiske. Han lader et Udtryk af det Ethiske have sit **[x][x][x][x][x]** i et høiere Udtryk af det Ethiske, han nedsætter det ethiske Forhold mellem Fader og Søn eller Datter og Fader til en Følelse, der har sin Dialektik i sit Forhold til Sædelighedens Idee. Der kan da ikke her være Tale om en teleologisk Suspension af selve det Ethiske.

Med Abraham forholder det sig anderledes. Han overskred ved sin Gjerning hele det Ethiske, og havde et høiere **[x][x][x][x][x]** udenfor, i Forhold til hvilket han suspendede dette. Thi jeg gad dog nok vide, hvorledes man vil bringe Abrahams Gjerning i Forhold til det Almene, om der lader sig opdage nogensomhelst anden Berøring mellem det, Abraham gjorde, og det Almene end den, at Abraham overtraadte det. Det er ikke for at frelse et Folk, ikke for at hævde Statens Idee, at Abraham gjør det, ikke for at forsone vrede Guder. Kunde der være Tale om, at Guddommen var vred, da var han jo kun vred paa Abraham, og Abrahams hele Gjerning staaer i intet Forhold til det Almene, er et reent privat Foretagende. Medens derfor den tragiske Helt er stor ved sin sædelige Dyd, er Abraham stor ved en reen personlig Dyd Der er intet høiere Udtryk for det Ethiske i Abrahams Liv, end dette, at Faderen skal elske Sønnen. Det Ethiske i Betydning 58 af det Sædelige kan der slet ikke være Tale om. Forsaavidt det Almene var tilstede, var det jo krypt i Isaak, skjult saa at sige i Isaaks Lænd, og maatte da raabe med Isaaks Mund: Gjør det ikke, Du tilintetgjør Alt

Hvorfor gjør Abraham det da? For Guds Skyld og aldeles identisk hermed for sin egen Skyld. For Guds Skyld gjør han det, fordi Gud fordrer dette Bevis paa hans Tro, for sin egen Skyld gjør han det, at han kan føre Beviset Eenheden heraf er aldeles rigtigt udtrykt i det Ord, hvormed man altid har betegnet dette Forhold: det er en Prøvelse, en Fristelse. En Fristelse; men hvad vil dette sige? Det, der ellers frister et Menneske, er jo det, der vil holde ham tilbage fra at gjøre sin Pligt, men her er Fristelsen selve det Ethiske, der vil holde ham tilbage fra at gjøre Guds Villie. Men hvad er da Pligten? Pligten er jo netop Udtrykket for Guds Villie.

Her viser Nødvendigheden sig af en ny Kategori for at forstaae Abraham. Et saadant Forhold til Guddommen kjender Hedenskabet ikke. Den tragiske Helt træder ikke i noget privat Forhold til Guddommen, men det Ethiske er det Guddommelige, og derfor lader det Paradoxe deri sig mediere i det Almene.

Abraham kan ikke medieres, hvilket ogsaa kan udtrykkes saaledes: han kan ikke tale. Saasnart jeg taler, udtrykker jeg det Almene, og naar jeg ikke gjør det, saa kan Ingen forstaae mig. Saasnart da Abraham vil udtrykke sig i det Almene, saa maa han sige, at hans Situation er en Anfægtelse, thi han har intet høiere Udtryk af det Almene, der staaer over det Almene, han overtræder.

Medens derfor Abraham vækker min Beundring, forfærder han mig tillige. Den, der fornægter sig selv og opoffrer sig for Pligten, han opgiver det Endelige for at gribe det Uendelige, han er sikker nok; den tragiske Helt opgiver det Visse for det endnu Vissere, og Betragterens Øie hviler trygt paa ham. Men den, der opgiver det Almene for at gribe noget endnu Høiere, der ikke er det Almene, hvad gjør han? Er det muligt, at dette kan være andet end en Anfægtelse? Og hvis det er muligt, men den Enkelte da greb fejl, hvad Frelse er der for ham? Han lider den tragiske Helts hele Smerte, han tilintetgjør sin Glæde i Verden, han forsager Alt, og maaskee tilspærrer han sig i samme Øieblik den ophøiede Glæde, der var ham saa dyrebar, at han vilde kjøbe den for enhver Priis. Ham kan Betragteren slet ikke forstaae, ei heller trygt lade sit Øie hvile paa ham. Maaskee lader det sig slet ikke gjøre, hvad den Troende intenderer, da det jo er utænkeligt Eller om det lod sig gjøre, hvis den Enkelte havde misforstaaet Guddommen, hvad Frelse var der for ham? Den tragiske Helt han behøver Taarer og han fordrer Taarer, og hvor var det misundelige Øie, der var saa ufrugtbart, at det ikke kunde græde med Agamemnon, men hvor var den, hvis Sjæl var saa forvildet, at han formastede sig til at græde over Abraham. Den tragiske Helt fuldkommer sin Gjerning i et bestemt Tidsmoment, men i Tidernes Løb gjør han, hvad der ikke er Mindre, han besøger den, hvis Sjæl er omspændt af Sorg, hvis Bryst ikke kan faae Luft for qualte Sukke, hvis Tanker hænge betyngede over ham, svangre med Taarer, han viser sig for ham, han hæver Sorgens Trolddom, han løsner Snørelivet, han aflokkes Taaren, idet den Lidende glemmer sine Lidelser i hans. Abraham kan man ikke græde over. Man nærmer sig ham med en *horror religiosus*, som Israel nærmede sig Sinai-Bjerget - Hvis da den eensomme Mand, der bestiger Morijabjerget,

der med sin Spidse rager himmelhøit over Aulis's Sletter, hvis han ikke er en Søvnngænger, der gaaer trygt over Afgrunden, medens den, der staaer ved Bjergets Fod og seer derpaa, skjælver af Angst, af Ærbødighed og Forfærdelse ikke engang tør kalde paa ham, hvis han bliver forstyrret i sig selv, hvis han havde taget Feil! - Tak! atter Tak! være en Mand, der rækker den, hvem Livets Sorger overfaldt og lode nøgen tilbage, rækker ham Udtrykket, Ordets Blad, hvormed han kan skjule sin Elendighed; Tak være Dig, store Shakespeare, Du som kan sige Alt, Alt, Alt netop som det er - og dog hvorfor udtalte Du aldrig denne Qval? forbeholdt Du deri maaskee for Dig selv? som den Elskede, hvis Navn man end ikke kan taale at Verden nævner; thi en Digter kjøber denne Ordets Magt til at udsige alle Andres tunge Hemmeligheder for en lille Hemmelighed, han ikke kan udsige, og en Digter er ikke en Apostel, han uddriver kun Djævle ved Djævelens Magt.

Men naar nu det Ethiske saaledes teleologisk er suspenderet, hvorledes existerer da den Enkelte, i hvem det er suspenderet? Han existerer som den Enkelte i Modsætning til det Almene. Synder han da? thi dette er Syndens Form, seet i Ideen, saaledes, at om Barnet end ikke synder, fordi det ikke er sig sin Existents bevidst som saadan, saa er dets Existents dog seet i Ideen Synd, og det Ethiske kræver sig selv af det i ethvert Øieblik. Vil man negte, at denne Form lader sig gjentage saaledes, at den ikke er Synd, saa er Dommen fældet over Abraham.

60

Hvorledes existerede da Abraham? Han troede. Dette er det Paradox, ved hvilket han bliver paa Spidsen, hvilket han ikke kan gjøre tydeligt for nogen Anden, thi Paradoxet er, at han som den Enkelte sætter sig i et absolut Forhold til det Absolute. Er han berettiget? Hans Berettigelse er igjen det Paradoxe; thi dersom han er det, er han det ikke i Kraft af at være noget Almeent, men i Kraft af at være den Enkelte.

Hvorledes forvisser da den Enkelte sig om, at han er berettiget? Det er nemt nok at nivellere hele Tilværelsen paa Statens Idee eller paa en Samfunds Idee. Gjør man det, saa kan man ogsaa let nok mediere; thi da kommer man slet ikke til Paradoxet, at den Enkelte som den Enkelte er høiere end det Almene, hvilket jeg ogsaa betegnende kan udtrykke i en Sætning af Pythagoras, at det ulige Tal er fuldkomnere end det lige Tal. Forsaavidt man leilighedsviis i vor Tid hører et Svar i Retning af Paradoxet, da lyder det gjerne saaledes: det bedømmer man efter Udfaldet. En Helt, der er bleven sin Samtids [x][x][x][x][x][x][x][x][x], i Bevidsthed af, at han er et Paradox, der ikke kan gjøre sig forstaaelig, tilraaber trøstig Samtiden: Udfaldet skal vel bevise, at jeg var berettiget I vor Tid hører man sjeldnere dette Raab; thi som den ikke frembringer Helte, hvilket er dens Brøst, saa har den det Gode, at den ogsaa frembringer faa Karrikaturer. Naar man da i vor Tid hører disse Ord: det skal bedømmes efter Udfaldet, saa er man strax klar over, hvem man har den Ære at tale med. De, der tale saaledes, er et talrigt Folkefærd, som jeg med eet fælleds Navn vil kalde Docenterne. De leve i deres Tanker betryggede i Tilværelsen, de have en fast Stilling og sikre Udsigter i en velorganiseret Stat, de have Aarhundreder, eller vel endog Aartusinder mellem sig og Tilværelsens Rystelser, de frygte ikke for, at Sligt kan gjentages, hvad vilde ogsaa Politiet og Bladene sige? Deres Gjerning i Livet er at bedømme de store Mænd, og bedømme dem efter Udfaldet. En saadan Adfærd mod det Store røber en besynderlig Blanding af Hovmod og Elendighed, Hovmod, fordi man mener sig kaldet til at bedømme, Elendighed, fordi man ikke føler sit Liv end ikke i fjerneste Maade beslægtet med de Stores. Enhver, der er blot en Smule *erectioris ingenii*, han er dog ikke bleven et aldeles koldt og klamt Bløddyr, og idet han nærmer sig det Store, da kan det aldrig gaae ham af Sinde, at det siden Verdens Skabelse har været Skik og Brug, at Udfaldet kommer sidst, og at man, naar man i Sandhed skal lære noget af det Store, netop maa være opmærksom paa Begyndelsen. Dersom den, der skal handle, vil bedømme sig selv efter Udfaldet, saa kommer han aldrig til at begynde. Om da Udfaldet end kan glæde hele Verden, Helten kan det ikke hjælpe; thi Udfaldet fik han først at vide, da det Hele var forbi, og derved blev han ikke Helt, men han var det derved, at han begyndte.

Desuden er Udfaldet (forsaavidt det er Endelighedens Svar paa det uendelige Spørgsmaal) i sin Dialektik aldeles ueensartet med Heltens Existents. Eller skal det kunne bevise, at Abraham var berettiget til at forholde sig som den Enkelte til det Almene, at han ved et Vidunder fik Isaak? Hvis Abraham virkelig havde offret Isaak, skulde han derfor have været mindre berettiget?

Men Udfaldet er man nysgjerrig efter, som efter Udfaldet paa en Bog; Angsten, Nøden, Paradoxet vil man ikke vide Noget af Udfaldet lefler man æsthetisk med; det kommer ligesaa uventet men ogsaa ligesaa let som en Gevinst i Lotteriet; og naar man har hørt Udfaldet, da har man opbygget sig. Og dog er ingen Tempelraner, der arbejder i Bolt og Jern, saa nedrig en Forbryder, som den, der saaledes plyndrer det Hellige, og dog er Judas, der solgte sin Herre for 30 Secler, ikke foragteligere end den, der saaledes sælger det Store,

Det er min Sjæl imod, at tale umenneskeligt om det Store, at lade det dæmre i en uhyre Afstand i ubestemt Skikkelse, at lade det være Stort, uden at dog det Menneskelige deri kommer frem, hvorved det da ophører at være Stort; thi ikke hvad der hænder mig, gjør mig stor, men hvad jeg gjør, og der er dog vel Ingen, der mener, at en Mand blev stor, fordi han vandt den store Gevinst i Lotteriet. Om et Menneske blev født i ringe Kaar, jeg fordrer dog af ham, at han ikke skal være saa umenneskelig mod sig selv, at han ikke skulde kunne tænke Kongens Borg uden paa Afstand og ubestemt drømme om dens Storhed, og paa eengang ville ophøie den og ophæve den derved, at han paa en nedrig Maade ophøiede den; jeg fordrer af

ham, at han skal være Menneske nok til tillidsfuld og værdig at træde frem ogsaa der. Han skal ikke være Umenneske nok til uforskammet at ville krænke Alt, ved lige fra Gaden at ville storme ind i Kongens Sale, derved taber han mere end Kongen; tvertimod han skal finde en Glæde i at iagttage ethvert Sømmelighedens Bud med glad og tillidsfuldt Sværmeri, som netop vil gjøre ham frimodig. Dette er kun et Billede; thi hiin Forskjel er kun et saare ufuldkomment Udtryk for Aandens Afstand. Jeg fordrer af ethvert Menneske, at han ikke skal 62 tænke umenneskeligt nok om sig selv, til at han ikke tør træde ind i hine Palladser, hvor ikke blot Mindet om de Udvalgte boer, men hvor de selv boe. Han skal ikke uforskammet trænge sig frem og paadutte dem sit Slægtskab, han skal være salig for hver Gang han bøier sig for dem, men han skal være frimodig og tillidsfuld og altid være noget mere end en Gangkone; thi vil han ikke være mere, da kommer han aldrig derind Og det, der skal hjælpe ham, er netop Angsten og Nøden, hvori de Store blive forsøgte, thi ellers vilde disse, hvis han har en Smule Marv i sig, blot vække hans retfærdige Misundelse. Og hvad der kun kan være stort paa Afstand, hvad man ved Hjælp af tomme og udhulede Phraser vil gjøre til noget Stort, det tilintetgjør man selv.

Hvo var stor i Verden som hiin benaadede Qvinde, Guds Moder, Jomfru Maria? Og dog hvorledes taler man derom? At hun var den Benaadede blandt Qvinder gjør hende ikke stor, og dersom det ikke traf sig saa besynderligt, at de, der høre, kunne tænke ligesaa umenneskeligt som de, der tale, saa maatte vel enhver ung Pige spørge, hvorfor blev ikke ogsaa jeg den Benaadede? og hvis jeg ikke havde Andet at sige, da skulde jeg slet ikke afvise et saadant Spørgsmaal som dumt; thi ligeoverfor en Begunstigelse, abstract seet, er ethvert Menneske lige berettiget Man udelader Nøden, Angsten, Paradoxet. Min Tanke er reen trods Nogens, og den, der kan tænke Sligt, hans Tanke bliver nok reen, og han har ogsaa det Rædsomme at vente, hvis det ikke er saa, thi den, der engang har faaet disse Billeder frem, han kan ikke blive af med dem igjen, og synder han mod dem, da hævnne de sig forfærdeligt ved stille Vrede, forfærdeligere end 10 glubende Recensenters Høirøstethed. Vel fødte Maria Barnet vidunderligt, men det gik hende dog paa Qvindens Viis, og denne Tid den er Angstens, Nødens og Paradoxets. Engelen var vel en tjenende Aand, men han var ikke en tjenstvillig Aand, der gik til de andre unge Piger i Israel og sagde: foragter ikke Maria, hende hænder det Overordentlige. Men Engelen kom kun til Maria, og Ingen kunde forstaae hende. Hvilken Qvinde blev dog krænket som Maria, og er det ikke ogsaa her sandt, at den, hvem Gud velsigner, forbander han i samme Aandedrag? Dette er Aandens Opfattelse af Maria, og hun er ingenlunde, hvad der oprører mig at sige, men endnu mere, at man tankeløst og leflende har opfattet hende saaledes, hun er ingenlunde en Dame, der sidder paa Stads og leger med et Gudebarn. Naar hun da desuagtet sagde: 63 see jeg er Herrens Tjenerinde, saa er hun stor, og jeg tænker, det skal ikke falde vanskeligt at forklare, hvorfor hun blev Guds Moder. Hun behøver ingen verdslig Beundring, ligesaa lidet som Abraham behøver Taarer, thi hun var ikke Heltinde, og han ikke Helt, men begge bleve de ingenlunde større end disse, ved at være fritagne for Nøden og Qvalen og Paradoxet, men bleve det ved disse.

Det er stort, naar Digteren, idet han stiller sin tragiske Helt frem for Menneskenes Beundring, at han da tør sige: Græder over ham, thi han fortjener det; thi det er Stort at fortjene deres Taarer, der fortjene at udgyde Taarer; det er Stort, at Digteren tør holde Mængden i Ave, tør tugte Menneskene, at Enhver prøver sig selv, om han er værdig til at græde over Helten, thi Flæbernes Spildevand er en Nedværdigelse af det Hellige. - Dog større end Alt dette er det, at Troens Ridder tør sige endog til det ædle Menneske, der vil græde over ham: græd ikke over mig, men græd over Dig selv.

Man bliver rørt, man søger tilbage i hine skønne Tider, søde kjelne Længsler føre Een til Ønskets Maal, at see Christus vandre om i det forjættede Land. Man glemmer Angesten, Nøden, Paradoxet. Var det saa let en Sag ikke at tage fejl? Var det ikke Forfærdeligt, at dette Menneske, der gik mellem de Andre, at han var Gud, var det ikke forfærdeligt at sidde tilbords med ham? Var det saa let en Sag at blive en Apostel? Men Udfaldet, 18 Aarhundreder, det hjælper, det hjælper til dette lumpne Bedrag, hvormed man bedrager sig selv og Andre. Jeg føler ikke Mod til at ønske at være Samtidig med saadanne Begivenheder, men derfor dømmes jeg ikke strængt om dem, der toge fejl, ikke ringe om dem, der saae det Rette.

Dog jeg vender tilbage til Abraham. I den Tid for Udfaldet var Abraham enten i hvert Minut en Morder, eller vi staae ved det Paradox, der er høiere end alle Mediationer.

Abrahams Historie indeholder da en teleologisk Suspension af det Ethiske. Han er som den Enkelte bleven høiere end det Almene. Dette er Paradoxet, som ikke lader sig mediere. Det er ligesaa uforklarligt, hvorledes han kom ind i det, som det er uforklarligt, hvorledes han bliver i det. Forholder det sig ikke saaledes med Abraham, da er han end ikke en tragisk Helt, men en Morder. At ville vedblive at kalde ham Troens Fader, at tale derom til Mennesker, som ikke bekymre sig om Andet end om Ord, er tankeløst. En tragisk Helt kan et Menneske blive ved egne Kræfter, men Troens Ridder ikke. Naar et 64 Menneske tiltræder den tragiske Helts i en vis Forstand tunge Vei, da skal Mange kunne raade ham; den, der gaaer Troens trange Vei, ham kan Ingen raade, Ingen forstaae. Troen er et Vidunder, og dog er intet Menneske udelukket derfra; thi det, hvori alt Menneskeliv enes, er i Lidenskab*, og Troen er en Lidenskab.

Problema II

Gives der en absolut Pligt mod Gud?

Det Ethiske er det Almene, og som saadant igjen det Guddommelige. Man har derfor Ret i at sige, at enhver Pligt i Grunden er Pligt mod Gud; men kan man ikke sige mere, da siger man tillige, at jeg egentlig ingen Pligt har mod Gud Pligten bliver Pligt ved at henføres til Gud, men i Pligten selv træder jeg ikke i Forhold til Gud Det er saaledes Pligt at elske sin Næste. Det er Pligt derved, at det henføres til Gud, men i Pligten træder jeg ikke i Forhold til Gud, men til den Næste, jeg elsker. Siger jeg da i denne Forbindelse, at det er min Pligt at elske Gud, da siger jeg egentlig kun en Tautologi, forsaavidt »Gud« her tages i en aldeles abstrakt Forstand som det Guddommelige d.v.s. det Almene d.v.s. Pligten. Menneskeslægtsens hele Tilværelse afrunder sig da fuldkommen kugleformet i sig selv, og det Ethiske er paa eengang det Begrændsende og det Udfyldende. Gud bliver et usynligt, forsvindende Punkt, en afmægtig Tanke, hans Magt er kun i det Ethiske, der udfylder Tilværelsen. Forsaavidt da Een skulde vilde falde paa at ville elske Gud i nogen anden end den her angivne Betydning, da er han overspændt, han elsker et Phantom, der, hvis det blot havde saa megen Kraft, at det kunde tale, vilde sige til ham: jeg forlanger ikke din Kjærlighed, bliv kun hvor Du hører hjemme. Forsaavidt Een skulde falde paa at ville elske Gud anderledes, da bliver denne Kjærlighed mistænkelig ligesom den Kjærlighed, hvilken Rousseau omtaler, hvormed et Menneske elsker Kafferne istedenfor at elske sin Næste.

Dersom nu det her Udviklede forholder sig rigtigt, dersom der intet Incommensurabelt er i et Menneskeliv, men det Incommensurable der er, kun er det ved et Tilfælde, af hvilket Intet følger, forsaavidt Tilværelsen betragtes under Ideen, saa har Hegel Ret; men hvad han ikke har Ret i er, at tale om Troen eller at tillade, at Abraham ansees for dens Fader; thi ved det Andet har han afsagt Dommen baade over Abraham og over Troen. I den hegelske Philosophi er das Äussere (die Entäusserung) høiere end das Innere. Dette oplyses oftere ved et Exempel. Barnet er das Innere, Manden das Äussere; deraf 66 kommer det, at Barnet netop er bestemt ved det Ydre, og omvendt Manden som das Äussere netop er bestemt ved das Innere. Troen derimod er dette Paradox, at Inderligheden er høiere end Yderligheden, eller for atter at erindre om et Udtryk i det Foregaaende, at det ulige Tal er høiere end det lige.

For den etniske Betragtning af Livet er det da den Enkeltes Opgave, at afføre sig selv Inderlighedens Bestemmelse og udtrykke denne i et Ydre. Hver Gang den Enkelte krymper sig derved, hver Gang han vil holde sig tilbage i eller smutte ned igjen i Inderlighedens Bestemmelse af Følelse, Stemning o. s. v., da forsynder han sig, da ligger han i en Anfægtelse. Troens Paradox er dette, at der er en Inderlighed, der er incommensurabel for det Ydre, en Inderlighed, der vel at mærke ikke er identisk med hiin første, men en ny Inderlighed. Dette maa ikke oversees. Den nyere Philosophi har tilladt sig uden videre istedenfor »Tro« at substituere det Umiddelbare. Naar man gjør det, da er det en Latterlighed at negte, at Troen har været til til alle Tider. Troen kommer nu paa den Maade i temmelig simpelt Compagni med Følelse, Stemning, Idiosynkrasi, *vapeurs* o. s. v. Forsaavidt kan Philosophien have Ret i, at man ikke bør blive staaende derved Men der er Intet, der berettiger Philosophien til denne Sprogbrug. Foran for Troen gaaer en Uendelighedens Bevægelse, først da indtræder, *nec opinat*, i Kraft af det Absurde Troen. Dette kan jeg vel forstaae, uden derfor at paastaae, at jeg har Troen. Naar Troen ikke er Andet end hvad Philosophien udgiver den for, saa er allerede Socrates gaaet videre, langt videre, istedenfor at det er omvendt, at han ikke er kommen til den. Han har i intellectuel Henseende gjort Uendelighedens Bevægelse. Hans Uvidenhed er den uendelige Resignation. Denne Opgave er allerede en passende for menneskelige Kræfter, om man end i vor Tid forsmaaer den; men først naar den er gjort, først naar den Enkelte har udtømt sig selv i det Uendelige, først da er det Punkt kommet, da Troen kan bryde frem.

Troens Paradox er da dette, at den Enkelte er høiere end det Almene, at den Enkelte, for at erindre om en nu sjeldnere dogmatisk Distinction, bestemmer sit Forhold til det Almene ved sit Forhold til det Absolute, ikke sit Forhold til det Absolute ved sit Forhold til det Almene. Paradoxet kan ogsaa udtrykkes saaledes, at der er en absolut Pligt mod Gud; thi i dette Pligtforhold forholder den Enkelte som den Enkelte sig absolut til det Absolute. Naar det da i denne 67 Forbindelse hedder, at det er Pligt at elske Gud, saa siges dermed noget Andet end i det Foregaaende; thi er denne Pligt absolut, saa er det Ethiske nedsat til det Relative. Heraf følger dog ikke, at dette skal tilintetgjøres, men det faaer et ganske andet Udtryk, det paradoxe Udtryk, saaledes at f Ex. Kjærlighed til Gud kan bringe Troens Ridder til at give sin Kjærlighed til Næsten det modsatte Udtryk af hvad der ethisk talt er Pligt

Forholder det sig ikke saaledes, da har Troen ikke sin Plads i Tilværelsen, saa er Troen en Anfægtelse, og Abraham er tabt, da han gav efter for den.

Dette Paradox lader sig ikke mediere; thi det beroer netop paa, at den Enkelte kun er den Enkelte. Saasart denne Enkelte vil udtrykke sin absolute Pligt i det Almene, blive sig denne bevidst i dette, saa erkjender han sig selv at være i Anfægtelse, og kommer da, hvis han ellers gjør den Modstand, ikke til at

opfylde den saa kaldte absolute Pligt, og hvis han ikke gjør det, da synder han, om hans Gjerning end *realiter* bliver det, der var hans absolute Pligt. Hvad skulde saaledes Abraham gjøre? Hvis han vilde sige til et andet Menneske: Isaak elsker jeg høiere end Alt i Verden, og derfor er det mig saa tungt at offre ham, saa skulde vel den Anden have rystet paa Hovedet og sagt: hvorfor vil Du saa offre ham; eller hvis den Anden havde været et fiffigt Hoved, da skulde han vel endog have gjennemskuet Abraham, at han bar Følelser til Skue, som stode i en himmelskrigende Modsigelse til hans Gjerning.

I Fortællingen om Abraham finde vi et saadant Paradox. Hans Forhold til Isaak er ethisk udtrykt dette, at Faderen skal elske Sønnen. Dette ethiske Forhold nedsættes til det Relative i Modsætning til det absolute Forhold til Gud Paa Spørgsmaalet hvorfor, har Abraham intet andet Svar, end at det er en Prøvelse, en Fristelse, hvilket, som ovenfor bemærket, er Eenheden af, at det er for Guds Skyld og for hans egen Skyld. Disse to Bestemmelser svare ogsaa til hinanden i Sprogbrug. Naar man saaledes seer et Menneske gjøre Noget, der ikke gaaer op i det Almene, saa siger man, det gjorde han nok neppe for Guds Skyld, og betegner derved, at han gjorde det for sin egen Skyld Troens Paradox har tabt det Mellemliggende d.v.s. det Almene. Den har paa den ene Side Udtrykket for den høieste Egoisme (at gjøre det Forfærdelige, den gjør, for sin egen Skyld); paa den anden Side Udtrykket for den absoluteste Hengivenhed, at gjøre det for Guds 68 Skyld Troen selv kan ikke medieres ind i det Almene; thi derved hæves den. Troen er dette Paradox, og den Enkelte kan aldeles ikke gjøre sig forstaaelig for Nogen. Man indbilder sig vel, at den Enkelte kan gjøre sig forstaaelig for en anden Enkelt, der er i samme Casus. En saadan Betragtning var utænkelig, hvis man ikke paa saa mange Maader i vor Tid søgte at snige sig lumskelig ind i det Store. Den ene Troens Ridder kan slet ikke hjælpe den anden. Enten bliver den Enkelte selv en Troens Ridder derved, at han tager Paradoxet paa sig, eller han bliver det aldrig. Compagniskab i disse Regioner er aldeles utænkeligt Enhver nærmere Explication af hvad der skal forstaaes ved Isaak kan den Enkelte bestandig kun give sig selv. Og hvis man endog nok saa nøie kunde bestemme, almindelig talt, hvad der skulde forstaaes ved Isaak (hvilket da forovrigt vilde være den latterligste Selvmodsigelse, at bringe den Enkelte, der netop staaer udenfor det Almene, ind under almindelige Bestemmelser, idet han skal handle netop som den Enkelte, der er udenfor det Almene) saa vil den Enkelte dog aldrig kunne forvise sig derom ved Andre, end ved sig selv som den Enkelte. Om derfor end et Menneske var feigt og ussel nok til at ville blive en Troens Ridder paa fremmed An- og Tilsvær, han bliver det dog ikke; thi kun den Enkelte bliver det som den Enkelte, og dette er det Store, som jeg vel kan forstaae uden at komme ind deri, da jeg mangler Mod; men dette er ogsaa det Forfærdelige, hvilket jeg endnu bedre kan fatte.

Der foredrages som bekjendt i Luc. XIV, 26 en mærkelig Lære om den absolute Pligt mod Gud: »dersom Nogen kommer til mig og ikke hader sin egen Fader, og sin Moder, og sin Hustrue, og sine Børn, og sine Brødre og sine Søstre, ja endog sin egen Sjæl, han kan ikke være min Discipel.« Dette er en haard Tale, hvo kan taale at høre paa den? Den høres desaa ogsaa meget sjældent Dog denne Taushed er kun en Udflugt, som Intet hjælper. Den theologiske Studerende han faaer imidlertid at vide, at disse Ord forekomme i det nye Testamente, og i et eller andet exegetisk Hjælpemiddel finder han den Oplysning, at **[x][x][x][x]** **[x][x]** paa dette og et Par andre Steder *per [x][x][x][x][x][x][x]* betyder: *minus diligo, posthabeo, non colo, nihili facio*. Forbindelsen, hvori disse Ord forekomme, synes dog ikke at bestyrke denne smagfulde Forklaring. I det næstfølgende Vers nemlig findes en Fortælling om, hvorledes Een, der vil opføre et Taarn, først gjør Overslag, om han er istand dertil, at man ikke bag efter skal lee ad ham. Denne Fortællings 69 nøie Forbindelse med det citerede Vers synes netop at tyde paa, at Ordene skulle tages saa forfærdelige som muligt, for at Enhver maa prøve sig selv, om han kan opføre Bygningen.

Dersom hiin fromme og kjelne Exeget, der ved saaledes at prutte mener at smugle Christendommen ind i Verden, havde Lykke til at overbevise et Menneske om, at dette baade gramaticalsk, linguistisk og **[x][x]** **[x][x]** **[x][x][x][x][x][x][x]** var Meningen af hiint Sted, saa vil han, forhaabentlig, ogsaa have Lykke til i samme Øieblik at overbevise det samme Menneske om, at Christendommen er noget af det Erbarmeligste i Verden. Thi den Lære, der i et af sine mest lyriske Udbrud, hvor Bevidstheden om dens evige Gyldighed svulmer stærkest i den, ikke har andet at sige end et larmende Ord, der Intet betyder, men kun betegner, at man skal være mindre velvillig, mindre opmærksom, mere ligegyldig; den Lære, der i det Øieblik, da den gjør Mine til at ville sige det Forfærdelige, ender med at savle istedenfor at forfærde - den Lære er det vist ikke Umagen værd at reise sig for.

Ordene ere forfærdelige, dog troer jeg nok, man kan forstaae dem, uden at dog deraf følger, at den, der har forstaaet dem, derfor har Mod til at gjøre det. Saa redelig skal man dog være, at man vedgaaer hvad der staaer, at man tilstaaer, at det er det Store, om man end ikke selv har Mod dertil. Den, der bærer sig saaledes ad, han skal ikke udelukke sig selv fra Deelagtighed i den skjønne Fortælling, thi den indeholder jo dog paa en Maade Trøst for den, der ikke havde Mod til at begynde paa Taarnets Opførelse. Men ærlig maa han være, og ikke forklare denne Mangel paa Mod som Ydmyghed, da den tvertimod er Stolthed, medens Troens Mod er det eneste ydmyge Mod.

Man indseer nu let, at hvis der skal være Mening i Stedet, maa det forstaaes lige efter Ordene. Gud er den, der fordrer absolut Kjærlighed. Den, der nu, idet han fordrer et Menneskes Kjærlighed, vil mene, at denne tillige skal bevise sig derved, at han bliver lunken ved Alt, hvad ham ellers var kjært, han er ikke blot en Egoist, men han er tillige dum, og den, der vilde fordre en saadan Kjærlighed, han underskriver i samme

Øieblik sin egen Dødsdom, forsaavidt han havde sit Liv i den attraaede Kjærlighed. En Mand fordrer saaledes, at hans Hustrue skal forlade Fader og Moder, men hvis han vilde ansee det for et Beviis paa hendes overordentlige Kjærlighed til ham, at hun for hans Skyld blev en lunken dvask Datter o. s. v., saa er han dummere end den Dummeste. Hvis han havde nogen Forestilling om, 70 hvad Kjærlighed er, da vilde han ønske at opdage og deri see en Sikkerhed for, at hans Hustrue vilde elske ham som ingen Anden i Riget, hvis han opdagede, at hun som Datter og Søster var fuldkommen i Kjærlighed. Hvad man da hos et Menneske vilde ansee for et Tegn paa Egoisme og Dumhed, det skal man ved en Exegets Hjælp ansee for en værdig Forestilling om Guddommen.

Men hvorledes da hade dem? Jeg skal her ikke erindre om den menneskelige Distinction enten elske eller hade, ikke fordi jeg har saa meget imod den, thi den er dog lidenskabelig, men fordi den er egoistisk og passer ikke her. Betragter jeg derimod Opgaven som et Paradox, saa forstaaer jeg den d.v.s. jeg forstaaer den saaledes, som man kan forstaae et Paradox. Den absolute Pligt kan da bringe til at gjøre, hvad Ethiken vilde forbyde, men den kan ingenlunde bringe Troens Ridder til at lade være at elske. Dette viser Abraham. I det Øieblik, han vil ofre Isaak, da er det ethiske Udtryk for hvad han gjør dette: han hader Isaak. Men dersom han virkelig hader Isaak, saa kan han være rolig for, at Gud ikke forlanger det af ham; thi Kain og Abraham ere ikke identiske. Isaak maa han elske af hele sin Sjæl; idet Gud fordrer ham, maa han elske ham, om mulig endnu høiere, og kun da kan han ofre ham; thi denne Kjærlighed til Isaak er det jo, der ved sin paradoxe Modsætning til hans Kjærlighed til Gud gjør hans Gjerning til et Offer. Men dette er Nøden og Angesten i Paradoxet, at han, menneskeligt talt, aldeles ikke kan gjøre sig forstaaelig. Kun i det Øieblik, da hans Gjerning er i absolut Modsigelse med hans Følelse, kun da offerer han Isaak, men hans Gjernings Realitet er det, hvorved han tilhører det Almene, og der er og bliver han en Morder.

Stedet hos Lucas maa fremdeles forstaaes saaledes, at man indseer, at Troens Ridder ikke faaer nogetsomhelst høiere Udtryk af det Almene (som det Ethiske), hvori han kan frelse sig. Naar man saaledes lod Kirken kræve dette Offer af et Medlem i den, saa have vi kun en tragisk Helt. Kirkens Idee er nemlig ikke kvalitativ forskjellig fra Statens, saasnt den Enkelte ved en simpel Mediation kan komme ind i den, og saa snart den Enkelte er kommen ind i Paradoxet, kommer han ikke til Kirkens Idee; han kommer ikke ud af Paradoxet, men maa enten finde sin Salighed deri, eller sin Fortabelse. En saadan kirkelig Helt udtrykker i sin Gjerning det Almene, og der skal Ingen være i Kirken, end ikke hans Fader og Moder o. s. v. uden at de forstaae ham. Troens Ridder er han derimod ikke, og har ogsaa et andet 71 Svar end Abrahams; han siger ikke, at det er en Prøvelse eller en Fristelse, hvori han forsøges.

Man afholder sig i Almindelighed fra at anføre saadanne Steder som det i Lucas. Man frygter for at slaae Menneskene løs, man frygter, at det Værste skal skee, naar først den Enkelte behager at gerere sig som den Enkelte. Fremdeles mener man, at det at existere som den Enkelte er det Letteste af Alt, og derfor skal man netop tvinge Folk til at blive det Almene. Jeg kan hverken dele hiin Frygt eller denne Mening, og det af samme Grund. Den, som har lært, at det at existere som den Enkelte er det Forfærdeligste af Alt, han skal ikke være bange for at sige, at det er det Største, men han skal ogsaa sige det saaledes, at hans Ord neppe bliver en Snare for en Forvildet, men snarere hjælper ham ind i det Almene, om hans Ord end skaffe lidt Plads for det Store. Den, der ikke tør nævne slige Steder, han tør heller ikke nævne Abraham, og det at mene, at det at existere som den Enkelte er nemt nok, indeholder en meget betænkelig indirecte Concession med Hensyn til sig selv; thi den, der virkelig har Agtelse for sig selv og Bekymring for sin Sjæl, han er forvisset om, at den, der lever under sit eget Opsyn ene i den ganske Verden, han lever mere strængt og indgetogent end en Pige i sit Jomfrubuur. At der kan være dem, der behøve Tvang, dem, der hvis de bleve satte paa fri Fod, vilde som ubændige Dyr tumble sig i selvisk Lyst, er vel sandt, men man skal netop vise, at man ikke hører til dem, derved, at man veed at tale med Angst og Bævelse, og tale skal man af Ærbødighed for det Store, at det ikke glemmes af Frygt for Skaden, der vel vil udeblive, naar der tales saaledes, at man veed, det er det Store, veed dets Rædsler, og uden dette veed man heller ei dets Storhed.

Lad os saa lidt nærmere overveie Nøden og Angesten i Troens Paradox. Den tragiske Helt resignerer paa sig selv for at udtrykke det Almene, Troens Ridder resignerer paa det Almene for at blive den Enkelte. Som sagt Alt beroer paa, hvorledes man er stillet. Den, som troer, at det er nemt nok at være den Enkelte, han kan altid være sikker paa, at han ikke er Troens Ridder; thi løse Fugle og landstrygende Genier de ere ikke Troens Mænd. Dennes Ridder derimod veed, at det er herligt at tilhøre det Almene. Han veed, at det er skjønt og velgjørende, at være den Enkelte, der oversætter sig selv i det Almene, den, der saa at sige selv besørger en reen og ziirlig og saavidt mulig feilfri Udgave af sig selv, læselig for Alle; han veed, at det er 72 vederqvægende, at blive sig selv forstaaelig i det Almene, saaledes, at han forstaaer dette, og at enhver Enkelt, der forstaaer ham, igjen i ham forstaaer det Almene, og begge glæde sig ved det Almenes Tryghed. Han veed, det er skjønt at fødes som den Enkelte, der i det Almene har sit Hjem, sit venlige Blivested, der strax modtager ham med aabne Arme, naar han vil blive i det Men han veed tillige, at der høiere end dette snoer sig en eensom Vei, trang og steil; han veed, det er forfærdeligt, at fødes eensomt ud af det Almene, at gaae uden at møde en eneste Vandrer. Han veed meget godt, hvor han er, og hvorledes han forholder sig til Menneskene. Menneskeligt talt er han afsindig og kan ikke gjøre sig forstaaelig for Nogen. Og dog er det at være afsindig det mildeste Udtryk. Betragtes han ikke saaledes, da er han en Hykler, og jo høiere han stiger ad Veien, desto rædsommere en Hykler.

Troens Ridder veed, at det er begeistrende at opgive sig selv for det Almene, at der hører Mod dertil, men at der ogsaa er en Tryghed deri, netop fordi det er for det Almene; han veed, at det er herligt at blive forstaaet af enhver Ædel, og saaledes, at Betragteren selv forædles derved Dette veed han, og han føler sig ligesom bunden, han kunde ønske, at det var denne Opgave, der var sat ham. Saaledes kunde Abraham vel af og til have ønsket, at Opgaven var at elske Isaak som det sig en Fader hør og bør, forstaaelig for Alle, uforglemmelig i Tiderne; han kunde ønske, at det var Opgaven at ofre Isaak for det Almene, at han kunde begeistre Fædre til berømmelig Daad - og han forfærdedes næsten ved Tanken om, at saadanne Ønsker for ham kun ere Anfægtelser, og maae behandles som saadanne; thi han veed, det er en ensom Vei, han betræder, og at han Intet udretter for det Almene, men selv kun forsøges og prøves. Eller hvad udrettede Abraham for det Almene? Lad mig tale menneskeligt derom, ret menneskeligt! Han bruger 70 Aar for at faae en Alderdoms Søn. Hvad Andre faae hurtigt nok og længe have Glæde af, det bruger han 70 Aar til; og hvorfor? fordi han prøves og fristes. Er det ikke Afsindighed! Men Abraham troede, og kun Sara vaklede og fik ham til at tage Hagar til Medhustru; men derfor maatte han ogsaa jage hende bort. Han faaer Isaak - da skal han atter prøves. Han vidste, det er herligt at udtrykke det Almene, herligt at leve med Isaak. Men det er ikke Opgaven. Han vidste, det er kongeligt at ofre en saadan Søn for det Almene, han selv skulde have fundet Hvile deri, og Alle skulde have 73 hvilet berømmende i hans Daad, som Vokalen hviler i sit Hvilebogstav; men det er ikke Opgaven - han prøves. Hiin romerske Feldtherre, der er berømt ved sit Tilnavn Cunctator, han standsede Fjenden ved sin Nølen - men hvad er dog Abraham ikke for en Nøler i Sammenligning med ham - men han frelser ikke Staten. Dette er Indholdet af 130 Aar. Hvo kan holde det ud, skulde ikke hans Samtid, hvis der kunde være Tale om en saadan, sige: »det er en evig Nølen med Abraham; endelig fik han en Søn, det varede længe nok, saa vil han ofre ham - er han ikke sindssvag? Og kunde han endda forklare, hvorfor han vil det, men altid er det en Prøvelse.« Mere kunde Abraham heller ikke forklare; thi hans Liv er som en Bog, der er lagt under guddommeligt Beslag, og som ikke bliver *publici juris*.

Dette er det Forfærdelige. Den, som ikke seer dette, han kan altid være sikker paa, at han ikke er nogen Troens Ridder, men den, som seer det, han skal ikke ville negte, at selv den mest forsøgte tragiske Helt han gaaer som i en Dands i Sammenligning med Troens Ridder, der kun kommer langsomt og krybende frem. Og naar han har indseet dette og forvisset sig om, at han ikke har Mod til at forstaae det, da skal han vel ane den vidunderlige Herlighed, som hiin Ridder opnaaer, at han bliver Guds Fortrolige, Herrens Ven, at jeg skal tale ret menneskeligt, at han siger Du til Gud i Himlene, medens selv den tragiske Helt kun tiltaler ham i 3die Person.

Den tragiske Helt er snart færdig, og har snart udstridt, han gjør den uendelige Bevægelse og er nu betrygget i det Almene. Troens Ridder derimod holdes søvnløs; thi han prøves bestandig, og i ethvert Øieblik er der en Mulighed af at kunne vende angrende tilbage til det Almene, og denne Mulighed kan ligesaa godt være en Anfægtelse som Sandhed Oplysning derom kan han ikke hente hos noget Menneske; thi saa er han udenfor Paradoxet.

Troens Ridder har da først og fremmest Lidenskab til i et eneste Moment at concentrere hele det Ethiske, han bryder, at han kan give sig selv den Forvisning, at han virkelig elsker Isaak af sin ganske Sjæl*.

* - 74

Kan han ikke det, saa ligger han i Anfægtelse. Dernæst har han Lidenskab til i et Nu at tage hele denne Forvisning frem, og det saaledes, at den er ligesaa fuldgyldig som i det første Øieblik. Kan han ikke det, saa kommer han ikke af Stedet; thi saa maa han bestandig begynde forfra. Den tragiske Helt concentrerer ogsaa det Ethiske, han teleologisk gik ud over, i eet Moment, men han har i denne Henseende Tilhold i det Almene. Troens Padder har kun ene og alene sig selv, og deri ligger det Forfærdelige. De fleste Mennesker leve i en ethisk Forpligtelse saaledes, at de lade hver Dag have sin Sorg, men de komme da heller aldrig til denne lidenskabelige Concentration, denne energiske Bevidsthed Til at faae denne kan i en vis Forstand det Almene være den tragiske Helt behjælpeligt, men Troens Ridder er ene om Alt Den tragiske Helt gjør det og finder Hvile i det Almene, Troens Ridder holdes bestandig i Spænding. Agamemnon opgiver Iphigenia og har derved fundet Hvile i det Almene, skrider nu til at ofre hende. Har Agamemnon ikke gjort Bevægelsen, har hans Sjæl i det afgjørende Øieblik, istedenfor lidenskabelig Concentration, været fortabt i almindeligt Pjåt om, at han havde flere Døttre, og at der endnu vielleicht kunde skee das Ausserordentliche - saa er han naturligviis ikke Helt, men Hospitalslem. Heltens Concentration har Abraham ogsaa, om den end i ham er langt vanskeligere, da han slet intet Tilhold har i det Almene, men han gjør endnu en Bevægelse, hvorved han samler sin Sjæl tilbage paa Vidunderet. Har Abraham ikke gjort det, saa er han kun en Agamemnon, forsaavidt man da ellers kan forklare, hvorledes det lader sig forsvare at ville ofre Isaak, naar man dermed ikke gavner det Almene.

Om den Enkelte nu virkelig ligger i en Anfægtelse eller han er Troens Ridder, det kan kun den Enkelte selv afgjøre. Imidlertid lod der sig dog ud af Paradoxet construere nogle Kjendetegn, som ogsaa den kan forstaae, der ikke er deri. Den sande Troens Ridder er altid den absolute Isolation, den uægte er secterisk. Dette er et Forsøg paa 75 at springe af fra Paradoxets trange Vei og blive en tragisk Helt for godt Kjøb. Den tragiske Helt han udtrykker det Almene og offerer sig for dette. Istedet derfor har den secteriske Mester Jackel et Privattheater, nogle gode Venner og Kammerater, der omtrent repræsenterer det Almene ligesaa godt som Stokkemændene i Gulddaasen repræsenterer Retfærdigheden. Troens Ridder derimod han er

Paradoxet, han er den Enkelte, absolut kun den Enkelte uden alle Connexioner og Vidtløftigheder. Dette er det Forfærdelige, som den secteriske Skrælling ikke kan udholde. Istedendfor nemlig deraf at lære, at han ikke er istand til at gjøre det Store, og da ligefrem at tilstaae dette, Noget jeg naturligviis ikke kan andet end billige, da det er, hvad jeg selv gjør, mener Stymperen, at han ved at forene sig med nogle andre Stympere skal kunne gjøre det Men det gaaer aldeles ikke an; i Aandens Verden taales intet Snyderi. Et Dusin Secterikere tage hinanden under Armen, de kjende slet Intet til de eensomme Anfægtelser, der vente Troens Ridder, og som han ikke tør flye, netop fordi det var endnu forfærdeligere, om han formastelig trængte sig frem. Secterikerne overdøve hinanden ved Støi og Larm, holde Angesten borte ved deres Skrig, og et saadant hujende Dyrehaugsselskab mener at storme Himlen og mener at gaae ad samme Vei som Troens Ridder, der i Universets Eensomhed aldrig hører nogen menneskelig Røst, men gaaer ene med sit forfærdelige Ansvar.

Troens Ridder han er alene anviist sig selv, han føler Smerten af, at han ikke kan gjøre sig forstaaelig for Andre, men han føler ingen forfængelig Lyst til at ville veilede Andre. Smerten er ham Forvisningen, den forfængelige Lyst kjender han ikke, dertil er hans Sjæl for alvorlig. Den uægte Ridder forraader sig let ved dette Mesterskab, han i et Øieblik har erhvervet. Han fatter slet ikke, hvorom Talen er, at forsaa vidt en anden Enkelt skal gaae den samme Vei, maa han aldeles paa samme Maade blive den Enkelte og trænger da ikke til Nogens Veiledning, mindst til Een, der vil paanøde sig. Her springer man atter af, man kan ikke udholde Uforstaaelighedens Martyrium, og istedenfor dette vælger man da bequemt nok Mesterskabets verdslige Beundring. Den sande Troens Ridder han er Vidne, aldrig Lærer, og deri ligger det dybe Humane, der er noget mere bevendt end denne pjankede Deeltagelse for andre Menneskers Vee og Vel, der hædres under Navn af Sympathi, medens den dog ikke er andet end Forfængelighed. Den der kun vil være Vidne, han bekjender derved, at intet 76 Menneske, end ikke det ringeste, behøver et andet Menneskes Deeltagelse, eller skal nedværdiges derved, for at den Anden kan hæves. Men som han selv ikke vandt, hvad han vandt, for godt Kjob, saa sælger han det heller ikke ud for godt Kjøb, han er ikke ussel nok til at tage Menneskers Beundring og til Vederlag give dem sin tause Foragt, han veed, at hvad der i Sandhed er Stort, det er lige tilgængeligt for Alle.

Enten er der da en absolut Pligt mod Gud, og er der en saadan, da er den det beskrevne Paradox, at den Enkelte som den Enkelte er høiere end det Almene og som den Enkelte staaer i et absolut Forhold til det Absolute - eller ogsaa har der aldrig været Tro til, fordi den altid har været til, eller ogsaa er Abraham tabt, eller ogsaa maa man forklare Stedet i Luc. XIV saaledes som hiin smagfulde Exeget gjorde det, og paa samme Maade forklare de tilsvarende Steder, og de lignende.

77

Problema III

Var det etrisk forsvarligt af Abraham, at han fortiede sit Forehavende for Sara, for Elieser, for Isaak?

Det Ethiske er som saadant det Almene, som det Almene er det igjen det Aabenbare. Den Enkelte er som umiddelbar sandselig og sjælelig bestemt den Skjulte. Hans etriske Opgave er da den, at vikle sig ud af sin Skjulthed og blive aabenbar i det Almene. Hver Gang han da vil forblive i det Skjulte, da forsynder han sig og ligger i Anfægtelse, hvoraf han kun kommer ud ved at aabenbare sig.

Her staae vi atter ved det samme Punkt Er der ikke en Skjulthed, som har sin Grund deri, at den Enkelte som den Enkelte er høiere end det Almene, saa lader Abrahams Adfærd sig ikke forsvare; thi han oversaae de etriske Melleminstantser. Er der derimod en saadan Skjulthed, saa staae vi ved Paradoxet, der ikke lader sig mediere, da det netop beroer derpaa, at den Enkelte som den Enkelte er høiere end det Almene, men det Almene er netop Mediationen. Den hegelske Philosophi antager ingen berettiget Skjulthed, ingen berettiget Incommensurabilitet Den er da i Conseqvents med sig selv, naar den fordrer Aabenbarelse, men den er ikke paa det Rene, naar den vil ansee Abraham for Troens Fader og tale om Troen. Troen er nemlig ikke den første Umiddelbarhed, men en senere. Den første Umiddelbarhed er det Æsthetiske, og her kan den hegelske Philosophi vel have Ret Men Troen er ikke det Æsthetiske eller ogsaa har Troen aldrig været til, fordi den altid har været til.

Det bliver det Bedste her at betragte hele Sagen reent æsthetisk og til den Ende at gaae ind i en æsthetisk Overveielse, i hvilken jeg vil bede Læseren momentviis ganske at hengive sig, medens jeg, for at bidrage Mit dertil, vil modificere min Fremstilling i Forhold til Gjenstandene. Den Kategori, jeg lidt nærmere vil betragte, er: det Interessante, en Kategori, der fornemlig i vor Tid, netop fordi Tiden lever *in discrimine*

rerum, har faaet stor Betydning; thi den er egentlig Vendepunktets Kategori. Man skulde derfor ikke, som stundom skeer, efter selv *pro virili* at have elsket den, lade haant om den, fordi den voxede fra Een, men man skulde heller ikke være altfor graadig efter den; thi vist er det, at det, at blive interessant, eller at Eens Liv er 78 interessant, ikke er en Opgave for Kunstflid, men et skjebnesvangert Privilegium, der som ethvert Privilegium i Aandens Verden kun kjøbes i dyb Smerte. Saaledes var Socrates det interessanteste Menneske, der har levet, hans Liv det interessanteste, der er blevet ført, men denne Existent var ham anviist af Guden, og forsaavidt han selv maatte erhverve den, da har han ogsaa ikke været ukjendt med Møje og Smerte. At ville tage en saadan Existent forfængelig, sømmer sig ikke for Nogen, der tænker alvorligere over Livet, og dog er det ikke sjældent i vor Tid, at man seer Exempler paa en saadan Stræben. Det Interessante er forøvrigt en Grændsekategori, et Confinium mellem Æsthetiken og Ethiken. Forsaavidt maa Overveielser bestandig streife over paa Ethikens Gebeet, medens den for at kunne faae Betydning maa med æsthetisk Inderlighed og Concupiscenter gribe Problemet. Sligt indlader i vor Tid Ethiken sig sjældnere paa. Grunden skal være, at der ikke kan blive Plads dertil i Systemet Saa kunde man jo gjøre det i Monographier, og desuden, vil man ikke gjøre det vidtløftigt, saa kan, man gjøre det kort, og dog opnaae det Samme, dersom man nemlig har Prædikater i sin Magt; thi eet eller to Prædikater kan forraade en heel Verden. Skulde der i Systemet heller ikke være Plads til saadanne Smaaord?

Aristoteles siger i hans uødellige Poetik: [x][x][x] [x][x][x] [x][x][x] [x][x][x] [x][x][x][x][x] [x][x][x][x] [x][x][x][x] [x][x][x][x] [x][x][x][x] [x][x][x][x] [x][x][x][x], [x] [x][x][x][x] [x][x][x][x][x][x][x][x][x][x][x][x][x][x][x][x] (cfr. *cap.* 11). Det er naturligt kun det andet Moment, der her beskæftiger mig: [x][x][x][x][x][x][x][x][x][x][x][x], Gjenkjendelsen. Overalt hvor der kan være Tale om en Gjenkjendelse, der er *eo ipso* Tale om en foregaaende Skjulthed. Som da Gjenkjendelsen bliver det Løsende, det Relaxerende, saaledes er Skjultheden det Spændende i det dramatiske Liv. Hvad Aristoteles i det Foregaaende af samme Capitel udvikler angaaende Tragediens forskjellige Værd alt i Forhold til som [x][x][x][x][x][x][x][x][x][x] og [x][x][x][x][x][x][x][x][x][x] [x][x][x][x][x] carambolere, samt om den enkelte og den dobbelte Gjenkjendelse, kan jeg her ikke tage Hensyn til, om det end frister ved sin Inderlighed og sin stille Fortabelse især den, der længe nok blev trættet af Oversigtsmændenes overfladiske Alvidenhed En almindeligere Bemærkning maa her finde sin Plads. I den græske Tragedie er Skjultheden (og som en Følge deraf Gjenkjendelsen) en episk Rest, der har sin Grund i et Fatum, i hvilket den dramatiske Handling forsvinder, hvorfra denne har sit dunkle gaadefulde Udspring. Deraf kommer det, at den Virkning, en græsk Tragedie frembringer, har en Lighed 79 med Indtrykket af en Marmor-Statue, der mangler Øiets Magt Den græske Tragedie er blind. Derfor hører der en vis Abstraktion til for ret at lade sig paavirke af den. En Søn myrder sin Fader, men først bag efter faaer han at vide, at det er hans Fader. En Søster vil offre sin Broder, men i det afgjørende Øieblik faaer hun det at vide. Dette Tragiske kan mindre beskæftige vor *reflecterende* Tid Det nyere Drama har opgivet Skjebnen, har dramatisk emanciperet sig, er seende, skuer ind i sig selv, optager Skjebnen i sin dramatiske Bevidsthed Skjultheden og Aabenbarelsen er da Heltens fri Gjærning, for hvilken han er ansvarlig.

Ogsaa i det nyere Drama hører Gjenkjendelsen og Skjultheden med som et væsentligt Element At anføre Exempler herpaa vilde være for vidtløftigt Jeg er høflig nok til at antage, at Enhver i vor Tid, der er saa æsthetisk vellystig, saa potent og opildnet, at den undfanger lige saa let som Agerhønen, der efter Aristoteles Udsagn har nok af at høre Hannens Røst eller dens Flugt over Hovedet paa den; jeg antager, at Enhver, blot han hører det Ord »Skjulthed«, let vil kunne ryste en halv Snees Romaner og Comedier ud af Ærmet Jeg kan desaaarsag fatte mig kort og saaledes strax blot antyde en almindeligere Bemærkning. Dersom den, der leger Skjul og derved bringer den dramatiske Gjærning i Stykket, skjuler noget *Nonsens*, saa faae vi en Comedie, staaer han derimod i Forhold til Ideen, da kan han nærme sig til at blive en tragisk Helt Her blot et Exempel paa det Komiske. En Mand sminker sig og gaaer med Paryk. Samme Mand vil gjerne gjøre Lykke hos det smukke Kjønn, han er sikker nok paa Seiren ved Hjælp af Sminken og Parykken, der ubetinget gjør ham uimodstaaelig. Han fanger en Pige og er paa Lykkens Tinde. Nu kommer Humlen; kan han tilstaae det, taber han ikke hele sin bedaarende Magt, naar han viser sig som en slet og ret ja endog en skaldet Mandsperson, taber han ikke derved igjen den Elskede. - Skjultheden er hans fri Handling, for hvilken ogsaa Æsthetiken gjør ham ansvarlig. Denne Videnskab er ingen Ven af skaldede Hyklere, den prisgiver ham for Latteren. Dette maa være nok for blot at antyde hvad jeg mener; det Komiske kan ikke være Gjenstand for denne Undersøgelses Interesse.

Veien, som jeg har at gaae, er at gennemføre Skjultheden dialektisk gennem Æsthetiken og Ethiken; thi det gjelder om, at den æsthetiske Skjulthed og Paradoxet vise sig i deres absolute Forskjellighed 80 Et Par Exempler. En Pige er hemmelig forelsket i Een, uden at de dog definitivt have tilstaaet hinanden deres Kjærlighed Forældrene tvinge hende til at ægte en Anden (der kan desuden være et Pietets Hensyn, der bestemmer hende), hun adlyder Forældrene, hun skjuler sin Kjærlighed »for ikke at gjøre den Anden ulykkelig, og Ingen skal nogensinde faae at vide, hvad hun lider.« - En Ungersvend kan ved et eneste Ord komme i Besiddelse af Gjenstanden for sine Længsler og sine urolige Drømme. Dette lille Ord vil imidlertid compromittere, ja maaskee (hvo veed det?) ødelægge en heel Familie, han beslutter høimodigen at blive i sit Skjul »Pigen skal aldrig faae det at vide, at hun maaskee kan blive lykkelig ved en Andens Haand.« Skade at dette Par Mennesker, der begge to hver især ere skjulte for de respektive Elskede, ogsaa ere skjulte for hinanden, her lod sig ellers tilveiebringe en mærkværdig høiere Eenhed. - Deres Skjulthed er en fri Gjærning, for hvilken de ogsaa ere Æsthetiken ansvarlige. Æsthetiken er imidlertid en høflig og følsom Videnskab, der

veed flere Udveie end nogen Assistentshusforvalter. Hvad gjør den da? Den gjør Alt muligt for de Elskende. Ved Hjælp af et Tilfælde faae de respektive Makkere i det projecterede Ægteskab et Vink om den anden Parts høimodige Beslutning, det kommer til en Forklaring, de faae hinanden, og tillige Rang med virkelige Helte; thi uagtet de ikke engang have faaet Tid at sove paa deres heltmodige Beslutning, saa betragter Æsthetiken det dog som om de i mange Aar modigen havde gjennemkæmpet deres Forsæt Æsthetiken bryder sig nemlig ikke stort om Tiden, hvad enten det er Spøg eller Alvor, den gaaer lige hurtig for den.

Men Ethiken kjender ikke noget hverken til hiint Tilfælde eller hiin Folsomhed, ikke heller har den saa hurtigt et Begreb om Tiden. Herved faaer Sagen et andet Udseende. Ethiken er ikke god at disputere med, thi den har rene Kategorier. Den beraaber sig ikke paa Erfaringen, der da ogsaa af alle latterlige Ting saa omtrent er den allerlatterligste, og saa langt fra at gjøre en Mand klog, at den snarere gjør ham gal, hvis han intet Høiere kjender end den. Ethiken har intet Tilfælde, altsaa kommer det ikke til en Forklaring, den spørger ikke med Værdigheder, den lægger et uhyre Ansvar paa de spinkle Heltes Skuldre, den fordømmer det som noget formasteligt ved sin Gjerning at ville spille Forsynet, men den fordømmer ogsaa det ved sin Liden at ville gjøre det. Den byder at troe paa Virkeligheden og at have Mod til at kæmpe med alle Virkelighedens Trængsler fremfor 81 med disse blodløse Lidelser, som man paa eget Ansvar har paataget sig, den advarer mod at troe Forstandens snilde Beregninger, der ere mere troløse end Oraklerne i Oldtiden. Den advarer mod enhver utidig Høimodighed, lad Virkeligheden tage det, saa er det paa Tide at vise Mod, men saa tilbyder Ethiken selv al mulig Bistand Var det imidlertid noget Dybere, der rørte sig i disse Tvende, var der Alvor til at see Opgaven, Alvor til at fange an, saa vil der vel komme noget ud af dem, men Ethiken kan ikke hjælpe dem, den er fornærmet; thi de have en Hemmelighed for den, en Hemmelighed, som de have faaet paa eget An- og Tilsvar.

Æsthetiken fordrede altsaa Skjulthed og belønnede den, Ethiken fordrede Aabenbarelse og straffede Skjultheden.

Undertiden fordrer imidlertid Æsthetiken selv Aabenbarelse. Naar Helten hildet i den æsthetiske Illusion mener ved sin Taushed at frelse et andet Menneske, da fordrer den Taushed og belønner den. Naar derimod Helten ved sin Gjerning griber forstyrrende ind i et andet Menneskes Liv, da fordrer den Aabenbarelse. Jeg staaer her ved den tragiske Helt. Jeg vil et Øieblik betragte Euripides's Iphigenia i Aulis. Agamemnon skal offre Iphigenia. Æsthetiken fordrer nu forsaavidt Taushed af Agamemnon, som det vilde være Helten uværdigt at søge Trøst hos noget andet Menneske, ligesom han og af Omsorg for Qvinderne bør skjule det for dem saa længe som muligt Paa den anden Side maa Helten netop for at være Helt ogsaa forsøges i den forfærdelige Anfægtelse, som Klytaimnestras og Iphigenias Taarer vil berede ham. Hvad gjør Æsthetiken? Den har en Udvei, den har en gammel Tjener i Beredskab, som aabenbarer Alt for Klytaimnestra. Nu er Alt i sin Orden.

Ethiken har imidlertid intet Tilfælde og ingen gammel Tjener ved Haanden. Den æsthetiske Idee modsiger sig selv, saasnart den skal udføres i Virkeligheden. Ethiken fordrer derfor Aabenbarelse. Den tragiske Helt viser netop sit ethiske Mod derved, at han, ikke hildet i nogen æsthetisk Illusion, selv er den, der forkynder Iphigenia sin Skjæbne. Gjør han dette, da er den tragiske Helt Ethikens elskelige Søn, i hvem den haver Velbehagelighed Tier han, da kan det være fordi han derved troer at gjøre det lettere for Andre, men det kan ogsaa være, fordi han derved gjør det lettere for sig selv. Dog dette veed han sig fri for. Tier han, da paatager han sig som den Enkelte et Ansvar, forsaavidt han overseer et Argument, der kan komme udenfra. 82 Dette kan han som tragisk Helt ikke gjøre; thi netop derfor elsker Ethiken ham, fordi han bestandig udtrykker det Almene. Hans Heltegjerning fordrer Mod, men til dette Mod hører ogsaa, at han ikke unddrager sig nogen Argumentation. Nu er det vist, at Taarer er et forfærdeligt *argumentum ad hominem*, og der var vel den, hvem Intet rørte, som dog Taarer bevægede. I Stykket faaer Iphigenia Lov at græde, i Virkeligheden bør der indrømmes hende som Jephtahs Datter 2 Maaneder til at græde ikke i Eensomhed, men ved Faderens Fødder, og bruge al sin Kunst, »der kun er Taarer,« og snoe sig selv istedenfor en Oliegreen omkring hans Knæe (cfr. v. 1224).

Æsthetiken fordrede Aabenbarelse, men hjalp sig med et Tilfælde, Ethiken fordrede Aabenbarelse, og fandt i den tragiske Helt sin Tilfredsstillelse.

Tiltrods for den Strenghed, med hvilken Ethiken fordrer Aabenbarelse, lader det sig dog ikke negte, at Hemmelighed og Taushed egentlig gjør et Menneske til det Store, netop fordi de ere Inderlighedens Bestemmelser. Da Amor forlader Psyche siger han til hende: Du skal føde et Barn, der bliver et Gudebarn, hvis Du tier, men et Menneske, hvis du forraader Hemmeligheden. Den tragiske Helt, der er Ethikens Yndling, han er det rene Menneske, ham kan jeg ogsaa forstaae, og alt hans Foretagende er ogsaa i det Aabenbare. Gaaer jeg videre, da støder jeg bestandig an paa Paradoxet, det guddommelige og det dæmoniske; thi Taushed er begge Dele. Taushed er Dæmonens Besnærelse; og jo mere der ties, jo forfærdeligere bliver Dæmonen, men Taushed er ogsaa Guddommens Samviden med den Enkelte.

Inden jeg imidlertid gaaer over til Fortællingen om Abraham, vil jeg kalde et Par poetiske Individualiteter frem. Ved Dialektikens Magt holder jeg dem paa Spidsen, og idet jeg svinger Fortvivlelsens Disciplin over dem, skal jeg nok forhindre dem i at staae stille, at de om muligen i deres Angst kunne opdage Eet og

Andet*.

* - 83

Aristoteles fortæller i hans *Politik* en Historie om en politisk Urolighed i Delphi, der havde sin Grund i et Giftermaals Anliggende. Brudgommen, hvem Augurerne forudsige en Ulykke, der vil have sin Oprindelse af hans Giftermaal, forandrer pludselig sin Plan i det afgjørende Øieblik, da han kommer for at hente Bruden - han vil ikke holde Bryllup. Mere behøver jeg ikke*. I Delphi gik denne Begivenhed neppe af uden Taarer; hvis en Digter vilde adoptere den, da turde han vel nok regne paa Deeltagelse. Er det ikke Forfærdeligt, at Kjærligheden, der ofte nok var landflygtig i Livet, nu ogsaa er berøvet Himlens Bistand? Er det gamle Ord, at Ægteskabet stiftes i Himlen, her ikke til Skamme? Ellers er det alle Endelighedens Trængsler og Vanskeligheder, der som onde Aander ville adskille de Elskende, men Kjærligheden har Himlen paa sin Side, og derfor besejrer denne hellige Alliance alle Fjender. Her er det Himlen selv, der adskiller hvad Himlen selv jo dog har forenet. Hvo havde ogsaa ahnet dette? mindst vel den unge Brud Endnu for et Øieblik siden sad hun paa sit Værelse i al sin Skjønhed, og de elskelige Piger havde samvittighedsfuldt smykket hende, saa de kunde forsvare det for al Verden, saa de ikke blot havde Glæde deraf men Misundelse, ja Glæde ved, at det var umuligt for dem at blive mere misundelige, fordi det var umuligt for hende at være skjønnere. Hun sad ene paa sit Værelse og blev forvandlet fra Skjønhed til Skjønhed; thi Alt hvad qvindelig Kunst formaaede, det var benyttet til værdeligen at smykke den Værdige, men der manglede dog endnu Noget, * 84 som de unge Piger ikke havde drømt om: et Slør, finere, lettere og dog mere skjulende end det, i hvilket de unge Piger havde indhyllet hende; en Brudeklædning, som ingen ung Pige vidste Beskeed om, eller kunde være hende behjælpelig med, ja Bruden havde end ikke Forstand til at hjælpe sig selv. Det var en usynlig, en venlig Magt, der har sin Glæde af at pynte en Brud, der indhyllede hende i den, uden at hun vidste Noget deraf; thi hun saa blot, hvorledes Brudgommen gik forbi og gik op til Templet. Hun saa Døren lukke sig efter ham, og hun blev end roligere og saligere; thi hun vidste, at han nu tilhørte hende mere end nogensinde. Templets Dør gik op, han traadte ud, men hun slog jomfrueligt Øiet ned og derfor saa hun ikke, at hans Aasyn var forvirret, men han saa, at Himlen nok var misundelig paa Brudens Deilighed og paa hans Lykke. Templets Dør gik op, de unge Piger saa Brudgommen træde ud; men de saa ikke, at hans Aasyn var forvirret; thi de havde travlt med at hente Bruden. Da traadte hun frem i al sin jomfruelige Ydmyghed og dog som en Herskerinde, omgiven af sin Stab af unge Piger, der neiede sig for hende, som den unge Pige altid neier sig for en Brud Saaledes stod hun i Spidsen af den skønne Skare og ventede - det var kun et Øieblik; thi Templet var strax derved - og Brudgommen kom - men han gik hendes Dør forbi.

Dog jeg afbryder her; jeg er ikke Digter og gaaer blot dialektisk tilværks. For det første er at bemærke, at det er i det afgjørende Øieblik, at Helten faaer hiin Oplysning, han er da reen og angerløs, har ikke letsindig knyttet sig til den Elskede. Dernæst har han et guddommeligt Udsagn for sig eller rettere imod sig, han styres da ikke som hine spinkle Elskere og Elskerinder af Selvkløgt. Det følger fremdeles af sig selv, at hiint Udsagn gjør ham ligesaa ulykkelig som Bruden, ja lidt til, da han dog er Anledningen. Vel er det nemlig sandt, at Augurerne kun forudsagde ham en Ulykke, men Spørgsmaalet er, om denne Ulykke ikke er af den Beskaffenhed, at den ved at ramme ham tillige vil ramme deres ægteskabelige Lykke. Hvad skal han nu gjøre? 1) Skal han tie og holde Bryllup, og tænke, Ulykken kommer maaskee ikke strax, i ethvert Fald har jeg hævdet Kjærligheden og ikke frygtet for at gjøre mig selv ulykkelig; men tie maa jeg, thi ellers er selv det korte Øieblik forspildt. Dette synes plausibelt, men er det ingenlunde; thi i saa Fald har han fornærmet Pigen. Han har ved sin Taushed paa en Maade gjort Pigen skyldig; thi dersom hun havde set det, havde hun vel aldrig givet sit Samtykke til en saadan Forbindelse. Han vil da i Nødens Stund ikke blot have Ulykken at bære paa, men ogsaa det Ansvar, at han har tiet, hendes retfærdige Vrede at han har tiet. 2) Skal han tie og lade være at holde Bryllup? I saa Fald maa han gaae ind i en Mystification, hvorved han tilintetgjør sig selv i sit Forhold til hende. Dette vilde maaskee Æsthetiken billige. Katastrophen kunde da dannes i Lighed med den virkelige, kun at det i det sidste Øieblik kom til en Forklaring, der dog var bag efter, da det, æsthetisk tænkt, bliver en Nødvendighed, at lade ham døe, med mindre denne Videnskab skulde see sig istand til at hæve hiin uheldsvangre Propheti. Imidlertid indeholder denne Adfærd, hvor høimodig den end er, en Fornærmelse mod Pigen og Realiteten af hendes Kjærlighed. 3) Skal han tale? Man maa naturligviis ikke glemme, at vor Helt er lidt for poetisk til at det at give Afkald paa sin Kjærlighed for ham ikke skulde have anden Betydning end en mislykket Handelsspeculation. Taler han, saa bliver det Hele en ulykkelig Kjærlighedshistorie i samme Stil som Axel og Valborg*. Det bliver et Par, som Himlen selv adskiller. Dog bliver denne Adskillelse i nærværende Tilfælde at tænke noget anderledes, da den tillige resulterer af Individernes frie Gjærning. Det saare Difficile ved det Dialektiske i denne Sag er nemlig, at Ulykken kun skal ramme ham. De faae da ikke

* - 86

som Axel og Valborg et fælleds Udtryk for deres Lidelse, medens Himlen ligemeget adskiller Axel og Valborg, fordi de ere hinanden lige nær. Var dette Tilfælde her, saa lod der sig tænke en Udvei. Da Himlen nemlig ikke bruger nogen synlig Magt for at adskille dem, men overlader det til dem selv, saa lod det sig jo tænke, at de besluttede i Forening at trodse Himlen med samt dens Ulykke.

Ethiken vil imidlertid fordre af ham, at han skal tale. Hans Heltemod bliver da væsentlig at sætte deri, at han opgiver det æsthetiske Høimod, der dog *in casu* ikke let kunde tænkes at have nogen Tilsætning af den Forfængelighed, der ligger i at være skjult, da det jo maa være ham klart, at han dog gjør Pigen ulykkelig.

Dette Heltemods Realitet beroer imidlertid paa, at det har havt og hævet sin Forudsætning; thi ellers kunde man især i vor Tid faae Helte nok, i vor Tid, der har drevet det til en mageløs Virtuositet i det Falskneri, der gjør det Høieste derved, at man springer det Mellemliggende over.

Men hvortil nu denne Skizze, da jeg dog ikke kommer videre end til den tragiske Helt? Fordi det dog var muligt, at den kunde kaste et Lys over Paradoxet Alt beroer da paa, i hvilket Forhold han staaer til Augurerens Udsagn, der paa den ene eller anden Maade bliver afgjørende for hans Liv. Er dette Udsagn *publici juris* eller er det et *Privatissimum*? Scenen er i Grækenland; en Augurs Udsagn er forstaaeligt for Alle jeg mener ikke blot, at den Enkelte lexicalsk kan forstaae Indholdet, men den Enkelte kan forstaae, at en Augur forkynder den Enkelte Himlens Beslutning. Augurens Udsagn er da ikke blot forstaaeligt for Helten, men for Alle, og der resulterer intet privat Forhold til Guddommen deraf Han kan gjøre hvad han vil, hvad der er forudsagt vil skee, og han kommer hverken ved at gjøre eller ved at lade i engere Forhold til Guddommen, bliver hverken Gjenstand for dens Naade eller for dens Vrede. Udfaldet vil enhver Enkelt ligesaa godt kunne forstaae som Helten, og der bliver ingen hemmelig Skrift, som kun er læselig for Helten. Forsaavidt han da vil tale, kan han ypperlig, thi han kan gjøre sig forstaaelig; forsaavidt han vil tie, er det, fordi han i Kraft af at være den Enkelte vil være høiere end det Almene, vil foregøgle sig selv allehaande phantastiske Forestillinger om, hvorledes hun snart vil glemme denne Sorg o. s. v. Dersom derimod Himlens Villie ikke var bleven ham forkyndt ved en Augur, dersom den aldeles privat var kommen ham til Kundskab, dersom den havde sat sig i et aldeles privat Forhold til ham, saa ere vi ved 87 Paradoxet, dersom det ellers er til (thi min Overveielse er dilemmatisk), da kunde han ikke tale, om han end nok saa gjerne vilde. Han nød da ikke sig selv i Tausheden, men han leed Smerten, men denne var ham netop Forvisningen om, at han var berettiget Hans Taushed havde da ikke sin Grund i, at han som den Enkelte vilde stille sig i et absolut Forhold til det Almene, men at han som den Enkelte var sat i et absolut Forhold til det Absolute. Han vilde da ogsaa kunne finde Hvile deri, efter hvad jeg kan forestille mig, medens hans høimodige Taushed bestandig vilde uroliges af det Ethiskes Fordringer. Det var overhovedet at ønske, om Æsthetiken engang vilde forsøge at begynde, hvor den i saa mange Aar har endt, ved den illusoriske Høimodighed. Saasnart den gjorde dette, vilde den arbeide lige i Haanden paa det Religieuse; thi denne Magt er den eneste, der kan frelse det Æsthetiske ud af sin Kamp med det Ethiske. Dronning Elisabeth offerer Staten sin Kjærlighed til Essex ved at underskrive hans Dødsdom. Dette var en Heltedaad, om der end var lidt personlig Fornærmelse med i Spillet, at han ikke havde sendt hende Ringen. Som bekjendt havde han gjort det, men ved en Hofdames Ondskab var den bleven holdt tilbage. Elisabeth modtog, saa fortælles der *ni fallor*, Efterretningen derom, derpaa sad hun i 10 Dage med den ene Finger i Munden og beed i den uden at sige eet Ord, og derpaa døde hun. Dette var en Opgave for en Digter, der forstod at vriste Munden op, ellers er det i det Høieste brugeligt for en Balletmester, med hvem Digteren i vor Tid ofte nok forvexler sig selv.

Nu vil jeg lade en Skizze følge i Retning af det Dæmoniske. Dertil kan jeg bruge Sagnet om Agnete og Havmanden. Havmanden er en Forfører, der skyder op fra Afgrundens Skjul, i vild Lyst griber og bryder den uskyldige Blomst, der i al sin Ynde stod ved Strandbredden og tankefuldt bøiede sit Hoved efter Havets Susen. Dette har hidtil været Digternes Mening. Lad os gjøre en Forandring. Havmanden var en Forfører. Han har kaldt paa Agnete, han har ved sin sledske Tale lokket det Skjulte frem i hende, hun har i Havmanden fundet, hvad hun søgte, hvorefter hun stirrede ned paa Havsens Bund. Agnete vil følge ham. Havmanden har sat hende paa sin Arm, Agnete slynger sig om hans Hals; hun hengiver sig tillidsfuld af sin ganske Sjæl til den Stærkere; hun staaer allerede ved Strandbredden, han bøier sig ud over Havet for at styrte ned med sit Bytte - da seer Agnete endnu engang paa ham, ikke frygtsom, ikke tvivlende, ikke stolt af 88 sin Lykke, ikke beruset i Lyst; men absolut troende, men absolut ydmygt som den ringe Blomst, hun tyktes sig selv at være, absolut tillidsfuldt betroer hun ham med dette Blik hele sin Skjebne. - Og see! Havet bruser ikke mere, dets vilde Røst forstummer, Naturens Lidenskab, der er Havmandens Styrke, lader ham i Stikken, det bliver et Blikstille - og endnu seer Agnete saaledes paa ham. Da synker Havmanden sammen, han kan ikke modstaae Uskyldens Magt, hans Element bliver ham utro, han kan ikke forføre Agnete. Han fører hende hjem igjen, han forklarer hende, at han blot vilde vise hende, hvor skjønt Havet var, naar det er stille, og Agnete troer ham. - Da vender han ene tilbage, og Havet stormer, men Fortvivlelsen i Havmanden stormer vildere. Han kan forføre Agnete, han kan forføre hundrede Agneter, han kan bedaare enhver Pige - men Agnete har seiret, og Havmanden har tabt hende. Kun som Bytte kan hun blive hans; trofast kan han ikke tilhøre nogen Pige; thi han er jo kun en Havmand. Jeg har tilladt mig en lille Forandring* med Havmanden, i Grunden har jeg ogsaa forandret Agnete lidt; thi i Sagnet er Agnete ikke aldeles uden Skyld, som det overhovedet er *Nonsens* og Lefleri og Fornærmelse mod Qvindekjønnen at tænke en Forførelse, hvor Pigen aldeles ingen, ingen Skyld har. Agnete er i Sagnet, at jeg skal modernisere mit Udtryk lidt, en Qvinde, der forlanger det ^{*} 89 Interessante, og enhver saadan kan altid være sikker paa, at der er en Havmand i Nærheden; thi Sligt opdage Havmændene med et halvt Øie og det styre de efter som Haien efter sit Bytte. Det er derfor meget dumt, eller ogsaa er det et Rygte, som en Havmand har ladet udsprede, at den saakaldte Dannelses sikkre en Pige mod Forførelse. Nei Tilværelsen er mere retfærdig og ligelig, der er kun eet Middel, det er Uskyld

Vi ville nu give Havmanden en menneskelig Bevidsthed, og lade det, at han er en Havmand, betegne en menneskelig Præexistens, i hvis Conseqvents hans Liv var hildet. Der er Intet til Hinder for, at han kan blive en Helt; thi det Skridt, han nu gjør, er forsonende. Han er frelst ved Agnete, Forføreren er knust, han har bøiet sig under Uskyldens Magt, han kan aldrig mere forføre. Men i samme Nu stride to Magter om ham:

Angeren, og Agnete og Angeren. Tager Angeren ham alene, da er han skjult, tager Agnete og Angeren ham, da er han aabenbar.

Forsaavidt nu Angeren griber Havmanden og han forbliver skjult, da har han vel gjort Agnete ulykkelig; thi Agnete elskede ham i al sin Uskyld, hun troede, at det var Sandhed, at han i hiint Øieblik, da han forekom endog hende forandret, hvor godt han end skjulte det, blot vilde vise hende Havets skjønne Stilhed. Imidlertid bliver Havmanden selv i Retning af Lidenskab endnu mere ulykkelig; thi han elskede Agnete med en Mangfoldighed af Lidenskaber og havde desuden en ny Skyld at bære paa. Det Dæmoniske i Angeren vil nu vel forklare ham, at dette er netop hans Straf, og jo mere den martrer ham, jo bedre.

Hengiver han sig til dette Dæmoniske, da gjør han maaskee endnu et Forsøg paa at frelse Agnete, saaledes som man i en vis Forstand kan frelse et Menneske ved Hjælp af det Onde. Han veed, at Agnete elsker ham. Kunde han fravryste Agnete denne Kjærlighed, da er hun paa en Maade frelst. Men hvorledes? At regne paa, at en aabenhjertet Tilstaaelse skulde vække hendes Afsky, det er Havmanden for forstandig til. Han vil da maaskee see, at hidse alle mørke Lidenskaber i hende, haane hende, spotte hende, gjøre hendes Kjærlighed til en Latterlighed, om muligt ægge hendes Stolthed Han vil ikke skaane sig selv for nogen Qval; thi dette er den dybe Modsigelse i det Dæmoniske, og der boer i en vis Forstand uendeligt meget mere godt i en Dæmonisk end i de trivielle Mennesker. Jo mere selvisk Agnete er, 90 desto lettere vil hun blive bedraget; (thi det er kun meget uerfarne Folk, der mene, at det er let at bedrage Uskyldigheden, Tilværelsen er saare dybsindig, og det er det letteste for den Kløge at narre de Kløge) men desto forfærdeligere ville Havmandens Lidelser blive. Jo snildere hans Bedrag er anlagt, desto mindre vil Agnete blufærdigt skjule sin Lidelse for ham; hun vil bruge ethvert Middel, der da heller ikke vil blive uden Virkning, det vil sige, ikke til at rokke ham, men til at martre ham.

Ved Hjælp af det Dæmoniske vilde altsaa Havmanden være den Enkelte, der som den Enkelte var høiere end det Almene. Det Dæmoniske har den samme Egenskab som det Guddommelige, at den Enkelte kan træde i et absolut Forhold dertil. Dette er Analogien, Modstykket til hiint Paradox, om hvilket vi tale. Det har derfor en vis Lighed, som kan skuffe. Saaledes har Havmanden tilsyneladende det Beviis for, at hans Taushed er berettiget, at han i den lider hele sin Smerte. Imidlertid er der ingen Tvivl om, at han kan tale. En tragisk Helt kan han da blive, i mine Tanker en grandios tragisk Helt, hvis han taler. Faa ville maaskee kun fatte, hvori det Grandiose ligger* Han vil da have Mod til at fravryste sig selv ethvert Selvbedrag om, at han kan gjøre Agnete lykkelig ved sin Kunst, han vil have Mod til menneskeligt talt at knuse Agnete. Forøvrigt vil jeg blot her gjøre en psykologisk Bemærkning. Jo mere Agnete har været selvisk udviklet, desto mere blændende vil Selvbedraget være, ja det er ikke utænkeligt, at det kunde forekomme i Virkeligheden, at en Havmand ved sin dæmoniske Kløgt menneskeligt talt ikke blot havde frelst, men bragt noget Overordentligt ud af en Agnete; thi en Dæmon veed at pine Kræfter ud af selv det svageste Menneske, og han kan paa sin Viis mene det meget godt med et Menneske.

* 91

Havmanden staaer paa en dialektisk Spidse. Hvis han frelses ud af det Dæmoniske i Angeren, da er der to Veie mulige. Han kan holde sig tilbage, blive i det Skjulte, men ikke stole paa sin Kløgt Han kommer da som den Enkelte ikke i et absolut Forhold til det Dæmoniske, men finder Hvile i Modparadoxet, at Guddommen vil frelse Agnete. (Saaledes vilde vel Middelalderen gjøre Bevægelsen; thi Havmanden er aabenbart ifølge dens Begreb hjemfalden til Klosteret). Eller han kan frelses ved Agnete. Dette maa nu ikke forstaaes saaledes, som om han ved Agnetes Kjærlighed skulde frelses fra fremtidig at blive en Forfører (dette er et æsthetisk Redningsforsøg, som altid gaaer uden om Hovedsagen, nemlig Continuiteten i Havmandens Liv); thi i denne Henseende er han frelst; han frelses forsaavidt han bliver aabenbar. Han ægter da Agnete. Imidlertid maa han tye til Paradoxet Naar nemlig den Enkelte er ved sin Skyld kommen udenfor det Almene, da kan han kun vende tilbage dertil i Kraft af, som den Enkelte at være kommen i et absolut Forhold til det Absolute. Her vil jeg nu gjøre en Bemærkning, hvorved jeg siger mere end der er sagt paa noget Punkt i det Foregaaende*. Synden er ikke den første Umiddelbarhed, Synden er en senere Umiddelbarhed I Synden er den Enkelte allerede i Retning af det dæmoniske Paradox høiere end det Almene, fordi det er en Modsigelse af det Almene at ville fordre sig selv af den, der mangler *conditio sine qua non*. Dersom Philosophien blandt Andet ogsaa tænkte paa, at det kunde falde et Menneske ind at ville handle efter dens Lære, saa vilde man faae en besynderlig Comedie ud deraf En Ethik, der ignorerer Synden, er en aldeles ørkesløs Videnskab, men gjør den Synden gjeldende, saa er den *eo ipso* ude over sig selv. Philosophien lærer, at det Umiddelbare skal ophæves. Dette er sandt nok; men, hvad der ikke er sandt, er, at Synden er uden videre det Umiddelbare, ligesaa lidet som Troen uden videre er det Umiddelbare.

Saasnart jeg bevæger mig i disse Sphærer, da gaaer Alt let, men hvad her er sagt, forklarer heller ikke Abraham; thi Abraham var ikke ved Synden bleven den Enkelte, han var tvertimod den * 92 retfærdige Mand, der er Guds Udvalgte. Analogien til Abraham vil da først vise sig, efterat den Enkelte er bragt istand til at kunne gjøre det Almene, og nu Paradoxet gjentager sig.

Havmandens Bevægelser kan jeg derfor forstaae, medens jeg ikke kan forstaae Abraham; thi Havmanden kommer netop ved Paradoxet til at ville realisere det Almene. Forbliver han nemlig skjult og indvier sig til alle Angerens Qvaler, da vorder han en Dæmon, og er som saadan tilintetgjort Forbliver han

skjult, men mener ikke kløgtigt ved selv at martres i Angerens Trældom at kunne arbejde Agnete løs, saa faaer han vel Fred, men han er tabt for denne Verden. Bliver han aabenbar, lader han sig frelse ved Agnete, da er han det største Menneske, jeg kan forestille mig; thi det er kun Æsthetiken, der letsindig mener at prise Kjærlighedens Magt ved at lade den Fortabte elskes af en uskyldig Pige og derved frelses; det er kun Æsthetiken, der seer feil, og troer, at Pigen er Heltinden, istedenfor at Havmanden er det Havmanden kan da ikke tilhøre Agnete uden at han, efterat have gjort Angerens uendelige Bevægelse, endnu gjør een Bevægelse, Bevægelsen i Kraft af det Absurde. Ved egen Kraft kan han gjøre Angerens Bevægelse, men han bruger ogsaa absolut hele sin Kraft dertil, og derfor kan han umulig igjen ved egen Kraft komme tilbage og gribe Virkeligheden. Naar man ikke har Lidenskab nok til hverken at gjøre den ene eller den anden Bevægelse, naar man sjudsker sig gennem Livet, angrer lidt og mener, saa gaaer nok Resten, da har man engang for alle Gange renonceret paa at leve i Ideen, og saa kan man meget let opnaae og forhjælpe Andre til det Høieste *i*: bedaare sig selv og Andre i den Forestilling, at i Aandens Verden gaaer det til som i Gnavspil, hvor Alt gaaer paa bedste Beskub. Man kan da forlyste sig selv ved at betænke, hvor underligt det dog er, at netop i en Tid, hvor jo Enhver kan gjøre det Høieste, Tvivlen om Sjælens Udødelighed kan være saa udbredt; thi den, der virkelig har gjort blot Uendelighedens Bevægelse, han tvivler neppe. Lidenskabens Slutninger erede eneste paalidelige d.v.s. de eneste overbevisende. Heldigviis er Tilværelsen her kjærligere, trofastere end hvad Viismænd paastaae, thi den udelukker intet Menneske end ikke det ringeste, den narrer Ingen, thi i Aandens Verden er kun den narret, der narrer sig selv. Det er Alles Mening, og forsaavidt jeg tør tillade mig at dømme derom, er det ogsaa min Mening, at det er ikke det Høieste at gaae i Kloster, men derfor er det ingenlunde min Mening, at i vor Tid, da intet Menneske 93 gaaer i Kloster, Enhver er større end de dybe og alvorlige Sjæle, der fandt Hvile i et Kloster. Hvor Mange har i vor Tid Lidenskab nok til at tænke det og da at dømme sig selv oprigtigt. Alene Forestillingen om, saaledes at tage Tiden paa sin Samvittighed, at give den Tid til i sin søvnløse Utrættelighed at udforske hver en lønlig Tanke, saaledes, at man, hvis man ikke hvert Øieblik gjør Bevægelsen i Kraft af det Ædleste og Helligste i et Menneske, med Angst og Gru kan opdage*, og om ikke ved andet, saa ved Angst fremlokke den dunkle Rørelse, som dog skjuler sig i ethvert Menneskeliv, medens man, naar man lever i Samfund med Andre, saa let glemmer, saa let slipper fra det, paa saa mange Maader holdes oppe, faaer Leilighed til at begynde paa en frisk - alene denne Forestilling, opfattet med sømmelig Ærbødighed, tænkte jeg kunde tugte mangen Enkelt i vor Tid, der allerede mener, at være kommen til det Høieste. Dog dette bekymrer man sig lidt om i vor Tid, der er kommen til det Høieste, medens dog ingen Tid som netop den har været hjemfalden til det Comiske. Og ubegribeligt er det, at det ikke allerede er skeet, at Tiden selv ved *en generatio æquivoca* har affødt sin Helt, den Dæmon, der skaanselsløst vil opføre det forfærdelige Skuespil, at bringe hele Tiden til at lee og bringe den til at glemme, at den leer ad sig selv. Eller hvad er Tilværelsen mere værd end at lee ad, naar man allerede i sit 20de Aar er kommen til det Høieste. Og dog hvilken høiere Bevægelse har Tiden udfundet siden den Stund, da man opgav at gaae i Kloster? Er det ikke en jammerlig Leveviisdom, Klogskab, Modløshed, der sidder til Høibords, der feigt indbilder Menneskene, at de have gjort det Høieste, og lumskeligen afholder dem fra endog at forsøge det Mindre? Den, der har gjort Klosterbevægelsen, han har kun een Bevægelse tilbage, det er det Absurdes. Hvor Mange forstaae i vor Tid, hvad det Absurde er, hvor Mange leve i vor Tid saaledes, at de have givet Afkald paa Alt, eller have faaet Alt, hvor Mange ere blot saa redelige, at de vide, hvad de kunne og hvad de ikke kunne? Og er det ikke sandt, forsaavidt man finder saadanne, man snarest finder dem blandt de ^{*} 94 mindre Dannede og tildeels blandt Qvinder? I en Art Clairvoyance aabenbarer Tiden, saaledes som en Dæmonisk altid aabenbarer sig selv uden at forstaae sig selv, sin Brøst; thi den fordrer atter og atter det Komiske. Skulde det virkelig være det, Tiden behøvede, skulde Theatret maaskee behøve et nyt Stykke, hvor det blev gjort latterligt, at Een døde af Kjærlighed, eller vilde det ikke snarere være Frelsende for Tiden, hvis det skete iblandt os, hvis Tiden blev Vidne til en saadan Begivenhed, for at den engang kunde faae Mod til at troe paa Aandens Magt, Mod til at lade være, feigt at qvæle det Bedre i sig selv, misundeligt at qvæle det hos Andre - ved Latteren. Skulde Tiden virkelig behøve en latterlig Erscheinung af en Opvakt, for at faae Noget at lee ad, eller skulde den ikke snarere behøve, at en saadan begejstret Skikkelse mindede den om, hvad der var glemt?

Vilde man have et Anlæg i en lignende Stil, der dog, fordi Angerens Lidenskab ikke blev sat i Bevægelse, vilde blive mere rørende, saa kunde man dertil benytte en Fortælling, der forekommer i Tobiæ Bog. Den unge Tobias vil ægte Raguels og Ednas Datter Sara. Med denne Pige har det et sørgeligt Sammenhæng. Hun har været given til 7 Mænd, der alle ere omkomne i Brudehuset. Dette er i Retning af mit Anlæg en Fregne ved Fortællingen; thi den comiske Virkning er næsten uundgaaelig, naar Tanken vækkes om en Piges 7 frugtesløse Forsøg paa at blive gift, skjønt hun var ganske nær derved, ligesaa nær som en Student, der 7 Gange gik reject til Attestats. I Tobiæ Bog ligger Accenten paa et andet Sted, og derfor er det høie Tal af Vigtighed og i en vis Forstand endog et tragisk Medvirkende; thi desto større er den unge Tobias's Høimod, deels forsaavidt han er Forældrenes eneste Søn (6, 15), deels fordi det Afskrækkende mere paanøder sig. Dette maa altsaa bort Sara er da en Pige, der aldrig har elsket, der endnu gemmer en ung Piges Salighed, hendes uhyre Prioritets Obligation i Tilværelsen, hendes »Vollmachtbrief zum Glücke« - at elske en Mand af sit ganske Hjerte. Og dog er hun ulykkeligere end Nogen, thi hun veed, at den onde Dæmon, der elsker hende, vil dræbe Brudgommen i Bryllupsnatten. Jeg har læst om megen Sorg, men jeg tvivler om, at der nogensteds findes saa dyb en Sorg som den, der ligger i denne Piges Liv. Naar dog Ulykken kommer udenfra, saa er der dog Trøst at finde. Om Tilværelsen ikke bragte et Menneske, hvad der kunde have gjort ham lykkeligt, det er dog en Trøst, at han kunde have modtaget det. Men den uudgrundelige Sorg, som ingen 95

Tid kan adspredde, ingen Tid læge, at vide, at det hjalp Intet, om Tilværelsen gjorde Alt! En græsk Forfatter skjuler i sin simple Naivitet saa uendeligt Meget, naar han siger: [x][x][x][x][x][x] [x][x][x] [x][x][x][x][x][x] [x][x][x][x][x][x] [x] [x][x][x][x][x][x][x][x][x], [x][x][x][x][x][x] [x][x] [x][x][x][x][x][x][x] [x] [x][x][x] [x][x][x][x][x][x] [x] [x][x][x] [x][x][x][x][x][x] [x][x][x][x][x][x] [x] [x][x][x][x][x][x] [x][x][x][x][x][x] [x][x][x][x][x][x] [x][x][x][x][x][x] (cfr. *Longi Pastoralia*). Der var mangan Pige, der blev ulykkelig i Kjærlighed, men hun blev det dog, Sara var det, før hun blev det Det er tungt, ikke at finde den, til hvem man kan hengive sig, men det er uudsigeligt tungt ikke at kunne hengive sig. En ung Pige hengiver sig, og da siger man: nu er hun ikke fri mere, men Sara var aldrig fri, og dog havde hun aldrig hengivet sig. Det er tungt, om en Pige hengav sig, og blev bedragen, men Sara var bedragen, før hun hengav sig. Hvilken Verdens Sorg ligger der ikke i det Følgende, da Tobias endelig vil ægte hende? Hvilke Bryllups-Ceremonier, hvilke Forberedelser! Ingen Pige er bleven bedragen som Sara; thi hun blev bedragen for det Saligste af Alt, den absolute Riigdom, som selv den fattigste Pige eier, bedragen for Hengivelsens trygge, ubegrændsede, ubundne, tøilesløse Fortabelse; thi der skulde jo først ryges, idet Hjertet af Fisken og Leveren blev lagt paa glødende Emmer. Og hvorledes maa Moderen ikke tage Afsked med Datteren, der da ligesom hun selv er bedragen for Alt, i Continuitet hermed maa bedrage Moderen for det Skjønneste. Man læse blot Fortællingen. Edna tilberedte Kammeret og hun ledede Sara derind, og græd, og hun annammede sin Datters Graad. Og hun sagde til hende: mit Barn vær frimodig! Himmelen og Jordens Herre give Dig Glæde for denne Din Sorg! Datter, vær frimodig. Og nu Bryllups Øieblikket, man læse, hvis man ellers kan det for Taarer: men da de begge vare indelukte tilhobe, opstod Tobias af Sengen og sagde: Staa op Søster! og vi vil bede, at Herren maa forbarme sig over os (8,4).

Dersom en Digter læste denne Fortælling, dersom han vilde benytte den, jeg vedder hundrede mod En, han lagde Alt an paa den unge Tobias. Dette Heltemod at ville vove sit Liv i en saa øiensynlig Fare, hvorom Fortællingen endnu engang minder; thi Raguel siger Morgenen efter Brylluppet til Edna: send en af Pigerne hen og lad hende see, om han lever, men hvis ikke, at jeg kan begrave ham, og Ingen skal vide det (cfr. 8, 13) - dette Heltemod blev Opgaven. Jeg tillader mig at foreslaae en anden. Det er kjækt, og behjertet og ridderligt handlet af Tobias, men enhver Mand, der ikke har Mod dertil, han er en Ærtekjelling, der hverken veed, hvad Kjærlighed er, eller 96 hvad det er at være Mand, eller hvad det er Umagen værd at leve for, han har end ikke fattet det lille Mysterium, at det er bedre at give end at modtage, og har ingen Ahnelse om det store: at det er langt sværere at modtage end at give; det vil da sige, naar man har havt Mod til at undvære og i Nødens Stund ikke blev feig. Nei, Sara hun er Heltinde. Hende vil jeg nærme mig, som jeg aldrig har nærmet mig nogen Pige, eller følt mig fristet til i Tanken at nærme mig nogen, jeg har læst om. Thi hvilken Kjærlighed til Gud hører der dog ikke til, for at ville lade sig helbrede, naar man saaledes fra Begyndelsen af er forqvaklet uden Skyld, fra Begyndelsen af et forulykket Exemplar af et Menneske! Hvilken ethisk Modenhed for at paatage sig det Ansvar, at tillade den Elskede et saadant Vovestykke! Hvilken Ydmyghed ligeoverfor et andet Menneske! Hvilken Tro til Gud, at hun ikke i næste Øieblik skulde hade den Mand, hvem hun skyldte Alt!

Lad Sara være en Mand, og det Dæmoniske ligger lige ved Haanden. Den stolte, ædle Natur kan taale Alt, men een Ting kan den ikke taale, den kan ikke taale Medlidenhed Der ligger en Krænkelser deri, som kun kan tilføies ham af en højere Magt; thi ved sig selv kan han aldrig blive Gjenstand derfor. Har han syndet, da kan han bære Straffen, uden at fortvivle, men det uden Skyld fra Modersliv at være udset til Offer for Medlidenheden, en sød Lugt i dens Næse, det kan han ikke udholde. Medlidenhed har en besynderlig Dialektik, den fordrer i det ene Øieblik Skyld, i det næste vil den ikke have det, og derfor bliver det, at være prædestineret til Medlidenhed, forfærdeligere og forfærdeligere, jo mere Individets Ulykke er i Retning af det Aandelige. Men Sara har ingen Skyld, hun er henkastet som et Rov for alle Lidelser og skal dertil endnu martres af Menneskenes Medlidenhed, thi endogsaa jeg, der dog beundrer hende mere end Tobias elskede hende, endogsaa jeg kan ikke nævne hendes Navn uden at sige: den stakkels Pige. Lad en Mand være i Saras Sted, lad ham vide, at dersom han vil elske en Pige, da kommer en Helvedes Aand og myrder den Elskede i Bryllupsnatten, da var det vel muligt, at han valgte det Dæmoniske; han lukkede sig inde i sig selv, og sagde paa den Maade, som en dæmonisk Natur taler i Løndom: »Tak jeg er ingen Ven af Ceremonier og Vidtløftigheder, jeg forlanger aldeles ikke Kjærlighedens Lyst, jeg kan jo blive en Blaubart, der har min Fryd af at see Pigerne segne i Bryllupsnatten.« Man faaer i Almindelighed 97 meget lidet at vide om det Dæmoniske, uagtet dette Gebeet netop i vor Tid har et gyldigt Krav paa at opdages, og uagtet lagttageren, naar han ellers forstaaer at sætte sig lidt i Rapport til Dæmonen, næsten kan bruge ethvert Menneske i det mindste momentviis. Shakespeare er og bliver bestandig i denne Retning en Heros. Hiin rædsomme Dæmon, den mest dæmoniske Figur, som Shakespeare har skildret, men ogsaa skildret magesløs: Gloster (siden Richard den Tredie) hvad gjorde ham til Dæmon? Aabenbar det, at han ikke kunde bære Medlidenhed, som han fra Barn af var priisgiven til. Hans Monolog i 1ste Akt af Richard den Tredie er mere værd end hele Moralsystemer, der ingen Ahnelse have om Tilværelsens Rædsler eller om Forklaringen.

. Ich, roh geprägt, und aller Reize baar,
Vor leicht sich dreh'nden Nymphen mich zu brüsten;
Ich, so verkürzt um schönes Ebenmass,
Geschändet von der tückischen Natur,
Entstellt, verwahrlost, vor der Zeit gesandt
In diese Welt des Athmens, halb kaum fertig

Gemacht, und zwar so lahm und ungeziemend,
Dass Hunde bellen, hink' ich wo vorbei.

Saadanne Naturer som Glosters kan man ikke frelse ved at mediere dem ind i en Samfunds Idee. Ethiken gjør egentlig kun Nar ad dem, som det jo vilde være en Spot over Sara, hvis den vilde sige til hende, hvorfor udtrykker Du ikke det Almene og gifter Dig. Saadanne Naturer ere fra Grunden af i Paradoxet, og de ere ingenlunde ufuldkomnere end andre Mennesker, kun at de enten fortages i det dæmoniske Paradox eller frelses i det guddommelige. Man har nu Tid ud og Tid ind glædet sig ved, at Hexe, Nisser, Trolde o. s. v. vare Vanskabninger, og det er unegteligt, at ethvert Menneske har en Tilboielighed til, naar han seer en Vanskabning, strax at knytte Forestillingen dertil om en moralsk Depravation. Hvilken uhyre Uretfærdighed, da Forholdet snarere maa vendes om, at Tilværelsen selv har fordærvet dem, saaledes som en Stedmoder gjør. Børnene vanartede. Det oprindeligt ved Natur eller Historie-Forhold at være sat uden for det Almene, det er Begyndelsen til det Dæmoniske, som Individet dog selv 98 ikke har Skyld i. Cumberlands Jøden er saaledes ogsaa en Dæmon, om han end gjør det Gode. Saaledes kan det Dæmoniske ogsaa yttre sig som Foragt for Mennesker, en Foragt, der dog vel at mærke ikke bringer den Dæmoniske selv til at handle foragteligt, tvertimod har han sin Styrke i at vide, at han er bedre end Alle, som dømmes ham. - Angaaende alt Sligt burde Digterne nærmest først gjøre Allarm. Gud veed hvilke Skrifter de nu levende yngre Versmagere læse! Deres Studium bestaaer nok i at lære Riim udenad Gud veed, hvad deres Betydning er i Tilværelsen! I dette Øieblik veed jeg ikke, de gjøre anden Nytte, end at de føre et opbyggeligt Bevis for Sjælens Udødelighed, idet man trøstigt kan sige om dem til sig selv, hvad Baggesen siger om Byens Digter Kildevalle: Bli'r han udødelig, saa blive vi det Alle. - Hvad her er sagt i Anledning af Sara nærmest i Retning af digterisk Frembringelse og derfor med en phantastisk Forudsætning, har sin fulde Betydning, naar man med psykologisk Interesse vilde fordybe sig i Betydningen af den gamle Sætning: *nullum unquam exstitit magnum ingenium sine aliqua dementia*. Thi denne Dementia er Geniets Liden i Tilværelsen, er Udtrykket for, om jeg saa tør sige, den guddommelige Misundelse, medens det Geniale er Forkjærlighedens Udtryk. Saaledes er Geniet fra Begyndelsen af desorienteret i Forhold til det Almene, og bragt i Forhold til Paradoxet, hvad enten han i Fortvivlelse over sin Grændse, der i hans Øine forvandler hans Almagt til Afmagt, søger en dæmonisk Beroligelse, og derfor ikke vil vedgaae det hverken for Gud eller Mennesker, eller han religiøst beroliger sig i Kjærlighed til Guddommen. Her ligge psykologiske Opgaver, som man med Glæde, synes mig, kunde offre et heelt Liv paa, og dog hører man saa sjældent et Ord derom. I hvilket Forhold staaer Sindssvagheden til Genialiteten, kan man construere den ene ud af den anden; i hvilken Forstand og hvorvidt er Geniet Herre over sin Sindssvaghed; thi det følger af sig selv, at han til en vis Grad er Herre over det, da han jo ellers virkelig var sindssvag. Til saadanne lagttagelser hører imidlertid Snildhed i høi Grad og Kjærlighed; thi at iagttage den Overlegne er saare vanskeligt. Naar man med Opmærksomhed herpaa vilde gjennemlæse enkelte af de mest geniale Forfattere, var det dog maaskee muligt, en ganske enkelt Gang om end med megen Møie at opdage Lidt.

Endnu et Tilfælde vil jeg tænke mig, at en Enkelt ved at være skjult og ved sin Taushed vil frelse det Almene. Dertil kan jeg bruge Sagnet 99 om Faust. Faust er en Tvivler*, en Aandens Apostat, der gaaer Kjødets Gang. Dette er Digternes Mening, og medens det atter og atter gjentages, at hver Tid har sin Faust, gaaer dog den ene Digter efter den anden ufortrøden hen ad den slagne Landevei. Lad os foretage en lille Forandring. Faust er Tvivleren [x][x][x] [x][x][x][x][x]; men haner en sympathetisk Natur. Selv i Goethes Opfattelse af Faust savner jeg et dybere psykologisk Indblik i Tvivlens hemmelige Samtaler med sig selv. I vor tid, da jo Alle have oplevet Tvivlen, har endnu ingen Digter gjort noget Skridt dertil. Jeg tænker da ogsaa, at jeg gjerne kunde byde dem kongelige Obligationer at skrive paa, for at skrive alt det Meget, de i denne Henseende have oplevet - de skrev neppe mere end hvad der kunde rummes paa den forreste Margin.

Kun naar man saaledes bøier Faust ind i sig selv, kun da kan Tvivlen tage sig poetisk ud, kun da opdager han egentligt ogsaa selv i Virkeligheden alle dens Lidelser. Han veed da, at det er Aanden, der bærer ^{*}100 Tilværelsen, men han veed ogsaa, at den Tryghed og Glæde, i hvilken Menneskene leve, ikke er grundet i Aandens Magt, men let forklarlig som en ureflekteret Lyksalighed. Som Tvivler, som Tvivleren er han høiere end end alt dette, og om Nogen vil bedrage ved at indbilde ham, at han har gjennemgaaet Tvivlen, saa gjennemskuer han det let; thi den, der har gjort en Bevægelse i Aandens Verden, altsaa en uendelig Bevægelse, han kan strax gjennemhøre Replikken, om det er en forsøgt Mand, der taler, eller en Münchhausen. Hvad en Tamerlan formaaer med sine Hunner, det veed Faust han formaaer med sin Tvivl, - at skrække Menneskene forfærdede op, at lade Tilværelsen vakle under deres Fodder, at splitte Menneskene ad, at bringe Angestens Skrig overalt til at lyde. Og hvis han gjør det, da er han dog ingen Tamerlan, han er i en vis Forstand bemyndiget og har Tankens Bemyndigelse. Men Faust er en sympathetisk Natur, han elsker Tilværelsen, hans Sjæl kjender ingen Misundelse, han indseer, han kan ikke standse den Rasen, han vel kan vække, han attraaer ingen herostratisk Ære - han tier, han skjuler Tvivlen omhyggeligere i sin Sjæl, end den Pige, der skjuler en syndig Kjærligheds Frugt under sit Hjerte, han søger saa godt som muligt at gaae i Tridt med andre Mennesker, men hvad der foregaaer i ham, det fortærer han i sig selv, og saaledes bringer han sig selv som et Offer for det Almene.

Man kan stundom høre Menneskene klage, naar et excentrisk Hoved reiser Tvivlens Hvirvel, de sige da: gid han havde tiet. Denne Idee realiserer Faust Den, der har Forestilling om, hvad det vil sige, at et Menneske lever af Aand, han veed ogsaa, hvad Tvivlens Hunger vil sige, og at Tvivleren hunger ligesaa

meget efter Livets daglige Brød som efter Aandens Næring. Uagtet da al den Smerte, Faust lider, kan være et ret godt Argument for, at det ikke er Stolthed, der har besat ham, saa skal jeg dog bruge et lille Forsigtigheds Middel, som jeg let opfinder; thi som Gregorius Rimini blev kaldet *tortor infantium*, fordi han antog de smaa Børns Fordømmelse, saaledes kunde jeg fristes til at kalde mig selv: *tortor heroum*; thi jeg er meget opfindsom, naar det gjelder om at pine Heltene. Faust seer Margrete, ikke efter at han har valgt Lysten; thi min Faust vælger slet ikke Lysten, han seer Margrete ikke i Mephistopheles's Huulspeil, men i al hendes elskelige Uskyld, og da hans Sjæl har bevaret Kjærligheden til Mennesker, kan han ogsaa meget godt forelske sig i hende. Men han er Tvivler, hans Tvivl har tilintetgjort ham Virkeligheden; thi saa ideal 101 er min Faust, at han ikke hører til disse videnskabelige Tvivlere, der tvivle een Time i hvert Semester paa Kathederet, men forøvrigt kunne gjøre alt Andet, som da ogsaa dette uden Aandens Bistand eller i Kraft af Aand. Han er Tvivler, og Tvivleren hungrer ligesaa meget efter Glædens daglige Brod, som efter Aandens Føde. Dog bliver han sin Beslutning tro og tier, og taler ikke til noget Menneske om sin Tvivl, og til Margrete heller ikke om sin Kjærlighed.

Det følger af sig selv, at Faust er for ideal en Figur til at lade sig nøie med den Passiar, at naar han talte, saa vilde han foranledige en almindelig Discussion, eller det Hele vilde gaae af uden Folge, eller maaskee, eller maaskee. (Her slumrer, som enhver Digter let vil see, det Comiske i Anlægget, ved at bringe Faust i et ironisk Forhold til disse lavcomiske Gjække, der i vor Tid løbe efter Tvivlen, fore et udvortes Argument for, at de virkelig have tvivlet, f Ex. en Doctor-Attest, eller bande paa, at de have tvivlet om Alt, eller bevise det deraf, at de paa deres Reise traf sammen med en Tvivler, disse Tilbud og Hurtigløbere i Aandens Verden, der i største Hast hos eet Menneske faaer et lille Nys om Tvivlen, hos en anden om Troen, og nu wirtschafte paa bedste Maade, alt eftersom Menigheden vil have flint Sand eller grovt Sand). Faust er for ideal en Figur til at gaae i Slæber. Den, der ikke har en uendelig Lidenskab, han er ikke ideal, og den, der har en uendelig Lidenskab, han har forlængst frelst sin Sjæl ud af saadant Vaas. Han tier for at ofre sig selv - eller han taler med Bevidsthed om, at han vil forvirre Alt

Tier han, da dømmes Ethiken ham; thi den siger: »Du skal anerkjende det Almene, og det anerkjender Du netop ved at tale, og Du tør ikke have Medlidenhed med det Almene.« Denne Betragtning skulde man ikke glemme, naar man stundom bedømmer en Tvivler strængt, fordi han taler. Jeg er ikke tilbøielig til at bedømme en saadan Adfærd mildt; men her som allevegne gjelder det om, at Bevægelserne skee normalt. Naar galt skal være, saa er dog en Tvivler, om han end ved at tale bragte al mulig Ulykke over Verden, langt at foretrække for disse elendige Slikmunde, der smage paa Alt, og som ville helbrede Tvivlen uden at kjende den, og som da derfor i Almindelighed ere den nærmere Anledning til, at Tvivlen bryder vildt og ustyrligt frem. - Taler han, da forvirrer han Alt; thi om det ikke skeer, det faaer han først bag efter at vide, og Udfaldet kan ikke hjælpe Een, hverken i Handlingens Øieblik eller med Hensyn til Ansvar.

102

Tier han paa eget An- og Tilsvar, da kan han vel handle høimodig, men han vil til sin øvrige Smerte føie en lille Anfægtelse; thi det Almene vil bestandig pine ham og sige: Du skulde have talt, hvor vil Du finde Visheden om, at det dog ikke var en krypt Hovmod, der styrede Din Beslutning.

Kan Tvivleren derimod blive den Enkelte, der som den Enkelte staaer i et absolut Forhold til det Absolute, saa kan han faae en Bemyndigelse for sin Taushed. I saa Fald maa han gjøre sin Tvivl til Skyld. I saa Fald er han i Paradoxet, men i saa Fald er hans Tvivl helbredet, om han end kan faae en anden Tvivl.

Selv det nye Testamente vilde anerkjende en saadan Taushed Der forekommer endog Steder i det nye Testamente, som anprise Ironi, kun at den bruges til at skjule det Bedre. Denne Bevægelse er imidlertid ligesaavel Ironiens som enhver anden, der har sin Grund i, at Subjectiviteten er høiere end Virkeligheden. Dette vil man i vor Tid ikke vide Noget af, man vil overhovedet ikke vide mere om Ironi end hvad Hegel har sagt, der besynderlig nok ikke forstod sig stort paa den, og bar et Nag til den, hvilket vor Tid har gode Grunde til ikke at opgive; thi den skal blot vogte sig for Ironien. Det hedder i Bjergprædikenen: naar Du faster, da salv Dit Hoved og toe Dit Ansigt, at ikke Menneskene skulle see Dig faste. Dette Sted vidner ligefrem om, at Subjectiviteten er incommensurabel for Virkeligheden, ja at den har Lov at bedrage. Naar blot de Folk, der i vor Tid føite om med løs Tale om Menighedens Idee, vilde læse det nye Testamente, saa kom de maaskee paa andre Tanker.

Men nu Abraham, hvorledes handlede han? thi jeg har ikke glemt, og Læseren vil nu maaskee behage at erindre, at det var for at støde an derpaa, jeg indlod mig i hele den foregaaende Undersøgelse, ikke som Abraham derved blev mere forstaaelig, men at Uforstaaeligheden kunde blive mere desultorisk; thi, som sagt, Abraham kan jeg ikke forstaae, ham kan jeg kun beundre. Det blev ogsaa bemærket, at intet af de beskrevne Stadier indeholdt en Analogi til Abraham; de bleve kun udviklede, for at de, medens de bleve viste indenfor deres egne Sphære, i Misvisningens Øieblik kunde ligesom antyde det ubekjendte Lands Grændse. Forsaavidt der skulde være Tale om en 103 Analogi, maatte det være Syndens Paradox, men dette ligger igjen i en anden Sphære, og kan ikke forklare Abraham, og er selv langt lettere at forklare end Abraham.

Abraham talte altsaa ikke, han talte ikke til Sara, ikke til Elieser, ikke til Isaak, han forbigik de 3 ethiske Instantser; thi det Ethiske havde for Abraham intet høiere Udtryk end Familie-Livet.

Æstheten tillod, ja fordrede Taushed af den Enkelte, naar han ved at tie kunde frelse en Anden. Dette allerede viser tilstrækkelig, at Abraham ikke ligger indenfor Æsthetikens Omfang. Hans Taushed er ingenlunde for at frelse Isaak, som overhovedet hele hans Opgave, at offre Isaak for sin egen og for Guds Skyld, er Æstheten en Forargelse; thi den kan vel forstaa, at jeg offer mig selv, men ikke at jeg offer en Anden for min egen Skyld Den æsthetiske Helt var taus. Ethiken dømte ham imidlertid, fordi han var taus i Kraft af sin tilfældige Enkelthed Hans menneskelige Forudvidenhed var det, der bestemte ham til at tie. Dette kan Ethiken ikke tilgive, enhver saadan menneskelig Viden er kun en Illusion, Ethiken fordrer en uendelig Bevægelse, den fordrer Aabenbarelse. Den æsthetiske Helt kan da tale, men vil ikke.

Den egentlige tragiske Helt offerer sig selv og alt Sit for det Almene; hans Gjerning, enhver Rørelse i ham tilhører det Almene, han er aabenbar, og i denne Aabenbarelse Ethikens elskelige Søn. Dette passer ikke paa Abraham, han gjør Intet for det Almene og han er skjult.

Nu staae vi da ved Paradoxet. Enten kan den Enkelte som den Enkelte staae i et absolut Forhold til det Absolute, og saa er det Ethiske ikke det Høieste, eller Abraham er tabt, han er hverken en tragisk Helt eller en æsthetisk Helt.

Forsaavidt kan det atter synes her, at Paradoxet er det Letteste og Nærmeste af Alt. Imidlertid maa jeg gjentage, at den, der holder sig overbevist derom, han er ikke Troens Ridder, thi Nøden og Angesten er den eneste Berettigelse, der kan tænkes, om den end ikke kan tænkes i Almindelighed; thi saa hæves Paradoxet.

Abraham tier - men han kan ikke tale, deri ligger Nøden og Angsten. Naar jeg nemlig, idet jeg taler, ikke kan gjøre mig forstaaelig, saa taler jeg ikke, om jeg end talte uafbrudt Nat og Dag. Dette er Abrahams Tilfælde. Han kan sige Alt; men Eet kan han ikke sige, og dog naar han ikke kan sige det d.v.s. sige det saaledes, at en Anden forstaaer det, saa taler han ikke. Det Lindrende i Talen er, at den 104 oversætter mig i det Almene. Abraham kan nu sige det Skjønneste, noget Sprog kan opdrive, om hvorledes han elsker Isaak. Men dette er ikke det, der ligger ham paa Sinde, det er det Dybere, at han vil offre ham, fordi det er en Prøvelse. Dette Sidste kan Ingen forstaae, og saa kan Enhver kun misforstaae det Første. Denne Nød kjender den tragiske Helt ikke. Han har for det første den Trøst, at ethvert Modargument er skeet sin Ret, at han har kunnet give Klytaimnestra, Iphigenia, Achilleus, Choret, ethvert levende Væsen, enhver Røst fra Menneskehedens Hjerter, enhver snild, enhver ængstende, enhver anklagende, enhver medlidende Tanke Leilighed til at staae op imod sig. Han kan være sikker paa, at Alt, hvad der lod sig sige mod ham, er blevet sagt, skaanselsløst, ubarmhjertigt - og at stride mod den ganske Verden er en Trøst, at stride med sig selv er forfærdeligt -; han skal ikke frygte for at have overseet Noget, at han engang bagefter maaskee skal raabe som Kong Edvard d. 4. ved Efterretningen om Clares Mord:

Wer bat für ihn? Wer kniet' in meinem Grimm
Zu Füßen mir und bat mich überlegen?
Wer sprach von Bruderpflicht? Wer sprach von Liebe*.

Den tragiske Helt kjender ikke Eensomhedens forfærdelige Ansvar. Dernæst har han den Trøst, at han kan græde og klage med Klytaimnestra og Iphigenia - og Taarer og Skrig lindre, men udsigelige Sukke martre. Agamemnon kan hurtigt samle sin Sjæl i Vished om, at han vil handle, og da har han endnu Tid at trøste og opmuntre. Dette kan Abraham ikke. Naar hans Hjerter er bevæget, naar hans Ord vilde indeholde en salig Trøst for den ganske Verden, da tør han ikke trøste, thi skulde ikke Sara, skulde ikke Elieser, skulde ikke Isaak sige til ham: »hvorfor vil Du da gjøre det, Du kan jo lade være.« Og dersom han da i sin Nød vilde give sig Luft, vilde omfavne Alt, hvad der var ham kjær, inden han skred til det Sidste, da skulde han maaskee afstedkomme det Forfærdelige, at Sara, at Elieser, at Isaak forargedes paa ham og troede, han var en Hykler. Tale kan han ikke, han taler intet menneskeligt Sprog. Om han selv forstod alle Jordens Tungemaal, om de Elskede ogsaa forstode dem, han kan dog ikke tale - han taler i et guddommeligt Tungemaal, han taler i Tunger.

* - 105

Denne Nød kan jeg vel forstaae, jeg kan beundre Abraham, jeg frygter ikke for, at Nogen ved denne Fortælling skulde fristes til letsindigen at ville være den Enkelte, men jeg tilstaaer ogsaa, at jeg ikke har Mod dertil, og at jeg med Glæde renoncerer paa enhver Udsigt til at komme videre, dersom det blot var muligt, at jeg nogensinde, om end nok saa silde, kom saavidt. I ethvert Øieblik kan Abraham bryde af, han kan angre det Hele som en Anfægtelse, da kan han tale, da kunne alle forstaae ham - men da er han ikke Abraham mere.

Abraham kan ikke tale; thi det Alt Forklarende kan han ikke sige, (d.v.s. saa det er forstaaeligt), at det er en Prøvelse, vel at mærke, en saadan, hvor det Ethiske er Fristelsen. Den, der er stillet saaledes, han er en Emigrant fra det Almenes Sphære. Men det Næste kan han endnu mindre sige. Abraham gjør nemlig, som tidligere tilstrækkelig udviklet, to Bevægelser. Han gjør Resignationens uendelige Bevægelse, og opgiver Isaak, dette kan Ingen forstaae, fordi det er et privat Foretagende; men dernæst gjør han i ethvert Moment Troens Bevægelse. Dette er hans Trøst. Han siger nemlig: dog vil det ikke skee, eller hvis det skeer, da vil Herren give mig en ny Isaak i Kraft nemlig af det Absurde. Den tragiske Helt han faaer dog Ende paa

Historien. Iphigenia bøier sig under Faderens Beslutning, hun gjør selv Resignationens uendelige Bevægelse og de ere nu i Forstaaelse med hinanden. Hun kan forstaae Agamemnon, fordi hans Foretagende udtrykker det Almene. Vilde Agamemnon derimod sige til hende: »uagtet Guden fordrer Dig som Offer, saa var det dog muligt, at han ikke fordrede det, i Kraft nemlig af det Absurde,« saa vilde han i samme Øieblik blive uforstaaelig for Iphigenia. Kunde han sige det i Kraft af menneskelig Beregning, saa skulde Iphigenia vel forstaae ham; men saa vilde deraf følge, at Agamemnon ikke havde gjort Resignationens uendelige Bevægelse, og saa er han ikke Helt, saa er Spaamandens Udsagn en Skipperefterretning, og den hele Begivenhed en Vaudeville.

Abraham taledede da ikke. Kun eet Ord er der opbevaret af ham, den eneste Replik til Isaak, hvilken da ogsaa tilstrækkelig beviser, at han ikke havde talet iforveien. Isaak gjør Abraham det Spørgsmaal, hvor Lammet er til Brændoffer. »Og Abraham sagde: Gud skal see sig om Lammet til Brændofferet min søn!«

Dette sidste Ord af Abraham skal jeg her lidt nærmere betragte. Dersom dette Ord ikke var, da vilde den hele Begivenhed mangle 106 Noget, dersom det var anderledes, da vilde Alt maaskee opløse sig i Forvirring.

Det har ofte været Gjenstand for min Overveielse, hvorvidt en tragisk Helt, hvad enten han culminerer i en Liden eller en Handling, bør have en sidste Replik Det beroer, efter hvad jeg kan skjønne, paa, hvilken Livs-Sphære han tilhører, hvorvidt hans Liv har intellectuel Betydning, hvorvidt hans Liden eller Handling staae i Forhold til Aand.

Det følger af sig selv, at den tragiske Helt i sit Culminations Øieblik, ligesom ethvert andet Menneske, der ikke er Mælet berøvet, kan sige et Par Ord, maaskee et Par passende Ord, men Spørgsmaalet er, hvorvidt det er passende for ham at sige dem. Ligger hans Livsbetydning i en udvortes Gjerning, da har han Intet at sige, da er Alt, hvad han siger, væsentlig Passiar, hvorved han kun svækker Indtrykket af sig selv, hvorimod det tragiske Ceremoniel byder, at han taus fuldkommer sin Opgave, hvad enten denne bestaaer i en Handling eller i en Liden. For ikke at gaae for vidt, vil jeg blot tage hvad der ligger allernærmest Hvis Agamemnon selv, ikke Kalchas, skulde have draget Kniven mod Iphigenia, da havde han blot nedværdiget sig selv, ved i det sidste Øieblik, at ville sige et Par Ord; thi hans Gjernings Betydning var jo vitterlig for alle, Pietetens, Medlidenhedens, Følelsens, Taarernes Procedure var fuldendt, og for øvrigt havde hans Liv intet Forhold til Aand d.v.s. han var ikke Lærer eller Aandens Vidne. Er en Helts Livs Betydning derimod i Retning af Aand, da vilde Manglen paa Replik svække Indtrykket af ham. Det, han da har at sige, er ikke et Par passende Ord, et lille Declamations-Stykke, men Betydningen af hans Replik er, at han gennemfører sig selv i det afgjørende Øieblik. En saadan intellectuel tragisk Helt, han bør have, hvad der ellers ofte nok eftertrages paa latterlige Maader, han bør have og han bør beholde det sidste Ord. Man fordrer af ham den samme forklarede Holdning, som den, der anstaaer enhver tragisk Helt, men da fordrer man endnu eet Ord Forsaavidt da en saadan intellectuel tragisk Helt culminerer i en Liden (i Døden), da bliver han i dette sidste Ord udødelig før han dør, medens derimod den almindelige tragiske Helt først bliver udødelig efter sin Død.

Socrates kan man bruge som et Exempel. Han var en intellectuel tragisk Helt. Hans Dødsdom bliver ham forkyndt. I det Øieblik dør han, thi den, som ikke forstaaer, at der fordres Aandens hele Kraft til 107 at døe, og at Helten altid dør, før han dør, han skal ikke komme synderligt vidt i sin Betragtning af Livet. Som Helt fordres der nu af Socrates, at han rolig hviler i sig selv, men som intellectuel tragisk Helt fordres der af ham, at han i dette sidste Øieblik har Aandsstyrke nok til at gennemføre sig selv. Han kan da ikke som den almindelige tragiske Helt concentrere sig paa at holde sig ligeoverfor Døden, men han maa saa hurtig gjøre denne Bevægelse, at han i samme Øieblik med sin Bevidsthed er ude over denne Strid og hævder sig selv. Dersom saaledes Socrates i Dødens Krisis havde forstummet, da havde han svækket Virkningen af sit Liv, vakt en Mistanke om, at Ironiens Elasticitet i ham ikke var en Verdenskraft, men et Spil, hvis Spænsthed i det afgjørende Øieblik maatte bruges efter omvendt Maalestok til pathetisk at holde ham oppe*.

Hvad her kortelig er antydnet, kan vel ikke finde sin Anvendelse paa Abraham, forsaavidt man mener ved nogen Analogi at skulle kunne udfinde et passende Ord for Abraham til at ende med, men vel forsaavidt, at man indseer Nødvendigheden af, at Abraham i det sidste Øieblik maa gennemføre sig selv, ikke taus maa drage Kniven, men have et Ord at sige, da han som Troens Fader har absolut Betydning i Retning af Aand. Hvad han skal sige, derom kan jeg ingen Forestilling gjøre mig iforveien; efterat han har sagt det, kan jeg vel forstaae det, vel i en vis Forstand forstaae Abraham i det Sagte, uden dog derved at være kommen ham nærmere, end jeg har været ham i det Foregaaende. Dersom der ingen sidste Replik havde existeret af Socrates, da havde jeg kunnet tænke mig ind i ham og dannet en saadan, havde jeg ikke kunnet gjøre det, saa havde en Digter formaaet det, men Abraham naaer ingen Digter.

Inden jeg gaaer over til nærmere at betragte Abrahams sidste Ord, maa jeg først gjøre opmærksom paa Vanskeligheden af, at Abraham overhovedet kan komme til at sige Noget. Nøden og Angsten i Paradoxet laae, som ovenfor udviklet, netop i Tausheden, Abraham kan ^{*}108 ikke tale* Forsaavidt er det da en Selvmodsigtelse at fordre, at han skal tale, med mindre man vil have ham ud igjen af Paradoxet, saaledes, at han i det afgjørende Øieblik suspenderer det, hvorved han da ophører at være Abraham og annullerer hele det Foregaaende. Dersom saaledes Abraham nu i det afgjørende Øieblik vilde sige til Isaak: det er Dig, det gjelder, da var dette kun en Svaghed Thi kunde han overhovedet tale, da maatte han have talt for længe

siden, og Svagheden vilde da ligge i, at han ikke havde havt Aands Modenhed og Concentration til forud at tænke hele Smerten, men skubbet Noget af sig, saaledes at den virkelige Smerte var et Mere end den tænkte. Desuden vilde han ved en saadan Tale falde ud af Paradoxet, og hvis han virkelig vilde tale med Isaak, maatte han forvandle sin Tilstand til en Anfægtelse; thi ellers kunde han dog Intet sige, og gjør han dette, da er han end ikke nogen tragisk Helt.

Imidlertid er der dog opbevaret et sidste Ord af Abraham, og forsaavidt jeg kan forstaae Paradoxet, kan jeg ogsaa forstaae Abrahams totale Tilstedeværelse i dette Ord. Han siger først og fremmest ikke Noget, og i denne Form siger han hvad han har at sige. Hans Svar til Isaak har Ironiens Form, thi det er altid Ironi, naar jeg siger Noget, og dog ikke siger Noget. Isaak spørger Abraham i den Formening, at Abraham er vidende. Vilde Abraham nu have svaret: jeg veed Intet, saa havde han sagt en Usandhed. Sige Noget kan han ikke; thi hvad han veed, kan han ikke sige. Han svarer da: Gud skal see sig om Lammet til Brændoffer min Søn! Man seer heraf Dobbeltbevægelsen i Abrahams Sjæl, saaledes som den er beskrevet i det Foregaaende. Havde Abraham blot resigneret paa Isaak og ikke gjort mere, saa har han sagt en Usandhed; thi han veed jo, at Gud fordrer Isaak til Offer, og han veed, at han selv netop i dette Øieblik er redebon til at offere ham. Han har da i ethvert Øieblik, efter at have gjort denne Bevægelse, gjort den næste, gjort Troens Bevægelse i Kraft af det Absurde. Forsaavidt siger han ingen Usandhed; thi i Kraft af det Absurde er det jo muligt, at Gud kunde gjøre noget ganske Andet. Han siger da ingen Usandhed, men han siger da heller ikke Noget; thi han taler i et fremmed Tungemaal. Dette bliver endnu evidentere, naar vi ^{*}109 betænke, at det var Abraham selv, der skulde offere Isaak. Havde Opgaven været en anden, havde Herren befalet Abraham at bringe Isaak ud paa Morijaberget, saa skulde han selv lade sit Lyn ramme Isaak og saaledes tage ham som et Offer, saa kunde Abraham i ligefrem Forstand have Ret i at tale saa ænigmatisk, som han gjør; thi saa kunde han jo ikke selv vide hvad der vilde skee. Men saaledes som Opgaven er stillet Abraham, skal han jo selv handle, han maa altsaa i det afgjørende Øieblik vide, hvad han selv vil gjøre, og altsaa maa han vide, at Isaak skal offres. Har han ikke vidst dette med Bestemthed, saa har han ikke gjort Resignationens uendelige Bevægelse, saa er hans Ord vel ikke Usandhed, men han er tillige meget langt fra at være Abraham, han er ubetydeligere end en tragisk Helt, ja han er en uresolveret Mand, der hverken kan beslutte sig til det Ene eller til det Andet, og som paa Grund deraf altid vil komme til at tale i Gaader. Men en saadan Hæsitator er lige Parodien paa Troens Ridder.

Det viser sig da atter her, at man vel kan forstaae Abraham, men kun forstaae ham saaledes, som man forstaaer Paradoxet. Jeg for mit Vedkommende kan vel forstaae Abraham, men fatter tillige, at jeg ikke har Mod til at tale saaledes, ligesaa lidet som jeg har Mod til at handle som Abraham; men derfor siger jeg ingenlunde, at det er noget Ringe, da det tvertimod er det eneste Vidunderlige.

Og hvad dømte nu Samtiden om den tragiske Helt? at han var stor, og den beundrede ham. Og hiin hæderværdige Samling af Ædle, den Jury, som enhver Slægt constituerer til at dømme den forbigangne Slægt, den dømte ligesaa. Men Abraham var der Ingen, der kunde forstaae. Og dog hvad opnaaede han? At han blev sin Kjærlighed tro. Men den, der elsker Gud, han behøver ikke Taarer, ikke Beundring, han glemmer Lidelsen i Kjærligheden, ja saa aldeles har han glemt den, at der skulde end ikke bag efter være den mindste Ahnelse om hans Smerte, hvis Gud selv ikke mindedes den; thi han seer i Løndom, og kjender Nøden og tæller Taarerne og glemmer Intet.

Enten er der da et Paradox til, at den Enkelte som den Enkelte staaer i et absolut Forhold til det Absolute, eller Abraham er tabt.

Epilog

Da engang i Holland Priserne paa Kryderier bleve noget flaaue, da lod Kjøbmændene et Par Ladninger sænke i Havet for at skrue Prisen op. Dette var et tilgiveligt, maaskee et nødvendigt Bedrag. Er det noget Lignende, vi behøve i Aandens Verden, ere vi i den Grad forvissede om, at være komne til det Høieste, at der intet Andet er tilbage end fromt at indbilde os selv, at vi ikke ere komne saavidt, for dog at faae Noget at udfylde Tiden med? Er det et saadant Selvbedrag, den nærværende Slægt behøver, er det til en Virtuositet heri den skulde dannes, eller er den ikke snarere tilstrækkeligt perfectioneret i den Konst at bedrage sig selv? Eller er det, den behøver, ikke snarere en redelig Alvor, der uforfærdet og ubestikkelig peger paa Opgaverne, en redelig Alvor, der kjærligt freder om Opgaverne, der ikke ængster Menneskene til at ville forraske sig i det Høieste, men holder Opgaverne unge og skjønne og deilige at see til og vinkende for Alle og dog derhos vanskelige og begeistrende for de Ædle; thi den ædle Natur begeistres kun ved det Vanskelige? Hvad end den ene Slægt lærer af den anden, det egentlige Humane lærer ingen Slægt af en foregaaende. I Henseende

til dette begynder enhver Slægt primitivt, har ingen anden Opgave end enhver foregaaende Slægt, kommer heller ei videre, forsaavidt den foregaaende ikke sveg Opgaven, og bedrog sig selv. Dette egentlig Humane er Lidenskaben, i hvilken ogsaa den ene Slægt fuldkommen forstaaer den anden og forstaaer sig selv. At elske har saaledes ingen Slægt lært af en anden, ingen Slægt kommer til at begynde paa et andet Punkt end ved Begyndelsen, ingen senere Slægt har en kortere Opgave end den foregaaende, og hvis man her ikke vil, som de foregaaende Slægter, blive staaende ved at elske, men gaae videre, saa er dette kun en ørkesløs og daarlig Tale.

Men den høieste Lidenskab i et Menneske er Troen, og ingen Slægt begynder her paa et andet Punkt end den foregaaende, enhver Slægt begynder forfra, den følgende Slægt kommer ikke videre end den foregaaende, forsaavidt denne blev sin Opgave tro og ikke lod den i Stikken. At dette skulde være trættende, er naturligviis Noget, 111 Slægten ikke kan sige, thi Slægten har jo Opgaven og har Intet med den Ting at gjøre, at den foregaaende Slægt havde samme Opgave, med mindre den enkelte Slægt, eller de Enkelte i Slægten formastelig ville indtage den Plads, som kun tilkommer den Aand, der styrer Verden og som har Taalmodighed til ikke at blive træt Begynder Slægten paa Sligt, da er den forkeert, og hvad Under da, at hele Tilværelsen synes den forkeert; thi der er vist Ingen, der har fundet Tilværelsen mere forkeert end den Skrædder, der efter Eventyret i levende Live kom op i Himlen og fra dette Standpunkt betragtede Verden. Saasnart Slægten kun bekymrer sig om sin Opgave, hvilket er det Høieste, da kan den ikke blive træt; thi Opgaven er altid tilstrækkelig for et Menneskeliv. Naar Børnene paa en Fridag allerede for Klokken er 12 have gennemleget alle Lege, og nu utaalmodige sige: er der da Ingen, der kan hitte paa en ny Leeg, beviser dette da, at disse Børn ere mere udviklede og fremmeligere end de Børn i den samtidige eller en forbigangen Slægt, der kunde lade de bekjendte Lege strække til for hele Dagen? Eller beviser det ikke snarere, at hine første Børn mangle, hvad jeg vilde kalde, den elskelige Alvor, der hører til at lege?

Troen er den høieste Lidenskab i et Menneske. Der er maaskee i enhver Slægt Mange, der end ikke komme til den, men Ingen kommer videre. Om der ogsaa i vor Tid er Mange, der ikke opdage den, afgjør jeg ikke; jeg tør kun beraabe mig paa mig selv, der ikke dølger, at det har lange Udsigter med ham, uden at han dog derfor ønsker at bedrage sig selv eller det Store ved at gjøre dette til en Ubetydelighed, til en Børnesygdom, man saa snart som muligt maa ønske overstaaet. Men ogsaa for den, der ikke engang kommer til Troen, har Livet Opgaver nok, og naar han elsker disse redelig, da skal Livet heller ikke være spildt, om det end aldrig bliver deres ligt, der fornam og grebe det Høieste. Men den, der kom til Troen, (han være den udmærket Begavede eller den Eenfoldige, dette gjør Intet til Sagen) han bliver ikke staaende ved Troen, ja han vilde oprøres, hvis Nogen sagde det til ham, ligesom den Elskende vilde harmes, naar man sagde, han blev staaende ved Kjærligheden; thi, vilde han svare, jeg bliver ingenlunde staaende, da jeg har mit Liv deri. Dog kommer han heller ikke videre, ikke til noget Andet; thi naar han opdager dette, da har han en anden Forklaring.

»Man maa gaae videre; man maa gaae videre.« Denne Trang til at 112 gaae videre er gammel I Verden. Den dunkle Heraklit, der nedlagde Tanker i sine Skrifter og sine Skrifter i Dianas Tempel, (thi hans Tanker havde været hans Rustning i Livet, og derfor ophængte han den i Gudens Tempel) den dunkle Heraklit har sagt: man kan ikke gaae to Gange gennem den samme Flod*. Den dunkle Heraklit havde en Discipel, han blev ikke staaende herved, han gik videre og tilføjede: man kan end ikke gjøre det eengang**. Stakkels Heraklit at have en saadan Discipel! Den heraklitiske Sætning blev ved denne Forbedring forbedret til en eleatisk Sætning, der negter Bevægelsen, og dog ønskede hiin Discipel kun at være en Discipel af Heraklit, der gik videre, ikke tilbage til det, Heraklit havde forladt.

* *

Tre opbyggelige Taler

114

Tre opbyggelige Taler udkom 16.10.1843, kostede 48 skilling og omfatter 62 + [2]sider. 1 modstående titelblad (1. linie 88 mm bred), 2 blank, 3 dedikation, 4 blank, 5 Forord, 6 blank, talerne s. 7, 24 og 36. [63-64] blanke.

115

116

Afdøde
Michael Pedersen Kierkegaard,
forhen Hosekræmmer her i Byen
min Fader
helliges disse Taler.

Forord

Skjønt denne lille Bog (som derfor blev kalden »Taler« ikke Prædikener, fordi dens Forfatter ikke har Myndighed til at prædike; »opbyggelige Taler« ikke Taler til Opbyggelse, fordi den Talende ingenlunde fordrer at være Lærer), godt veed med mig selv, hvad dens Forfatter veed endnu bedre, at den er en Ubetydelighed, som, idet den vover sig ud, let kunde blive nedtraadt eller omkomme i den store Verden, eller blive opsnappet af en Rovfugl og aldrig naae sin Bestemmelse, saa lukkede jeg dog i Afskedens Øieblik trøstigt min Dør uden Frygt, uden nogen ængstelig Sindets Bevægelse. Lille, som den er, smutter den vel igjennem, da den skjøtter sig selv og gaaer sin Gang og passer sit Ærinde og kjender sin gaadefulde Vei - til den finder hiin Enkelte, som jeg med Glæde og Taknemmelighed kalder min Læser - til den finder, hvad den søger, hiint velvillige Menneske, der læser høit for sig selv, hvad jeg skriver i Stilhed, der med sin Stemme løser Skrifttegnenes Fortryllelse, med sin Røst kalder frem, hvad de stumme Bogstaver vel ligesom have paa Munden, men ikke formaae at udsige uden megen Møie, stammende og afbrudt, i sin Stemning frelser de fangne Tanker, der længes efter Befrielse - hiint velvillige Menneske, som jeg med Glæde og Taknemmelighed kalder min Tilflugt, der ved at gjøre Mit til Sit gjør meer for mig end jeg gjør for ham. Og fandt den ham ikke, eller ikke saaledes, min Glæde bliver dog: at udsende den; thi »ligesom en Kølning af Sne paa en Høstdag er et trofast Sendebud for den, som ham sender; han vederqvæger sin Herres Sjæl.« (Ordsp. 25, 13.)

S.K.

118

119

Kjerlighed skal skjule Synders Mangfoldighed Ep I Pet.4,7-12.

Hvad er det, der gjør et Menneske stort, beundret af Skabningen, velbehageligt i Guds Øine? Hvad er det, der gjør et Menneske stærkt, stærkere end hele Verden, hvad er det, der gjør ham svag, svagere end et Barn? Hvad er det, der gjør et Menneske urokkeligt, urokkeligere end Klippen, hvad er det, der gjør ham blød, blødere end Vox? - Det er Kjerlighed! Hvad er det, der er ældre end Alt? det er Kjerlighed. Hvad er det, der overlever Alt? Det er Kjerlighed. Hvad er det, der ikke kan tages, men selv tager Alt? Det er Kjerlighed. Hvad er det, der ikke kan gives, men selv giver Alt? Det er Kjerlighed. Hvad er det, der bestaaer naar Alt svigter? Det er Kjerlighed. Hvad er det, der trøster, naar al Trøst glipper? Det er Kjerlighed. Hvad er det, der vedvarer, naar Alt omskiftes? Det er Kjerlighed. Hvad er det, der bliver, naar det Ufuldkomne afskaffes? Det er Kjerlighed. Hvad er det, der vidner, naar Prophetien forstummer? Det er Kjerlighed. Hvad er det, der ikke aflader, naar Visionen ophører? Det er Kjerlighed. Hvad er det, der forklarer, naar den mørke Tale ender? Det er Kjerlighed. Hvad er det, der lægger Velsignelse i Gavens Overflod? Det er Kjerlighed. Hvad er det, der lægger Fynd i Engles Tale? Det er Kjerlighed. Hvad er det, der gjør Enkens Gave til Overflod? Det er Kjerlighed. Hvad er det, der gjør den Eenfoldiges Tale til Viisdom? Det er Kjerlighed. Hvad er det, der aldrig forandres, om end Alt forandres? Det er Kjerlighed; og kun denne er Kjerligheden, den, der aldrig bliver noget Andet. Thi ogsaa Hedningen priste Kjerligheden, dens Skjønhed og dens Magt; men hans Kjerlighed kunde blive til noget Andet, som han næsten priste høiere. Kjerligheden var skjønnere end Alt; men Hævnen var sød, sødere end Alt. Og saa daarlig var Hedningens Tanke om Kjerligheden og om det Himmelske, saa selvkjærligt var Alt baade i Himlen og paa Jorden, at den Magt, der velvilligt skjænkede Menneskene Kjerlighedens Glæde, misundeligt forbeholdt sig selv Hævnen, fordi den var det Sødste. Hvad Under da, at Hævnen skjulte sig i al Hedningens Kjerlighed; at Angesten ikke var uddreven, om den end var glemmt; hvad Under, at Fjenden arbeidede i 120 Stilhed, selv naar Kjerligheden sov tryggest, at Vreden lønlige sad paa Luur og speidede efter Anledning; hvad Under, at den pludselig brød frem i al sin Vildhed; hvad Under, at den fyldte Hedningens Sjæl, der ind sugede dens forbudne Sødme og derved forvissede sig om sit Slægtskab med det Himmelske! Hvad Under, at ingen Kjerlighed var lykkelig, som intet Menneske var det i Hedenskabet, for den sidste Time var kommen, der atter bittert kun formaaede at spotte et Menneske med

den Forestilling, at han havde været lykkelig! Hvad Under, at Sorg blandede sig i al Glæde, at bestandig det næste Øieblik, selv i Glædens Øieblik, gik ængstende som Dødens Skikkelse forbi! Hvorledes skulde og en Hedning formaae at overvinde Verden; men formaaede han ikke dette, hvorledes skulde han da kunne vinde Verden!

Hvad er det, der aldrig forandres, om end Alt forandres? det er Kjerlighed, og kun denne er Kjerligheden, den, der aldrig bliver noget Andet Thi ogsaa den fromme Jøde gav Kjerligheden Vidnesbyrd, men hans Kjerlighed var Foranderlighedens og Omskiftelsens Barn, og han vidste at hade sin Fjende. Overlod han end Hævnen til Herren, fordi den hører ham til, hans Sjæl var dog ikke ukjendt med dens Sødme; thi ogsaa denne Bevidsthed er sød, at Herrens Hævn er forfærdeligere end al menneskelig Hævn, at Mennesket forbander sin Fjende, men at Herren forbander den Ugudelige og den Ugudeliges Slægt gennem mange Led. Hvad Under da, at Angesten altid havde eet Øie vaagent, selv naar Kjerligheden var mest sorgløs; hvad Under, at Vreden, selv naar Kjerligheden mindst drømte derom, i al Stilhed sad og regnede efter over Givet og Modtaget, over Dit og Mit! Hvad Under, at ingen Kjerlighed var lykkelig, for den sidste Time kom, fordi først da var Kjerlighedens uvisse Fordring fuldkommen indfriet.

Hvad er det, der aldrig forandres, om end Alt forandres? Det er Kjerlighed Og kun denne er Kjerligheden, der aldrig bliver til noget Andet, den, der giver Alt hen og af den Grund Intet har at fordrø, den, der Intet fordrer, og derfor Intet har at tabe, den, der velsigner og velsigner, naar den forbandes, den, der elsker sin Næste, men hvis Fjende ogsaa er hans Næste, den, der overlader Hævnen til Herren, fordi den trøster sig til, at han er endnu barmhertigere.

Det er denne Kjerlighed, Apostelen Peter taler om i vor forelæste Text, og som denne Kjerlighed mange Gange og paa mange Maader 121 modtog et apostolisk Vidnesbyrd, saa vidner han atter her om dens Magt, idet han siger: Kjerlighed skal skjule Synders Mangfoldighed

Det er disse Ord, dette Vidnesbyrd, vi nærmere ville betragte, idet vi overveie, hvorledes Kjærlighed skjuler Synders Mangfoldighed?

Dog hvordan skulde vi tale herom? Skulde vi tale saaledes, at vi ikke gav os Tid til at dvæle ved Ordene, fordi den blotte Lyd indeholdt en stille Bebreidelse, der vakte en Sorg efter dem, der fremkaldte en Stræben hen til dem, til det Maal, der er sat ethvert Menneske at stræbe til. Skulde vi tale saaledes, for at om muligt den Enkelte endnu i denne Stund maatte beslutte sig til at købe det beleilige Øieblik; at Ordet, om muligt, maatte bevæge den, hvem det traf staaende og ledig, til at begynde Løbet, den, hvem det traf paa Banen, til at fremskynde Løbet, den, hvem det traf i Løbet, til at haste og ile efter det Fuldkomne. Skulde vi tale saaledes som til Ufuldkomne? Skulde vi minde om, hvor sjældent der vel endnu fandtes Den, der enten aldrig havde kjendt, eller aldeles glemt »Verdens Børnelærdom«, at Hævnen er sød; skulde vi minde om, at ethvert Menneske, naar han er redelig, kun altfor ofte griber sig selv i vidtløftigt, indtrængende, erfarent at kunne fortolke hiin sørgelige Sandhed, at Hævnen er sød Skulde vi minde om, hvor sjældent der vel endnu var den, der overlod Hævnen til Herren i den Fortrøstning, at han havde en endnu mildere Forklaring af Skylden, en endnu barmhertigere Dom over den; at han er større end et Menneskes Hjerte; hvor ofte derimod ethvert redeligt Menneske maa tilstaae sig selv, at han just ikke gav Afkald paa Hævnen, fordi han overlod den til Herren. Skulde jeg minde om, hvor sjælden endnu der var den, der saaledes tilgav, at den angrende Fjende virkelig var hans Næste; den, der i sin Tilgivelse virkelig hævede Skillevægen, og ingen Forskjel vidste af, ikke at han selv var kaldet i den tidlige Morgen og Fjenden ved den ellefte Time, ikke at han kun var halvtredsindstyve Penninge skyldig, Fjenden de femhundrede. Skulde jeg minde om, hvor sjælden endnu der er Den, der elskede saaledes, at hans Øre, naar det gik Fjenden vel, ingen Misundelsens Hvidsken fornam, fordi hans Hjerte ikke kjendte Misundelse, elskede saaledes, at »hans Øie ikke fortrød Tilgivelsen«, naar Lykken begunstigede hans Fjende; den, der elskede saaledes, at han, naar det gik hans 122 Fjende ilde, havde glemt, at det var hans Fjende. Skulde vi advare mod det i Menneskenes Øine mindre Skyldige, mod en vis snild Forstandighed, der listelig veed at opdage Menneskenes Feil, og som vel ikke misbruger sin Viden til at dømme, men som dog ved sin Nysgjerrighed ikke saa meget krænker Næsten som sinker sig selv. Skulde vi formane Enhver til at eftertrægte hiin christelige Kjerlighed, fordi ethvert Menneske selv dog saa ofte trænger til Tilgivelse. Skulde vi formane ethvert Menneske at dømme sig selv og derover glemme at dømme Andre; advare mod at dømme og fordømme, fordi dog intet Menneske ganske kan gennemskue et andet, fordi det dog stundom hændte, at Himlens Vrede ikke fortærede den, over hvem man nedkaldte den, men at Herren naadig og mild saae med Velbehag til ham i Løndom; skulde vi formane Enhver ikke ivrigt at nedkalde Vrede over en Anden, at han ikke ved sin Uforsonlighed skulde samle forfærdeligere Vrede over sig selv paa Dommens Dag.

Skulde vi tale saaledes? ja det var vel os oftest gavnligt, at der blev talet saaledes, men at gjøre det er saa saare vanskeligt, at ikke den Talende selv kommer i Talen til at handle mod Talen, kommer til at dømme Andre. Ja selv det i Talen at dømme sig selv, er saa saare vanskeligt, at ikke den Talende hildes i en ny Misforstaaelse og derved forstyrrer Andre. Derfor vælge vi den lettere Opgave; vi ville dvæle ved Ordene selv, og som al anden Kjerlighed er bleven priset i Verden, saa ville vi udvikle og prise den Kjerlighed, der har Magt til at gjøre det Vidunderlige at skjule Synders Mangfoldighed Vi ville tale som til Fuldkomne. Var der da den, der ikke følte sig fuldkommen, Talen gjorde dog ingen Forskjel. Vi ville lade vor Sjæl hvile i det

apostoliske Ord, der ikke er en svigefuld poetisk Vending, ikke et dristigt Udbrud, men en trofast Tanke, et fuldgyldigt Vidnesbyrd, der for at forstaaes maa tages efter Ordet.

Kjerlighed skal skjule Synders Mangfoldighed. Kjerlighed gjør blind, siger et gammelt Ord, og vil dermed ikke betegne en Ufuldkommenhed hos den Elskende eller en oprindelig Tilstand i ham; thi først da Kjerligheden vandt Plads i hans Sjæl, først da blev han blind, og alt eftersom Kjerligheden seirede i ham, da blev han mere og mere blind Eller var Kjerligheden bleven ufuldkomnere, naar den, efter først at have bedraget sig selv ved ikke at ville see, hvad den dog saae, tilsidst selv ikke saae det mere? Eller hvo skjulte bedst, den, der 123 vidste, at han havde gjemt Noget, eller den, der endogsaa havde glemt dette? For den Rene er Alt reent, siger et gammelt Ord, og vil derved ikke betegne en Ufuldkommenhed hos den Rene, der efterhaanden skulde forsvinde, tværtimod jo renere han bliver, desto renere bliver Alt for ham. Eller var det en Ufuldkommenhed ved den Rene, at han, efter først at have frelst sig selv ubesmittet af Ureenheden ved ikke at ville vide, hvad han dog vidste, tilsidst end ikke vidste mere deraf?

Det beroer da ikke blot paa hvad man seer, men det hvad man seer beroer paa, hvorledes man seer; thi al Betragtning er ikke blot en Modtagen, en Opdagen, men tillige en Frembringen, og forsaavidt den er dette, da bliver det jo afgjørende, hvorledes den Betragtende selv er. Naar da Een seer Eet, en Anden et Andet i det Samme, saa opdager den Ene hvad den Anden skjuler. Forsaavidt det, der er Gjenstand for Betragtningen, tilhører den udvortes Verden, da er det vel ligegyldigere, hvorledes den Betragtende er, eller rettere, da er det til Betragtningen Nødvendige noget hans dybere Væsen Uvedkommende; jo mere derimod Betragtningens Gjenstand tilhører Aandens Verden, desto vigtigere er det, hvorledes han selv er i sit inderste Væsen; thi alt Aandeligt tilegnes kun ved Frihed; men hvad der tilegnes ved Frihed, det frembringes ogsaa. Forskjellen ligger da ikke i det Udvertes men i det Indvertes, og indvertes fra udgaaer Alt det som gjør et Menneske ureent, og hans Betragtning ureen. Det udvertes Øie gjør Intet til Sagen, men »indvertes fra udgaaer et ondt Øie.« Men et ondt Øie opdager meget, som Kjerligheden ikke seer; thi et ondt Øie seer endog, at Herren gjør Uretfærdighed, naar han er god. Naar der i Hjertet boer Ondskab, da seer Øiet Forargelse, men naar der i Hjertet boer Reenhed, da seer Øiet Guds Finger; thi de Rene see altid Gud; »men den, der gjør ondt, seer ikke Gud« (3 Joh. 11).

Det Indvertes afgjør da, hvad et Menneske opdager, og hvad han skjuler. Naar der i Hjertet boer Syndens Lyst, da opdager Øiet Syndens Mangfoldighed og gjør den end mangfoldigere; thi Øiet er Legemets Lys, men dersom Lyset, der er i et Menneske, er Mørke, hvor stort bliver da Mørket! Naar der i Hjertet boer Syndens Angst, da opdager Øret Syndens Mangfoldighed og gjør den end mangfoldigere, og hvad hjalp det et saadant Menneske at han var blind; thi en Skalk slaer Øiet ned og lytter med sine Skalkørene (Sirach, 19, 24). Naar der i Hjertet boer Kjerlighed, da er Øiet lukket og opdager ikke Syndens 124 aabenbare Gjerning, end mindre den skjulte; thi »den, der vinker med Øiet, har Ondt i Sinde« (Ordspr.); men den, der forstaaer Øiets Vink, han er ikke reen. Naar der i Hjertet boer Kjerlighed, da er Øret lukket og hører ikke Verdens Ord, ikke Bespottelsens Bitterhed; thi den, der siger Rakka til sin Broder, han er skyldig for Raadet, men den, der hører det, naar det siges til ham, han er ikke fuldkommen i Kjerlighed Naar der i Hjertet boer liisindethed, da er Mennesket snart til at opdage Syndens Mangfoldighed, da forstaaer han herligt en halv Tale, fatter hasteligen langt fra Ordet, som neppe er udtalt Naar der i Hjertet boer Kjerlighed, da forstaaer et Menneske langsomt, og hører slet ikke et hastigt Ord, og forstaaer ikke dets Gjentagelse, fordi han giver det et godt Sted, og en god Mening, forstaaer ikke Vredens eller Spottens lange Tale, fordi han venter endnu eet Ord, der skal give Talen Mening. Naar der i Hjertet boer Frygt, da opdager Mennesket let Syndens Mangfoldighed, Svig og Bedrag og Troløshed og Rænker, at

Hvert Hjert' er Garn,
Hver Skalk som Barn,
Hvert Løfte som en Skygge.

Men den Kjærlighed, der skjuler Synders Mangfoldighed, blev aldrig bedragen. Naar der i Hjertet boer Kærighed, naar man giver med eet Øie og med syv Øine seer efter, hvad man faaer igjen (Sirach 20, 14), da opdager man let Syndens Mangfoldighed. Men naar der i Hjertet boer Kjerlighed, da bliver Øiet aldrig bedragen; thi Kjerligheden, naar den giver, seer ikke efter Gaven, men dens Øie vogter paa Herren. Naar der i Hjertet boer Misundelse, da har Øiet Magt til at lokke det Urene frem selv i det Rene; men naar der i Hjertet boer Kjerlighed, da har Øiet Magt til at elske det Gode op i det Urene; men dette Øie seer jo ikke det Urene men det Rene, som det elsker og opelsker ved at elske det. Ja der er en denne Verdens Magt, der i sit Sprog oversætter det Gode til det Onde, men der er en Magt herovenfra, der oversætter det Onde til det Gode, det er den Kjærlighed, som skjuler Synders Mangfoldighed Naar der i Hjertet boer Had, da ligger Synden for Menneskets Dør og dens Attraaes Mangfoldighed er til ham; men naar der i Hjertet boer Kjerlighed, da er Synden flygtet langt bort og han øiner den end ikke. Naar der i Hjertet boer Kiv, 125 Nid, Vrede, Trætte, Tvedragt, Partier, behøver man da at gaae langt for at opdage Syndens Mangfoldighed, eller behøver man at leve længe for at frembringe den uden om sig; men naar der i Hjertet boer Glæde, Fred, Langmodighed, Mildhed, Trofasthed, Godhed, Sagtmodighed, Afholdenhed, hvad Under da, at et Menneske, selv om han stod midt i Syndens Mangfoldighed, blev en Fremmed, en Udlænding, der kun forstod sig saare lidet paa Landets Skikke, hvis der blev ham affordret en Forklaring, hvorledes vilde denne da ikke være et Skjul over Syndernes Mangfoldighed!

Eller er det ikke saaledes, skulde vi kløgtigen sige: Syndens Mangfoldighed i Verden er og bliver dog lige stor, hvad enten Kjerligheden opdager den eller ikke; skulde vi lade det apostoliske Ord og med det den Kjerlighed, der beskrives, staae hen som en ziirlig Talemaade, der ikke kunde udholde Granskningens Prøvelse? Men forstod da virkelig hiin Forstandighed ligesaa godt Kjerligheden, som den forstod Syndens Mangfoldighed! Eller vilde den indrømme det Modsatte, at Syndens Mangfoldighed blev lige stor enten Forstanden opdagede den eller ikke, og ikke snarere anprise sin egen Snildhed til at opdage og efterspore Syndens Skjulthed? Men da blev det jo lige sandt, at Forstanden opdagede Syndens Mangfoldighed, og at Kjerligheden skjulte den; men det Ene blev ikke sandere end det Andet. Eller var der endnu en tredie Maade, paa hvilken man uden at blive forstandigt vidende om den eller kjærligt uvidende, blev vidende om den, var en saadan Viden ikke en umenneskelig Viden? Det er da ikke et blot rhetorisk Udtryk, at Kjerlighed skjuler Synders Mangfoldighed, men det er i Sandhed saaledes, og dette er den christelige Kjerligheds Magt, der ikke er stor ved paafaldende Bedrift, som anden Kjerlighed er det, men større i sin stille Vidunderlighed

Lykkeligt det Menneske, der saae Verden i al sin Fuldkommenhed, da Alt endnu var saare godt, lykkeligt det Menneske, der var med Gud Vidne til Skabningens Herlighed, saligere den Sjæl, der var Guds Medarbejder i Kjerlighed, salig den Kjerlighed, der skjuler Synders Mangfoldighed

126

Kjerlighed skal skjule Synders Mangfoldighed. Synders Mangfoldighed, det er et forfærdeligt Ord og minder lettelig om en anden Forbindelse, hvori det ved Sprogbrug hyppigt forekommer, Skabningens Mangfoldighed, hvorved vi tænke paa den talløse Skare af Slægter, den utallige Vrimmel af levende Væsener, hvis Tal Ingen kan angive, fordi intet Tal er stort nok, og fordi der intet Øieblik er, da man kan begynde at tælle; thi i ethvert Øieblik fødes der utallige. Forholder det sig ikke ligesaa med Syndens Mangfoldighed; thi som det hedder, at den, der haver, ham skal gives, og han skal have i Overflod, saa er og Synden meget frugtbar, og een Synd føder mange, og den bliver mangfoldigere og mangfoldigere. Men Kjerlighed skjuler Syndens Mangfoldighed. Hvis da Kjerlighedens Øie ikke var lukket, hvis den ikke selv ved sin Betragtning skjulte Mangfoldigheden, hvorledes skulde den da vove sig til at ville standse Syndens Magt! Saa skjuler da netop Kjerligheden derved Syndens Mangfoldighed, at den iforveien har skjult den.

En gammel Viismand haver sagt: afhold Dig fra Trætte og Du skal formindske Synder (Sirach 28, 8). Men den, der formindsker Synder, han skjuler jo Synders Mangfoldighed, og skjuler den dobbelt, ved ikke selv at synde og ved at forhindre en Anden derfra. Og dog den, som afholder sig fra Trætte, han forhindrer jo kun for et Øieblik et Menneske i at synde, maaskee skal det samme Menneske vende sig til en anden Side og søge Trætte, men den, der omvender en Synder fra hans Veis Vildfarelse, om ham siger Apostelen Jacob, han skjuler Synders Mangfoldighed

Dog er det muligt retteligen at fortælle, hvorledes Kjerligheden skjuler Synders Mangfoldighed, eller er den ikke end mangfoldigere end Syndens Mangfoldighed er det? Naar den seer det knækkede Rør, da veed den at skjule Synders Mangfoldighed, at Røret ikke knuses under Byrden. Naar den seer den rygende Tande, da veed den at skjule Synders Mangfoldighed, at Luen ikke qvæles. Naar den har seiret over Synders Mangfoldighed, da veed den atter at skjule Mangfoldigheden, da bereder den Alt festligt til Modtagelsen, som den forlorne Søns Fader gjorde det, da staaer den med aabne Arme og venter den Forvildede, har glemt Alt og bringer ham selv til at glemme Alt, idet den atter skjuler Synders Mangfoldighed; thi Kjerligheden græder 127 end Ikke over Synders' Mangfoldighed, hvis saa var, da saae den den jo selv, men den skjuler Mangfoldigheden. Og naar Synden gjør den Modstand, da bliver den end mangfoldigere, aldrig træt af trofast at drage i ulige Aag med denne, ikke træt af at troe Alt, haabe Alt, fordrage Alt. Naar Synden forhærder sig mod Kjerligheden, og ønsker at blive den qvit, naar den betaler Velvillie med Skjeldsord og Haan og Spot, da gjengjelder Kjerligheden ikke Skjeldsord med Skjeldsord, da velsigner den og forbander ikke. Naar Synden misundelig hader Kjerligheden, naar den i sin Ondskab vil bringe Kjerligheden selv til at synde, da finder den ikke Sviig i dens Mund, men Bøn og Formaning. Men naar Bønner og Formaning kun hidser Synden og bliver ny Anledning for Syndens Mangfoldighed, da er Kjerligheden stum, men ikke mindre tro, trofast som en Qvinde frelser den, som en Qvinde gjør det - »uden Ord« (I Pet. 3, 1). Synden meente at have opnaaet, at de snart skulde være skilte ad paa Veien, men see Kjerligheden blev hos den. Og Synden vil støde Kjerligheden fra sig, den tvinger den til at gaae een Miil, men see Kjerligheden gik to; den slog Kjerlighedens høire Kind, men see Kjerligheden vendte den anden til; den tog Kjerlighedens Kjortel, men see Kjerligheden gav Kappen med. Allerede føler Synden sin Afmagt, den kan ikke holde ud med den, da vil den rive sig løs, da krænker den Kjerligheden saa dybt som muligt; thi mere end 7 Gange, tænker den, kan selv Kjerlighed ikke tilgive. Men see! Kjerligheden kunde tilgive 70 Gange 7 Gange, og Synden blev hurtigere træt af at forskylde Tilgivelse end Kjerligheden af at tilgive. Ja som der er en Syndens Magt, der har Udholdenhed til at udtære enhver bedre Følelse af et Menneske, saa er der en himmelsk Magt, der udhungerer Syndens Mangfoldighed af et Menneske, denne Magt er den Kjerlighed, der skjuler Synders Mangfoldighed.

Eller er det ikke saaledes? Skulle vi foretrække at prise en Kløgt, der veed end forfærdeligere at skildre Synders Mangfoldighed? Eller skulde vi ikke snarere spørge denne Kløgt, hvorfra den fik en saadan Viden? Ja dersom den kunde overbevise Kjerligheden om, at det forholdt sig saaledes, da vilde Kjerligheden vel aldrig begynde og Intet opnaae. Men derfor begynder Kjerligheden med at skjule Synders Mangfoldighed og derfor

ender den, hvor den begyndte, med at skjule Synders Mangfoldighed

128

Salig den Mand, hvis Synder ere skjulte, saligere den Kjerlighed, der skjuler Synders Mangfoldighed

Kjerlighed skal skjule Synders Mangfoldighed. Hvis Kjerligheden havde seiret i Verden, ja da var jo Syndens Mangfoldighed skjult, og Alt fuldkommet i Kjerlighed. Hvis Kjerlighedens Hærskare var talrig i Verden, hvis den var lige i Tal med Fjendens, saa den kunde stride Mand mod Mand - ja hvorledes skulde Kjerligheden da ikke seire, da den er den stærkeste! Dersom derimod Kjerlighedens Tjenere er en lille Skare, dersom hver enkelt er en eenlig Mand, skal da Kjerligheden virkelig formaae at skjule Synders Mangfoldighed? Eller er det apostoliske Ord, forsaavidt vi derved ville tænke paa noget andet end Kjerlighedens fromme Uvidenhed, dens Nidkjerhed indenfor sin Grændse, er det apostoliske Ord ikke i saa Fald en skjøn men dog ørkesløs Tale? Skulde vi betragte det apostoliske Ord som en begejstret Daarskab og hellere prise den Kløgt, der siger: Livets Gang følger bestemte Love, lad Kjerligheden boe i Nødens Øieblik Dør om Dør med Ugudeligheden, det gavner Ugudeligheden Intet Vilde da Forstanden ligesaa redebon udsige det Modsatte, at det Intet gjør til Sagen, om Ugudelighed boer hos Kjerligheden? Vil Forstanden negte, at i Livet ofte den Uskyldige maa lide med den Skyldige? Lader os adspørge Forstanden. En gammel Hedning, der i Hedenskabets blev nævnet og priset som Viis, seilede med en Ugudelig paa det samme Skib. Da Skibet kom i Havsnød, opløftede den Ugudelige sin Stemme for at bede; men den Vise sagde til ham: »Tie stille, Kjære, hvis Himlen opdager, at Du er ombord, da gaaer Skibet under.« Saa er det da sandt, at den Skyldige kan volde den Uskyldiges Undergang? Men saa er jo det Modsatte ligesaa sandt? Saa manglede Forstanden maaskee blot Mod til at troe dette, og medens den havde nok af den trøstesløse Kløgt, der opdager Livets Elendighed, havde den ikke Hjerte til at fatte Kjerlighedens Magt. Er det ikke saaledes; thi Forstanden gjør dog altid et Menneske kun forsagt og kleinmodigt, men Kjerlighed giver frit Mod, og derfor er al apostolisk Tale frimodig. Hvis der ombord paa det samme Skib istedenfor en Ugudelig havde været en from Mand, havde været en Apostel! Skete dette ikke? Der 129 seilede et hedensk Skib fra Greta og styrede til Rom, og Skibet kom i Havsnød, i mange Dage saae man hverken Soel eller Stjerner, ombord paa dette Skib var en Apostel, og Paulus traadte frem og sagde til dem, der vare med ham i Skibet: »I Mænd, jeg formaner Eder at I fatte et godt Mod; thi Ingen Sjæl af Eder skal omkomme.« Eller skulde Ugudelighed virkelig have større Magt end Kjerlighed; skulde det, at en Ugudelig var ombord, have Kraft til at gjøre de Andres Vilkaar forskjelligt, men en Apostel skulde ingen saadan Magt have? Eller siger ikke Herren selv, at Trængselens Dage skulle forkortes for de Udvalgtes Skyld?

Er dette en uværdig Forestilling om Gud at mene, at Kjerlighed saaledes skjuler Synders Mangfoldighed? Glemme vi maaskee i vor Tale og i vor Overveielse, at Gud i Himlene ikke standses ved nogen Skuffelse, at hans Tanke er levende og nærværende, gjennemtrænger Alt og dømmes Hjertets Raad? Skulde Een have Ret, hvis han paamindede os om, naar vi ville lovprise Kjerligheden, hellere at indskrænke os til at sige det Sande, at det er skjönt og elskeligt, at Kjerligheden gjerne vilde skjule Synders Mangfoldighed og afvende Vreden, end fare vild i Overdrivelse ved at sige, at Kjerligheden skjuler Synders Mangfoldighed? Har den, der taler saaledes, ikke glemt, hvad vi ikke glemme, at Kjerligheden beder for Andres Synder, har han ikke glemt, at en Retfærdigs Bon formaaer meget?

Da Abraham talte indstændigen til Herren og bad for Sodoma og Gomorra, skjulte han da ikke Synders Mangfoldighed? Eller er det maaskee en priselig Skarpsindighed, hvis Nogen vil sige, at han ved sin Bon jo ligesaa meget erindrede om Synders Mangfoldighed, og fremskyndede Dommen, saaledes som hans eget Liv allerede var en Dom, der hvis det havde Kraft til en Betingelse, snarest maatte gjøre Dommen end forfærdeligere? Hvorledes bad Abraham? Lader os tale menneskeligt derom! Rev han ikke ligesom Herren med ind i sin Tankegang, bragte han ikke Herren til at glemme Syndernes Mangfoldighed, for at tælle Tallet paa de Retfærdige, hvis der var 50, 45, 40, 30, 20, ja endog kun 10 Uskyldige. Skjulte Abraham da ikke Synders Mangfoldighed, beviser Byernes Undergang det Modsatte, eller beviser den Andet, end at der end ikke var 10 Uskyldige i Sodoma? Og dog hvad var Abraham selv i Sammenligning med en Apostel, hvilken var hans Frimodighed i Sammenligning med en Apostels?

130

Stort er et Menneske, at hans Liv, hvis det er retfærdigt, endog skal dømmes Engle; saligere den Kjerlighed, der skjuler Synders Mangfoldighed.

Vi have priset Kjerlighedens Magt til at skjule Synders Mangfoldighed, vi have talet som til Fuldkomne. Var der Den, som ikke følte sig fuldkommen, Talen gjorde ingen Forskjel. Lader os endnu engang dvæle ved denne Kjerlighed, for at betragte det Billede af den, der stiller sig frem anskueligt for Sjælen. Var der Den, der ved at betragte sig selv i dette Speil forvissede sig om sin Ulighed, var det Tilfælde med Alle, Talen gjorde ingen Forskjel.

Da de Skriftkloge og Pharisæerne havde grebet en Kvinde i aabenbar Synd, stillede de hende frem i Templets Midte for Frelserens Aasyn; men Jesus bukkede sig ned og skrev med Fingeren paa Jorden. Han,

der vidste Alt, vidste vel ogsaa, hvad Pharisæerne og de Skriftkloge vidste, før de sagde ham det. De Skriftkloge og Pharisæerne opdagede snart hendes Skyld, det var jo og let, da hendes Synd var aabenbar. De opdagede tillige en anden Synd, den, de selv gjorde sig skyldige i, idet de rænkefuldt lagde Snarer for Herren. Men Jesus bukkede sig ned og skrev med Fingeren paa Jorden. Hvorfor mon han bukkede sig ned; hvorfor mon han skrev med Fingeren paa Jorden? Sad han der som en Dommer, der agter nøie paa Anklagemes Tale, der lyttende bukker sig ned og optegner Klagepunktet, at han ikke skal glemme det, og dømme strengt; var denne Qvindes Skyld det Eneste, der blev skriftligt optegnet af Herren? Eller den, der skriver med Fingeren paa Jorden, skriver han ikke snarere for at udslette og glemme? Der stod Synderinden omringet af maaskee mere Skyldige, der høit anklagede hende, men Kjerligheden bukkede sig ned og hørte ikke Anklagen, der foer over dens Hoved hen i Veiret; den skrev med Fingeren for at udslette, hvad den selv vidste; thi Synden opdager Synders Mangfoldighed, men Kjerlighed skjuler Synders Mangfoldighed. Ja selv for Syndens Øine skjuler Kjerligheden Synders Mangfoldighed; thi ved eet Ord af Herren forstummede Pharisæerne og de Skriftkloge, og 131 der var ingen Anklager mere, Ingen, der fordømte hende. Men Jesus sagde til hende: jeg fordømmer Dig ei heller, gaa bort og synd ikke meer, thi Syndens Straf føder ny Synd, men Kjerlighed skjuler Synders Mangfoldighed

132

Kjerlighed skal skjule Synders Mangfoldighed Ep I Pet 4,7-12

Som den apostoliske Tale ved sit Indhold er væsentlig forskjellig fra al menneskelig Tale, saa er den ogsaa ved sin Form paa saa mange Maader forskjellig fra denne. For saaledes at drage et Enkelt frem, den standser ikke den Hørende og indbyder ham til at hvile, den standser ikke den Talende og lader ham selv glemme at arbejde. Den apostoliske Tale er bekymret, fyrig, brændende, opildnet, overalt og altid bevæget af det nye Livs Kræfter, kaldende, tilraabende, vinkende, stærk i Udbrud, kort, afbrudt, rystende, selv gennemrystet ligesaa meget af Frygt og Bæven som af Længsel og salig Forventning, overalt vidnende om Aandens kraftige Uro og Hjertets dybe Utaalmodighed. Hvorledes skulde og den, der selv løber, faae Tid til lang Tale, saa maatte han selv staae stille! Hvorledes skulde den, der stræber at være Alt for Alle, faae Tid til vidtløftig Overveielse, da vilde han jo ikke hurtigt nok kunne vexle Aandens Vaaben! Hvorledes skulde den, der for Haabets fulde Seil styrer mod det Fuldkomne, have mange Øieblikke til menneskelig Udførlighed! Men er den apostoliske Tale altid utaalmodig som en Fodendes, saa pleie i Særdeleshed tvende Betragtninger end mere at opflamme den, paa den ene Side Forestillingen om, at Natten er forbi og Dagen er frembrudt, at Natten har varet længe nok, og det gjelder at bruge Dagen, paa den anden Side Forestillingen om, at Tiden kommer, da man ikke mere kan arbejde, at Dagene ere talte, at Enden er nær, at Alts Ende nærmer sig.

Ogsaa den forelæste Text vidner om denne apostoliske Fyrighed, og begynder med et: derfor, hvortil i Apostelens Brev svare de nærmest foregaaende Ord: »men alle Tings Ende nærmer sig,« hvilke Ord ikke blot forklare dette derfor, men ogsaa hvad der maaskee, menneskelig talt, i Texten kunde behøve en Forklaring, der da tillige viser, hvorledes den apostoliske Utaalmodighed er saare meget forskjellig fra en ophidset Mands Overilelse. Thi synes det ikke besynderligt, at der ligeovenpaa den skønne Formaning: haver for alle Ting en inderlig Kjerlighed til hverandre, ligeovenpaa det dertil knyttede betydningsfulde Trøstens Ord: Kjerlighed skal skjule 133 Synders Mangfoldighed, følger en tilsyneladende saa tilfældig Formaning som denne: »Laaner hverandre gjerne Huus uden Knur!« Og dog beviser denne Formaning netop den apostoliske Myndighed og Viisdom. Hvor var der vel en ophidset Mand, der, naar han havde nævnet disse Ord: »alle Tings Ende nærmer sig,« da vilde han tilføiet en saadan Formaning? Skulde det ikke følge af sig selv, at den blev overflødig? Thi skulde han ikke, om muligt, ved sin Tale bevirke, at Husene bleve tomme, saa der neppe fandtes Nogen, der vilde laane Huus, og hvis der var en Saadan, han ikke skulde behøve at være i Forlegenhed? Men saaledes er en Apostel ikke utaalmodig, og hans Uro er høiere end al menneskelig Besindighed. Apostelen elsker sin Menighed for høit til svagt at fortie det Forfærdelige, at alle Tings Ende nærmer sig, men paa den anden Side veed han strax igjen at kalde Menigheden saaledes til Orden, at det er, som var Forfærdelsen glemt, som var der Fred og Tryghed, ønskelig Leilighed til selv i Livets ubetydelige Forhold at bevise sin Kjerlighed til Næsten. Talen om, at alle Tings Ende nærmer sig, er da ikke en ufrugtbar Uveirsky, der farer hen og forvirrer Alt, men en Angest, som renser Luften, og gjør Alle mildere og inderligere og kjærligere og hurtigere til at kjøbe den beleilige Tid, men ogsaa stærke nok til ikke at afmattes i den Tanke, at den beleilige Stund var forbi. Apostelen, som taler, er ikke beruset i Drømme, men ædru i sin Tanke og i sin Tale.

»Men alle Tings Ende nærmer sig.« Dette er et forfærdeligt Ord selv i en Letsindigs Mund, end sige i en Apostels. Dog derfor tilføier Peter ogsaa et Trøstens Ord, der er stærkt til at overvinde Angesten: »Kjerlighed

skal skjule Synders Mangfoldighed.« Eller behøves det maaskee ikke? Er med alle Tings Ende Alt forbi? Behøves der noget andet Skjul end det, der forundes Enhver, den Retfærdige og den Uretfærdige? Er den, der ligger i Jordens Skjød, ikke skjult og vel forvaret? Skulde der være Nogen, der her ikke forstod Apostelen, fordi han ikke udtrykkelig nævner den Dag, paa hvilken der skal blive Spørgsmaal om en saadan Kjerlighed? Eller have Forfærdelsens og da ogsaa Trøstens Ord tabt deres Betydning derved, at alle Tings Ende ikke indtraf, som den var forudsagt? Er en Apostel en ørkesløs Mand, hvem det blot er magtpaaliggende i Almindelighed at forudsige alle Tings Ende som noget ham selv og de Enkelte uvedkommende, uden forsaavidt det kunde tilfredsstillende Nysgjerrigheden? Eller var det ikke det, der fornemlig laae ham paa Sinde, at med Alts Ende var 134 ogsaa hans og Menighedens Dage talte? Men dette traf jo virkelig Apostelen og Menigheden; dette gjentager sig bestandig i Slægten, og det Næste gjentager sig ogsaa; thi det bør ethvert Menneske at døe og derpaa at komme til Dommen. Men paa Dommens Dag fordres der ogsaa en Rustning. Det er den, Apostelen beskriver og dens Fuldkommenhed Denne Rustning er Kjerligheden; det Eneste, der ikke skal afskaffes, det Eneste, der bliver hos et Menneske i Livet, og bliver hos ham i Døden og som skal seire i Dommen. Thi Kjerligheden er ikke som en svigefuld Ven, der først forlækker et Menneske og da bliver hos ham for at spotte ham. Nei Kjerligheden bliver hos et Menneske; og naar Alt forvirrer sig for ham, naar Tankerne staae anklagende op, naar Angesterne dømmende løfte deres Hoveder, da truer Kjerligheden ad dem og siger til ham: hav blot Taalmodighed, jeg bliver hos Dig, og vidner med Dig, og mit Vidnesbyrd skal dog overvinde Forvirringen. Ja selv om Kjerligheden ledte et Menneske vild, om den selv end ikke bag efter kan frikjende ham, den siger dog: skulde jeg forlade Dig i Nødens stund; om end Alt forlod Dig, om Du var forladt af Dig selv, jeg bliver dog hos Dig, jeg, der ledte Dig vild, men som ogsaa har den Trøst for Dig, at det var mig, der gjorde det. Hvis det ikke var saa! Hvilken Magt formaaer dog saaledes at bringe et Menneske til at vove det Forfærdelige som Kjerligheden! Hvilken Rædsel da, hvis den ikke tillige forstod at fortolke sig for sig selv, forstaaeligt for den Enkelte, om end ikke nogen anden Sjæl forstod det.

Saa lader os da nøiere overveie det apostoliske Ord. Apostelen taler til Ufuldkomne, hvorledes skulde og en Fuldkommen have en Synders Mangfoldighed, der behøvede at skjules! Men de Ufuldkomne, de Sønderknuste, dem trøster han ogsaa ved den Tanke, at Kjerlighed skal skjule Synders Mangfoldighed Vi skulle ikke letsindigt forfalske det apostoliske Ord, ikke kløgtigt bedrage os selv og besvige Ordet ved at mene, at den, der har Kjerlighed, han er fuldkommen. Den, der ikke finder i sig en Syndens Mangfoldighed, der behøver at skjules, paa ham passer Ordet ikke, men den, der ikke vil lade sig trøste, han gavner Ordet ikke; thi deri ligger netop Trøsten, at der i det samme Hjerte, hvor der er Synders Mangfoldighed, kan boe Kjerlighed, og at denne Kjerlighed har Magt til at skjule Mangfoldigheden.

135

Saa ville vi da i Apostelens Ord søge Trøsten, der tilbydes, ved at betænke: hvorledes Kjerlighed skjuler Synders Mangfoldighed.

Dog hvorledes er dette muligt, Kjerlighed opdager jo netop hos Een selv Synders Mangfoldighed. Var der ikke ofte den i Verden, der levede hen let og sorgløs med Ungdommens glade Sind, uden at hovmode sig af egen Fuldkommenhed, men ogsaa uden at føle sig bøiet eller standset ved nogen besværende Bevidsthed, indtil Kjerligheden greb ham, og det Forbigangne ikke behagede mere, fordi Kjerligheden paa saa mange Maader havde opdaget Ufuldkommenhed og Svaghed Gik det den Forstandige bedre? Han misbilligede Ungdommens Letsind, han vogtede paa sig selv, han stræbte at aflægge sine Feil, men ved denne Stræben vandt han ogsaa en Selvtilfredshed, der ikke frygtede Forstandens Prøve, der tog Ære af Menneskene, der udfordrede Verden til Strid - da sigtede Kjerligheden paa ham og see! han, der havde løftet sit Hoved stolt, hvis Blik havde behersket Menneskene, han slog nu Øiet ned; thi han havde opdaget Synders Mangfoldighed Og han, der kunde bestaae for Forstandens strenge Dom, han kunde ikke udholde Kjerlighedens milde! Dog den Retfærdige hænder Sligt ikke. Han var streng mod sig selv, og ønskede ikke at være som Andre, han vidste, at den, der vil bevare sig selv, maa arbeide og forsage Meget, men han vidste ogsaa, hvad han vandt i denne Kamp, at han vandt Forstand paa den Viisdom, at der er en Retfærdighed i Himlene; thi han tyktes sig selv retfærdig. Da saa Himlens Kjerlighed ned til ham og see! han, der havde fortrøstet sig til at kunne give Enhver Sit, Mennesket hvad Menneskets er, Gud hvad Guds er, han, der her i Livet allerede glædede sig til paa Dommens Dag at gennemgaae Regnskabet, han havde nu opdaget Synders Mangfoldighed, saa han ikke kunde svare Een til Tusinde. Ja ikke blot at Kjerligheden saaledes i et Øieblik opdagede det Skjulte, nei det var som forøgede Kjerligheden Synders Mangfoldighed i det Tilkommende. Hvad han i stolt Tillid til sig selv let havde overvundet, det faldt ham nu vanskeligt, fordi hans Sjæl var bekymret i Kjerlighed Hvor han før ingen Fristelse havde ahnet, der saa den nu lokkende paa ham, og han fornåm en Frygt og Bæven, han aldrig havde kjendt. Og at det var saaledes i Sandhed, det forvissede han sig let om; thi vilde han overgive sig til sin egen Retfærdighed, da forsvandt Fristelsen.

136

Men er det da muligt, at den samme Magt, der opdager Synders Mangfoldighed; den samme Magt, der, idet den gyder Kjerlighedens Bekymring i et Menneskes Hjerte, næsten forflerer Mangfoldigheden, at den samme Magt kan skjule den i det samme Menneske? Og dog, var det godt, at det ikke var saa? Hvad er da Kjerlighed? Er den en Drøm i Natten, man sover sig til? Er den en Bedøvelse, hvori Alt er glemmt? Skulle vi tænke saaledes foragteligt om Kjerligheden, at det er i den Forstand, den skjuler Synders Mangfoldighed? Saa var det jo bedre at beholde Ungdommens lette Sind, eller Mandens Selvprøvelse, eller Menneskets egen

Retfærdighed Skal Viisdom kjøbes, Forstand kjøbes, Fred i Hjertet kjøbes, Himlens Salighed kjøbes, skal Livet kjøbes i Fødselens Smerte, men Kjerligheden skulde ingen Fødsels-Smerte kjende? Kjerlighed er ingen Drøm, skulde vi kalde den saaledes, da var det vel bedst at sige: denne dens første Smerte er en urolig og angstfuld Drøm, der ender med en salig Opvaagnen i Kjerligheden, der skjuler Synders Mangfoldighed Thi Kjerlighed tager Alt Den tager et Menneskes Fuldkommenhed, og vil han her være paaholdende, da er Kjerligheden ham haard; men den tager ogsaa hans Ufuldkommenhed, hans Synd, hans Sorig. Den tager hans Styrke fra ham, men ogsaa hans Lidelse, eller hvilke forfærdelige Lidelser skjulte ikke Kjerligheden, som vare de ikke til, men kun Kjerlighedens Glæde over at frelse en Anden? Men naar den tager det fra ham, da skjuler den det jo, naar den tager Alt, da skjuler den Alt, naar den, alt eftersom den tager det fra ham, giver ham noget Andet isteden, da skjuler den over al Forstand Menneskene have ofte meent, at der var andre Midler, der formaaede at borttage, og derved at skjule, hvad man maatte ønske skjult. Imidlertid har allerede en gammel Hedning sagt: det hjælper ikke et Menneske at ride bort fra Sorgen, den sidder bag ved paa Hesten. Disse hans Ord ere ofte blevne gjentagne som de, der forraade et dybt Indblik i det menneskelige Hjerte. Og dog; hvis hiin gamle Hedning, der paa sin Hest reed gennem Livet med Sorgen bag ved sig; hvis han ikke havde behøvet at see sig tilbage -; men dette gjør Kjerligheden ikke. Hvor skulde og det Øie, der elsker, faae Tid til at see efter hvad der ligger bagved, saa maatte det jo for det Øieblik slippe sin Gjenstand! Hvor skulde det Øre, der elsker, faae Tid til at høre Anklagen, saa maatte det jo for det Øieblik aflade at høre Kjerlighedens Stemme! Og hvis Øiet skeler efter det, hvis Øret lytter, da er Hjertet smaaligt, og dette er ikke Kjerlighedens Skyld, ja 137 den vredes derover. Thi den, der vil betænke sin egen Fuldkommenhed, han elsker ikke, og den, der vil bringe sin Ufuldkommenhed i Anslag, han elsker ikke. Ja hvis han troede sig selv saa ufuldkommen, at han paa Grund deraf var udelukket fra Kjerligheden, da viiste han, at han ikke elskede, thi han anslog sin Ufuldkommenhed og bragte den i Beregning som var den en Fuldkommenhed. Men Kjerlighed tager Alt Og den, der udelukker sig, han vil enten glæde sig over sig selv og ikke glæde sig over Kjerligheden; eller han vil sørge over sig selv og ikke glæde sig over Kjerligheden.

Dog for at elske et Menneske saaledes, maa man have Mod til at ville elske; thi dette er Hemmeligheden ved den jordiske Kjerlighed, at den har et Præg af Guds Kjærligheden paa sig, uden hvilket den vilde blive en Taabelighed, eller en fad Leflen, som om det ene Menneske var saaledes fuldkommen i Forhold til det andet, at det kunde vække denne Angst eller være istand til i Sandhed at tage Alt. Til at elske Gud saaledes fordres en ydmyg Frimodighed; thi Guds-Kjerligheden vaagner i ethvert Menneskes Bryst grædende som det spæde Barn, ikke smilende som Barnet, der kjender Moderen. Men naar nu Gudskjerligheden vil holde Herren fast, da reiser Fjenden sig forfærdelig mod ham, og Syndens Magt er stor til at indjage Angst. Dog Kjerligheden lukker ikke sit Øie i Farens Stund, den byder sig selv hen, for, som en gammel Psalme-Sanger siger, for at trænge

Gjennem Syndens Pile
Ind i Paradisets Hvile.

Og jo længere borte fra den øiner Pilenes Mængde, desto forfærdeligere er den, men jo nærmere den trænger frem, desto mindre seer den Pilene, og naar den har opfanget alle Pile i sit Bryst, saaret af dem, da seer den dem jo ikke mere men kun Kjerligheden og Paradisets Salighed

Da Jesus en Dag sad tilbords hos en Pharisaer, traadte en Qvinde ind i det samme Huus. En Qvinde var ingen indbuden Gjest, denne mindst af Alle; thi Pharisaerne vidste, at hun var en Synderinde. Om ikke Andet havde kunnet forfærde og standse hende, Pharisaernes stolte Foragt, deres tause Uvillie, deres Helligheds Vrede kunde vel have skrækket hende bort; »men hun stod bag ved hos Jesu Fødder, græd og begyndte at væde hans Fødder med Taarer og aftørre dem 138 med sit Hovedhaar og kyssede hans Fødder og salvede dem med Salve.« Der var et Angestens Øieblik; hvad hun eensomt havde lidt, hendes Græmmelse, Anklagen i hendes eget Bryst blev end forfærdeligere; thi den forstod heelt vel, at den havde Medhold i Pharisaernes Mine. Men hun gik frem, og idet hun slog Fjenden, da slog hun sig selv til Ro, og da hun havde fundet Hvile ved Christi Fødder, da fortabte hun sig i Kjerlighedens Gjerning. Alt som hun græd, da glemte hun tilsidst hvad hun græd over fra Begyndelsen, Angerens Taarer bleve Tilbedelsens. Hende bleve hendes mange Synder forladne, fordi hun elskede meget. Der var dem i Verden, som efter at have forspildt deres Liv i Lystens Tjeneste, tilsidst tabte sig selv og neppe kjendte sig selv mere. Dette er Lystens skjendige og rædselsfulde Bedrag, at den bedrager et Menneske for sig selv, og kun lader ham beholde en letsindig, forbigaaende Ahnelse af den egne Tilvær, at den formaster sig til at ville bedrage Gud for sin Medviden i Skabningen. Denne Qvinde forundtes den Naade ligesom at græde sig ud af sig selv og græde sig ind i Kjerlighedens Hvile. Thi den, der elsker meget, ham forlades meget Og dette er Kjerlighedens salige Bedrag, »at den, hvem meget forlades, han elsker meget,« saaledes at det, at behøve megen Forladelse, bliver et Udtryk for Kjerlighedens Fuldkommenhed

Dog om Kjerligheden end i den Anklagede selv formaaede at unddrage ham Synet af Synders Mangfoldighed, saa han fortabt i Kjerlighed ikke saae den mere, fordi Kjerligheden skjulte over den - er han dermed frelst for stedse? Skal der Intet standse ham paa hans Vei og pludselig bringe ham til at erindre, hvad Kjerligheden skjulte; kommer der ingen Dom udenfra over et Menneske? Har da Kjerligheden her atter den samme Magt, saa end ikke Dommeren opdager Syndernes Mangfoldighed, fordi Kjerligheden skjuler over dem. Lader en Dommer sig skuffe, gennemtrænger han ikke ethvert Slør og gjør Alt aabenbart? Lader

en Dommer sig bestikke, fordrer han ikke ubøieligt hvad Dommens Fordring er? Lader Verdens Dom sig skuffe? Byd den Din Kjerlighed og Du forbliver at være Skyldner; bring den Dit Hjertes bedste Følelse, og Du forbliver at være Skyldner; byd den Angerens Taarer, og Dommen fordrer den egne Retfærdighed Lader da Kjerlighedens Dom sig bestikke? Byd den Guld, den skal foragte Dig; byd den Vælde og Magt, den forsmaaer Dig, byd den 139 Verdens Herlighed, den dømmes Dig, at Du elskede Verdens Herlighed; forkynd Dine vidunderlige Gjerninger, den dømmes Dig, at Du ikke var i Kjerlighed. Thi Dommen fordrer hvad Dommens Fordring er, og Verdens Dom fordrer hvad Verdens er, og dette skjuler i dens Øine over hvad der mangler; men Kjerlighedens Dom fordrer hvad Kjerlighedens er; thi den, der dømmes, han fordrer, men den, der fordrer, han søger, og den, »der skjuler Synders Mangfoldighed, han søger Kjerlighed« (Ordsp. 17, 9); men den, der finder Kjerlighed, han skjuler Synders Mangfoldighed; thi den, der finder, hvad han søgte, han skjuler jo hvad han ikke søgte.

Er det apostoliske Ord da ikke en Trøst, der giver Frimodighed i Dommen; er det ikke en Trøst netop som den behøves; thi er den ikke over al Forstand! Stort er det for Forstanden, at erindre Alt; en Daarskab er det for den, at Kjerligheden skjuler Synders Mangfoldighed Eller skulde vi berøve os denne Trøst ved forstandigt ligesom at ville udmaale Kjerligheden ved at ville udstykke den som et Vederlag for de enkelte Synder, og saaledes forblive i Synderne? Skulde vi udelukke os fra Kjerligheden; thi naar vi blive i den, hvo er da den, der anklager? Eller er det ikke den samme Kjerlighed i et Menneske, der for ham selv skjulte Synders Mangfoldighed, den samme Kjerlighed, der for Kjerligheden skjuler Synders Mangfoldighed? Ja selv om Kjerligheden ikke ganske havde seiret i et Menneske, selv om Angesten opdagede hvad Kjerligheden ikke havde Styrke i ham til at skjule, saa skal dog paa Dommens Dag Kjerligheden komme Kjerligheden i ham til Hjælp, jage Frygten ud og skjule Syndernes Mangfoldighed.

Da Jesus en Dag sad tilbords hos en Pharisæer, da traadte der ind i det samme Huus en Kvinde; hun var nedbøiet; thi hun bar en Syndernes Mangfoldighed Verdens Dom stod læselig i Pharisæernes Aasyn, den lod sig ikke skuffe, hendes Sorg og hendes Taarer skjulte Intet, men aabenbarede Alt, og der var Intet at opdage uden en Syndernes Mangfoldighed Dog hun søgte ikke Verdens Dom, »men hun stod bag ved hos Jesu Fødder og græd«. Da opdagede Kjerligheden, hvad Verden skjulte - Kjerligheden i hende; og da den ikke havde seiret i hende, da kom Frelserens Kjerlighed den til Hjælp, at den, »hvem de femhundrede Penninge bleve eftergivne maatte elske mest«, og han gjorde Kjerligheden i hende end mægtigere til at skjule 140 Syndernes Mangfoldighed, den Kjerlighed, der allerede var der; thi »hende bleve jo hendes mange Synder tilgivne, fordi hun elskede meget«.

Saligt det Menneske, hvis Hjerte vidner med ham, at han elskede meget ; saligt et Menneske, naar Guds Aand, der veed Alt, vidner, at han elskede meget; for ham er der Trøst baade her og hisset; thi Kjerlighed skjuler Synders Mangfoldighed

141

Bekræftelsen I det indvortes Menneske

Bøn!

Fader i Himlene! Du holder alle de gode Gaver i Din milde Haand. Din Overflod er rigere, end at menneskelig Forstand fatter det; Du er saare villig til at give, og Din Godhed større, end at et Menneskes Hjerte forstaaer det; thi Du opfylder enhver Bøn og giver, hvad vi bede om, eller hvad der er langt bedre end det, hvorom vi bede. Saa give Du da Enhver sin beskikkede Deel, som det er Dig velbehageligt; men da give Du ogsaa Enhver Forvisningen om, at Alt kommer fra Dig, at ikke Glæden river os fra Dig i Lystens Glemsel, at ikke Sorgen sætter Skilsmisse mellem Dig og os; men at vi i Glæden maatte søge hen til Dig og i Sorgen blive hos Dig, at, naar engang vore Dage ere talte, og det udvortes Menneske er fordærvet, Døden ikke maatte komme kold og forfærdelig i sit eget Navn, men mild og venlig med Hilsen og Budskab, med Vidnesbyrd fra Dig, vor Fader, Du som er i Himlene! Amen.

I Verdens Hovedstad, i det stolte Rom, hvor al Jordens Glands og Herlighed var samlet; hvor Alt var opdrevet, hvormed menneskelig Klogt og Vildhed i Fortvivlelsens Angst frister Øieblikket, hvad den udfinder for at forbause det sandselige Menneske; hvor hver Dag var Vidne til det Mærkværdige, det Rædselsfulde, og den næste Dag havde glemt det ved Synet af det end Mærkværdigere; i det navnkundige Rom, hvor Enhver, der paa nogen Maade troede at kunne fængsle Mængdens Opmærksomhed, hastede hen som til sin rette Skueplads, beredte Alt iforveien til sin Modtagelse, for, skjønt beruset i Selvtillid, snildt at benytte det knap tilmaalte, misundte, lykkelige Øieblik - der levede Apostelen Paulus som fangen Mand, der skrev han det Brev, hvoraf vor Text er tagen. Som Fange bragtes han derhen, ukjendt af Alle, og dog bragte han med sig en Lære, om hvilken han 142

vidnede, at den var guddommelig Sandhed, ham meddeelt ved en særdeles Aabenbaring, og den urokkelige Forvisning, at denne Lære skulde seire over den ganske Verden. Dersom han dog havde været en Oprører, der hidsede Folket og bragte Tyrannen til at skjælv; førtes han dog nu fangen til Rom, at Herskeren kunde møtte sin Hævn paa hans Lidelse, kunde lade ham martre med de udsøgteste Qvaler - ja! da var der dog Sandsynlighed for, at hans Skjebne en føie Tid havde rystet Enhver, i hvis Bryst menneskelig Følelse endnu ikke var uddød, et Øieblik ved sin Rædsel pirret den vellystige og nysgjerrige Mængde - ja maaskee skulde Tyrannens Throne være bleven omstyrtet! Men saaledes blev Paulus ikke behandlet Han var for ubetydelig, til at Rom skulde frygte ham, hans Daarskab for uskyldig til at væbne Magten imod sig. Hvo var han ogsaa? En Mand, der tilhørte et foragtet Folk; en Mand, der end ikke tilhørte det mere, men var forskudt af det som en Forargelse - en Jøde, der var bleven Christen, den eensomste, den mest forladte, den uskadeligste Mand i det ganske Rom. Som en Saadan blev han behandlet. Hans Fængsel var mildt, kun var han Fange; og han, der bragte hiin seierrige Forvisning med sig, ham var nu anviist som Virkeplads Fængslets Eensomhed, og den Stridsmand, der daglig blev afgiven til hans Bevogtning. - I Verdens Hovedstad, i det larmende Rom, hvor Intet kunde modstaae Tidens tøilesløse Magt, der opslugte Alt, saa hurtigt som det fremkom, der sporløst udslettede Alt med sin Glemsel - der levede Apostelen Paulus, en ubetydelig Mand, i eensomt Fængsel, stille og tilbagetrukken, ikke overgivet til Glemsel; thi der var Ingen i den uhyre Stad, der vidste eller bekymrede sig om hans Tilværelse. Men medens Alt uden om ham foer hen i Forfængelighed, hurtigere end en Skygge, stod den Overbeviisning fast for ham, at den Lære, han bekjendte, skulde seire over den ganske Verden - over den ganske Verden, som han nu var afsondret fra, og det eneste Menneske, han saae, var den Stridsmand, der bevogtede ham. Naar et Menneske, der lider skyldig, bærer sin Straf med Taalmodighed, da har han ingen Roes deraf, men hvis han lider uskyldig med Taalmodighed, da haver han Roes. Dette er skjønt at betænke, elskeligt at høre, godt at bekjende; men det er tungt at gjøre det. Dog Den, i hvis Hjerte der er Guds frygt og Fromhed, han skal ved Guds Hjælp beskikke sin Sjæl til Ydmyghed, til den atter bliver glad i Gud og stille i Herren; da skal han frelse sig i Taalmodighed, om det end var saare tungt, at hans 143 Forventning forsvandt som en Drøm, at han, der vilde vinde den ganske Verden, selv endte med at være Fange, at han end ikke laae under i Strid, men hentæredes som en Skuffelse. Hvis der var Nogen, der havde sat sin Lid til ham, og haabet paa ham, da skal han mindes dem, og hans Sjæl ikke blive ukjendt med den smertelige Bekymring, om de ogsaa ville forlade ham, fra sit Fængsel skal han maaskee skrive til dem: »forlader mig ikke nu, da jeg er forladt af Alle, bevarer Eders Tillid til mig som fordem, glemmer mig ikke nu, da jeg er glemt af Alle.« Maaskee skulde han bevæge deres Hjerter, maaskee skulde en Enkelt komme til ham, og hvis det tillodes, besøge den fangne Mand, sørge med ham, trøste ham og opbygges ved ham. Det er skjønt at tale derom, Tanken alene bevæger vist ethvert bedre Menneskes Hjerte. Dog Paulus var en Apostel. Om end bedrøvet var han dog altid glad; om end fattig gjorde han altid Mange rige; om han end Intet havde, besad han dog Alt. Fra sit Fangenskab skriver han til den fjerne Menighed: »derfor beder jeg, at I ikke forsage over mine Trængsler, som jeg lider for Eder, hvilket er Eders Ære.« Han, der selv kunde synes at behøve Trøst, han er hurtigt, saa at sige, i god Forstaaelse med Herren, glad i Trængselen, freidig i Faren, ikke beskæftiget med sin egen Lidelse, men bekymret for Menigheden; og kun forsaavidt betænker han sin Trængsel, som den kunde bringe Menigheden til at forsage.

Hvis et Menneske havde fundet Fred og Hvile i sin Modgang, da skulde maaskee den Sorg, at Andre over hans Gjenvordighed kunde tabe Frimodighed og Tro, vække ham til ny Uro. Dog skal Guds frygten i ham seire, og han skal tillidsfuldt befale de Elskede i Guds Haand. Det rører Hjertet at tale derom, ethvert bedre Menneske føler vist, at denne stille Hengivenhed vel er værd at eftertrægte. Dog Paulus var en Apostel, han skriver fra sit Fangenskab: »disse mine Trængsler, som jeg lider for Eder, er Eders Ære.«

Den, der har en Lære at anbefale Menneskene og stræber at vinde dem, han har jo et Vidnesbyrd, til hvilket han trøstigt henviser den Enkelte. Men naar dette Vidnesbyrd svigter, da indseer han vel, at Magten er tagen fra ham, og, skjønt det er saare tungt, forliger han sig dog med Gud i sit Hjerte; og sørger vel som Den, hvem Brudgommen forlod og Glæden, men ogsaa som Den, der ikke løb paa det Uvisse, der ikke glemmer, at højere end at frelse Andre, er det at frelse sin egen Sjæl, at underlægge det urolige Sind under Troens 144 Lydighed, at holde de vildfarende Tanker bundne ved Overbeviisningens Magt i Kjerlighedens Baand. Det er velgjørende at tale derom, og ethvert redeligt Menneske bekjender vel, at det er saligt saaledes at beskikke sit eget Huus, naar man har udtjent ved den større Gjerning, og bliver sat over den mindre. - Nu Paulus! Levede han i de Mægtiges Gunst, at den kunde anbefale hans Lære? Nei! han var fangen. Hylkede de Vise hans Lære, at deres Anseelse kunde borge for Sandheden? Nei den var dem en Daarskab. Formaaede hans Lære hurtigt at sætte den Enkelte i Besiddelse af en overnaturlig Magt, faldbød den sig til Menneskene ved Gjøgleværk? Nei! den maatte langsomt erhverves, tilegnes i Prøvelse, der

begyndte med Forsagelse af Alt. Havde Paulus da noget Vidnesbyrd? Ja! han havde ethvert menneskeligt Vidnesbyrd mod sig, og dertil havde han endnu den Bekymring, at Menigheden skulde forsage, eller hvad værre var, forarges paa ham; thi Forargelsen ligger vel aldrig nærmere end, naar Sandhed nedkues, naar Uskyld lider, naar Uretfærdighed er tryk med sin Seier, naar Vold har Fremgang, naar Vankundighed end ikke behøver at bruge Magt mod det Gode, men sorgløs og ubekymret forbliver uvidende om, at det er til Men forsager Paulus forladt af Vidnesbyrdet? Ingenlunde. Da han intet andet Vidnesbyrd havde at beraabe sig paa, da beraaber han sig paa sine Trængsler. Er dette ikke som en Undergjerning? Hvis Paulus ellers ikke havde beviist krafteligen, at han havde Underrets Magt, er det ikke et Beviis? At forvandle Trængsler til et Vidnesbyrd for Lærens Sandhed, at forvandle Skjendsel til en Ære for sig og for den troende Menighed; at forvandle den tabte Sag til en Æressag, der har Vidnesbyrdets hele begeistrende Magt, er det ikke som at bringe den Halte til at gaae, og gjøre den Stumme talende!

Hvad gav Paulus Magt hertil? Han havde selv et Vidnesbyrd; han var ingen tvivlende Mand, der dog i sit Inderste tilbagekaldte de stærke Tanker. Et Vidnesbyrd havde han høiere end Alt i Verden, et Vidnesbyrd, der vidnede stærkere, jo mere Verden gik ham imod. Var han da en svag Mand? Nei han var mægtig. Var han vaklende? Nei han var befæstet; thi han var mægtigen bekræftet ved Guds Aand i det indvortes Menneske.

Hvad da Apostelen selv var, hvad hele hans Liv fører Beviset for, det ønsker han hver Enkelt i Menigheden. Om end hine Tiders Vilkaar var et andet, om end Kampen og Striden gjorde det 145 nødvendigere, men ogsaa maaskee vanskeligere, at vinde denne Bekræftelse i det indvortes Menneske, det bliver dog til alle Tider og under alle Omstændigheder det ene Fornødne for et Menneske, at frelse sin Sjæl i denne indvortes Bekræftelse; thi ethvert Menneske, til enhver Tid, har jo dog sin Strid og sin Anfægtelse, sin Nød, sin Eensomhed, i hvilken han fristes, sin Angst og Afmagt, naar Vidnesbyrdet slipper. Saa lader os da nærmere overveie:
Bekræftelsen i det indvortes Menneske

Kun en tankeløs Sjel kan lade Alt omkring sig vexle, give sig selv hen som et Bytte for Livets ustadige, lunefulde Forvandlinger, uden at ængstes for en saadan Verden, uden at bekymres for sig selv. Hvor uværdigt og modbydeligt er ikke et saadant Liv, hvor langt er en Saadan fra at vidne om Menneskets høie Bestemmelse, at være Skabningens Herre. Thi skal Mennesket herske, da maa der være en Orden i Verden; det var jo ellers kun en Spot over ham at sætte ham til at beherske vilde Magter, der ingen Lov adlyde. Og dersom han skal herske, da maa der jo være en Lov i ham selv; thi ellers vilde han umulig kunne herske; han vilde enten gribe forstyrrende ind, eller det vilde være overladt til et Tilfælde, om han herskede viist eller ei. Var det saaledes, da var Mennesket saa langt fra at være Skabningens Herre, at denne snarere maatte ønske, at han slet ikke var til. Saasnart derfor blot et Menneske samler sig til en forstandigere Betragtning af Livet, da søger han at forvise sig om et Sammenhæng i Alt, og som Skabningens Herre forelægger han denne, saa at sige, Spørgsmaalet, afnøder den en Forklaring, fordrer et Vidnesbyrd.

Kun Den, der hengav sin Sjæl til de verdslige Begjeringer, Den, der valgte Lystens glimrende Trældom og ikke formaaede at frigjøre sig fra dens letsindige eller tungsindige Angst, kun han nøies med at lade Skabningen aflægge sit Vidnesbyrd, at han snildt og kløgtigt kan benytte den i Øieblikkets Tjeneste. Og Mennesket er Skabningens Herre, derfor adlyder den endog det uværdige Herskab. Hvor sørgelig er ikke en saadan Fortabelse, der dog ikke mener at leve tankeløs, men snarere at forstaae Alt og i sit Hjertes Forvildelse mener at vende Alt sig til Fordeel. Naar han seer i Aftenstunden Himlen rødme, da siger han: det bliver en skjøn Dag imorgen; men seer han aarle Himlen rød og mørk, da siger han: det bliver Storm idag; thi om 146 Himlens Skikkelse, om Veir og Vind veed han at dømme. Derfor siger han: »idag eller imorgen vil jeg gaae til den eller den Stad og blive der eet Aar og kjøbslaae og vinde.« Naar han dyrker sin Jord med Forstand, da regner han, at den vil bringe ham mange Fold Hans Øie forlyster sig ved Synet af den rige Afgrøde, ved hvad han maaskee selv tankeløst kaldte den velsignede Frugt. Han bygger hurtigt sine Lader større; thi det er ham let at forudsee, at de gamle ikke rumme denne Overflod Da er han tryk og glad, priser Tilværelsen, da lægger han sig til at sove; men da hedder det: i Nat vil jeg kræve Din Sjæl af Dig. - Hans Sjæl af ham, er det ikke for meget forlangt, mon han skulde forstaae det? Der er jo ikke Tale om den rige Afgrøde, eller om de nyligen opførte Lader, men om hvad han maaskee havde glemt over alt dette - at han har en Sjæl. - Men Den, der blot med noget Alvor betragter Livet, han seer jo dog let, at han ikke saaledes er Herre, at han ikke tillige er Tjener, at Mennesket ikke blot derved er forskjelligt fra Dyret, at han er forstandigere end dette.

Kun den, der feigt flygter enhver dybere Forklaring, den, der ikke har Mod til at paatage sig Herrens Ansvar ved at underkaste sig Tjenerens Forpligtelse, ikke Ydmyghed til at ville lyde for at lære at herske og bestandig kun at ville herske forsaavidt han selv lyder - kun han udfylder Tiden med idelige Overveielser, der dog ikke føre ham videre, men snarere tjene som en Adspredelse, i hvilken hans Sjæl, hans Evne til at fatte og til at ville, forsvinder som en Damp og udslukkes som en Lue. Hvor sørgelig er ikke en saadan Selvfortærelse, hvor langt er ikke en Saadan fra ved sit Liv at vidne om, i sit Liv at udtrykke Menneskets ophøiede Bestemmelse, at være Guds Medarbejder.

Ved enhver dybere Besindelse, der gjør ham ældre end Øieblikket og lader ham gribe det Evige, forvisser

Mennesket sig om, at han har et virkeligt Forhold til en Verden, og at altsaa dette Forhold ikke kan være en blot Viden om denne Verden og om sig selv som en Deel af den, da en saadan Viden intet Forhold er, netop fordi han selv i denne Viden er ligegyldig mod denne Verden, og denne Verden ligegyldig ved hans Viden om den. Først i det Øieblik, da den Bekymring vaagner i hans Sjæl, hvad Verden har at betyde for ham og han for Verden, hvad Alt det i ham, hvorved han selv tilhører Verden, har at betyde for ham, og han deri for Verden, først da forkynder det indvortes Menneske sig i denne Bekymring. Denne Bekymring 147 stilles ikke ved en nærmere eller en mere omfattende Viden, den begjærer en anden Art af Viden, en Viden, der i intet Øieblik forbliver at være Viden, men forvandler sig i Besiddelsens Øieblik til en Handlen; thi ellers besiddes den ikke. Denne Bekymring begjærer ogsaa en Forklaring, et Vidnesbyrd, men af en anden Art. Dersom et Menneske i sin Viden kunde vide Alt, men Intet vidste om denne Videns Forhold til ham, saa havde han vel i sin Stræben efter at forvise sig om sin Videns Forhold til Gjenstanden forlangt et Vidnesbyrd, men han havde ikke fattet, at der behøves et ganske andet Vidnesbyrd; da var Bekymringen endnu ikke vaagnet i hans Sjæl Saasntart denne vaagner, da vil hans Viden vise sig som trøstesløs, fordi al den Viden, i hvilken et Menneske forsvinder for sig selv, ligesom enhver Forklaring, der tilveiebringes ved en saadan Viden, er tvetydig, forklarer snart Dette og snart Hiint og kan betyde det Modsatte, ligesom ethvert Vidnesbyrd af denne Art, netop naar det vidner, er fuldt af Sviig og Gaader, og kun føder Angst Hvorledes skulde ogsaa et Menneske i denne Viden forvise sig om, at Medgang er Guds Naade, saa han tør glæde sig ved den og tryk give sig hen deri, eller om den er Himlens Vrede, og svigefuldt kun skjuler Fortabelsens Afgrund for ham, at hans Undergang maatte være desto forfærdeligere? Hvor skulde et Menneske i denne Viden forvise sig om, at Modgang er Himlens Straf, at han kan lade sig sønderknuse af den, eller at den er Guds Kjerlighed, der elsker ham i Prøvelse, at han freidig og tillidsfuld i Fristelsens Nød maa tænke paa Kjerligheden? Hvorledes skulde et Menneske ved en saadan Viden forvise sig om, at han blev sat høit i Verden og ham meget betroet, fordi Gud i ham elskede sit udvalgte Redskab, eller det var fordi han skulde blive et Ordsprog for Menneskene, en Advarsel, en Skræk for Andre? Thi hans Viden kan vel forvise ham om, at Alt lykkes for ham, at Alt følger sig efter ham, at Alt skeer som han vil det, at Alt gives ham, hvad han peger paa; at Alt mislykkes for ham, at Alt svigter, at hver en Rædsel, for hvilken han ængstes, i næste Øieblik kommer over ham; at han er høit betroet som Ingen - men mere kan denne Viden ikke lære ham. Og denne Forklaring er saare tvetydig, og denne Viden er saare trøstesløs.

I hiin Bekymring forkynder det indvortes Menneske sig og begjærer en Forklaring, et Vidnesbyrd, der forklarer Alts Betydning for ham og hans egen Betydning, idet den forklarer ham selv i den Gud, 148 der holder Alt sammen i sin evige Viisdom, og satte Mennesket til Skabningens Herre, derved, at han blev Guds Tjener, og forklarede sig for ham derved, at han gjorde ham til sin Medarbejder, og ved enhver Forklaring, han giver et Menneske, bestyrker ham i det indvortes Menneske, I hiin Bekymring forkynder det indvortes Menneske sig, der ikke er bekymret om den ganske Verden, men kun om Gud og om sig selv, og om Forklaringen, der gjør ham Forholdet forstaaeligt, og om Vidnesbyrddet, der bekræfter ham i Forholdet. Denne Bekymring hører intet Øieblik op; thi den Viden, han vinder, er ingen ligegyldig Viden. Dersom nemlig et Menneske vilde mene ligesom eengang for alle at afgjøre denne Sag og saa være færdigt, da var det indvortes Menneske i ham kun dødfødt og forsvandt igjen. Men dersom han er i Sandhed bekymret, da vil Alt ved Gud tjene til Bekræftelse i det indvortes Menneske; thi Gud er trofast og lader sig ikke uden Vidnesbyrd. Men Gud er Aand og kan derfor kun give et Vidnesbyrd i Aand, det er i det indvortes Menneske, ethvert udvortes Vidnesbyrd fra Gud, hvis der kunde være Tale om et saadant, kan ligesaa godt være et Bedrag.

Da skal Medgang tjene en Saadan til Bekræftelse i det indvortes Menneske. Ofte høre vi Menneskene sige, at Livet er saa svigefuldt, og hvor forskjellige end de Enkeltes Forhaabninger og Ønsker vare, saa enes dog saa saare Mange i den Afgjørelse, at Forventningernes skjønne Fordring aldrig opfyldes, om end kun altfor Mange først bedroge sig selv ved at søge Trøst i den Indbildning, at de engang i Sandhed have næret store Forventninger. Da klage de over Verden, at den er Elendighedens Land; over Tiden, at den er ond Møje og spildt Uleilighed, der ikke fører Mennesket sit Ønskes Maal nærmere, men fjerner ham mere og mere; over Menneskene, at de ere troløse, eller dog dorske, lunkne, selvkjærlige; over sig selv, paa samme Maade som over andre Ting i Livet, at de ikke befandtes at være hvad de engang syntes sig selv at være; over den hele Tingenes Orden her paa Jorden, at alt det forfængelige og udvortes Væsen har Fremgang, at al den Gjerning krones, hvis Kraft er Ordgyden, den Følelse prises, hvis Styrke er i Talemaader, den Nød finder Deeltagelse, hvis Beviis ligger i Skriget; men at den redelige Stræben kun vinder Utak og Miskjendelse, den stille, inderlige Følelse kun møder Misforstaaelse, den dybe, eensomme Sorg kun finder Krænkelser. Sjelden høres en alvorligere Røst, der formaner Enhver at tage mod 149

Livets Underviisning og at lade sig opdrage i Gjenvordighedens Skole, en prøvet Tale, der med al Eftertryk spørger: skulde en Riig frelses, skulde den Mægtige gaae ad den trange Vei, skulde den Lykkelige fornegte sig selv, skulde den Lærde og Kløge annamme den foragtede Sandhed. Dog denne Tale paaagtes ikke, men Klagen vedbliver at lyde, at ikke blot den Enkelte har Modgang i Livet, men at hele Livet kun er Modgang, og at denne gjør hele Tilværelsen til en mørk Tale, hvilken Ingen kan forstaae. - Men Medgang den er let at forstaae. Og dog - Job var en gammel Mand og var bleven gammel i Guds frygt, han offrede Brændoffer for ethvert af sine Børn, saa ofte de gik til Gjestebud. - »Men Medgang er let at forstaae« - og dog kan end ikke den Lykkelige selv forstaae den. Betragt ham den Lykkelige, hvem Lykken gjorde sig en Glæde af at føie i Alt. Han arbejder ikke og dog er han en Salomo i Herlighed, hans Liv er Dands, hans Tanke beruset i Ønskers Drøm, og enhver Drøm bliver opfyldt, han Øie mættes hurtigere end det attraaer, hans Hjerte skjuler intet

lønligt Ønske, hans Higen har ingen Grændse lært at kjende. Men hvis Du vilde spørge ham: hvorfra kommer dog alt Dette, da vilde han vel letsindigt svare: jeg veed det ikke selv. Dette Svar vilde vel endog forlyste ham i hans Letsindighed som en Spøg, der passede med i det Øvrige, men han vilde ikke fatte eller blot ahne, hvad han egentlig sagde, og hvorledes han dømte sig selv. Den borgerlige Øvrighed vaager over, at Enhver beholder, hvad ham tilhører med Rette. Naar den da opdager et Menneske, hvis Overflod og Rigdom sætter Alle i Forundring, da affordre den ham en Forklaring, hvorfra han har det. Men kan han ikke forklare det, da kaster den en Mistanke paa ham, at han ikke paa nogen hæderlig Maade erholdt det, at han ikke er i lovlig Besiddelse deraf, at han maaskee er en Tyv. Den menneskelige Retfærdighed er kun en saare ufuldkommen Lignelse af den guddommelige. Den holder et vaagent Øie med ethvert Menneske. Naar da et Menneske paa dens Spørgsmaal, hvorfra han har det Alt, ikke har andet Svar end, at han ikke selv veed det, da dømmer den ham, da bliver den hos ham som en Mistanke mod ham, at han ikke er i lovlig Besiddelse deraf Denne Mistanke er ikke en Retfærdighedens Tjener, men Retfærdigheden selv; er den, der anklager og dømmer og forkynder ham Dommen og bevogter hans Sjæl i Fængsel, at den ikke undslipper. Hvad fordres der da af den Lykkelige? Hvad Andet vel end en Bekræftelse i det indvortes Menneske? Men han havde 150 ingen Bekymring, intet indvortes Menneske; havde det nogensinde været til, da var det forsvundet og udslettet Den derimod, i hvis Sjæl det indvortes Menneske forkynder sig i hiin Bekymring, han bliver ikke glad, naar Lykken vil føie ham i Alt. En hemmelig Gru bemægtiger sig ham for den Magt, der saaledes vil lunefuldt bortødsle Alt, han ængstes for at have med den at gjøre; thi det er som den til Erstatning fordrede Noget af ham, der er saa forfærdeligt, at han neppe veed at give Angesten derfor et Navn. En langt mindre Deel vil han modtage med Taknemlighed, naar han blot maa vide, fra hvem det kommer. Men dette begjerer Bekymringen i ham, denne Forklaring, dette Vidnesbyrd. Om han blev sat op paa Bjergets Spidse for at skue ud over Verdens Riger og Lande, og der blev sagt: det er Alt Dit, han vilde dog først vide, hvo der havde sat ham derop, hvem han havde at takke. Men naar nu Lykken desuagtet vedbliver, hvad han maatte kalde, at forfølge ham, da bliver hans Bekymring større og større; men alt som Bekymringen tiltager, da vinder hans Sjæl tilsidst Bekræftelsen i det indvortes Menneske. Saaledes blev Medgang Anledning for ham, til at Bekymringen tiltog, og saaledes tjente Medgang ham til Bekræftelse i det indvortes Menneske; thi den, der eier den ganske Verden og takker Gud, han bekræftes i det indvortes Menneske. Da skal han glæde sig ganske anderledes end hiin Lykkelige; thi den, der, naar han har Verden, er som den, der ikke har den, han har Verden, ellers haves han af den. Da glæder han sig over alle de gode Gaver, men endnu mere glæder han sig over Gud og med Gud, som gav dem. Da forlyster han sit Øie ved Jordens Glands, glæder sig over, at Forraadskamrene ere fulde, da bygger han sine Lader større, da lægger han sig tryk til at sove, og naar det hedder: i Nat vil jeg kræve Din Sjæl af Dig, da forstaaer han denne Fordring, er hurtigt færdig, og veed bedre Beskeed om sin Sjæl, som han skal tage med sig, end om al den Herlighed, han eiede og nu forlader, al den Herlighed, han frydede sig ved, og som Dag fra Dag blev ham til Bekræftelse i det indvortes Menneske ved Taksigelse.

»Men Medgang er saa let at forstaae,« og dog kan end ikke den Begunstigede ret forstaae den. Betragt ham den Begunstigede, hvem Naturen udrustede med alt Herligt, hvem den gav Magten og Klogskab og Aandens Kraft og Hjertets Uforfærdethed og Villiens Udholdenhed Betragt ham! Hvorfor skjælver stundom den i sit Inderste, 151
der bragte hele Verden til at skjælve? Hvorfor blegner stundom den i sit Inderste, der beherskede Alt ved sin Klogskab? Hvorfor blev den stundom afmægtig i sit Inderste, der uforfærdet faae Alt under Øine? Eller er det ikke til at gyse over i en stille Time, til at blive afmægtig over i et ledigt Øieblik - at have Magten, og ikke vide, hvortil man har den! Den borgerlige Retfærdighed vaager over, at Enhver bliver indenfor sin Grændse, at hver Enkelt maa tjene det Hele. Naar den da opdager en Mand, hvis Magt vækker Alles Opmærksomhed, da affordre den ham en Forklaring, hvortil han bruger den, og kan han ikke give den, da falder der en Mistanke paa ham, at han ikke er en god Borger, men maaskee en Ufredsmand. Den menneskelige Retfærdighed er kun en Lignelse af den guddommelige. Denne gaaer ogsaa til den Enkelte, og dens Ransagning er strengere. Træffer den et Menneske, der paa det Spørgsmaal, hvortil han har den, ikke kan svare Andet, end at han ikke ret selv veed det, da bliver Retfærdigheden hos ham som en Mistanke mod ham. Den tager maaskee ikke Magten fra ham; thi muligen har han endnu ikke misbrugt den, men den bliver en Angst i hans Sjæl, der vaagner, naar han mindst venter det. Hvad mangler da et saadant Menneske? Hvad Andet end en Bekræftelse i det indvortes Menneske? - Men den, i hvis Sjæl det indvortes Menneske forkynder sig i hiin Bekymring, han bliver ikke glad, naar han opdager, at han har Magten. Han bliver urolig, næsten bange for sig selv. Med Angst forvisser han sig om, hvor Meget han formaaer. Men naar han desuagtet ikke kan blive af med Magten, da bliver hans Bekymring og hans Hjerterangst større og større, indtil denne Bekymring føder Bekræftelsen i det indvortes Menneske. Da veed han ikke blot, at han har Magten, men han veed ogsaa, hvad hiin Begunstigede ikke vidste, hvem Æren tilkommer og hvem den tilhører med Rette. Da glædes han ved, at ethvert Foretagende lykkes, da længes han at naae Maalet for sin Stræben, men endnu mere glæder han sig dog ved Gud, og endnu mere længes han efter det Øieblik, da han med sin Gud skal glæde sig over, at det lykkedes. Da omfatter hans Sjæl den ganske Verden, og hans Planer gaae vide om Lande, men naar det i Nattens Stilhed hedder: gjør Regnskab for Din Forvaltning, da veed han, hvad denne Tilsigelse har at betyde, han veed, hvor han har Regnskabet liggende, og om der end er Mangler ved det, han forlader trøstig den Verden af Tanker og 152 Idrætter, i hvilken han dog ikke saaledes havde sin Sjæl, forlader det kunstigt udviklede og; vidt udstrakte Arbeide, der havde været ham Dag fra Dag Anledning til Bekræftelse i det indvortes Menneske.

»Men Medgang er saa let at forstaae« - og dog forstaaes den stundom end ikke af et Menneske, der var fortrolig med Gjenvordigheder. Betragt ham! Han havde lært, at der er Nød til i Livet, han havde i tunge Skjæbner tilstaaet sig selv, hvor svag og afmægtig dog et Menneske er ved sine egne Kræfter. Dog opgav han ikke Modet; han forsagede ikke, han vedblev at arbeide, Om han opnaaede Noget dermed, om han gik frem eller tilbage, om han bevægede sig eller han stod stille, det vidste han ikke; thi der havde udbredt sig et Mørke omkring ham og det var som en bestandig Nat. Dog anstrængede han sine sidste Kræfter. See! da gik Medgangens Sol atter op, belyste Alt, forklarede Alt, forvissede ham om, at han var kommen saare vidt, at det var vundet, hvad han havde arbeidet for. Da udbrød han i sin Glæde: »saaledes maatte det komme; thi et Menneskes Anstrængelse er ikke en ufrugtbar og betydningsløs Møje.« Da havde han forskærtset Alt og fik ingen Bekræftelse i det indvortes Menneske. Han havde glemt Bekjendelsen i Nødens Time, glemt, at Opfyldelsen ikke er sikkrere, fordi den er kommen, end den var, da han tilstod, at han ikke ved egne Kræfter kunde regne paa at naae den. Modgang havde han forstaaet, men Medgang kunde han ikke forstaae. Da gik det indvortes Menneske ligesom ud i hans Sjæl. Eller hvis Retfærdigheden besøgte ham og affordrede ham en Forklaring, mon den skulde nøies med hans Svar? Han havde bedre kunnet forstaae Herren i Ildstøtten, der en enkelt Gang lyste i Natten, men da det blev Dag, kunde han ikke faae Øie paa Skystøtten. - Den derimod, i hvis Sjæl det indvortes Menneske forkynder sig i hiin Bekymring, han vandt, da Glædens Dag seirede over Mørket, en fuld Bekræftelse i det indvortes Menneske; thi at tage Glæden uden denne Bekymring om Vidnesbyrdet, det var jo at hengive sig i en Skuffelse. Men Vidnesbyrdet modtog han med glad Taknemlighed, fordi det kom til den, hvem det ikke fandt sovende. Og det indvortes Menneske tiltog Dag for Dag i Velbehagelighed for Gud. Og naar da Herren engang kaldte Tjeneren bort, da kjendte han Veien og forlod Alt, og tog kun Vidnesbyrdene med sig, hvori han havde haft sin Salighed

»Men Medgang er saa let at forstaae,« og dog forstaaer ofte ei heller den Ulykkelige den, eller veed ret, hvad det er, hvorom han taler. At 153 tale til den Lykkelige gjør man trøstigt; thi hvis det Sagte ikke behager ham, da kan han jo fryde sig ved sin Lykke, og lade haant om den Talende. Med den Ulykkelige er det en anden Sag, at ikke Talen, hvis den ikke tiltaler ham, skal være en ny Plage, at han ikke, hvis han mener, at den Talende selv Intet har erfaret, skal blive end utaalmodigere og føle det som en ny Krænkelser, at den vil trøste ham, der ikke kjender hans Lidelse. Men hvo der end har sagt det, det bliver dog sandt, at den Ulykkelige ofte ikke forstaaer hvad Medgang er. Og hvo forstaaer det dog i en anden Forstand bedre end netop den Ulykkelige? Thi hvo forstod bedre at tale om Rigdoms Lyst end den, der lever af Smuler, hvo skildrede Magt og Vælde mere glødende, end den, der sukkede i Trældom, hvo skildrede Menneskenes skjønne Forening mere henrivende end den, der blev eensom i Livet? Men den, der forstod at skildre, han forstod dog maaskee ikke altid sig selv; men den, der ikke forstod sig selv, hvorledes skulde han i dybere Forstand fatte, hvad der er udenfor ham? Hvis han derimod forstod sig selv, eller søgte at forstaae sig selv, hvis han i Sandhed var bekymret for at forstaae sig selv, hvis det indvortes Menneske forkyndte sig i ham i hiin Bekymring, da skal han forstaae Medgang, da skal han forstaae Betydningen af, at den blev ham negtet, da skal han ikke syle med Indbildningsbilleder og styrke sig ved Drømme, men i sin Modgang være bekymret for sig selv.

Da skal Modgang tjene en Saadan til Bekræftelse i det indvortes Menneske. Og hvorledes skulde den ikke dette? Det indvortes Menneske forkynder sig jo i hiin Bekymring, og Modgang lader jo netop det Indvortes tillive? Og Gjenvordighed gjør jo ethvert Menneske bekymret, men gjør den ham altid bekymret efter Gud? Bekræftede ikke Livet oftere Sandheden af det alvorlige Ord, der lyder fra den Samme, som advarede mod Medgang, og derfor lyder med dyb Betydning: »at ogsaa Gjenvordigheder ere Fristelser.« Betragt ham den *Bekymrede!* See nøiere paa ham, Du kjender ham neppe igjen siden den Tid, da han gik saa glad, saa stærk, saa tillidsfuld ud i Livet. Hans Bestemmelse i Livet var ham saa tydelig og saa ønskelig, hans Tanke kjendte hans Stræben, og hans Hjerte hang ved den, hans Kraft arbejdede troligen - og Haabet forjættede ham en lykkelig Opfyldelse. Thi der er et Haab, der er Himlens faderlige Gave til Barnet, et Haab, der opvoxer ¹⁵⁴

med Barnet, et Haab, med hvilket den Unge gaaer ud i Livet. Dette Haab indestaaer ham for Alt. Hvo gav ham ogsaa dette Haab uden Herren i Himlen; skulde det da ikke være gyldigt i den vide Verden, i alle de Riger og Lande, der tilhøre den himmelske Konge, som gav ham det! Dog skete det ikke saaledes, og snart havde Gjenvordigheder fravristet den Stærkere eller franarret den Svagere hans skjønne Haab. Da forvirrede Alt sig for ham. Der var ingen Hersker mere i Himlen, den vide Verden var en Tumleplads for Livets vilde Larm, der var intet Øre, der samlede Forvirringen i Overeensstemmelse, ingen Haand, der greb styrende ind. Hvorledes end et Menneske kunde trøste sig i Livet, Haabet, meente han, var tabt, og Haabet blev tabt. Da blev hans Sjæl bekymret. Og jo mere han stirrede ned i den Lovløshed, hvori Alt syntes at opløse sig, jo mere Magt fik den over ham, til den ganske bedaarede ham, hans Tanke svimlede, han selv styrtede ned i den og tabte sig i Fortvivlelse. Eller om Bekymringen end ikke saaledes fik en forførerisk Magt over ham, hans Sjæl blev dog uden Deeltagelse og fremmed for Alt. Han saae derpaa, som de Andre, men hans Øie læste bestandig en usynlig Skrift i Alt, at det var Tomhed og Skuffelse. Eller han trak sig tilbage fra Menneskene og udmattede snigmorderisk sin Sjæl i Bekymringer, i mørke Tanker, i urolige Stemningers ufrugtbare Tjeneste. Hvad manglede et saadant Menneske, hvad var det han ikke vandt, da han tabte Alt, hvad andet end Bekræftelsen i det indvortes Menneske? - Den derimod, i hvis Sjæl hiin Bekymring var, før den Bekymring naaede ham, der kommer udvortes fra, den, hvis Sjæl Glæden aldrig saaledes tilfredsstillede, at den jo

beholdt Bekymringen om Vidnesbyrdet, men den udvortes Bekymring heller ei overvældede saaledes, at Glædens Mulighed forsvandt, saa længe han endnu bekymrede sig om Vidnesbyrdet - for ham blev Bekymringen, der kom udenfra, lidt efter lidt en Ven. Den forenede sig med Bekymringen i ham, den forhindrede ham i at see fejl paa Livet, den hjalp ham til at lade Sjælen synke og synke i Bekymring, til den fandt Vidnesbyrdet. Da blev han lidt efter lidt lettere og lettere, han afkastede efterhaanden de verdslige Ønskers jordiske Tyngde, og hvilede med Vidnesbyrdet i Gud, salig ved Haabet, som han havde vundet Thi der er et Haab, om hvilket Skriften siger, at det erhverves i Forfarenhed. Hvilken Forfarenhed mener vel Skriften; mon den, i hvilken et Menneske forvisser sig om, at han faaer Alt, hvad han haaber. Skriften siger, at denne Forfarenhed er 155 Anfægteisens Frugt. Men et saadant Haab kan Verden jo ikke tage, thi det vindes jo i Nøden, og vinder Styrke ved Nøden. Ham forhjalp Modgang til en Bekræftelse i det indvortes Menneske; thi den, der lærte, hvad han lærte, af hvad han leed, og lærte det Gode af hvad han leed, han vandt ikke blot den bedste Lærdom, men hvad der er meget mere - den bedste Læremester, og den, der lærer af Gud, han bekræftes i det indvortes Menneske. Om han da end tabte Alt, saa vandt han dog Alt, og Abraham eiede kun en Begravelse i Canaan, og dog var han Guds Udvalgte.

Betragt ham, den Forurettede. Han klager ikke over Livet, men over Menneskene, som fordærve Alt, og forbitte hvad Gud gjorde godt. Betragt ham lidt nøiere. Du kjender ham neppe siden den Tid, da han ung og freidig gik ud i Livet fuld af Forventning, hans Mine saa aaben, hans Hjerte saa varmt, hans Sjæl saa hurtig til at ile ethvert Menneske imøde, der var for ham kun Fryd og Herlighed Dog saaledes blev det ikke. Snart havde, som han meente, Menneskenes Sviig fralistet ham hans Tro, Menneskenes Underfundighed spottet hans Aabenhjertighed, Menneskenes Kulde og Selvkjerlighed måttet Begeistringen i ham, Menneskenes Misundelse styrtet hans Mod, hans Kraft, hans Fyrighed, hans stolte Stræben, hans herlige Idræt i den samme Elendighed som den, i hvilken de selv leve. Hvorledes man end holder Livet ud, Menneskene, meente han, vare tabte. Da forvirrede Alt sig for ham; der var ingen Gud, der tænkte Alt til det Gode, men Alt var overladt til Menneskene, der tænkte alt til det Onde. Men jo mere hans Sjæl stirrede ned i den Afgrund af mørke Lidenskaber, som forestillede sig for ham, desto mere Magt fik Fristelsens Angst over ham, indtil han selv styrtede ned i den og tabte sig i Fortvivlelse. Eller om Smerten end ikke saaledes rev ham hen, da stod han følesløs i Menneskenes Kreds, han saae det gjentage sig med Andre, hvad der var hændet ham, men han fornåm ingen Deeltagelse; hvad hjalp den ogsaa, da han ingen Trøst havde at byde. Eller han skjulte sig for Menneskene, for i Sjælens Eensomhed at fordybe sig i sin trøstesløse Viisdom, at udgrunde Fortvivlelsens Tanke i sin hele Forfærdelse. Eller han blev bøiet som et Rør, sygnede i et langsomt tærende Veemod, en Ængstelse for sig selv og for Enhver, der var Vidne til, hvorledes han udsluktes. - Men den, i hvis Sjæl det indvortes Menneske forkyndte sig i hiin Bekymring, om hvilken vi tale, den, hvis Sjæl intet Menneskes Kjerlighed saaledes udfyldte, at 156 Vidnesbyrdet gik ham af Sinde, han fandt vel aldrig Menneskene saaledes som hiin Forurettede, og dog fandt han dem maaskee anderledes, end han havde haabet og ønsket. Men selv om det Forfærdelige skete, om Menneskene stode op mod ham som Voldsmænd eller de forlode ham som Bedragere, om Fjenden forfulgte ham, om Vennen forraadte ham, om Misundelsen spændte Snarer for hans Fod, hvad formaaede de dog over ham? De kunde forøge ham Bekymringen, de kunde hjælpe ham til at udrive af sin Sjæl enhver Følelse, med hvilken han tilhørte Skabningen saaledes, at han i den ikke tillige tilhørte Skaberen. Men de kunde ikke forhindre, at den Bekymring efter Gud, der var i hans Sjæl, dybere og inderligere søgte sin Gjenstand. Og den, der søger Gud, han finder altid, og den, der nøder et Menneske til at søge, han hjælper ham til at finde. Da søgte hans Sjæl i Bekymringen inderligere og inderligere, indtil han fandt Vidnesbyrdet; thi den, der elsker Gud, han bekræftes i det indvortes Menneske, og den, der elskede Menneskene og kun ved denne Kjærlighed lærte ligesom at elske Gud, hans Opdragelse var dog kun ufuldkommen; men den, der elskede Gud, og i denne Kjærlighed lærte at elske Menneskene, han var bekræftet i det indvortes Menneske. Negtede Mennesket ham sin Kjerlighed, da hjalp han ham til at finde Guds, der er saligere end hvad der opkom i et Menneskes Hjerte; negtede Vennen ham sin Trøst, da hjalp han ham til at finde Guds, der er over al Maade; negtede Verden ham sit Bifald, da hjalp den ham til at søge Guds, der overgaaer al Forstand.

Betragt ham, den Forsøgte, der blev prøvet i Anfægtelsens Nød. Maaskee saae Du ham sjeldnere; thi Anfægtelsen kommer jo ikke altid med synlige Tegn. Det var ikke, hvad vi egentlig kalde Modgang, hvori han blev prøvet; Menneskene forlode ham ikke, tvertimod i udvortes Henseende var Alt venligt og skjønt. Dog sad hans Sjæl i Nød, og som denne ikke laae i det Udvortes, saa kunde han heller ikke søge Menneskenes Trøst Udvortes lykkedes Alt ham, og dog var hans Sjæl i Angst uden Tillid og Frimodighed. Han søgte ikke sin Fred og Hvile i det Udvortes, og dog vedblev hans Hjerte at være besværet Da segnede det indvortes Menneske i ham, det var ham, som var den udvortes Lykke der kun for at frede om den inderlige Lidelse, at han end ikke i Verdens Gjenordighed skulde finde Lindring; det var ham, som var det Gud selv, der lagde sin vældige Haand paa ham, som var han et Vredens Barn, og dog kunde han ikke 157 nærmere forstaae eller forklare sig hvorledes. Da oprørte hans Inderste sig i ham, da gjorde han, hvad der staaer i et gammelt Opbyggelsesskrift, da »roste han sig af at han var fortabt,« og at det var Gud selv, der havde styrtet ham i Fortabelsen. Da isnede det indvortes Menneske i ham. - Men den, i hvis Sjæl det indvortes Menneske forkyndte sig i den Bekymring, om hvilken vi tale, han slap dog ikke Bekymringen. Om han end ikke fandt Forklaringen, han fandt dog den Forklaring: han skulde bie paa Forklaringen. Han fandt dog den Forklaring, at Gud prøvede, han fandt dog den Trøst, at naar Gud prøver, da bliver Tiden vel saa saare lang, men at Gud kan indhente Alt igjen, thi for ham er een Dag som tusinde Aar. Da blev han stillere i sin Nød Han flygtede

ikke Anfægtelsens Smerte, den blev ham en Fortrolig, en formummet Ven, om han end ikke fattede hvorledes, om han end forgjæves anstrængte sin Tanke for at forklare hans Gaade. Men alt som hans Bekymring tiltog, men ogsaa tiltog i Stilhed og Ydmyghed, saa han, hvor meget han end leed, altid valgte at blive hos Anfægtelsen fremfor at være noget andet Sted i Verden, da brød tilsidst Vidnesbyrdet frem i Troens fulde Forvisning; thi den, der troer Gud mod Forstanden, han bekræftes i det indvortes Menneske. Ham tjente Anfægtelsen til en Bekræftelse i det indvortes Menneske, han lærte det Skjønneste af Alt, det Saligste, at Gud elskede ham; thi den Gud prøver, den elsker han.

Saa tjener da Medgang og Modgang en Saadan til Bekræftelse i det indvortes Menneske. Men Bekræftelsen kan intet Menneske give sig selv, og den, der modtager et Vidnesbyrd, er jo ikke den, der giver det. Herom minder Paulus ogsaa i vor text; thi Vidnesbyrdet selv er en Gave fra Gud, fra hvem al god og fuldkommen Gave kommer, den herligste af alle, en Gave fra den Fader i Himlene, af hvem al Faderlighed kaldes i Himlene og paa Jorden. Disse ere Apostlens Ord, og denne Guds Faderlighed tilskriver han Bekræftelsen i det indvortes Menneske, og tilskriver ham den saaledes, at Guds Kjerlighed, netop i denne Yttring, i Bekræftelsen i det indvortes Menneske, beviser sig som Faderkjerlighed. Vi kalde Gud Fader, Mennesket hviler glad og tillidsfuldt i denne Benævnelse som den skjønneste, den mest opløftende, men ogsaa som den sandeste og mest betegnende, og dog er dette Udtryk jo et billedligt, hentet fra det jordiske Liv, om end fra det Skjønneste, Jordlivet eier. Men dersom Udtrykket er et billedligt, et overført, naaer det da virkelig op til Himlen for at

158
betegne hvad det skal betegne, eller svinder det ikke bort, jo høiere det stiger, som en jordisk Længsel, der dog altid kun taler dunkelt Ja den, der seer paa det Udvortes, for ham bliver Udtrykket et uegentligt og uvirkeligt; thi dersom han mener, Gud giver de gode Gaver, som en Fader gjør det, men dog saaledes, at Gaverne ere det, der ligesom beviser, at Gud er vor Fader, da dømmes han udvortes, og for ham bliver Sandheden selv uegentlig. Men det indvortes Menneske seer ikke paa Gaverne, men paa Giveren, den menneskelige Adskillelse mellem hvad der maatte kaldes Gave og hvad Sproget ikke er tilbøieligt til at kalde saaledes, forsvinder for ham i det Væsentlige i Giveren; Glæde og Sorg, Lykke og Ulykke, Nød og Seier er for ham Gaver; thi ham er Giveren Hovedsagen. Det indvortes Menneske forstaaer da og er forvisset om, at Gud er en Fader i Himlene, og at dette Udtryk ikke er et billedligt ufuldkomment, men det egentligste og det sandeste, fordi han ikke blot giver Gaverne men sig selv med, som intet Menneske formaaer det, der kun i en Følelse eller i en Stemning kan være tilstede i Gaven, ikke væsentlig, ikke gjennemtrænge hele Gavens Indhold indtil det Mindste ved den, ikke være heel tilstede i den hele Gave, end mindre heel i den mindste Deel af den. Syntes det Dig derfor end engang, m. T., at idet Tanken vandrede ud fra det fædrene Hjem, forvildede sig ud i Verden for at hæve sig til Forestillingen om ham, den almægtige Gud, Himlens og Jordens Skaber som Alles fælleds Fader, at Du dog gik tabt af Noget, af den Forkjerlighed nemlig, der blev Dig til Deel i det fædrene Huus, fordi Du kun var Barnet og han Din jordiske Fader, kun Din Fader, saa ville vi ikke negte, at det kunde synes Dig saa, at Lignelsen dog ikke passede ganske. Men naar Du da kom til ham Din jordiske Fader, glad over al Maade, fordi Du havde vundet den ganske Verden, og Du vel fandt ham glad; thi hvorledes skulde han ikke glæde sig med den Glæde, især med den Glæde, der var ham kjærere end Alt, men dog, netop fordi han elskede Dig, kun glad som paa det Uvisse, at ikke hvad Du vandt skulde blive til Fordærvelse for Dig; og Du derimod glad, fordi Du havde vundet den ganske Verden, kom til ham Din himmelske Fader, og han ganske deeltog med Dig i Din Glæde, fordi netop det, at Du glædede Dig med ham, var en usvigelig Betyggelse for, at hvad Du vandt maatte tjene Dig til Gode - eller naar Du sørgmodig og grædende kom til ham Din jordiske Fader, og Du vel fandt ham grædende; thi hvorledes skulde han ikke græde med den Grædende, især 159 med den Grædende, han elskede høiere end Alt, men Du dog Ikke ret kunde gjøre Dig forstaaelig for ham, saa han mere sørgede, fordi Du sørgede, end sørgede over det, hvorover Du sørgede; og Du derimod sørgmodig, i Din Sjæls Bekymring kom til ham Din himmelske Fader, der er den Eneste, der har Øre til at høre hvad der tales i Løndom, og Faderlighed til ret at forstaae det - eller naar Du bekymret og nedbøiet kom til ham Din jordiske Fader og fandt ham svag, vaklende, uden Trøst for Dig, og kun Din Smerte forøget ved hans Sorg, og Du derimod sønderknuset og tilintetgjort kom til ham Din himmelske Fader og fandt ham stærk, og stærkere jo svagere Du var, villig til at hjælpe og altid villigere jo større Nøden var. Min Tilhører! da passer Lignelsen heller ikke ganske. Da haver Du fornummet, at det er ikke fordi Du har en Fader, eller fordi Menneskene have Fædre, at det ikke er derfor, at Gud kaldes Fader i Himlene, men at det er som Apostelen siger, efter ham at al Faderlighed kaldes i Himlen og paa Jorden; saa om Du end havde havt den kjærligste Fader, der var given blandt Mennesker, saa var dog ogsaa han, trods sin bedste Villie, kun en Stedfader, en Skygge, en Afglands, en Lignelse, et Billede, en mørk Tale om den Faderlighed, af hvilken al Faderlighed kaldes i Himlene og paa Jorden. O, min Tilhører! har Du fattet denne Salighed, eller rettere har min Tale mindet Dig om, hvad Du eier bedre og inderligere og fuldere og saligere, end at jeg kan beskrive det; eller rettere har min Tale Intet forstyrret Dig af hvad Du eiede; thi hvad er dog saligere end denne Tanke, som ingen Lykke, ingen Begunstigelse, ingen Bekymring, ingen Krænkelser, ingen Anfægtelse, ikke det Nærværende, ikke det Tilkommende kan fravriste et Menneske, men kun tjene til at bestyrke og bekræfte.

Det Første, sige Menneskene, er dog det Skjønneste, og Hjertet hænger derved: ved det første Menneske, der hilste ham i den Stund, da han taltes blandt de Levende; den første Himmel, der hvælvende sig over det Sted, paa hvilket han fødtes, det første Sprog, som kaldtes Moderens, det første Folk, som kaldtes det fædrene, den første Lærdom, der udvidede hans Sjæl, de første Jevnaldrende, der forstode ham, den første

Tanke, der begeistrede, den første Kjerlighed, der 160 gjorde ham lykkelig - salig den Mand, der i Sandhed kunde sige: Gud i Himlene var min første Kjerlighed; salig den Mand, hvis Liv var en velsignet Bekræftelse af denne Kjerlighed, salig den Mand, der om han end greb fejl i Livet og tog det Udvortes istedenfor det Indvortes, om hans Sjæl end paa mange Maader blev hildet i Verden, dog atter fornyedes i det indvortes Menneske, ved at vende tilbage til sin Gud, bekræftet i det indvortes Menneske.

Sygdommen til Døden

162

Sygdommen til Døden udkom 30.7.1849, kostede 1 rigsdaler og omfatter [VIII] +136 sider. I modstående titelblad (1. linie 86 mm bred), II motto, III-IV Forord, V-VI Indhold, VII titel, VIII blank, 1-136 tekst med deltitler s. 5 og 75.

163

164

Herr! gieb uns blöde Augen
für Dinge, die nichts taugen,
und Augen voller Klarheit
in alle deine Wahrheit

165

Forord

Mange vil maaskee denne »Udviklings« Form forekomme besynderlig; den vil synes dem for streng til at kunne være opbyggelig, og for opbyggelig til at kunne være streng videnskabelig. Hvad dette Sidste angaaer, da har jeg derom ingen Mening. Hvad det Første derimod angaaer, da er dette ikke min Mening om den, og var det Tilfældet, at den var for streng til at være opbyggelig, saa er det efter mit Begreb en Feil. Eet er det jo, om den ikke kan være opbyggelig for Enhver, fordi ikke Enhver har Forudsætninger til at følge den; et Andet, at den har det Opbyggeliges Charakter. Christeligt bør nemlig Alt, Alt tjene til Opbyggelse. Den Art Videnskabelighed, som ikke tilsidst er opbyggelig, er netop derved uchristelig Alt Christeligt maa i Fremstillingen have Lighed med en Læges Foredrag ved Sygesengen, om end kun den Lægekyndige forstaaer det, bor dog aldrig glemmes, at det er ved Sygesengen. Dette det Christeliges Forhold til Livet (i Modsætning til en videnskabelig Fjernhed fra Livet), eller denne det Christeliges ethiske Side er just det Opbyggelige, og den Art Fremstilling, hvor streng den end forresten kan være, aldeles forskjellig, kvalitativ forskjellig fra den Art Videnskabelighed, der er »ligegyldig«, hvis ophøjede Heroisme christelig er saa langt fra at være Heroisme, at den christelig er en Art umenneskelig Nysgjerrighed. Det er christelig Heroisme, og sandeligen den sees maaskee sjelden nok, at vove ganske at blive sig selv, et enkelt Menneske, dette bestemte enkelte Menneske, ene lige over for Gud, ene i denne uhyre Anstrengelse og dette uhyre Ansvar, men det er ikke christelig Heroisme, at narres med det rene Menneske, eller lege Forundringsleg med Verdenshistorien. Al christelig Erkjenden, hvor streng dens Form end forovrigt er, bør være bekymret; men denne Bekymring er just det Opbyggelige Bekymringen er Forholdet til Livet, til Personlighedens Virkelighed og saaledes, christelig, Alvoren; den ligegyldige Videns Ophøiethed er, christelig, langt fra at være mere Alvor, den er, christelig, Spøg og Forfængelighed Men Alvoren er igjen det Opbyggelige.

Dette lille Skrift er derfor i een Forstand saaledes beskaffent, at en Seminarist kunde skrive det; i en anden Forstand dog maaskee saaledes, at ikke enhver Professor kunde skrive det.

Men at Afhandlingens Indklædning er den den er, er idetmindste vel betænkt, og dog vistnok ogsaa psykologisk rigtigt. Der gives en høitideligere Stiil, som er saa høitidelig, at den ikke er meget betegnende, og som, da man er kun altfor vant til den, let bliver Intet sigende.

Forovngt kun een Bemærkning, vistnok en Overflodighed, men som jeg dog vil forskylde jeg vil een Gang for alle gjøre opmærksom paa, at Fortvivlelse i hele dette Skrift, hvad Titelen jo siger, opfattes som Sygdommen, ikke som Helbredelsesmidlet. Saaledes dialektisk er nemlig Fortvivlelse Saaledes er jo ogsaa i christelig Terminologi Døden Udtrykket for den største aandelige Elendighed, og Helbredelsen dog just at døe, at afdøe

Indhold

Indgang. 1ste Afsnit. Sygdommen til Døden er Fortvivlelse.

A.

- At Fortvivlelse er Sygdommen til Døden.
- A. Fortvivlelse er en Sygdom i Aanden, i Selvet, og kan saaledes være et Tredobbelt: fortvivlet ikke at være sig bevidst at have et Selv; fortvivlet ikke at ville være sig selv; fortvivlet at ville være sig selv 173
- B. Fortvivlelses Mulighed og Virkelighed 174
- C. Fortvivlelse er: »Sygdommen til Døden« 177

B.

- Denne Sygdoms (Fortvivlelsens) Almindelighed .. 181

C.

- Denne Sygdoms (Fortvivlelsens) Skikkelser ... 187
- A. Fortvivlelse betragtet saaledes, at der ikke reflecteres paa, om den er bevidst, eller ikke, saa der altsaa blot reflecteres paa Synthesens Momenter 187
- a) Fortvivlelse seet under Bestemmelsen Endelighed - Uendelighed 187
- [x]) *Uendelighedens Fortvivlelse er at mangle Endelighed* 188
- [x]) *Endelighedens Fortvivlelse er at mangle Uendelighed* 190
- b) Fortvivlelse seet under Bestemmelsen Mulighed - Nødvendighed 192
- [x]) *Mulighedens Fortvivlelse er at mangle Nødvendighed* 192
- [x]) *Nødvendighedens Fortvivlelse er at mangle Mulighed* 194
- B. Fortvivlelse seet under Bestemmelsen: Bevidsthed .. 198
- a) Den Fortvivlelse, som er uvidende om, at den er Fortvivlelse, 168
- eller den fortvivlede Uvidenhed om at have et Selv og et evigt
- Selv 199
- b) Den Fortvivlelse, som er sig bevidst at være Fortvivlelse, som altsaa er sig bevidst at have et Selv, hvori der dog er noget Evigt, og nu enten fortvivlet ikke vil være sig selv, eller fortvivlet vil

- være sig selv 203
- [x]) *Fortvivlet ikke at ville være sig selv, Svaghedens Fortvivlelse ...* 205
- 1) Fortvivlelse over det Jordiske eller over noget Jordisk ... 206
- 2) Fortvivlelse om det Evige eller over sig selv 215
- [x]) *Fortvivlet at ville være sig selv, Trods* 221

2det Afsnit Fortvivlelse er Synden

• A.

- Fortvivlelse er Synden 231
- Kapitel 1. Gradationerne i Bevidstheden om Selvet
- (Bestemmelsen: for Gud) 232
- *Tillæg. At Definitionen paa Synd har Forargelsens Mulighed i sig; en almindelig Bemærkning om Forargelse* 236
- Kapitel 2. Den socratiske Definition af Synd 240
- Kapitel 3. At Synden ikke er en Negation, men en Position . 248
- *Tillæg til A. Men bliver saa ikke i en vis Forstand Synd en stor Sjeldenhed?*
- (*Moralen*) 252

• B.

- Syndens Fortsættelse 256
- A. Den Synd at fortvivle over sin Synd 259
- B. Den Synd at fortvivle om Syndernes Forladelse
- (Forargelse) 263
- C. Den Synd at opgive Christendommen *modo ponendo*, at
- erklære den for Usandhed 273

Indgang

»Denne Sygdom er ikke til Døden« (Joh. XI, 4). Og dog døde jo Lazarus; da Disciplene misforstode, hvad Christus senere tilføiede »Lazarus, vor Ven er sovet ind; men jeg gaaer hen for at opvække ham af Søvn« (XI, 11), sagde Han dem reent ud »Lazarus er død« (XI, 14). Altsaa Lazarus er død, og dog var denne Sygdom ikke til Døden; han var død, og dog er denne Sygdom ikke til Døden. Vi vide nu vel, at Christus tænkte paa det Under, der skulde lade de Medievende, »forsaavidt de kunde troe, see Guds Herlighed« (XI, 40), det Under, ved hvilket Han opvakte Lazarus fra de Døde, saa »denne Sygdom« ikke blot ikke var til Døden, men som Christus forudsagde »til Guds Ære, at Guds Søn skal æres ved den« (XI, 4): o, men selv om Christus ikke havde opvakt Lazarus, gjælder det dog ikke ligefuldt, at denne Sygdom, Døden selv, ikke er til Døden? Idet Christus træder hen til Graven og med høj Røst raaber »Lazarus, kom hid ud« (XI, 43), er det jo vist nok, at »denne« Sygdom ikke er til Døden. Men hvis Christus end ikke havde sagt dette - blot det, at

Han, der er »Opstandelsen og Livet« (XI, 25), træder hen til Graven, betyder dette ikke, at denne Sygdom ikke er til Døden: det, at Christus er til, betyder det ikke, at denne Sygdom ikke er til Døden! Og hvad havde det hjulpet Lazarus at være opvakt fra de Døde, naar det jo dog tilsidst maa ende med, at han dør - hvad havde det hjulpet Lazarus, hvis Han ikke var, Han der er Opstandelsen og Livet for hver Den, som troer paa Ham! Nei, ikke fordi Lazarus blev opvakt fra de Døde, ikke derfor kan man sige, at denne Sygdom ikke er til Døden; men fordi Han er til, derfor er denne Sygdom ikke til Døden. Thi menneskelig talt er Døden det Sidste af Alt, og menneskelig talt er der kun Haab saalænge der er Liv. Men christelig forstaaet er Døden ingenlunde det Sidste af Alt, ogsaa den kun en lille Begivenhed indenfor hvad der er Alt, et evigt Liv; og christelig forstaaet er der i Døden uendelig meget mere Haab end der blot menneskelig talt er naar der ikke blot er Liv, men dette Liv i fuldeste Sundhed og Kraft

Altsaa christelig forstaaet er end ikke Døden »Sygdommen til 170 Døden«, end mindre da Alt, hvad der hedder jordisk og timelig Lidelse, Nød, Sygdom, Elendighed, Trængsel, Gjenvordigheder, Piinsler, Sjelslidelser, Sorg, Græmmelse. Og var Sligt end saa tungt og piinagtigt, at vi Mennesker eller dog den Lidende siger »dette er værre end Døden« - alt Sligt, hvad der, forsaavidt det ikke er Sygdom, kan sammenlignes med en Sygdom, er dog, christelig forstaaet, ikke Sygdommen til Døden.

Saa høimodigt har Christendommen lært den Christne at tænke om alt Jordisk og Verdsligt, Døden iberegnet Det er næsten som maatte den Christne hovmode sig ved denne stolte Opløftelse over Alt, hvad ellers Mennesket kalder Ulykke, over hvad ellers Mennesket kalder det største Onde. Men saa har Christendommen igjen opdaget en Elendighed, hvilken Mennesket som saadan ikke veed er til; denne Elendighed er Sygdommen til Døden. Hvad det naturlige Menneske opregner som det Gyselige - naar han saa har opregnet Alt og Intet mere veed at nævne: dette er for den Christne som en Spøg. Saaledes er Forholdet mellem det naturlige Menneske og den Christne; det er som Forholdet mellem et Barn og en Mand: hvad Barnet gyser for, det anseer Manden for Intet at være. Barnet veed ikke, hvad det Forfærdelige er; det veed Manden, og for dette gyser han. Barnets Ufuldkommenhed er først den, ikke at kjende det Forfærdelige; og da igjen, hvad heri ligger, den, at gyse for Det, som ikke er forfærdeligt Og saaledes ogsaa med det naturlige Menneske, han er uvidende om hvad i Sandhed det Forfærdelige er, dog er han derved ikke fritagen fra at gyse, nei, han gyser for Det, som ikke er det Forfærdelige. Det er ligesom med Hedningens Guds-Forhold: han kjender ikke den sande Gud, men ikke nok dermed, han dyrker en Afgud som Gud

Kun den Christne veed, hvad der forstaaes ved Sygdommen til Døden. Han fik som Christen et Mod, hvilket det naturlige Menneske ikke kjender - dette Mod fik han ved at lære Frygt for det end Forfærdeligere. Paa den Maade faaer et Menneske altid Mod; naar man frygter en større Fare, har et Menneske altid Mod til at gaae i en mindre; naar man uendeligt frygter een Fare, er det som vare de andre slet ikke til. Men det Forfærdelige den Christne lærte at kjende er »Sygdommen til Døden«.

171

Første Afsnit

Sygdommen til Døden er Fortvivlelse

172

173

A. At Fortvivlelse er Sygdommen til Døden

A. Fortvivlelse er en Sygdom i Aanden, i Selvet, og kan saaledes være et Tredobbelt: fortvivlet ikke at være sig bevidst at have et Selv (uegentlig Fortvivlelse); fortvivlet ikke at ville være sig selv; fortvivlet at ville være sig selv

Mennesket er Aand Men hvad er Aand? Aand er Selvet Men hvad er Selvet? Selvet er et Forhold, der forholder sig til sig selv, eller er det i Forholdet, at Forholdet forholder sig til sig selv; Selvet er ikke Forholdet, men at Forholdet forholder sig til sig selv. Mennesket er en Synthese af Uendelighed og Endelighed, af det Timelige og det Evige, af Frihed og Nødvendighed, kort en Synthese. En Synthese er et Forhold mellem To. Saaledes betragtet er Mennesket endnu intet Selv.

I Forholdet mellem To er Forholdet det Tredie som negativ Eenhed, og de To forholde sig til Forholdet, og i Forholdet til Forholdet; saaledes er under Bestemmelsen Sjæl Forholdet mellem Sjæl og Legeme et Forhold Forholder derimod Forholdet sig til sig selv, saa er dette Forhold det positive Tredie, og dette er Selvet.

Et saadant Forhold, der forholder sig til sig selv, et Selv, maa enten have sat sig selv, eller være sat ved et Andet.

Er Forholdet, der forholder sig til sig selv, sat ved et Andet, saa er Forholdet vistnok det Tredie, men dette Forhold, det Tredie, er saa dog igjen et Forhold, forholder sig til hvad der har sat hele Forholdet

Et saadant deriveret, sat Forhold er Menneskets Selv, et Forhold, der forholder sig til sig selv, og i at forholde sig til sig selv forholder sig til et Andet Deraf kommer det, at der kan blive to Former for egentlig Fortvivlelse. Havde Menneskets Selv sat sig selv, saa kunde der kun være Tale om een Form, den ikke at ville være sig selv, at ville af med sig selv, men der kunde ikke være Tale om, fortvivlet at ville være sig selv. Denne Formel er nemlig Udtrykket for hele Forholdets (Selvets) Afhængighed, Udtrykket for, at Selvet ikke ved sig selv kan komme til eller være i Ligevægt og Ro, men kun ved i at forholde sig til sig selv at forholde sig til Det, som har sat hele Forholdet. Ja, det er saa langt fra, at denne anden Form af Fortvivlelse 174 (fortvivlet at ville være sig selv) blot betegner en egen Art af Fortvivlelse, at tværtimod al Fortvivlelse tilsidst kan opløses i og tilbageføres paa den. Dersom en Fortvivlende er, som han mener det, opmærksom paa sin Fortvivlelse, ikke taler meningsløst om den, som om Noget, der hænder ham (omtrent som naar Den, der lider af Svimmel, ved et nerveust Bedrag taler om en Tyngde paa Hovedet, eller om at det er som faldt der Noget ned paa ham o. s. v., hvilken Tyngde, og hvilket Tryk dog ikke er noget Udvortes, men en omvendt Reflexion af det Indvortes) - og nu af al Magt ved sig selv og ene ved sig selv vil hæve Fortvivlelsen: saa er han endnu i Fortvivlelsen, arbejder sig med al sin formeentlige Arbeiden kun desto dybere i en dybere Fortvivlelse. Fortvivlelsens Misforhold er ikke et simpelt Misforhold, men et Misforhold i et Forhold, der forholder sig til sig selv, og er sat af et Andet, saa Misforholdet i hiint for sig værende Forhold tillige reflekterer sig uendeligt i Forholdet til den Magt, som satte det

Dette er nemlig Formelen, som beskriver Selvets Tilstand, naar Fortvivlelsen ganske er udryddet: i at forholde sig til sig selv, og i at ville være sig selv grunder Selvet gjenemsigtigt i den Magt, som satte det

B. Fortvivlelses Mulighed og Virkelighed

Er Fortvivlelse et Fortrin eller en Mangel? Reent dialektisk er den begge Dele. Hvis man vilde fastholde den abstrakte Tanke Fortvivlelse, uden at tænke nogen Fortvivlet, saa maatte man sige: den er et uhyre Fortrin. Muligheden af denne Sygdom er Menneskets Fortrin for Dyret, og dette Fortrin udmærker ham ganske anderledes end den opreiste Gang, thi det tyder paa den uendelige Opreisthed eller Ophøiethed, at han er Aand. Muligheden af denne Sygdom er Menneskets Fortrin for Dyret; at være opmærksom paa denne Sygdom er den Christnes Fortrin for det naturlige Menneske; at være helbredet fra denne Sygdom den Christnes Salighed.

Altsaa det er et uendeligt Fortrin at kunne fortvivle; og dog er det ikke blot den største Ulykke og Elendighed at være det, nei det er Fortabelse. Saaledes er Forholdet mellem Mulighed og Virkelighed ellers ikke; er det et Fortrin at kunne være Det og Det, saa er det et 175 endnu større Fortrin at være det, det vil sige, det at være forholder sig som en Stigen til det at kunne være. Hvad Fortvivlelse derimod angaaer, saa forholder det at være sig selv som et Fald til det at kunne være; saa uendeligt som Mulighedens Fortrin er, saa dybt er Faldet. Det der altsaa i Forhold til Fortvivlelse er det Stigende er ikke at være det. Dog er atter denne Bestemmelse tvetydig. Det er ikke med det ikke at være fortvivlet som med det ikke at være halt, blind o. d.. Dersom det ikke at være fortvivlet hverken betyder mere eller mindre end det ikke at være det, saa er det netop at være det. Det ikke at være fortvivlet maa betyde den tilintetgjorte Mulighed af at kunne være det; hvis det skal være sandt, at et Menneske ikke er fortvivlet, maa han i ethvert Øieblik tilintetgjøre Muligheden. Saaledes er Forholdet mellem Mulighed og Virkelighed ellers ikke. Thi vel sige Tænkerne, at Virkelighed er den tilintetgjorte Mulighed, men det er ikke ganske sandt, den er den udfyldte, den virksomme Mulighed. Her derimod er Virkeligheden (ikke at være fortvivlet), som derfor ogsaa er en Negtelse, den afmægtige, tilintetgjorte Mulighed; ellers er Virkelighed i Forhold til Mulighed en Bekræftelse,

her en Benegtelse.

Fortvivlelse er Misforholdet i en Syntheses Forhold, som forholder sig til sig selv. Men Synthesen er ikke Misforholdet, den er blot Muligheden, eller, i Synthesen ligger Muligheden af Misforholdet. Var Synthesen Misforholdet, saa var Fortvivlelse slet ikke til, saa vilde Fortvivlelse være Noget, der laae i Menneskenaturen som saadan, det er, saa var det ikke Fortvivlelse; den vilde være Noget, der hændte Mennesket, Noget han leed, som en Sygdom, i hvilken Mennesket falder, eller som Døden, der er Alles Lod. Nei, det at fortvivle ligger i Mennesket selv; men var han ikke Synthese, kunde han slet ikke fortvivle, og var Synthesen ikke oprindeligt fra Guds Haand i det rette Forhold, kunde han heller ikke fortvivle.

Hvorfra kommer saa Fortvivlelsen? Fra Forholdet, hvori Synthesen forholder sig til sig selv, idet Gud, der gjorde Mennesket til Forholdet, ligesom slipper det ud af sin Haand, det er, idet Forholdet forholder sig til sig selv. Og deri, at Forholdet er Aand, er Selvet, den ligger Ansaret, under hvilket al Fortvivlelse er og er hvert Øieblik den er, hvor meget, og hvor sindrigt end skuffende sig selv og Andre, den Fortvivlede taler om sin Fortvivlelse som en Ulykke, ved en Forvexling som i hiint anførte Tilfælde af Svimmelhed, med hvilken 176 Fortvivlelse, om end kvalitativ forskjellig, har meget tilfælles, da den under Bestemmelsen Sjæl er hvad Fortvivlelse er under Bestemmelsen Aand, og svanger paa Analogier til Fortvivlelse.

Naar saa Misforholdet, Fortvivlelsen, er indtraadt, følger det saa af sig selv, at det vedbliver? Nei, det følger ikke af sig selv; hvis Misforholdet vedbliver, følger det ikke af Misforholdet, men af Forholdet, som forholder sig til sig selv. Dette vil sige, for hver Gang Misforholdet ytrer sig, og i ethvert Øieblik det er til, maa der gaaes tilbage til Forholdet See, man taler om, at et Menneske paadrager sig en Sygdom, f. Ex. ved Uforsigtighed Saa indtræder da Sygdommen, og fra det Øieblik gjør den sig gjældende og er nu en Virkelighed, hvis Oprindelse bliver mere og mere forbigangen. Det vilde være baade grusomt og umenneskeligt, om man i eet væk vilde vedblive at sige »i dette Øieblik paadrager Du, den Syge, Dig denne Sygdom«, det er, om man i ethvert Øieblik vilde opløse Sygdommens Virkelighed i dens Mulighed Det er sandt, at han paadrog sig Sygdommen, men det gjorde han kun een Gang, Sygdommens Vedbliven er en simpel Affølge af, at han een Gang paadrog sig den, dens Fremgang ikke i ethvert Øieblik at henføre til ham som Aarsag; han paadrog sig den, men man kan ikke sige, han paadrager sig den. Anderledes med det at fortvivle; ethvert Fortvivlelsens virkelige Øieblik er at tilbageføre til Mulighed, hvert Øieblik han er fortvivlet, paadrager han sig det; det er bestandigt den nærværende Tid, der vorder intet i Forhold til Virkeligheden tilbagelagt Forbigangent; i ethvert Fortvivlelsens virkelige Øieblik bærer den Fortvivlede alt det Foregaaende i Muligheden som et Nærværende. Dette kommer deraf, at at fortvivle er en Bestemmelse af Aand, forholder sig til det Evige i Mennesket Men det Evige kan han ikke blive af med, nei, i al Evighed ikke; han kan ikke een Gang for alle kaste det fra sig, Intet er umuligere; han maa i ethvert Øieblik, hvor han ikke har det, have kastet eller kaste det fra sig - men det kommer igjen, det er, hvert Øieblik han er fortvivlet, paadrager han sig det at fortvivle. Thi Fortvivlelsen følger ikke af Misforholdet, men af Forholdet, som forholder sig til sig selv. Og Forholdet til sig selv kan et Menneske ikke blive af med, saa lidet som med sit Selv, hvad da forøvrigt er Eet og det Samme, da jo Selvet er Forholdet til sig selv.

177

C. Fortvivlelse er: »Sygdommen til Døden«

Dette Begreb Sygdommen til Døden maa dog tages paa en egen Maade. Ligeftrem betyder det en Sygdom, hvis Ende, hvis Udgang er Døden. Saaledes taler man om en dødelig Sygdom eenstydigt med en Sygdom til Døden. I den Forstand kan Fortvivlelse ikke kaldes Sygdommen til Døden. Men christeligt forstaaet er Døden selv en Gjennemgang til Livet. Forsaavidt er, christelig, ingen jordisk, legemlig Sygdom til Døden. Thi vistnok er Døden det sidste af Sygdommen, men Døden er ikke det Sidste. Skal der i strængeste Forstand være Tale om en Sygdom til Døden, maa det være en, hvor det Sidste er Døden, og hvor Døden er det Sidste. Og dette er just Fortvivlelse.

Dog er Fortvivlelse i en anden Forstand endnu bestemtere Sygdommen til Døden. Det er nemlig saa langt som muligt fra, at man, ligeftrem forstaaet, dør af denne Sygdom, eller at denne Sygdom ender med den legemlige Død Tværtimod, Fortvivlelsens Qval er netop ikke at kunne døe. Den har saaledes mere tilfælles med den Dødsbygtes Tilstand, naar han ligger og trækkes med Døden og ikke kan døe. Saaledes er det at være syg t i l Døden det ikke at kunne døe, dog ikke som var der Haab om Livet, nei Haabløsheden er, at selv det sidste Haab, Døden, ikke er. Naar Døden er den største Fare, haaber man paa Livet; men naar man lærer den end forfærdeligere Fare at kjende, haaber man paa Døden, Naar saa Faren er saa stor, at Døden er blevet Haabet, saa er Fortvivlelse den Haabløshed end ikke at kunne døe.

I denne sidste Betydning er da Fortvivlelse Sygdommen til Døden, denne kvalfulde Modsigelse, denne Sygdom i Selvet, evig at døe, at døe og dog ikke at døe, at døe Døden. Thi at døe betyder at det er forbi, men at døe Døden betyder at opleve det at døe; og lader dette sig eet eneste Øieblik opleve, saa er det dermed for evig at opleve det. Skulde et Menneske døe af Fortvivlelse, som man dør af en Sygdom, saa maatte det Evige i ham, Selvet, kunne døe i samme Forstand som Legemet dør af Sygdommen. Men dette er en Umulighed; Fortvivlelsens Døen omsætter sig bestandigt i en Leven. Den Fortvivlede kan ikke døe; »saa lidet som Dolken kan dræbe Tanker«, saa lidet kan Fortvivlelsen fortære det Evige, Selvet, der ligger til Grund for Fortvivlelsen, hvis Orm ikke dør, og hvis Ild ikke udslukkes. Dog er Fortvivlelse just en Selvfortærelse, men en afmægtig 178 Selvfortærelse, der ikke formaaer hvad den selv vil. Men hvad den selv vil er at fortære sig selv, hvilket den ikke formaaer, og denne Afmagt er en ny Form af Selvfortærelse, i hvilken dog Fortvivlelsen atter ikke formaaer hvad den vil, at fortære sig selv, det er en Potentsation eller Loven for Potentsarionen. Dette er det Hidsende, eller det er den kolde Brand i Fortvivlelsen, dette Nagende, hvis Bevægelse er bestandigt ind efter, dybere og dybere i afmægtig Selvfortærelse. Det er saa langt fra at det er nogen Trøst for den Fortvivlede, at Fortvivlelsen ikke fortærer ham, det er lige det Modsatte, denne Trøst er just Qvalen, er just hvad der holder Naget ilive og Liv i Naget; thi just derover - ikke fortvivlede - men fortvivler han; at han ikke kan fortære sig selv, ikke kan blive af med sig selv, ikke kan blive til Intet. Dette er den potentserede Formel for Fortvivlelsen, Feberens Stigen i denne Selvets Sygdom.

En Fortvivlende fortvivler over Noget. Saaledes seer det et Øieblik ud, men det er kun et Øieblik; i samme Øieblik viser den sande Fortvivlelse sig eller Fortvivlelsen sig i sin Sandhed. Idet han fortvivlede over Noget, fortvivlede han egentlig over sig selv, og vil nu af med sig selv. Naar saaledes den Herskesyge, hvis Løsen er »enten Cæsar eller slet Intet«, ikke bliver Cæsar, saa fortvivler han derover. Men dette betyder noget Andet: at han, just fordi han ikke blev Cæsar, nu ikke kan udholde at være sig selv. Han fortvivler altsaa egentligen ikke over, at han ikke blev Cæsar, men over sig selv at han ikke blev Cæsar. Dette Selv, der, hvis det var blevet Cæsar, havde været ham al hans Lyst, i en anden Forstand forøvrigt lige saa fortvivlet, dette Selv er ham nu det Utaaleligste af Alt. Det er i dybere Forstand ikke det, der er ham det Utaalelige, at han ikke blev Cæsar, men dette Selv, som ikke blev Cæsar, er ham det Utaalelige, eller endnu rigtigere, det der er ham det Utaalelige, er, at han ikke kan blive af med sig selv. Naar han var blevet Cæsar, saa var han fortvivlet blevet af med sig selv; men nu blev han ikke Cæsar, og kan fortvivlet ikke blive af med sig selv. Væsentligen er han lige fortvivlet, thi han har ikke sit Selv, han er ikke sig selv. Ved at være blevet Cæsar var han dog ikke blevet sig selv, men af med sig selv; og ved ikke at blive Cæsar fortvivler han over ikke at kunne blive af med sig selv. Det er derfor en overfladisk Betragtning (der da formodentligen aldrig har seet en Fortvivlet, end ikke sig selv), naar man om en Fortvivlet siger, som var dette hans Straf: han fortærer sig selv. Thi netop det er det han 179 fortvivlet, og netop det er det, han til sin Qval ikke kan, da der ved Fortvivlelsen er gaaet Ild i Noget, som ikke kan brænde, eller ikke forbrænde, i Selvet

At fortvivle over Noget er altsaa endnu ikke egentlig Fortvivlelse. Det er Begyndelsen, eller det er, som naar Lægen siger om en Sygdom, den har endnu ikke erklæret sig. Det Næste er den erklærede Fortvivlelse, at fortvivle over sig selv. En ung Pige fortvivler af Elskov, altsaa hun fortvivler over Tabet af den Elskede, at han døde, eller at han blev hende utro. Dette er ingen erklæret Fortvivlelse, nei, hun fortvivler over sig selv. Dette hendes Selv, som hun, hvis det var blevet »hans« Elskede, paa den livsaligste Maade var blevet af med, eller havde tabt, dette Selv er hende nu en Plage, naar det skal være et Selv uden »ham«; dette Selv, der var blevet hende, forøvrigt i en anden Forstand ligesaa fortvivlet, hendes Rigdom, er nu blevet hende en modbydelig Tomhed, da »han« er død, eller det er blevet hende en Afsky, da det minder hende om, at hun er bedragen. Forsøg det nu, siig til en saadan Pige: Du fortærer Dig selv, og Du skal høre hun svarer: »o, nei Qvalen er just, at jeg ikke kan det.«

At fortvivle over sig, fortvivlet at ville af med sig selv, er Formelen for al Fortvivlelse, saa derfor den anden Form for Fortvivlelse, fortvivlet at ville være sig selv, kan føres tilbage til den første, fortvivlet ikke at ville være sig selv, ligesom vi i det Foregaaende opløste den Form fortvivlet ikke at ville være sig selv i den fortvivlet at ville være sig selv (cfr. A.). En Fortvivlende vil fortvivlet være sig selv. Men naar han fortvivlet vil være sig selv, saa vil han jo ikke af med sig selv. Ja, saa synes det; men naar man seer nærmere til, seer man dog, at Modsigelsen er den samme. Det Selv, han fortvivlet vil være, er et Selv han ikke er (thi at ville være det Selv, han i Sandhed er, er jo lige det Modsatte af Fortvivlelse), han vil nemlig løsrive sit Selv fra den Magt, som satte det. Men dette formaaer han trods al Fortvivlen ikke; trods al Fortvivlelsens Anstrængelse er hiin Magt den stærkere, og tvinger ham til at være det Selv, han ikke vil være. Men saaledes vil han jo dog af med sig selv, af med det Selv, han er, for at være det Selv, han selv har hittet paa. At være Selv, som han vil det, det vilde, om end i en anden Forstand lige saa fortvivlet, være ham al hans Lyst; men at tvinges til at være Selv, som han ikke vil være det, det er hans Qval, den er, at han ikke kan blive af med sig selv.

Socrates beviste Sjælens Udødelighed af, at Sjælens Sygdom 180 (Synden) ikke fortærer denne, som Legemets Sygdom fortærer Legemet Saaledes kan man ogsaa bevise det Evige i et Menneske deraf, at Fortvivlelsen ikke kan fortære hans Selv, at dette just er Modsigelsens Qval i Fortvivlelsen. Var der intet Evigt i et Menneske, saa kunde han slet ikke fortvivle, men kunde Fortvivlelsen fortære hans Selv, saa var der alligevel ingen Fortvivlelse til.

Saaledes er Fortvivlelse, denne Sygdom i Selvet, Sygdommen til Døden. Den Fortvivlede er dødssyg. Det

er i en ganske anden Forstand end det gjælder om nogen Sygdom, de ædleste Dele, Sygdommen har angrebet; og dog kan han ikke døe. Døden er ikke Sygdommens Sidste, men Døden er i eet væk det Sidste. At frelses fra denne Sygdom ved Døden er en Umulighed, thi Sygdommen og dens Qval - og Døden er just ikke at kunne døe.

Denne er Tilstanden i Fortvivlelse. Om det end nok saa meget undgaaer den Fortvivlede, om det end nok saa meget (hvilket da især maa gjælde om den Art Fortvivlelse, der er Uvidenhed om at være Fortvivlelse) lykkes den Fortvivlede ganske at have tabt sig Selv, og tabt det saaledes, at det ikke mærkes i mindste Maade: Evigheden vil saa dog gjøre det aabenbart, at hans Tilstand var Fortvivlelse, og fornagle ham hans Selv, saa Qvalen dog bliver, at han ikke kan blive af med sit Selv, og det bliver aabenbart, at det var en Indbildning med, at det var lykkedes ham. Og saaledes maa Evigheden gjøre, fordi det at have et Selv, at være et Selv, er den største, den uendelige Indrømmelse, der er gjort Mennesket, men tillige Evighedens Fordring paa ham.

181

B. Denne Sygdoms (Fortvivlelsens) Almindelighed

Som vel Lægen maa sige, at der maaskee ikke lever eet eneste Menneske der er ganske sund, saaledes maatte man, hvis man ret kjendte Mennesket, sige, at der ikke lever eet eneste Menneske, uden at han jo dog er lidt fortvivlet, uden at der dog inderst inde boer en Uro, en Ufred, en Disharmoni, en Angest for et ubekjendt Noget, eller for et Noget han end ikke tør stifte Bekjendtskab med, en Angest for en Tilværelsens Mulighed eller en Angest for sig selv, saa han dog, som Lægen taler om at gaae med en Sygdom i Kroppen, gaaer med en Sygdom, gaaer og bærer paa en Aandens Sygdom, der en enkelt Gang glimtviis, ved og med en ham selv uforklarlig Angest, lader sig mærke med, at den er derinde. Og i ethvert Tilfælde har der intet Menneske levet og der lever intet Menneske udenfor Christenheden, uden at han er fortvivlet, og i Christenheden Ingen, forsaavidt han ikke er sand Christen; og forsaavidt han ikke ganske er dette, er han dog noget fortvivlet.

Denne Betragtning vil vistnok synes mange et Paradox, en Overdrivelse, derhos en mørk og forstemmende Anskuelse. Dog er den Intet af alt Dette. Den er ikke mørk, den søger tværtimod at skaffe Lys i hvad man almindeligviis lader staae hen i en vis Dunkelhed; den er ikke forstemmende, tværtimod opløftende, da den betragter ethvert Menneske under Bestemmelsen af den høieste Fordring til ham, at være Aand; den er heller ikke et Paradox, tværtimod en consequent gennemført Grund-Anskuelse, og forsaavidt da heller ingen Overdrivelse.

Den almindelige Betragtning af Fortvivlelse bliver derimod staaende ved Tilsyneladelsen, og er saaledes en overfladisk Betragtning, det er, ingen Betragtning. Den antager, at ethvert Menneske jo bedst maa vide med sig selv, om han er fortvivlet eller ikke. Den der da siger sig selv at være det, han ansees for fortvivlet, men Den der mener sig selv ikke at være det, han ansees heller ikke derfor. Som en Følge heraf bliver Fortvivlelse et sjeldnere Phænomen, istedetfor at den er det ganske Almindelige. Det er ikke det Sjeldne, at En er 182 fortvivlet; nei, det er det Sjeldne, det saare Sjeldne, at En i Sandhed ikke er det.

Men den vulgaire Betragtning forstaaer sig meget daarligt paa Fortvivlelse. Den overseer saaledes blandt Andet ganske (for blot at nævne dette, der dog rigtigt forstaaet bringer Tusinder og Tusinder og Millioner ind under Bestemmelsen Fortvivlelse), den overseer ganske, at det just er en Form af Fortvivlelse det ikke at være det, det ikke at være sig bevidst, at man er det Det gaaer i en langt dybere Forstand den vulgaire Betragtning i Forhold til at opfatte Fortvivlelse, som det stundom gaaer den i Forhold til at bestemme, om et Menneske er syg eller ikke - i en langt dybere Forstand; thi den vulgaire Betragtning forstaaer sig endnu langt mindre paa, hvad Aand er (og uden det kan man heller ikke forstaae sig paa Fortvivlelse) end paa Sygdom og Sundhed. I Almindelighed antager man, at et Menneske, naar han ikke selv siger, at han er syg, er rask, end sige, naar han selv siger, at han er rask. Lægen derimod betragter Sygdommen anderledes. Og hvorfor? Fordi Lægen har en bestemt og udviklet Forestilling om, hvad det er at være sund, og efter denne prøver han et Menneskes Tilstand. Lægen veed, at som der er en Sygdom, der kun er Indbildning, saaledes ogsaa en Sundhed; han anvender derfor i sidste Tilfælde først Midler, for at faae Sygdommen til at blive aabenbar. Overhovedet har Lægen, just fordi han er Læge (den Indsigtsfulde) ikke ubetinget Tiltro til Menneskets eget Udsagn om sit Befindende. Hvis det var Tilfældet, at hvad ethvert Menneske sagde om sit Befindende, om han er sund eller syg, om hvor han lider o. s. v., var ubetinget til at stole paa, saa var det at være Læge en Indbildning. Thi en Læge har ikke blot at foreskrive Lægemedlerne, men først og fremmest at kjende Sygdommen, og altsaa igjen først og fremmest at kjende, om den formeentligen Syge virkelig er syg, eller om den formeentligen Sunde maaskee er virkelig syg. Saaledes

ogsaa med den Sjelekyndiges Forhold til Fortvivlelse. Han veed, hvad Fortvivlelse er, han kjender den og nøies derfor ikke hverken med det Udsagn af et Menneske, at han ikke er fortvivlet, eller, at han er det. Det maa nemlig bemærkes, at i en vis Forstand ere end ikke altid De fortvivlede, der sige sig at være det Man kan jo affectere Fortvivlelse, og man kan tage feil og forvexle Fortvivlelse, som er en Aandens Bestemmelse, med allehaande Fortvistorisk Forstemthed, Sønderrevethed, der atter gaaer over uden at bringe det til Fortvivlelse. Imidlertid anseer 183 rigtignok den Sjelekyndige ogsaa dette for Former af Fortvivlelse; han seer meget godt at det er Affectation - men just denne Affectation er Fortvivlelse; han seer meget godt, at denne Forstemthed o. s. v. ikke har stort at betyde - men just Dette, at den ikke har og ikke faaer stort at betyde, er Fortvivlelse.

Den vulgaire Betragtning overseer fremdeles, at Fortvivlelse, sammenlignet med en Sygdom, er anderledes dialectisk end hvad man ellers kalder Sygdom, fordi den er en Aandens Sygdom. Og dette Dialectiske, rigtigt forstaaet, bringer atter Tusinder ind under Bestemmelsen Fortvivlelse. Dersom nemlig en Læge i et givet Øieblik har forvissat sig om, at Den og Den er sund - og han saa i et senere Øieblik bliver syg: saa kan Lægen have Ret i, at dette Menneske var dengang rask, nu derimod er han syg. Anderledes med Fortvivlelse. Saasnart Fortvivlelse viser sig, saa viser det sig, at Mennesket var fortvivlet. Forsaavidt kan man i intet Øieblik afgjøre Noget om et Menneske, der ikke er frelst ved at have været fortvivlet. Thi naar, dersom Det indtræder, som bringer ham til Fortvivlelse, saa bliver det i samme Øieblik aabenbart, at han hele sit foregaaende Liv igjennem har været fortvivlet. Ingenlunde kan man derimod sige, naar En faaer Feber, at det nu bliver aabenbart, at han har havt Feber hele sit Liv igjennem. Men Fortvivlelse er en Aandens Bestemmelse, forholder sig til det Evige, og har derfor noget af det Evige i sin Dialectik.

Fortvivlelse er ikke blot anderledes dialectisk end en Sygdom, men i Forhold til Fortvivlelse ere alle Kjendetegn dialectiske, og derfor skuffes den overfladiske Betragtning saa let i at bestemme, om Fortvivlelse er tilstede eller ikke. Det ikke at være fortvivlet kan nemlig betyde just at være fortvivlet, og det kan betyde at være frelst fra at være fortvivlet Tryghed og Beroligelse kan betyde at være fortvivlet, just denne Tryghed, denne Beroligelse kan være Fortvivlelsen; og det kan betyde at have overvundet Fortvivlelse og vundet Fred. Det er ikke med det ikke at være fortvivlet, som med det ikke at være syg; thi det ikke at være syg kan dog ikke være det at være syg, men det ikke at være fortvivlet kan just være det at være fortvivlet. Det er ikke med Fortvivlelse som med en Sygdom, at Ildebefindendet er Sygdommen. Ingenlunde. Ildebefindendet er atter dialectisk. Det aldrig at have fornummet dette Ildebefindende, er just at være fortvivlet

Dette vil sige, og har sin Grund i, at som Aand betragtet (og skal 184 man tale om Fortvivlelse maa man betragte Mennesket under Bestemmelsen Aand) er Menneskets Tilstand altid kritisk. Man taler i Forhold til Sygdom om en Crisis, men ikke i Forhold til Sundhed. Og hvorfor ikke? Fordi legemlig Sundhed er en umiddelbar Bestemmelse, som først bliver dialectisk i Sygdommens Tilstand, hvor der saa bliver Tale om Grisen. Men aandelig, eller naar Mennesket betragtes som Aand, er baade Sundhed og Sygdom kritisk; der gives ingen umiddelbar Aandens Sundhed

Saasnart man ikke betragter Mennesket under Bestemmelsen Aand (og hvis ikke, kan man heller ikke tale om Fortvivlelse), men kun som sjelelig-legemlig Synthese, saa er Sundhed en umiddelbar Bestemmelse, og Sjelens eller Legemets Sygdom først den dialectiske Bestemmelse. Men Fortvivlelse er just, at Mennesket ikke er sig bevidst at være bestemt som Aand. Selv hvad der menneskelig talt er det Skjønneste og Elskeligste af Alt, en qvindelig Ungdommelighed, der er idel Fred og Harmoni og Glæde: det er dog Fortvivlelse. Dette er nemlig Lykke, men Lykke er ingen Bestemmelse af Aand, og langt, langt inde, inderst inde i Lykkens skjulteste Forborgenhed, der boer ogsaa Angesten, som er Fortvivlelsen; den vil saa gjerne have Lov til at blive derinde, thi det er Fortvivlelsen dens kjereste, dens meest udsøgte Sted at boe: inderst inde i Lykken. Al Umiddelbarhed er trods sin illusoriske Tryghed og Ro Angest, og derfor ganske consequent mest angst for Intet; man gjør ikke Umiddelbarheden saa angst ved den meest gysende Beskrivelse af det forfærdeligste Noget, som ved et underfundigt, næsten skjødesløst, men dog med Reflexionens sikkert beregnende Sigte henkastet halvt Ord om et Ubestemt, ja man gjør Umiddelbarheden allermeest angst ved paa en listig Maade at paadutte den, at den selv nok veed, hvad det er man taler om. Thi vistnok veed Umiddelbarheden det ikke; men aldrig fanger Reflexionen saa sikkert som naar den danner sin Snare af Intet, og aldrig er Reflexionen saaledes sig selv, som naar den er - Intet. Der skal en eminent Reflexion, eller rettere der skal en stor Tro til for at kunne udholde Intets, det er, den uendelige Reflexion. Altsaa selv det Skjønneste og Elskeligste af Alt, en qvindelig Ungdommelighed er dog Fortvivlelse, er Lykke. Det lykkes vel derfor heller ikke at slippe Livet igjennem paa denne Umiddelbarhed. Og lykkes det denne Lykke at slippe igjennem, ja, det hjælper kun lidet, thi det er Fortvivlelse. Fortvivlelse er nemlig, just fordi den er heelt dialectisk, 185 den Sygdom, om hvilken det gjælder, at det er den største Ulykke aldrig at have havt den - en sand Guds Lykke at faae den, om det end er den allerfarligste Sygdom, naar man ikke vil helbredes fra den. Ellers kan der dog kun være Tale om, at det er en Lykke at blive helbredet fra en Sygdom, Sygdommen selv er Ulykken.

Det er derfor saa langt som muligt fra, at den vulgaire Betragtning har Ret, som antager, at Fortvivlelse er det Sjeldne, den er tværtimod det ganske Almindelige. Det er saa langt som muligt fra, at den vulgaire Betragtning har Ret, som antager, at Enhver, der ikke mener eller føler sig at være fortvivlet, heller ikke er

det, og at kun Den er det, der siger sig at være det. Tværtimod Den, der uden Affectation siger sig at være det, er dog lidt, er et Dialektisk nærmere ved at helbredes end alle De, som ikke ansees for og ikke ansee sig selv for fortvivlede. Men just dette er, hvad vistnok den Sjelekyndige vil give mig Ret i, det Almindelige, at de fleste Mennesker leve uden ret at blive sig bevidste at være bestemte som Aand - og deraf al den saakaldte Tryghed, Tilfredshed med Livet o. s. v., o. s. v., hvad just er Fortvivlelse. De, der derimod sige sig at være fortvivlede, ere ordentligviis enten Dem, der have en saa meget dybere Natur, at de maae blive sig bevidste som Aand, eller Dem, hvem tunge Begivenheder og forfærdelige Afgjørelser have hjulpet hen til at blive sig bevidste som Aand - det er enten Dem eller Dem; thi saare sjelden er vistnok Den, der i Sandhed ikke er fortvivlet.

O, der tales saa meget om menneskelig Nød og Elendighed - jeg søger at forstaae det, har ogsaa kjendt Adskilligt deraf nærvæd; der tales saa meget om at forspilde et Liv: men kun det Menneskes Liv var forspildt, der levede saaledes hen, bedragen af Livets Glæder eller af dets Sorger, at han aldrig evigt afgjørende blev sig bevidst som Aand, som Selv, eller hvad der er det Samme, aldrig blev opmærksom paa, og i dybeste Forstand fik Indtrykket af, at der er en Gud til, og »han«, han Selv, hans Selv til for denne Gud, hvilken Uendelighedens Vinding aldrig naaes uden gennem Fortvivlelse. Ak, og denne Elendighed, at der leve saa Mange saaledes hen, bedragne for den saligste af alle Tanker, denne Elendighed, at man beskjæftiger sig, eller i Forhold til Menneskenes Mængde beskjæftiger dem med alt Andet, bruger dem til at afgive Kræfterne i Livets Skuespil, men aldrig minder dem om denne Salighed, at man sammenholder dem - og bedrager dem, istedetfor at splitte dem ad, at hver Enkelt maa vinde det Høieste, 186 ste, det Eneste, der er værd at leve for, og nok for en Evighed at leve i: mig synes, jeg kunde græde en Evighed over, at denne Elendighed er til! O, og dette er i mine Tanker eet Rædselens Udtryk mere for denne af alle forfærdeligste Sygdom og Elendighed: dens Skjulthed, ikke blot, at Den, der lider af den, kan ønske at skjule den og kan formaae det, at den kan boe i et Menneske saaledes, at Ingen, Ingen opdager den, nei, at den kan være saaledes skjult i et Menneske, at han ikke selv veed af det! O, og naar saa engang Timeglasset er udrundet, Timelighedens Timeglas; naar Verdslighedens Larm er forstummet, og den rastløse eller uvirksomme Travlhed fik en Ende; naar Alt er stille om Dig, som det er i Evigheden - hvad enten Du var Mand eller Kvinde, Riig eller Fattig, Afhængig eller Uafhængig, Lykkelig eller Ulykkelig; hvad enten Du bar Kronens Glands i Højhed, eller i ringe Ubemærkethed kun Dagens Møje og Hede; hvad enten Dit Navn skal mindes saa længe Verden staaer, og altsaa er mindet saa længe den stod, eller Du, uden Navn, som Navnløs løb med i den talløse Mængde; hvad enten den Herlighed som omgav Dig overgik al menneskelig Beskrivelse, eller Dig overgik den strengeste og meest vanærende menneskelige Dom: Evigheden spørger Dig, og hver Enkelt i disse Millioner Millioner, kun om Eet, om Du har levet fortvivlet eller ikke, om saaledes fortvivlet, at Du ikke vidste af at Du var fortvivlet, eller saaledes, at Du skjult bar denne Sygdom i Dit Inderste, som Din nagende Hemmelighed, som en syndig Kjerligheds Frugt under Dit Hjerte, eller saaledes, at Du, en Rædsel for Andre, rasede i Fortvivlelse. Og hvis saa, hvis Du har levet fortvivlet, hvad Du end forresten vandt eller tabte, saa er for Dig Alt tabt, Evigheden vedkjender sig Dig ikke, den kjendte Dig aldrig, eller end forfærdeligere, den kjender Dig som Du er kjendt, den sætter Dig fast ved Dit Selv i Fortvivlelsen!

187

C. Denne Sygdoms (Fortvivlelsens) Skikkelser

Fortvivlelsens Skikkelser maae abstrakt lade sig udfinde ved at reflektere paa de Momenter, hvoraf Selvet, som Synthese, bestaaer. Selvet er dannet af Uendelighed og Endelighed Men denne Synthese er et Forhold, og et Forhold, der, om end deriveret, forholder sig til sig selv, hvilket er Frihed Selvet er Frihed Men Frihed er det Dialektiske i Bestemmelserne Mulighed og Nødvendighed

Hovedsagelig maa dog Fortvivlelse betragtes under Bestemmelsen: Bevidsthed; det om Fortvivlelse er bevidst eller ikke, er det kvalitativ Forskjellige mellem Fortvivlelse og Fortvivlelse. Al Fortvivlelse er vistnok i Begrebet seet bevidst; men deraf følger ikke, at Den, i hvem den er, Den som begrebsrigtigt maa kaldes fortvivlet, er sig det bevidst. Saaledes er Bevidstheden det Afgjørende. Overhovedet er Bevidsthed, d.v.s. Selvbevidsthed, det Afgjørende i Forhold til Selvet. Jo mere Bevidsthed jo mere Selv; jo mere Bevidsthed jo mere Villie, jo mere Villie jo mere Selv. Et Menneske, der slet ingen Villie har, er intet Selv; men jo mere Villie han har, jo mere Selvbevidsthed har han ogsaa.

A. Fortvivlelse betragtet saaledes, at der ikke reflekteres

paa, om den er bevidst eller ikke, saa der altsaa blot reflekteres paa Synthesens Momenter.

a) Fortvivelse seet under Bestemmelsen Endelighed - Uendelighed

Selvet er den bevidste Synthese af Uendelighed og Endelighed, der forholder sig til sig selv, hvis Opgave er at vorde sig selv, hvilket kun lader sig gjøre ved Forholdet til Gud Men at vorde sig selv er at vorde concret. Men at vorde concret er hverken at blive endelig eller at blive uendelig, thi det der skal vorde concret er jo en Synthese. Udviklingen maa altsaa bestaae i uendeligt at komme bort fra sig selv i Uendeliggjørelse af Selvet, og i uendeligt at komme tilbage til sig selv i Endeliggjørelsen. Vorder derimod Selvet ikke sig selv, saa er det 188 fortvivlet, enten det veed af det eller ikke. Dog er et Selv i ethvert Øieblik, det er til, i Vorden, thi Selvet [x][x][x][x] [x][x][x][x][x][x][x][x] er ikke virkeligt til, er blot Det, der skal blive til. Forsaavidt da Selvet ikke vorder sig selv, er det ikke sig selv; men det ikke at være sig selv er just Fortvivelse.

[x]) Uendelighedens Fortvivelse er at mangle Endelighed

At dette er saaledes, ligger i det Dialektiske at Selvet er en Synthese, hvorfor det Ene bestandigt er sit Modsatte. Ingen Form af Fortvivelse kan man bestemme ligefrem (d.v.s. udialektisk), men kun ved at reflektere paa dens Modsatte. Man kan beskrive den Fortvivedes Tilstand i Fortvivelsen ligefrem, som en Digter jo gjør det, ved at give ham Replikken. Men bestemme Fortvivelsen kan man kun ved dens Modsatte; og skal Replikken være digterisk værdifuld, maa den i Udtrykkets Colorit indeholde Reflexen af den dialektiske Modsætning. Altsaa, enhver menneskelig Existents, der formeentligen er blevet eller blot vil være uendelig, ja ethvert Øieblik, i hvilket en menneskelig Existents er blevet eller blot vil være uendelig, er Fortvivelse. Thi Selvet er Synthesen, hvor det Endelige er det Begrændsende, det Uendelige det Udvidende. Uendelighedens Fortvivelse er derfor det Phantastiske, det Grændseløse; thi kun da er Selvet sundt og frit fra Fortvivelse, naar det, just ved at have fortvivlet, sig selv gjennemsigtigt grunder i Gud

Det Phantastiske forholder sig vistnok nærmest til Phantasien; men Phantasien forholder sig igjen til Følelse, Erkjendelse, Villie, saa et Menneske kan have en phantastisk Følelse, Erkjendelse, Villie. Phantasien er overhovedet det Uendeliggjørendes Medium; den er ikke nogen Evne som de andre Evner hvis man vil tale saaledes, er den Evnen *instar omnium*. Hvad Følelse, Erkjendelse, Villie et Menneske har, beroer dog til syvende og sidst paa, hvad Phantasie han har, det vil sige paa, hvorledes Dette reflekterer sig, d.v.s. paa Phantasien. Phantasien er den uendeliggjørende Reflexion, hvorfor den gamle Fichte ganske rigtigt antog, selv i Forhold til Erkjendelsen, at Phantasien er Kategoriernes Oprindelse. Selvet er Reflexion, og Phantasien er Reflexion, er Selvets Gjengivelse, hvilken er Selvets Mulighed. Phantasien er al Reflexions Mulighed; og dette Mediums Intensitet er Muligheden af Selvets Intensitet.

189

Det Phantastiske er overhovedet Det, som fører et Menneske saaledes ud i det Uendelige, at det blot fører ham bort fra sig og derved afholder ham fra at komme tilbage til sig selv.

Naar Følelsen saaledes bliver phantastisk, da forflygtiges Selvet blot mere og mere, det bliver tilsidst en Slags abstrakt Følsomhed, der umenneskeligt ikke tilhører noget Menneske, men umenneskeligt saa at sige følsomt participerer i et eller andet Abstraktums Skjebne, f Ex. Menneskeheden *in abstracto*. Som den Gigtsvage ikke er sin sandselige Følelse mægtig, men denne er i Vindens og Veierligets Vold, saa han uvilkaarligt mærker det paa sig, naar der er Forandring i Luften o. s. v., saaledes med Den, hvis Følelse er blevet phantastisk, han bliver paa en Maade uendeliggjort, men ikke saaledes, at han mere og mere vorder sig selv, thi han taber mere og mere sig selv.

Ligesaa med Erkjendelsen, naar den bliver phantastisk. Loven for Selvets Udvikling i Henseende til Erkjendelse, forsaaavidt det da skal være sandt, at Selvet vorder sig selv, er, at Erkjendelsens stigende Grad svarer til Selverkjendelsens Grad, at Selvet, jo mere det erkjender, desto mere erkjender sig selv. Skeer

dette ikke, da bliver Erkjendelsen, jo mere den stiger, desto mere en Art umenneskelig Erkjenden, paa hvis Tilveiebringelse Menneskets Selv ødsles, omtrent som der ødsledes Mennesker paa at bygge Pyramider, eller der i hiin russiske Hornmusik ødsledes Mennesker paa at være en Takt, hverken mere eller mindre.

Naar Villien bliver phantastisk, saa forflygtiges ligeledes Selvet mere og niere. Villien bliver da ikke bestandigt i samme Grad concret som abstrakt, saa den, jo mere den uendeliggjøres i Forsæt og Beslutning, bliver desto mere og mere sig selv ganske nærværende og samtidig i den lille Deel af Opgaven, som lader sig udføre nu strax, saa den i at uendeliggjøres kommer i strengeste Forstand tilbage til sig selv, saa den længst borte fra sig selv (naar den er meest uendeliggjort i Forsæt og Beslutning) er sig selv i samme Øieblik allernærmest i at udføre den uendelig lille Deel af Arbeidet, hvilken lader sig udføre endnu idag, endnu i denne Time, endnu i dette Øieblik.

Og naar saa Følelse eller Erkjendelse eller Villie er blevet phantastisk, saa kan tilsidst hele Selvet blive det, hvad enten det nu er en mere aktiv Form, at Mennesket styrter sig i det Phantastiske, eller en mere lidende Form, at han rives hen, men i begge Tilfælde ansvarlig. Selvet fører saa en phantastisk Existent i abstrakt Uendeliggjørelse 190 eller i abstrakt Isolation, bestandigt manglende sit Selv, hvorfra det blot kommer mere og mere bort Saaledes £ Ex. paa det religieuse Gebeet Gudsforholdet er Uendeliggjørelse; men denne Uendeliggjørelse kan phantastisk rive et Menneske saaledes hen, at det blot bliver en Beruselse. Det kan være et Menneske som var det ikke til at holde ud at være til for Gud, fordi nemlig Mennesket ikke kan komme tilbage til sig selv, blive sig selv. En saadan phantastisk Religieus vilde sige (for at karakterisere ham ved Hjælp af Replik): »at en Spurv kan leve er begribeligt, den veed ikke af, at den er til for Gud Men at vide, at man er til for Gud, og saa ikke i samme Øieblik at blive afsindig eller at blive til Intet!«

Men fordi et Menneske saaledes er blevet phantastisk, og derfor fortvivlet, saa kan han dog, skjøndt det oftest bliver aabenbart, ret godt leve hen, være Menneske som det synes, beskæftiget med det Timelige, gifte sig, avle Børn, være æret og anset - og man mærker det maaskee ikke, at han i dybere Forstand mangler et Selv. Sligt gjøres der i Verden ikke store Ophævelser over; thi et Selv er Det, der mindst spørges om i Verden, og er Det, som det meest af Alt er farligt at lade sig mærke med at man har. Den største Fare, den at tabe sig selv, kan i Verden gaae saa stille af som var det Ingenting. Intet Tab kan gaae saa stille af; ethvert andet Tab, en Arm, et Been, 5 Rbd, en Hustru o. s. v., bemærkes dog.

[x]) Endelighedens Fortvivlelse er at mangle Uendelighed

At Dette er saaledes, ligger, som viist blev under [x], i det Dialektiske, at Selvet er en Synthese, hvorfor det Ene er sit Modsatte.

At mangle Uendelighed er fortvivlet Begrændsethed, Bornerethed. Hermed er dog naturligviis kun, ethisk, Tale om Bornerethed og Indskrænkethed I Verden tales der egentlig blot om intellectuel eller æsthetisk Indskrænkethed eller om det Ligegyldige, om hvilket der da altid er meest Tale i Verden; thi Verdslighed er just at tillægge det Ligegyldige uendelig Værd Den verdslige Betragtning klamrer sig altid fast om Differenten mellem Menneske og Menneske, har, som naturligt (thi at have det er Aandelighed) ingen Forstand paa det ene Fornødne, og derfor ingen Forstand paa den Indskrænkethed og Bornerethed, der er at have tabt sig selv, ikke ved at forflygtiges i det Uendelige, men ved aldeles at endeliggjøres, ved istedetfor at være et 191 Selv at være blevet et Tal, eet Menneske mere, een Gjentagelse mere af dette evindelige Einerlei.

Den fortvivlede Bornerethed er at mangle Primitivitet, eller at have berøvet sig sin Primitivitet, at have, aandelig forstaaet, afmandet sig selv. Ethvert Menneske er nemlig primitivt anlagt som et Selv, bestemt til at blive sig selv; og vistnok er ethvert Selv som saadant kantet, men deraf følger blot, at det skal tilslibes, ikke at det skal afslibes, ikke at det af Menneskefrygt aldeles skal opgive at være sig selv, eller endog blot af Menneskefrygt ikke turde være sig selv i den sin væsentligere Tilfældighed (hvilken netop ikke skal afslibes), i hvilken man dog er sig selv for sig selv. Men medens een Art Fortvivlelse styrer vild i det Uendelige og taber sig selv, saa lader en anden Art af Fortvivlelse sig ligesom sit Selv franarre af »de Andre.« Ved at see den Mængde Mennesker omkring sig, ved at faae travlt med allehaande verdslige Anliggender, ved at blive klog paa, hvorledes det gaaer til i Verden, glemmer saa et saadant Menneske sig selv, hvad han, guddommelig forstaaet, hedder, tør ikke troe paa sig selv, finder det for voveligt at være sig selv, langt lettere og sikkrere at være som de Andre, at blive en Efterbelse, at blive Numerus, med i Mængden.

Denne Form af Fortvivlelse bliver man nu saa godt som slet ikke opmærksom paa i Verden. Et saadant Menneske har just ved saaledes at tabe sig selv vundet Perfectibilitet til ret at gaae med i Handel og Vandel, ja til at gjøre Lykke i Verden. Her er intet Sinkeri, ingen Vanskelighed med hans Selv og dets

Uendeliggjørelse, han er afslebet som en Rullesteen, courant som en gangbar Mynt. Det er saa langt fra at Nogen anseer ham for fortvivlet, at han just er et Menneske som sig bør. Overhovedet har Verden, som naturligt, ingen Forstand paa det sande Forfærdelige. Den Fortvivlelse, som ikke blot ikke volder En Uleilighed i Livet, men gjør En Livet beqvemt og mageligt, den ansees naturligviis paa ingen Maade for Fortvivlelse. At dette er Verdens Betragtning seer man blandt Andet ogsaa næsten af alle Ordsprog, hvilke blot ere Klogskabsregler. Man siger saaledes, at man fortryder ti Gange at have talet for een Gang at have tiet, og hvorfor? Fordi det at have talet som et udvortes Faktum kan vikle En ind i Ubehageligheder, da det er en Virkelighed. Men det at have tiet! Og dog er det det Allerfarligste. Thi ved at tie er Mennesket ene overladt til sig selv; her kommer Virkeligheden ham ikke til Hjælp ved at straffe ham, ved at bringe Følgerne af hans Tale over ham. Nei, i den 192 Henseende er det let gjort med at tie. Men derfor frygter Den, der veed hvad det Forfærdelige er, just af Alt meest ethvert Misgreb, enhver Synden, der tager Retningen ind efter, og intet Spor efterlader i det Udvortes. Det er saaledes i Verdens Øine farligt at vove, og hvorfor? Fordi man saa kan tabe. Men det ikke at vove, det er klogt Og dog, ved ikke at vove kan man just saa forfærdelig let tabe, hvad man dog, hvor meget man end tabte ved at vove, vanskeligt tabte, og i ethvert Tilfælde aldrig saaledes, saa let, saa ganske som var det Ingenting - sig selv. Thi har jeg vovet forkeert, nu vel, saa hjælper Livet mig med Straffen. Men har jeg slet ikke vovet, hvo hjælper mig saa? Og naar jeg ovenikjøbet ved slet ikke i høieste Forstand at vove (og at vove i høieste Forstand er just at blive opmærksom paa sig selv) feigt vinder alle jordiske Fordele - og taber mig selv!

Og saaledes er det just med Endelighedens Fortvivlelse. Fordi et Menneske saaledes er fortvivlet, derfor kan han meget godt, og egentligen netop desto bedre, leve hen i Timeligheden, være Menneske som det synes, være priset af Andre, æret og anseet, beskæftiget med alle Timelighedens Formaal. Ja just det man kalder Verdsligheden bestaaer af lutter saadanne Mennesker, der, om man saa kan sige, forskrive sig til Verden. De bruge deres Evner, samle Penge, udføre verdslige Bedrifter, beregne klogt, o. s. v. o. s. v., blive maaskee nævnte i Historien, men dem selv ere de ikke, de have, aandelig forstaaet, intet Selv, intet Selv for hvis Skyld de kunde vove Alt, intet Selv for Gud - hvor selviske de end forresten ere.

b) Fortvivlelse seet under Bestemmelsen Mulighed - Nødvendighed

For at vorde (og Selvet skal jo frit vorde sig selv) er Mulighed og Nødvendighed lige væsentlige. Ligesom der til Selvet hører Uendelighed og Endelighed ([x][x][x][x][x][x] - [x][x][x][x][x]), saaledes ogsaa Mulighed og Nødvendighed Et Selv, der ingen Mulighed har, er fortvivlet, og ligesaa et Selv, der ingen Nødvendighed har.

[x]) Mulighedens Fortvivlelse er at mangle Nødvendighed

At Dette er saaledes, ligger, som viist blev, i det Dialektiske.

Ligesom Endelighed er det Begrænsende i Forhold til 193 Uendelighed, saaledes er Nødvendighed i Forhold til Mulighed Det, der holder igjen. Idet Selvet, som Synthese af Endelighed og Uendelighed, er sat, er [x][x][x][x] [x][x][x][x][x][x][x], for nu at vorde, reflekterer det sig i Phantasiens Medium, og derved viser den uendelige Mulighed sig. Selvet er [x][x][x][x] [x][x][x][x][x][x][x] lige saa meget muligt som nødvendigt; thi det er jo sig selv, men det skal vorde sig selv. Forsaavidt det er sig selv, er det Nødvendigt, og forsaavidt det skal vorde sig selv, er det en Mulighed.

Løber nu Muligheden Nødvendigheden over Ende, saa Selvet i Muligheden løber fra sig selv, saa det intet Nødvendigt har, hvortil det skal tilbage: saa er dette Mulighedens Fortvivlelse. Dette Selv bliver en abstrakt Mulighed, det spræller sig træt i Mulighed, men det kommer ikke af Stedet og heller ikke til noget Sted, thi det Nødvendige er just Stedet; at vorde sig selv er jo just en Bevægelse paa Stedet At vorde er en Bevægelse fra Stedet, men at vorde sig selv er en Bevægelse paa Stedet.

Muligheden synes saa Selvet større og større, Mere og Mere bliver det muligt, fordi Intet bliver virkeligt. Tilsidst er det som var Alt muligt, men just dette er, naar Afgrunden har slugt Selvet Enhver lille Mulighed vilde for at vorde Virkelighed, allerede behøve nogen Tid. Men tilsidst bliver Tiden, der skulde bruges til

Virkelighed, kortere og kortere, Alt bliver øieblikkeligere og øieblikkeligere. Muligheden bliver intensivere og intensivere, men i Mulighedens Forstand, ikke i Virkelighedens Forstand; thi i Virkelighedens Forstand er det Intensive, at dog Noget af Det, der er muligt, bliver virkeligt I Øieblikket viser Nøget sig som Muligt, og saa viser der sig en ny Mulighed, tilsidst følge disse Phantasmagorier saa hurtigt paa hinanden, at det er, som var Alt muligt, og det er just det sidste Øieblik, hvor Individet heelt og holdent er blevet selv et Luftsyn.

Det Selvet nu mangler er vistnok Virkelighed; saaledes vil man ogsaa tale i Almindelighed, som man jo taler om, at et Menneske er blevet uvirkeligt Men ved nærmere Eftersyn er det egentligen Nødvendighed han mangler. Det er nemlig ikke saa, som Philosopherne forklare, at Nødvendighed er Eenhed af Mulighed og Virkelighed, nei, Virkelighed er Eenhed af Mulighed og Nødvendighed. Det er ei heller blot en Mangel paa Kraft, naar et Selv saaledes løber vild i Mulighed, idetmindste er det ikke saaledes at forstaae, som man i Almindelighed forstaaer det. Det der fattes er egentligen Kraft til at lyde, til at bøje sig under det Nødvendige i Ens Selv, hvad der maa kaldes Ens 194 Grændse. Ulykken er derfor heller ikke, at et saadant Selv ikke blev til Noget i Verden, nei, Ulykken er, at han ikke blev opmærksom paa sig selv, at det Selv, han er, er et ganske bestemt Noget og saaledes det Nødvendige. Han tabte derimod sig selv derved, at dette Selv phantastisk reflecterede sig i Muligheden. Allerede i Forhold til at see sig selv i et Speil er det nødvendigt at kjende sig selv, thi gjør man ikke det, saa seer man ikke sig selv, men blot et Menneske. Men Mulighedens Speil er ikke noget almindeligt Speil, det maa bruges med den yderste Forsigtighed Thi om dette Speil gjælder det i høieste Forstand, det er usandt At et Selv seer saaledes og saaledes ud i Muligheden af sig selv er kun halv Sandhed; thi i Muligheden af sig selv er Selvet endnu langtfra eller kun halvt sig selv. Saa gjælder det, hvorledes dette Selvs Nødvendighed bestemmer det nærmere. Det er med Muligheden som naar man indbyder et Barn til en eller anden Glæde; Barnet er strax villigt, men nu gjælder det, om Forældrene ville tillade det - og som det er med Forældrene, saaledes er det med Nødvendigheden.

Dog i Muligheden er Alt muligt. Der kan derfor i Muligheden løbes vild paa alle mulige Maader, men væsentligen paa to. Den ene Form er den ønskende, higende, den anden den tungsindig-phantastiske (Haabet - Frygten eller Angesten). Som der saa ofte fortælles i Eventyr og Folkesagn om en Ridder, der pludselig faaer Øie paa en sjelden Fugl, efter hvilken han bliver ved at løbe, idet det i Begyndelsen seer ud som var han den ganske nær - men saa flyver den igjen, indtil det saa er blevet Nat, han kommet bort fra Sine, uden at kunne finde Veien i den Ørk, hvor han nu befinder sig : saaledes med Ønskets Mulighed Istedetfor at tage Muligheden tilbage i Nødvendigheden, løber han efter Muligheden - og tilsidst kan han ikke finde tilbage til sig selv. - Tungtindigt skeer det Modsatte paa samme Maade. Individet forfølger tungtindigt elskende en Angestens Mulighed, der tilsidst fører ham bort fra ham selv, saa han omkommer i den Angest, eller omkommer i Det, han var angst for at omkomme i.

[x]) Nødvendighedens Fortvivelse er at mangle Mulighed

Dersom man vilde sammenligne det at løbe vild i Mulighed med Barnets Vokaliseringen, saa er det at mangle Mulighed som det at være stum. Det Nødvendige er som lutter Konsonanter, men for at udtale 195 dem maa der Mulighed til. Naar denne mangler, naar en menneskelig Existent er bragt dertil, at den mangler Mulighed, er den fortvivlet, og er det i ethvert Øieblik, hvor den mangler Mulighed

I Almindelighed mener man nu, at der er en vis Alder, som især er riig paa Haab, eller man taler om, at man til en vis Tid, i et enkelt Øieblik af sit Liv er eller var saa riig paa Haab og Mulighed. Alt Dette er dog blot menneskelig Tale, som ikke kommer til det Sande; al denne Haaben og al denne Fortvivlen er endnu hverken den sande Haaben eller den sande Fortvivlen.

Det Afgjørende er: for Gud er Alt muligt Dette er evig sandt og altsaa sandt i ethvert Øieblik. Man siger det nok saadan til daglig Brug, og til daglig Brug siger man det saadan, men Afgjørelsen er først, naar Mennesket er bragt til det Yderste, saa der menneskelig talt ingen Mulighed er. Da gjælder det, om han vil troe, at for Gud er Alt muligt, det er, om han vil troe. Men dette er ganske Formelen for at tabe Forstanden; at troe er just at tabe Forstanden for at vinde Gud Lad det skee saaledes. Tænk Dig et Menneske, der med hele en forskrækket Indbildningskrafts Gysen har forestillet sig en eller anden Rædsel som ubetinget ikke til at udholde. Nu hænder den ham, just denne Rædsel hænder ham. Menneskelig talt er hans Undergang det Visseste af Alt - og fortvivlet kæmper hans Sjels Fortvivelse for at faae Lov til at fortvivle, for at faae, om man saa vil, Ro til at fortvivle, hele Personlighedens Samtykke til og i at fortvivle, saa han Intet og Ingen vilde forbande mere end Den, der forsøgte, og Forsøget paa at forhindre ham i at fortvivle, som Digternes Digter ypperligt, uforligneligt udtrykker det (Richard II: Verwünscht sei Vetter, der mich abgelenkt Von dem bequemen Wege zur Verzweiflung. 3die Akt. 3die Scene). Altsaa saaledes er Frelse menneskelig talt det Umuligste af Alt; men for Gud er Alt muligt! Dette er Troens Kamp, der kæmper, om man saa vil, afsindigt

for Mulighed Thi Mulighed er det ene Frelsende. Naar En besvimer, saa raaber man Vand, Eau de Cologne, Hoffmannsdræber; men naar En vil fortvivle, saa hedder det: skaf Mulighed, skaf Mulighed, Mulighed er det eneste Frelsende; en Mulighed, saa aander den Fortvivlende igjen, han lever atter op; thi uden Mulighed kan et Menneske ligesom ikke faae Veiret. Stundom kan saa en menneskelig Phantasies Opfindsomhed strække til i at skaffe Mulighed, men tilsidst, d.v.s. naar det gjælder om at troe, hjælper kun dette, at for Gud er Alt muligt.

196

Saaledes kæmpes der. Om den saaledes Kæmpende skal gaae under, beroer ene og alene paa, om han vil skaffe Mulighed tilveie, d.v.s. om han vil troe Og dog forstaaer han, at menneskelig talt hans Undergang er det Visseste af Alt Dette er det Dialektiske i at troe. I Almindelighed veed et Menneske ikke Andet, end at Dette og Dette forhaabentligen, formodentligen o. s. v. ikke vil hænde ham. Hænder det ham saa, saa gaaer han under. Den Dumdristige styrter sig i en Fare, hvis Mulighed ogsaa kan være den og den; og hænder den ham saa, saa fortvivler han og gaaer under. Den Troende seer og forstaaer menneskelig talt sin Undergang (i hvad der er hændt ham, eller i hvad han har vovet), men han troer. Derfor gaaer han ikke under. Han henstiller det ganske til Gud, hvorledes han skal hjælpes, men han troer, at for Gud er Alt muligt. At troe sin Undergang er umuligt. At forstaae, at det menneskeligt er hans Undergang, og saa dog at troe paa Mulighed, er at troe. Saa hjælper Gud ham ogsaa, maaskee ved at lade ham undgaae Rædselen, maaskee ved Rædselen selv, at her uventet, miraculøst, guddommeligt viser sig Hjælp. Miraculøst; thi det er da et besynderligt Snerperi, at det kun skulde være skeet for 1800 Aar siden, at et Menneske blev hjulpet miraculøst Om et Menneske er blevet hjulpet miraculøst, beroer væsentligen paa, med hvad Forstands-Lidenskab han har forstaaet, at Hjælpen var umulig, og dernæst paa, hvor redelig han saa er mod den Magt, der dog hjalp ham. Men ordentligviis gjøre Menneskene hverken det Ene eller det Andet; de skribe, at Hjælp er umulig, uden engang at have anspændt deres Forstand paa at finde Hjælpen, og bag efter lyve de utaknemligt

Den Troende eier den evig sikke Modgift mod Fortvivlelse: Mulighed; thi for Gud er Alt muligt i ethvert Øieblik. Dette er Troens Sundhed, der løser Modsigelser. Modsigelsen er her, at menneskelig talt er Undergangen vis, og at der saa dog er Mulighed Sundhed er overhovedet at kunne løse Modsigelser. Saaledes legemligt eller fysisk: Træk er en Modsigelse, thi Træk er Kulde og Varme disparat eller udialektisk; men et sundt Legeme løser denne Modsigelse og mærker ikke Træk. Saaledes ogsaa med Troen

At mangle Mulighed betyder enten, at Alt er blevet En nødvendigt, eller at Alt er blevet Trivialitet.

Deterministen, Fatalisten er fortvivlet, og har som Fortvivlet tabt sit Selv, fordi Alt er for ham Nødvendighed. Det gaaer ham som hiin Konge der døde af Sult, fordi al Fode forvandlede sig til Guld. 197 Personligheden er en Synthese af Mulighed og Nødvendighed. Det er derfor med dens Bestaaen som med Aandedrættet (Respirationen), der er en Ind- og Udaanden. Deterministens Selv kan ikke aande, thi det er umuligt at aande ene og alene det Nødvendige, hvilket blot og bart qvæler Menneskets Selv. - Fatalisten er fortvivlet, har tabt Gud og saaledes sit Selv; thi Den, der ikke har en Gud, har heller intet Selv. Men Fatalisten har ingen Gud, eller, hvad der er det Samme, hans Gud er Nødvendighed; som nemlig for Gud Alt er muligt, saa er Gud det, at Alt er muligt Fatalistens Gudsdyrkelse er derfor i Maximum en Interjektion, og væsentligen er den Stumhed, stum Underkastelse, han kan ikke bede. At bede er ogsaa at aande, og Muligheden er for Selvet hvad Suurstoffet er for Aandedrættet. Men saa lidet som et Menneske kan aande blot Suurstof eller blot Qvælstof, saa lidet kan Mulighed alene eller Nødvendighed alene betinge Bønnens Aandedrag. For at bede maa der være en Gud, et Selv - og Mulighed, eller et Selv og Mulighed i prægnant Forstand, thi Gud er det at Alt er muligt, eller at Alt er muligt, er Gud; og kun Den, hvis Væsen blev saaledes rystet, at han blev Aand ved at forstaae, at Alt er muligt, kun han har indladt sig med Gud Det, at Guds Villie er det Mulige, gjør, at jeg kan bede; er den blot det Nødvendige, er Mennesket væsentligen lige saa umælende som Dyret.

Med Spidsborgerlighed, Trivialitet, som ogsaa væsentligen mangler Mulighed, forholder det sig noget anderledes. Spidsborgerlighed er Aandløshed, Determinisme og Fatalisme er Aands-Fortvivlelse; men Aandløshed er ogsaa Fortvivlelse. Spidsborgerlighed mangler enhver Aandens Bestemmelse, og gaaer op i det Sandsynlige, indenfor hvilket det Mulige finder sin Smule Plads; den mangler saaledes Mulighed for at blive opmærksom paa Gud. Uden Phantasi, som Spidsborgeren altid er, lever den i et vist trivielt Indbegreb af Erfaringer, om hvordan det gaaer til, hvad der er muligt, hvad der pleier at skee, Spidsborgeren være forresten Øltapper eller Statsminister. Saaledes har Spidsborgeren tabt sig selv og Gud Thi for at blive opmærksom paa sit Selv og paa Gud, maa Phantasien svinge et Menneske høiere end til det Sandsynliges Dunstkreds, den maa rive En ud af denne, og, ved at gjøre hvad der overskrider enhver Erfarings *quantum satis* muligt, lære ham, at haabe og at frygte eller at frygte og at haabe. Men Phantasi har Spidsborgeren ikke, vil ikke have den, afskyer den. Her er altsaa ingen Hjælp. Og hjælper saa stundom Tilværelsen 198 med Rædsler, som overskrider den trivielle Erfarings Papegøie-Viisdom, saa fortvivler Spidsborgerligheden, det er, saa bliver det aabenbart, at det var Fortvivlelse; den mangler saa Troens Mulighed for ved Gud at kunne redde et Selv ud af den visse Undergang.

Fatalisme og Determinisme har dog Phantasi nok til at fortvivle om Mulighed, Mulighed nok til at opdage

Umuligheden; Spidsborgerligheden beroliger sig i det Trivielle, lige fortvivlet enten det gaaer godt eller det gaaer galt. Fatalisme og Determinisme mangler Mulighed for at afspænde og formilde, for at temperere Nødvendigheden, altsaa Mulighed som Formildelse; Spidsborgerlighed mangler Mulighed som Opvækkelse fra Aandløshed. Thi Spidsborgerlighed mener at raade over Muligheden, at have narret denne uhyre Elasticitet ind i det Sandsynliges Fælde eller Daarekiste, mener at holde den fangen; den fører Muligheden omkring fangen i Sandsynlighedens Buur, foreviser den, bilder sig selv ind at være Herren, mærker ikke, at den just derved har fanget sig selv til at være Aandløshedens Træl, og det Usleste af Alt Thi med Fortvivlelsens Dristighed svinger Den sig, som foer vild i Mulighed; sammenknuget i Fortvivlelse forløfter Den sig paa Tilværelsen, hvem Alt blev nødvendigt: men aandløst triumpherer Spidsborgerligheden.

B. Fortvivlelse seet under Bestemmelsen: Bevidsthed

Bevidsthedens Grad er i Stigen, eller i Forhold til som den stiger, den bestandig stigende Potentsation i Fortvivlelsen; jo mere Bevidsthed, jo intensivere Fortvivlelse. Dette ses overalt, tydeligst i Fortvivlelsens Maximum og Minimum. Djævelens Fortvivlelse er den intensiveste Fortvivlelse, thi Djævelen er reen Aand, og forsaavidt absolut Bevidsthed og Gjennemsigtighed; der er i Djævelen ingen Dunkelhed, som kunde tjene til formildende Undskyldning, hans Fortvivlelse er derfor den absoluteste Trods. Dette er Fortvivlelses Maximum. Fortvivlelses Minimum er en Tilstand, som, ja saaledes kunde man menneskelig fristes til at sige det, i en Slags Uskyldighed end ikke veed af, at det er Fortvivlelse. Naar da saaledes Bevidstløsheden er i Maximum, saa er Fortvivlelsen mindst; det er jo næsten som var det dialektisk, om man har Ret til at kalde en saadan Tilstand Fortvivlelse.

199

a. Den Fortvivlelse, som er uvidende om, at den er Fortvivlelse, eller den Fortvivlede Uvidenhed om at have et Selv og et evigt Selv

At denne Tilstand alligevel er Fortvivlelse og med Rette nævnes saa, er et Udtryk for hvad man i god Forstand maa kalde Sandhedens Rethaveri. *Veritas est index sui et falsi*. Men dette Sandhedens Rethaveri agtes rigtignok ikke, som det ogsaa er langtfra, at Menneskene i Almindelighed ansee Forholdet til det Sande, det at forholde sig til det Sande, som det højeste Gode, saare meget langtfra, at de socratisk ansee det at være i en Vildfarelse for den største Ulykke; det Sandselige i dem har oftest langt Overvægten over deres Intellectualitet. Naar saaledes et Menneske formeentligen er lykkelig, indbilder sig at være lykkelig, medens han dog i Sandhedens Lys betragtet er ulykkelig, saa er det som oftest meget langtfra, at han ønsker at rives ud af denne Vildfarelse. Tværtimod, han bliver forbittret, han anseer Den for sin arrigste Fjende, der gjør det, han betragter det som et Overfald, noget nær som et Mord, paa den Maade, som det hedder, at myrde hans Lykke. Og hvoraf kommer det? Det kommer deraf, at det Sandselige og det Sandselig-Sjeelige aldeles behersker ham; det kommer af, at han lever i det Sandseliges Kategorier, det Behagelige og det Ubehagelige, giver Aand, Sandhed o. d. en god Dag; det kommer af, at han er for sandselig til at have Mod til at vove og til at udholde at være Aand Hvor forfængelige og indbildske end Menneskene kunne være, have de dog oftest en meget ringe Forestilling om sig selv, det er, de have ingen Forestilling om at være Aand, det Absolute, som et Menneske kan være; men forfængelige og indbildske ere de - sammenlignelsesviis. Dersom man vilde tænke sig et Huus, bestaaende af Kjælder, Stue og første Sal, saaledes beboet, eller saaledes indrettet, at der var eller det var beregnet paa en Stands-Forskjel mellem Beboerne i hver Etage - og dersom man vilde sammenligne det at være Menneske med et saadant Huus: saa er desto værre dette Sørgelige og Latterlige de fleste Menneskers Tilfælde, at de i deres eget Huus foretrække at boe i Kjælderen. Ethvert Menneske er den sjelelig-legemlige Synthese anlagt til at være Aand, dette er Bygningen; men han foretrækker at boe i Kjælderen, det er, i det Sandseliges Bestemmelser. Og han foretrækker ikke blot at boe i Kjælderen, nei, han elsker det i 200 den Grad, at han bliver forbittret, naar Nogen vil foreslaae ham at indtage Belle-Etagen, som staaer ledig til hans Disposition - thi det er jo i hans eget Huus han boer.

Nei, det at være i en Vildfarelse, er, ganske usocratisk, det som Menneskene mindst frygte. Man kan see forbausende Exempler derpaa, som efter en uhyre Maalestok oplyse dette. En Tænker opfører en uhyre Bygning, et System, et hele Tilværelsen og Verdenshistorien o. s. v. omfattende System - og betragter man hans personlige Liv, saa opdager man til sin Forbauselse dette Forfærdelige og Latterlige, at han selv ikke personligen beboer dette uhyre, høithvælvende Pallads, men en Ladebygning ved Siden af, eller et Hundehuus, eller i det Høieste Portnerleiligheden. Vilde man tillade sig med et eneste Ord at gjøre opmærksom paa denne Modsigelse, saa vilde han blive fornærmet. Thi at være i en Vildfarelse frygter han ikke, naar han blot faaer Systemet færdigt - ved Hjælp af at være i en Vildfarelse.

Altsaa, at Den, der er fortvivlet, selv er uvidende om, at hans Tilstand er Fortvivlelse, gjør Intet til Sagen, han er ligefuldt fortvivlet Er Fortvivlelse Forvildelse, saa er det, at man er uvidende derom, blot det Mere, tillige at være i en Vildfarelse. Det er med Uvidenheden i Forhold til Fortvivlelse som i Forhold til Angest (cfr. Begrebet Angest af *Vigilius Haufniensis*), Aandløshedens Angest kjendes netop paa den aandløse Tryghed. Men Angesten er alligevel i Grunden, saaledes er Fortvivlelsen ogsaa i Grunden, og naar Sandsebedragenes Fortryllelse ophører, naar Tilværelsen begynder at vakle, saa viser ogsaa strax Fortvivlelsen sig som den, der var i Grunden.

Den Fortvilede der er uvidende om, at han er fortvivlet, er, sammenlignet med Den som er sig dette bevidst, blot et Negativt længere borte fra Sandheden og Frelsen. Fortvivlelsen selv er en Negativitet, Uvidenheden om den en ny Negativitet Men for at naae Sandheden maa man igjennem enhver Negativitet; thi det gjælder her hvad Folkesagnet fortæller om at hæve en vis Trolddom: Stykket maa spilles heelt igjennem baglænds, ellers hæves Trolddommen ikke. Dog er det kun i een Forstand, i reen dialektisk Forstand, at den om sin Fortvivlelse Uvidende er fjernere fra Sandheden og det Frelsende end den Vidende, som dog bliver i Fortvivlelsen; thi i en anden Forstand, ethisk-dialektisk, er den bevidst i Fortvivlelsen blivende Fortvilede fjernere fra Frelsen, da hans Fortvivlelse er intensivere. Men Uvidenheden er saa langt fra at hæve Fortvivlelsen eller at 201 gjøre Fortvivlelse til Ikke-Fortvivlelse, at den tværtimod kan være den farligste Form af Fortvivlelse. I Uvidenheden er den Fortvilede, men til sin egen Fordærvelse, paa en Maade sikkert mod at blive opmærksom, det er, han er ganske sikker i Fortvivlelsens Vold

I Uvidenheden om at være fortvivlet er Mennesket længst fra at være sig bevidst som Aand. Men just det ikke at være sig bevidst som Aand er Fortvivlelse, der er Aandløshed, Tilstanden være saa forøvrigt enten en fuldkommen Uddøethed, et blot vegetativt Liv, eller et potentseret Liv, hvis Hemmelighed dog er Fortvivlelse. I sidste Tilfælde gaaer det saa den Fortvilede, som det gaaer Den, der lider af Tæring: han finder sig bedst, anseer sig for allersundest, synes maaskee Andre at blomstre af Sundhed, just naar Sygdommen er farligst

Denne Form af Fortvivlelse (Uvidenheden om den) er den almindeligste i Verden, ja det som man kalder Verden, eller nøiagtigere bestemt, det som Christendommen kalder Verden, Hedenskabet og det naturlige Menneske i Christenheden, Hedenskabet som det historisk var og er, og Hedenskabet i Christenheden, er netop den Art af Fortvivlelse, er Fortvivlelse, men veed ikke af det Vel gjøres der nemlig ogsaa i Hedenskabet saavel som af det naturlige Menneske Forskjel mellem at være fortvivlet og ikke at være fortvivlet, det er, der tales om Fortvivlelse, som var kun nogle Enkelte fortvilede. Men denne Distinktion er lige saa svigefuld som den Hedenskabet og det naturlige Menneske gjør mellem Kjerlighed og Selvkjerlighed, som var ikke al denne Kjerlighed væsentlig Selvkjerlighed Dog videre end til denne svigefulde Distinktion kunde umuligt og kan umuligt Hedenskabet samt det naturlige Menneske komme, thi Fortvivlelsens Specifike er just dette, at være uvidende om, at det er Fortvivlelse.

Heraf seer man nu let, at det æsthetiske Begreb Aandløshed ingenlunde afgiver Maalestokken for at bedømme, hvad der er Fortvivlelse og hvad ikke, hvilket da forøvrigt er ganske i sin Orden; da det nemlig ikke æsthetisk lader sig bestemme, hvad Aand i Sandhed er, hvor skulde saa det Æsthetiske kunne besvare et Spørgsmaal, som slet ikke er til for det! Det vilde jo ogsaa være en uhyre Dumhed at negte, at saavel hedenske Nationer *en masse*, som enkelte Hedninger have udført forbausende Bedrifter, der baade have begejstret og ville begejstre Digtere, at negte, at Hedenskabet opviser Exempler paa, hvad man æsthetisk ikke noksom kan beundre. Det vilde ogsaa være en 202

Daarskab at negte, at der i Hedenskabet er ført og af det naturlige Menneske kan føres et Liv riigt paa den største æsthetiske Nydelse, benyttende enhver Begunstigelse, der er forundt, paa den smagfuldste Maade, og endog ladende Kunst og Videnskab tjene til at forhøie, forskjønne, forædle Nydelsen. Nei, ikke den æsthetiske Bestemmelse af Aandløshed afgiver Maalestokken for hvad der er Fortvivlelse og hvad ikke, den Bestemmelse, der maa bruges, er den ethisk-religieuse: Aand eller negativt Mangel af Aand, Aandløshed Enhver menneskelig Existents, der ikke er sig bevidst som Aand eller sig for Gud personlig bevidst som Aand, enhver menneskelig Existents, der ikke saaledes gjennemsigtig grunder i Gud, men dunkelt hviler i og gaaer op i noget abstrakt Universelt (Stat, Nation o. d.), eller i Dunkelhed over sit Selv tager sine Evner blot som Virkekræfter uden i dybere Forstand at blive sig bevidst, hvorfra han har dem, tager sit Selv som et uforklarligt Noget, hvis det skulde forstaaes ind efter - enhver saadan Existents, hvad den end udfører, det meest Forbausende, hvad den end forklarer, hele Tilværelsen, hvor intensivt den end æsthetisk nyder Livet: enhver saadan Existents er dog Fortvivlelse. Det var dette, de gamle Kirkelærere meente, naar de talte om, at Hedningenes Dyder ere glimrende Laster, de meente, at Hedningens Inderste var Fortvivlelse, at

Hedningen ikke var sig bevidst for Gud som Aand Heraf kom det ogsaa (at jeg skal anføre dette som et Exempel, medens det dog derhos tillige har et dybere Forhold til denne hele Undersøgelse), at Hedningen dømte saa mærkværdigt letsindigt om, ja anpriste Selvmord, hvad dog for Aanden er den meest afgjørende Synd, det saaledes at bryde ud af Tilværelsen, Oprøret mod Gud Hedningen manglede Aandens Bestemmelse af et Selv, derfor dømte han saaledes om Selvmordet; og det gjorde den samme Hedning, der dog dømte sædelig strengt om Tyveri, Utugt o. d. Han manglede Synspunktet for Selvmord, han manglede Guds-Forholdet og Selvet; reent hedensk tænkt er Selvmord det Indifferent, Det, Enhver kan gjøre som ham lyster, fordi det kommer Ingen ved Skulde der fra Hedenskabets Standpunkt advares mod Selvmord, maatte det være ad den lange Omvei ved at vise, at man brød sit Pligtforhold mod andre Mennesker. Pointet i Selvmord, at det just er en Forbrydelse mod Gud, undgaaer ganske Hedningen. Man kan derfor ikke sige, at Selvmordet var Fortvivlelse, hvilket vilde være et tankeløst Hysterion-Proteron; 203 man maa sige, det at Hedningen dømte saaledes om Selvmord som han gjorde var Fortvivlelse.

Imidlertid er og bliver der dog Forskjel, og det en kvalitativ, mellem Hedenskabet i strengere Forstand og Hedenskabet i Christenheden, den Forskjel, som *Vigilius Haufniensis* i Forhold til Angest har gjort opmærksom paa, at Hedenskabet vel mangler Aand, men dog er bestemt i Retning hen til Aand, medens Hedenskabet i Christenheden mangler Aand i Retningen bortfra, eller ved et Affald, og derfor i strengeste Forstand er Aandløshed.

b. Den Fortvivlelse, som er sig bevidst at være Fortvivlelse, som altsaa er sig bevidst at have et Selv, hvori der dog er noget Evigt, og nu enten fortvivlet ikke vil være sig selv, eller fortvivlet vil være sig selv

Her maa naturligviis gjøres den Distinction, om Den der er sig sin Fortvivlelse bevidst, har den sande Forestilling betræffende hvad Fortvivlelse er. En kan saaledes vel, efter den Forestilling han har, have Ret i at kalde sig fortvivlet, han kan ogsaa have Ret i, at han er fortvivlet, og dog er det endnu ikke sagt, at han har den sande Forestilling om Fortvivlelse, det kan være muligt, at man, betragtede hans Liv under denne, maa sige: Du er i Grunden endnu langt mere fortvivlet end Du veed af, Fortvivlelsen stikker endnu langt dybere. Saaledes (for at minde om det Foregaaende) med Hedningen; naar han sammenlignelsesviis med andre Hedninger ansaae sig selv for fortvivlet, saa havde han vistnok Ret i, at han var fortvivlet, men Uret i, at de Andre ikke vare det, det er, han havde ikke den sande Forestilling om Fortvivlelse.

Til den bevidste Fortvivlelse fordres altsaa paa den ene Side den sande Forestilling om hvad Fortvivlelse er. Paa den anden Side fordres Klarhed over sig selv, det vil sige, forsaavidt Klarhed og Fortvivlelse kunne tænkes sammen. Hvorvidt fuldkommen Klarhed over sig selv om, at man er fortvivlet, lader sig forene med at være fortvivlet, det er, om denne Erkjendelsens og Selverkjendelsens Klarhed ikke just maatte rive et Menneske ud af Fortvivlelsen, gjøre ham saa for færdet for sig selv, at han ophørte at være fortvivlet: ville vi her ikke 204 afgjøre, vi ville end ikke forsøge derpaa, da vi i det Senere ville finde en Plads for hele denne Undersøgelse. Men uden at forfølge Tanken til dette dialektiske Yderste, gjøre vi her blot opmærksom paa, at som Bevidsthedens Grad om hvad Fortvivlelse er kan være saare forskjellig, saaledes ogsaa Bevidsthedens Grad betræffende sin egen Tilstand, at den er Fortvivlelse. Virkelighedens Liv er for mangfoldigt til blot at udvise saadanne abstracte Modsætninger, som den mellem en Fortvivlelse, som er fuldkommen uvidende om at være det, og en, som fuldkommen er sig bevidst at være det Som oftest er vistnok den Fortvivledes Tilstand en, dog igjen mangfoldig nuanceret, HalvDunkelhed over sin egen Tilstand Han veed det nok saadan til en vis Grad med sig selv, at han er fortvivlet, han mærker det paa sig selv, som En mærker det paa sig selv, at han gaaer med en Sygdom i Kroppen, men han vil ikke ret tilstaae hvilken Sygdommen er. I eet Øieblik er det næsten blevet ham tydeligt, at han er fortvivlet, men saa i et andet Øieblik er det ham dog, som havde hans Ildebefindende en anden Grund, som laae det i noget Udvotes, i Noget udenfor ham; og hvis Det forandredes, var han ikke fortvivlet. Eller han maaskee ved Adspredelser og paa andre Maader, f. Ex. ved Arbejde og Travlhed som Adspredelses-Middel, søger for sig selv at bevare en Dunkelhed over sin Tilstand, dog saaledes igjen, at dette ikke bliver ham ganske tydeligt, at han gjør det derfor, at han gjør hvad han gjør, for at skaffe Dunkelhed. Eller han maaskee endog er sig bevidst, at han saaledes arbejder for at sænke Sjælen i Dunkelhed, gjør dette med en vis Skarpsindighed og klog Beregning, med psykologisk Indsigt, men ikke er i dybere Forstand sig klart bevidst, hvad han gjør, hvor fortvivlet det er, han bærer sig ad o. s. v. Der er nemlig i al Dunkelhed og Uvidenhed et dialectisk Sammenspil af Erkjendelse og Villie, og man kan i at opfatte et Menneske tage fejl: ved blot at accentuere Erkjendelsen og ved blot at accentuere Villien.

Men, som tidligere bemærket, Bevidsthedens Grad potentserer Fortvivlelsen. I samme Grad som et Menneske har den sandere Forestilling om Fortvivlelse, naar han dog bliver i den, og i samme Grad som han tydeligere er sig bevidst at være fortvivlet, naar han dog bliver i Fortvivlelsen, i samme Grad er denne intensivere. Den, der med Bevidsthed om, at et Selvmord er Fortvivlelse, og forsaavidt med den sande Forestilling om, hvad Fortvivlelse er, begaaer et Selvmord, hans Fortvivlelse er intensivere end Dens, der begaaer et Selvmord 205 uden at have den sande Forestilling om, at Selvmord er Fortvivlelse; men derimod er hans usande Forestilling om Selvmord den mindre intensive Fortvivlelse. Paa den anden Side med jo klarere Bevidsthed om sig selv (Selvbevidsthed) et Menneske begaaer et Selvmord, desto intensivere er hans Fortvivlelse i Sammenligning med Dens, hvis Sjæl er, sammenlignet med hans, i en forvirret og dunkel Tilstand

I det Følgende skal jeg nu gennemgaae den bevidste Fortvivlelses tvende Former saaledes, at der tillige eftervises en Stigen i Bevidstheden om hvad Fortvivlelse er, og i Bevidstheden om, at Ens Tilstand er Fortvivlelse, eller hvad der er det Samme og det Afgjørende, en Stigen i Bevidsthed om Selvet. Men Modsætningen til det at være fortvivlet er det at troe, derfor er ogsaa ganske rigtigt hvad der i det Foregaaende blev fremsat som Formelen, der beskriver en Tilstand, i hvilken der slet Intet af Fortvivlelse er, dette Samme er ogsaa Formelen for at troe: i at forholde sig til sig selv og i at ville være sig selv grunder Selvet gennemsigtigt i den Magt, som satte det (cfr. A, A.).

[x]) Fortvivlet ikke at ville være sig selv, Svaghedens Fortvivlelse

Naar denne Form af Fortvivlelse kaldes Svaghedens, saa er den allerede indeholdt en Reflexion paa den anden Form [x], fortvivlet at ville være sig selv. Det er saaledes kun relative Modsætninger. Ganske uden Trods er ingen Fortvivlelse; der ligger jo ogsaa Trods i Udtrykket selv: ikke at ville være. Paa den anden Side selv Fortvivlelsens høieste Trods er dog aldrig uden nogen Svaghed. Forskjellen er altsaa kun relativ. Den ene Form er saa at sige Qvindighedens Fortvivlelse, den anden Mandlighedens*.

*
– 206

1) Fortvivlelse over det Jordiske eller over noget Jordisk

Dette er den rene Umiddelbarhed, eller Umiddelbarhed med en kvantitativ Reflexion i sig. - Her er ingen uendelig Bevidsthed om Selvet, om hvad Fortvivlelse er, eller om, at Tilstanden er Fortvivlelse; Fortvivlelsen er en blot Liden, en Liggen under for Udvorteshedens Tryk, den kommer paa ingen Maade indvortes fra som Handling. Det er ved en, om man saa vil, uskyldig Misbrug af Sproget, en Leeg med Ord, ligesom naar Børnene lege Soldat, at der i 207 Umiddelbarhedens Sprog forekomme saadanne Ord som: Selvet, Fortvivlelse.

Den Umiddelbare (for saavidt da Umiddelbarhed kan i Virkeligheden forekomme ganske uden al Reflexion) er blot sjeelig bestemt, hans Selv, og ham selv, et Noget nied indenfor Timelighedens og Verdslighedens Omfang, i umiddelbar Sammenhæng med det Andet ([x][x] [x][x][x][x][x][x]) og har kun et illusorisk Skin af som var der noget Evigt i det Saaledes hænger Selvet umiddelbart sammen med det Andet, ønskende, begjerende, nydende o. s. v., men lidende; endog begjerende er dette Selv et Dativ som Barnets mig. Dets Dialektik er: det Behagelige og det Ubehagelige; dets Begreber: Lykke, Ulykke, Skjebne.

Nu hænder der da, der tilstøder (at støde - til) dette umiddelbare Selv Noget, som bringer det til Fortvivlelse; paa anden Maade kan det her ikke skee, da Selvet ingen Reflexion har i sig, Det der bringer til Fortvivlelse maa komme udvortes fra, og Fortvivlelsen er en blot Liden. Det, hvori den Umiddelbare har sit Liv, eller, for saavidt han dog har en lille Smule Reflexion i sig, den Deel deraf, ved hvilken han især hænger, berøves ham »ved et Slag af Skjebnen«, kort, han bliver, som han kalder det, ulykkelig, det er, Umiddelbarheden i ham faaer et saadant Knæk, at den ikke kan reproducere sig selv: han fortvivler. Eller, hvad der dog i Virkeligheden sees sjeldnere, men dialektisk er aldeles i sin Orden, denne Umiddelbarhedens Fortvivlen indtræder ved hvad den Umiddelbare kalder en altfor stor Lykke; Umiddelbarheden er nemlig

saadan en uhyre Skrøbelighed, og ethvert *quid nimis*, der fordrer Reflexionen af den, bringer den til Fortvivlelse.

Altsaa han fortvivler, det vil sige, ved en besynderlig Bagvendthed og i en fuldkommen Mystification, sig selv betræffende, kalder han det at fortvivle. Men at fortvivle er at tabe det Evige - og dette Tab taler han jo ikke om, drømmer han ikke om. At tabe det Jordiske er som saadant ikke det at fortvivle, og dog er det derom han taler, og det kalder han at fortvivle. Hvad han siger, er i en vis Forstand sandt, kun ikke saaledes sandt, som han forstaaer det; han er bagvendt situeret, og hvad han siger maa forstaaes bagvendt: han staaer og peger paa det som ikke er det at fortvivle, forklarende at han er fortvivlet, og imidlertid foregaaer ganske rigtigt Fortvivlelsen bag ved ham, ham uafvidende. Det er, som hvis En stod og vendte Ryggen til Raad- og Domhuset, pegede lige ud for sig og sagde: der ligger Raad- og 208 Domhuset; Mennesket har Ret, det ligger der - naar han vender sig om. Han er ikke fortvivlet, det er ikke sandt, og dog faaer han Ret, idet han siger det. Men han kalder sig fortvivlet, han betragter sig selv som død, som en Skygge af sig selv. Død er han dog ikke, der er, om man saa vil, endnu Liv i Personen. Dersom saaledes Alt pludselig forandredes, alt det Udvortes, og Ønsket opfyldtes, saa kommer der Liv i ham igjen, saa reiser Umiddelbarheden sig atter, og han begynder at leve paa en frisk. Men dette er den eneste Maade, paa hvilken Umiddelbarheden veed at stride, det Eneste, den veed: at fortvivle og daane - og dog veed den mindst af Alt, hvad Fortvivlelse er. Den fortvivler og daaner, og derpaa ligger den ganske stille som var den død, et Kunststykke Hig det »at ligge todt«; det er med Umiddelbarheden som med visse lavere Dyrearter, der intet andet Vaaben eller Forsvars-Middel have end at ligge ganske stille og lade som vare de døde.

Imidlertid gaaer Tiden hen. Kommer der saa Hjælp i det Udvortes, saa kommer der ogsaa Liv igjen i den Fortvivlede, han begynder, hvor han slap, et Selv var han ikke, og et Selv blev han ikke, men lever nu videre fort, blot umiddelbart bestemt. Kommer Udvorteshedens Hjælp ikke, saa skeer der i Virkeligheden oftest noget Andet. Der kommer saa dog alligevel Liv i Personen, men »sig selv bliver han aldrig mere«, siger han. Han faaer nu en Smule Forstand paa Livet, han lærer at efterabe de andre Mennesker, hvordan de bære sig ad med at leve - og saadan lever han nu ogsaa. I Christenheden er han tillige Christen, gaaer hver Søndag i Kirke, hører og forstaaer Præsten, ja de forstaae hinanden; han dør; Præsten introducerer ham for 10 Rdlr. i Evigheden - men et Selv var han ikke, et Selv blev han ikke.

Denne Form af Fortvivlelse er: fortvivlet ikke at ville være sig selv, eller endnu lavere: fortvivlet ikke at ville være et Selv, eller allerlavest: fortvivlet at ville være en Anden end sig selv, at ønske sig et nyt Selv. Umiddelbarheden har egentligen intet Selv, den kjender ikke sig selv, kan saaledes heller ikke kjende sig selv igjen, der endes derfor gjerne i det Eventyrlige. Idet Umiddelbarheden fortvivler, har den ikke engang selv nok til at ønske eller drømme, at den dog var blevet det, den ikke blev. Den Umiddelbare hjælper sig saa paa en anden Maade, han ønsker at være en Anden. Dette vil man let forvise sig om ved at iagttage umiddelbare Mennesker; der ligger i 209 Fortvivlelsens Øieblik dem intet Ønske saa nær, som det, at være blevet en Anden eller at blive en Anden. Man kan i ethvert Tilfælde aldrig lade være at smile af en saadan Fortvivlet, der menneskelig talt, skjøndt fortvivlet, er saa saare uskyldig. Som oftest er en saadan Fortvivlet uendelig comisk. Man tænke sig et Selv (og næst Gud er der Intet saa evigt som et Selv), og saa at et Selv faaer det Indfald, om det ikke skulde kunne lade sig gjøre at det blev en Anden - end sig selv. Og dog elsker en saadan Fortvivlet, hvis eneste Ønske er denne af alle afsindige Forvandlinger afsindigste, han elsker den Indbildning, at Changementet skulde kunne gaae lige saa let for sig som det at faae en anden Kjole paa. Thi den Umiddelbare kjender ikke sig selv, han kjender ganske bogstaveligen kun sig selv paa Kjolen, han kjender (og her er atter den uendelige Comik) det at have et Selv paa Udvortesheden. Der gives ikke let nogen latterligere Forvexling; thi et Selv er just uendelig forskjelligt fra Udvortesheden. Da nu hele Udvortesheden forandredes for den Umiddelbare, og han fortvivlede, saa gaaer han et Skridt videre, han tænker som saa, det bliver hans Ønske: hvad om jeg blev en Anden, fik mig et nyt Selv. Ja, hvad om han blev en Anden - mon han saa vilde kjende sig selv igjen? Man fortæller om en Bondemand, som barbenet var kommet til Hovedstaden, og der havde faaet saa mange Skillinger, at han kunde kjøbe sig et Par Strømper og Skoe, og dog beholdt saa Meget tilovers, at han kunde drikke sig fuld - man fortæller, at han, som han beruset vilde til at finde hjem, blev liggende midt paa Landeveien og faldt i Søvn. Saa kom der en Vogn kjørende, og Kudsken raabte ham an, at han skulde flytte sig, ellers kjørte han over hans Been. Den fulde Bonde vaagnede, saae derpaa til sine Been, og da han paa Grund af Strømper og Skoe ikke kjendte dem, sagde han: kjør han kun, det er ikke mine Been. Saaledes med den Umiddelbare naar han fortvivler, det er umuligt sandt at fremstille ham uden comisk, det er, at jeg selv skal sige det, allerede et Slags Kunststykke at tale i den Jargon om et Selv og om Fortvivlelse.

Naar Umiddelbarheden antages at have en Reflexion i sig, modificeres Fortvivlelsen noget; der bliver noget mere Bevidsthed om Selvet, og derved igjen om, hvad Fortvivlelse er, og om, at Ens Tilstand er Fortvivlelse; der bliver nogen Mening i, at et saadant Menneske taler om at være fortvivlet: men Fortvivlelsen er væsentligen Svaghedens, en Liden; dens Form, fortvivlet ikke at ville være sig selv.

Fremskridtet i Sammenligning med den rene Umiddelbarhed viser sig strax heri, at Fortvivlelsen ikke altid fremkommer ved et Stød, ved at der hænder Noget, men kan foranlediges ved selve Reflexionen i sig, saa Fortvivlelsen, naar saa er, ikke er en blot Liden og Liggen under for Udvortesheden, men til en vis Grad

Selvvirksomhed, Handling. Her er jo en vis Grad af Reflexion i sig, altsaa en vis Grad af Besindelse paa sit Selv; med denne visse Grad af Reflexion i sig begynder den Udsondrings-Akt, hvori Selvet bliver opmærksomt paa sig selv som væsentlig forskjelligt fra Omverdenen og Udvortesheden og dennes Indvirkning paa det. Men det er kun til en vis Grad Idet nu Selvet med en vis Grad af Reflexion i sig vil til at overtage Selvet, stoder det maaskee paa en eller anden Vanskelighed i Selvets Sammensætning, i Selvets Nødvendighed. Thi som intet menneskeligt Legeme er det fuldkomne, saa heller intet Selv. Denne Vanskelighed, den være en hvilken, gyser han tilbage for. Eller der hænder ham Noget, som bryder med Umiddelbarheden i ham dybere, end han ved Reflexion i sig har gjort det; eller hans Phantasi opdager en Mulighed, der, hvis den indtraadte, vilde saaledes blive Bruddet med Umiddelbarheden.

Saa fortvivler han. Hans Fortvivlelse er Svaghedens, Selvets Liden, i Modsætning til Selvhævdelsens Fortvivlelse; men ved Hjælp af den relative Reflexion i sig, han har, gjør han, deri atter forskjellig fra den reent Umiddelbare, Forsøg paa at værne om sit Selv. Han forstaaer, at det dog er en Omsætning dette med at slippe Selvet, han bliver ikke saaledes apoplectisk rørt af Slaget som den Umiddelbare gjør det, han forstaaer ved Hjælp af Reflexionen, at der er Meget, han kan tabe, uden at tabe Selvet; han gjør Indrømmelser, han er istand dertil, og hvorfor? fordi han til en vis Grad har udsondret sit Selv fra Udvortesheden, fordi han har en dunkel Forestilling om, at der endog maa være noget Evigt i Selvet. Men forgjæves kjæmper han saaledes; Vanskeligheden, han er stødt paa, kræver et Brud med hele Umiddelbarheden og dertil har han ikke Selv-Reflexion eller ethisk Reflexion; han har ingen Bevidsthed om et Selv, der vindes ved den uendelige Abstraktion fra alt Udvortes, dette, i Modsætning til Umiddelbarhedens paaklædte, nøgne, abstrakte Selv, der er det uendelige Selvets første Form, og det Fremadskyndende i hele den Proces, hvorved et Selv uendeligt overtager sit virkelige Selv med dets Vanskeligheder og Fortrin.

211

Altsaa, han fortvivler, og hans Fortvivlelse er: ikke at ville være sig selv. Derimod falder det Latterlige ham rigtignok ikke ind, at ville være en Anden; han vedligeholder Forholdet til sit Selv, saavidt har Reflexionen knyttet ham til Selvet. Det gaaer ham da i Forhold til Selvet, som det kan gaae en Mand i Forhold til hans Bopæl (det Comiske er, at i slet saa skjødesløst et Forhold, som en Mand staaer til sin Bopæl, staaer rigtignok Selvet ikke til sig selv), at den bliver ham modbydelig, fordi der er Røg, eller ligegyldigt af hvilkensomhelst Grund; han forlader den saa, men han vandrer ikke ud, han fæster ikke en ny Bopæl, han vedbliver at betragte den gamle som sin Bopæl; han regner paa, at det skal gaae over igjen. Saaledes med den Fortvivlende. Saalænge dette staaer paa med den Vanskelighed, tør han, som det hedder med særlig Prægnants, ikke komme til sig selv, vil han ikke være sig selv; men det gaaer vel over, det forandrer sig maaskee, den mørke Mulighed glemmes vel. Saalænge kommer han derfor, kun engang imellem saa at sige paa Besøg til sig selv, for at see efter, om Forandringen ikke er indtraadt. Og saa snart den er indtraadt, saa flytter han hjem igjen, »er atter sig selv«, saa siger han, dog vil dette kun sige, han begynder hvor han slap, han var saadan til en vis Grad et Selv og blev heller ikke til mere.

Men indtræder der ingen Forandring, saa hjælper han sig paa en anden Maade. Han svinger aldeles bort fra Retningen ind efter, ad hvilken Vei han skulde have været fremad, for i Sandhed at blive et Selv. Det hele Spørgsmaal om Selvet i dybere Forstand bliver en Slags blind Dør i Baggrunden af hans Sjel, indenfor den er der Ingenting. Han overtager hvad han i sit Sprog kalder sit Selv, det vil sige, hvad Evner, hvad Talenter o. s. v. der kan være givet ham, alt Dette overtager han dog med Retningen ud efter, mod, som det hedder, Livet, det virkelige, det virksomme Liv; han omgaaes meget forsigtigt den Smule Reflexion i sig han har i sig, han frygter det skulde komme op igjen, Det i Baggrunden. Saa lykkes det ham lidt efter lidt at glemme det; i Aarenes Løb finder han det saa næsten latterligt, især naar han er i godt Selskab med andre duelige og virksomme Mænd, der have Sands og Dygtighed for det virkelige Liv. Charmant! Han er nu, som der staaer i Romanen, allerede i flere Aar lykkelig gift, en virksom og foretagende Mand, Fader og Borger, maaskee endog en stor Mand; hjemme i hans Huus kalde Tjenestefolkene ham »Han Selv«; i Byen er han blandt Honoratiore; hans Optræden er med Persons-Anseelse, 212 eller med Anseelse af Person, det er efter al Anseelse at dømmen en Person. I Christenheden er han Christen (aldeles I samme Forstand som han i Hedenskabet vilde være Hedning, og i Holland Hollænder), en af de dannede Christne. Det Spørgsmaal om Udødeligheden har ofte beskjeftiget ham, og mere end een Gang har han spurgt Præsten, om der var en saadan Udødelighed til, om man virkelig vilde kjende sig selv igjen; hvad jo ogsaa maa have en ganske særdeles Interesse for ham, da han intet Selv har.

Det er umuligt, sandt at fremstille denne Art Fortvivlelse uden en vis Tilsætning af det Satiriske. Det Comiske er, at han vil tale om, at have været fortvivlet; det Forfærdelige er, at hans Tilstand efter at have, som han mener det, overvundet Fortvivlelsen, just er Fortvivlelse. Det er uendelig comisk, at der til Grund for den i Verden saa meget prisede Livs-Klogskab, at der til Grund for alt det Satans Meget af gode Raad og kloge Vendinger, og Seen-Tiden-an, og Tagen sig i sin Skjebne og Skriven i Glemmebogen, ideelt forstaaet, ligger en fuldkommen Dumhed paa, hvor Faren egentligen er, hvilken Faren egentligen er. Men denne ethiske Dumhed er igjen det Forfærdelige.

Fortvivlelse over det Jordiske eller over noget Jordisk er den almindeligste Art af Fortvivlelse, og især under den anden Form, som Umiddelbarhed med en kvantitativ Reflexion i sig. Jo mere gennemreflekteret Fortvivlelsen bliver, desto sjeldnere sees den, eller forekommer den i Verden. Men dette beviser, at de fleste

Mennesker end ikke ere komne synderligt dybt i det at fortvivle, ingenlunde derimod, at de ikke ere fortvivlede. Det er meget faae Mennesker, der endog kun nogenlunde leve under Bestemmelsen Aand; ja, det er end ikke Mange, der blot forsøge paa dette Liv, og af dem, der gjøre det, springe de fleste snart fra. De have ikke lært at frygte, ikke lært at skulle, ligegyldigt, uendelig ligegyldigt hvad der saa end forresten skeer. Derfor kunne de ikke udholde, hvad der allerede forekommer dem selv som en Modsigelse, hvilken da i Omverdenens Reflexion viser sig langt, langt grellere, at det at bekymres for sin Sjæl og det at ville være Aand, i Verden seer ud som Tidsspilde, ja som uforsvarlig Tidsspilde, der om muligt burde straffes af de borgerlige Love, i ethvert Tilfælde straffes med Foragt og Bespottelse som en Art Forræderi mod Menneskene, som en trodsig Afsindighed, der vanvittigt udfylder Tiden med Ingenting. Saa er der et Øieblik i deres Liv, ak 213 dette er deres bedste Tid, hvor de dog begynde paa at tage Retningen ind efter. De komme saa omtrent til de første Vanskeligheder, der svinge de af; det er dem som førte denne Vei til en trøstesløs Ørken - und rings umher liegt schöne grüne Weide. Der søge de saa hen, og glemme snart hiin deres bedste Tid, ak, og glemme den som var den en Barnagtighed De ere tillige Christne - beroligede af Præsterne i deres Saligheds-Sag. Som sagt, denne Fortvivelse er den almindeligste, den er saa almindelig, at man kun deraf kan forklare sig den i Handel og Vandel temmelig almindelige Mening, at Fortvivelse skulde være Noget, som tilhørte Ungdommen, som kun forekommer i de unge Aar, men som ikke findes hos den satte Mand, der er kommen til Skjels Aar og Alder. Dette er en fortvivlet Vildfarelse, eller rigtigere en fortvivlet Feiltagelse, der overseer - ja, og hvad endnu værre er, den overseer, at Det, den overseer, dog næsten er det Bedste, der kan siges om Menneskene, da oftere det langt Værre skeer -, at de fleste Mennesker, væsentligen betragtet, egentligen ikke i hele deres Liv drive det til mere end til at være hvad de vare i Barndommen og Ungdommen: Umiddelbarhed med Tilsætning af en lille Dosis Reflexion i sig. Nei, Fortvivelse er sandeligen ikke Noget, der kun forekommer hos Ynglinge, Noget, man uden videre voxer fra - »som man voxer fra Illusion«. Men dette gjør man jo heller ikke, om man end er taabelig nok til at mene det. Tværtimod, man kan ofte nok træffe paa Mænd og Koner og Oldinge, der have barnagtig Illusion trods nogen Yngling. Men man overseer, at Illusion væsentlig har to Former: Haabets og Erindringens. Ungdommen har Haabets Illusion, den Ældre Erindringens; men just fordi han er i Illusion, har han ogsaa den aldeles eensidige Forestilling om Illusion, at den kun er Haabets. Og det forstaaer sig, Haabets Illusion plages den Ældre ikke af, men derimod vel blandt Andet ogsaa af denne snurrige: fra et formeentlig høiere Standpunkt uden Illusion at see ned paa Ynglingens Illusion. Den Unge er i Illusion, han haaber det Overordentlige af Livet og af sig selv; til Gjengjæld finder man ofte hos den Ældre Illusion betræffende, hvorledes han erindrer sin Ungdom. En ældre Kone, der nu formeentligen har opgivet al Illusion, befindes ofte at være, trods nogen ung Pige, phantastisk i Illusion med Hensyn til, hvorledes hun erindrer sig selv som ung Pige, hvor lykkelig hun var den Gang, hvor skjøn o. s. v. *Dette fuimus*, som 214 saa ofte høres af en Ældre, er fuldt saa stor en Illusion som den Unges futuriske; de lyve eller digte begge.

Men ganske anderledes fortvivlet er den Feiltagelse, at Fortvivelse kun tilhører Ungdommen. Det er overhovedet en stor Taabelighed, og er just Uforstand paa, hvad Aand er, derhos Miskjendelse af, at Mennesket er Aand, ikke blot en Dyr-Skabning, at mene, at det skulde gaae saa nemt til med Tro og Viisdom, at de virkeligen saadan uden videre kom med Aarene, som Tænder, Skjæg og deslige. Nei, hvad saa end et Menneske uden videre kommer til, og hvad der saa end kommer uden videre: Eet bestemt ikke, Tro og Viisdom. Men Sagen er denne, med Aarene kommer Mennesket, aandelig forstaaet, ikke uden videre til Noget, denne Kategori er netop Aandens argeste Modsætning; derimod gaaer det meget let, uden videre med Aarene at gaae fra Noget Og med Aarene gaaer man maaskee fra den Smule Lidenskab, Følelse, Phantasi, den Smule Inderlighed, man havde, og gaaer uden videre (thi Sligt gaaer uden videre) ind under Trivialitetens Bestemmelse af Forstand paa Livet Denne - forbedrede Tilstand, som rigtignok er kommet med Aarene, anseer han nu fortvivlet for et Gode, han forvisser sig let om (og i en vis satirisk Forstand er Intet vissere), at det nu aldrig kunde falde ham ind at fortvivle - nei, han har sikkert sig, han er fortvivlet, aandløst fortvivlet Thi hvorfor mon Socrates elskede Ynglinge, uden fordi han kjendte Mennesket!

Og skeer det ikke saaledes, at et Menneske med Aarene synker hen i den trivielleste Art Fortvivelse, saa følger deraf dog vel ingenlunde, at Fortvivelse blot skulde tilhøre Ungdommen. Udvikler et Menneske sig virkeligen med Aarene, modnes han i væsentlig Bevidsthed om Selvet, saa kan han maaskee fortvivle i en høiere Form. Og udvikler han sig ikke væsentlig med Aarene, medens han dog heller ikke synker reent hen i Trivialitet, det vil sige, bliver han saa omtrent ved at være et ungt Menneske, en Yngling, skjøndt Mand, Fader og Graahaaret, altsaa dog bevarende noget af det Gode hos Ynglingen, saa vil han jo ogsaa være udsat for at fortvivle som en Yngling, over det Jordiske eller over noget Jordisk.

En Forskjel kan der saa vel blive mellem en saadan Ældres og en Ynglings Fortvivelse, men ingen væsentlig, en reen tilfældig. Ynglingen fortvivler over det Tilkommende, som et Præsens *in futuro*, der er noget Tilkommende, han ikke vil overtage, med det vil han 215 ikke være sig selv. Den Ældre fortvivler over det Forbigangne som et Præsens *in præterito*, der ikke vil blive mere og mere forbigangent thi saa fortvivlet er han da ikke, at det er lykkedes ham ganske at glemme det. Dette Forbigangne er maaskee endog Noget, som Angeren egentligen skulde have fat i. Men skulde Angeren frem, saa maatte der først fortvivles tilgavns, fortvivles ud, saa maatte AandsLivet bryde igjennem fra Grunden af Men fortvivlet som han er, tør han ikke lade det komme til en saadan Afgjørelse. Der bliver han saa staaende, Tiden gaaer hen - med mindre det da lykkes ham, endnu mere fortvivlet, ved Hjælp af Glemsel at hele det, saa han istedetfor at blive en

Angrende, bliver sin egen Hæler. Men væsentligen bliver en saadan Ynglings og en saadan Ældres Fortvivlelse den samme, det kommer ikke til nogen Metamorphose, i hvilken Bevidstheden om det Evige i Selvet bryder igjennem, saa Kampen kunde begynde, der enten potentserer Fortvivlelse til en endnu høiere Form, eller forer til Troen.

Men er der dog ikke en væsentlig Forskjel mellem de tvende hidtil som identisk brugte Udtryk: at fortvivle over det Jordiske (TotalitetsBestemmelsen), og at fortvivle over noget Jordisk (det Enkelte)? Jo der er. Idet Selvet med uendelig Lidenskab i Phantasi fortvivler over noget Jordisk, gjør den uendelige Lidenskab dette Enkelte, dette Noget til det Jordiske *in toto*, det vil sige Totalitets-Bestemmelsen ligger i og tilhører den Fortvivlende. Det Jordiske og Timelige som saadant er netop Det, som falder ud fra hinanden, i Noget, i det Enkelte. Det er umuligt, virkeligt at tabe eller beroves alt Jordisk, thi Totalitetsbestemmelsen er en Tankebestemmelse. Selvet foroger altsaa først det virkelige Tab uendeligt, og saa fortvivler det over det Jordiske *in toto*. Men saasnaart denne Forskjel (mellem at fortvivle over det Jordiske og over noget Jordisk) skal gjøres væsentligen gjældende, saa er der ogsaa gjort et væsentlig Fremskridt i Bevidsthed om Selvet. Denne Formel at fortvivle over det Jordiske er saa et dialektisk første Udtryk for den næste Form af Fortvivlelse.

2) Fortvivlelse om det Evige eller over sig selv

Fortvivlelse over det Jordiske eller over noget Jordisk er jo egentligen ogsaa Fortvivlelse om det Evige og over sig selv, forsaavidt den 216 da er Fortvivlelse, thi det er jo Formelen for al Fortvivlelse*. Men den Fortvivlende, som han blev fremstillet i det Foregaaende, var ikke opmærksom paa, hvad der, saa at sige, skeer bag ved ham; han mener at fortvivle over noget Jordisk og taler bestandigt om, hvorover det er han fortvivler, og dog fortvivler han om det Evige; thi det at han tillægger det Jordiske saa stort Værd, eller, videre udført, det at han tillægger noget Jordisk saa stort Værd, eller at han først gjør noget Jordisk til alt Jordisk, og saa tillægger det Jordiske saa stort Værd, er jo just at fortvivle om det Evige.

Denne Fortvivlelse er nu et betydeligt Fremskridt Var den foregaaende Svaghedens, saa er denne: Fortvivlelse over sin Svaghed, medens den dog endnu bliver indenfor Væsens-Bestemmelsen: Svaghedens Fortvivlelse, som forskjellig fra [x] (Trods). Der er altsaa kun en relativ Forskjel Denne er, at den foregaaende Form har Svaghedens Bevidsthed som sin sidste Bevidsthed, medens her Bevidstheden ikke standser derved, men potentserer sig til en ny Bevidsthed, den om sin Svaghed. Den Fortvivlende forstaaer selv, at det er Svaghed at tage sig det Jordiske saa nær, at det er Svaghed at fortvivle. Men istedetfor nu at svinge rigtigt af bort fra Fortvivlelsen hen til Troen, for Gud ydmygende sig under sin Svaghed, fordyber han sig i Fortvivlelsen og fortvivler over sin Svaghed Derved vender saa hele Synspunktet sig om, han bliver sig nu tydeligere sin Fortvivlelse bevidst, at han fortvivler om det Evige, han fortvivler over sig selv, at han kunde være svag nok til at tillægge det Jordiske saa stor Betydning, hvilket nu bliver ham fortvivlet Udtrykket for, at han har tabt det Evige og sig selv.

* 217

Her er Stigen. Først i Bevidstheden om Selvet; thi at fortvivle om det Evige er da umuligt uden at have en Forestilling om Selvet, at der er noget Evigt i det, eller at det har havt noget Evigt i sig. Og skal man fortvivle over sig selv, maa man jo ogsaa være sig bevidst at have et Selv; dog er det derover han fortvivler, ikke over det Jordiske eller noget Jordisk, men over sig selv. Fremdeles er her større Bevidsthed om, hvad Fortvivlelse er, thi Fortvivlelse er ganske rigtigt at have tabt det Evige og sig selv. Selvfølgelig er der ogsaa større Bevidsthed om, at Ens Tilstand er Fortvivlelse. Videre er Fortvivlelsen her ikke blot en Liden, men en Handling. Thi naar det Jordiske tages fra Selvet, og han fortvivler, saa er det som kom Fortvivlelsen fra det Udvortes, om den dog altid kommer fra Selvet; men naar Selvet fortvivler over denne sin Fortvivlelse, saa kommer denne nye Fortvivlelse fra Selvet, indirecte-directe fra Selvet, som Modtryk (Reaktion), deri forskjellig fra Trods, der kommer directe fra Selvet. Endeligen er her ogsaa, om end i en anden Forstand, endnu et Fremskridt. Thi just fordi denne Fortvivlelse er intensivere, er den i en vis Forstand Frelsen nærmere. En saadan Fortvivlelse glemmes vanskelig, den er for dyb; men i ethvert Øieblik Fortvivlelsen holdes aaben, er der ogsaa Mulighed af Frelsen.

Dog er denne Fortvivlelse alligevel at henføre under Formen: fortvivlet ikke at ville være sig selv. Som naar en Fader gjør en Søn arveløs, saaledes vil Selvet ikke vedkjende sig sig selv efterat have været saa svag. Det kan fortvivlet ikke glemme denne Svaghed, det hader paa en Maade sig selv, det vil ikke troende ydmyge sig under sin Svaghed for saaledes at gjenvinde sig selv, nei, det vil, saa at sige, fortvivlet Intet høre om sig selv, ikke vide af sig selv at sige. Men at hjælpes ved Glemsel, kan der dog heller ikke være Tale om, ei heller om ved Hjælp af Glemsel at slippe ind under Bestemmelsen Aandløshed, og saa være Mand og

Christen som andre Mænd og Christne; nei, dertil er Selvet for meget Selv. Som det vel ofte gik Faderen, der gjorde Sønnen arveløs: det udvortes Factum hjalp ham kun lidet, han blev derfor ikke af med Sønnen, hans Tanke idetmindste ikke; som det saa ofte gaaer med en Eiskendes Forbandelse over den Forhadte (d.v.s. over den Elskede): den hjælper ikke stort, den næsten fængsler mere - saaledes gaaer det det fortvivlede Selv med sig selv.

Denne Fortvivlelse er en Qualitet dybere end den foregaaende, og hører til den Fortvivlelse, som sjeldnere forekommer i Verden. Hiin 218 Blinddor, om hvilken der taltes i det Foregaaende, bag hvilken der Ingenting var, er her en virkelig, men rigtignok omhyggelig lukket Dør, og bag den sidder Selvet ligesom og passer paa sig selv, beskjæftiget med eller udfyldende Tiden med ikke at ville være sig selv, og dog Selv nok til at elske sig selv. Det kalder man Indesluttethed. Og fra nu af komme vi til at handle om Indesluttethed, der er lige Modsætningen til Umiddelbarhed, og blandt Andet ogsaa, i Retning af Tænkning, har en stor Foragt for denne.

Men er da et saadant Selv ikke til i Virkeligheden, er han flygtet udenfor Virkeligheden, i Ørkenen, i Klosteret, i Daarekisten; er han ikke et virkeligt Menneske, paaklædt som Andre, eller som Andre ifort det sædvanlige Overtø? Ih, jo vist, hvorfor ikke det! Men dette med Selvet indvier han Ingen i, ikke en Sjel, det føler han ingen Trang til eller han har lært at betvinge den, hør blot ham selv tale derom. »Det er da ogsaa kun de reent umiddelbare Mennesker - hvilke under Bestemmelsen Aand omtrent staae paa samme Punkt, som Barnet i det første Afsnit af den første Barndom, hvor det med en heelt igjennem elskværdig Ugeneerthed lader Alt gaae fra sig - det er kun de reent umiddelbare Mennesker, der slet Intet kunne holde paa. Det er denne Art af Umiddelbarhed, der ofte med stor Prætension kalder sig »Sandhed, at være sand, et sandt Menneske og ganske som man er«, hvilket netop er lige saa sandt, som at det er Usandhed, naar en Ældre, ikke strax han føler en legemlig Trang, giver efter. Ethvert blot en lille Smule reflecteret Selv har dog en Forestilling om at tvinge Selvet.« Og vor Fortvivlede er da indesluttet nok til at kunne holde enhver Uvedkommende, altsaa Enhver, borte fra dette med Selvet, medens han ud efter er ganske »et virkeligt Menneske.« Han er en studeret Mand, Mand, Fader, endogsaa en ualmindelig dygtig Embedsmand, en respektabel Fader, behagelig i Omgang, saare mild mod sin Kone, Omhyggeligheden selv mod sine Børn. Og Christen? - nu ja, det er han ogsaa saadan, imidlertid undgaaer han helst at tale derom, om han end gjerne seer, og med en vis veemodig Glæde, at hans Kone til Opbyggelse beskjæftiger sig med det Gudelige. I Kirke gaaer han meget sjældent, fordi det forekommer ham, at de fleste Præster egentligen ikke vide, hvad de tale om. Han gjør Undtagelse med en ganske enkelt Præst, om hvem han indrømmer, at han veed, hvad han taler om; men ham ønsker han af en anden Grund ikke at høre, da han har en Frygt for at det skulde føre ham for vidt. Derimod 219 føler han ikke sjældent Trang til Eensomhed, det er ham en Livsfornødenhed, stundom som det at aande, til andre Tider som det at sove. At han har denne Livsfornødenhed mere end de fleste Folk, er da ogsaa et Tegn paa, at han er en dybere Natur. Overhovedet er Trangen til Eensomhed et Tegn paa, at der dog er Aand i et Menneske, og Maalestokken for hvad Aand der er. »De reent pjattede U- og Med-Mennesker« føle i den Grad ingen Trang til Eensomhed, at de, ligesom Selskabsfluglene, strax døe, blot de et Øieblik skulle være ene; som det lille Barn maa visses i Søvn, saaledes behøve disse det Selskabeliges beroligende Vissen for at kunne spise, drikke, sove, bede, forelske sig o. s. v. Men saavel i Oldtiden som i Middelalderen var man dog opmærksom paa denne Trang til Eensomhed, havde Respekt for hvad den betyder; i vore Tiders Bestandig-Selskabelige gyser man i den Grad for Eensomhed, at man (o, ypperlige Epigram!) ikke veed at bruge den til Andet end til Straf for Forbrydere. Dog det er sandt, det er jo i vore Tider en Forbrydelse at have Aand, saa er det jo i sin Orden, at Saadanne, Eensomhedens Elskere, komme i Classe med Forbrydere.

Den indesluttede Fortvivlede lever da hen, *horis succesivis*, i Timer, der, om end ikke levede for Evigheden, dog have Noget med det Evige at skaffe, beskjæftiget med sit Selvs Forhold til sig selv; men han kommer egentligen ikke videre. Naar saa det er gjort, naar Trangen til Eensomhed er tilfredsstillet, saa gaaer han ligesom ud - selv naar han gaaer ind til eller indlader sig med sin Kone og sine Børn. Det, der som Ægtemand gjør ham saa mild, og som Fader saa omhyggelig, er, foruden hans naturlige Godmodighed og hans Pligtfølelse, den Tilstaaelse han i sit indesluttede Inderste har gjort sig selv, betræffende sin Svaghed

Var det muligt for Nogen at blive Medvider i hans Indesluttethed, og man saa vilde sige til ham, det er jo Stolthed, Du er jo egentligen stolt af Dit Selv: saa vilde han vel neppe gjøre nogen Anden den Tilstaaelse. Naar han blev ene med sig selv, vilde han vel tilstaae, at der var Noget deri, men den Lidenskabelighed, med hvilken hans Selv havde opfattet hans Svaghed, vilde snart indbilde ham igjen, at det umuligt kunde være Stolthed, da det jo netop var over sin Svaghed han fortvivlede - ret som var det ikke Stoltheden, der lagde saa uhyre en Vægt paa Svagheden, ret som var det ikke, fordi han vilde være stolt af sit Selv, at han ikke kunde udholde denne Bevidsthed om 220 Svaghed. - Vilde man sige til ham »det er en besynderlig Forvikling, en besynderlig Art Knude; thi hele Ulykken ligger egentlig i den Maade, Tanken slynger sig paa; ellers er det jo endog normalt, det er jo just ad den Vei Du skal, Du skal gennem den Fortvivlelse om Selvet til Selvet. Det med Svagheden er ganske rigtigt, men det er ikke det, Du skal fortvivle over; Selvet maa brydes for at blive selv, lad blot være at fortvivle derover« - vilde man tale saaledes til ham, saa vilde han i et lidenskabsløst Øieblik forstaae det, men snart vilde Lidenskabens igjen see feil, og saa gjør han igjen Svinget forkeert, ind i Fortvivlelsen.

Som sagt, en saadan Fortvivlelse er sjeldnere i Verden. Bliver den nu ikke staaende paa dette Punkt, blot marscherende paa Stedet; og paa den anden Side, foregaaer der ikke en Omvæltning med den Fortvivlende, saa han kommer paa den rigtige Vei hen til Troen: saa vil enten en saadan Fortvivlelse potentsere sig til en tilintetgjør den udvortes Omklædning, i hvilken en saadan Fortvivlet har levet hen som i et Incognito. I sidste Tilfælde vil saa en saadan Fortvivlet styrte sig ud i Livet, maaskee i store Foretagenders Adspredelse, han vil blive en urolig Aand, hvis Tilværelse efterlader sig Spor nok, en urolig Aand, der vil glemme, og da det larmer for stærkt derinde, maa der stærke Midler til, om end af en anden Art end de, som Richard III bruger for ikke at høre Moderens Forbandelser. Eller han vil søge Glemsel i Sandselighed, maaskee i Udsvævelser, han vil fortvivlet tilbage til Umiddelbarheden, men bestandigt med Bevidsthed om Selvet, som han ikke vil være. I første Tilfælde, naar Fortvivlelsen potentseres, bliver den Trods, og det vorder nu aabenbart, hvor megen Usandhed der laae i dette med Svagheden, det bliver aabenbart, hvor dialektisk rigtigt det er, at det første Udtryk for Trods er just Fortvivlelse over sin Svaghed.

Dog lad os til Slutning see endnu engang en Smule ind til den Indesluttede, der i Indesluttetheden marscherer paa Stedet Bevares denne Indesluttethed absolut, *omnibus numeris absoluta*, saa vil Selvmord blive den Fare, som ligger ham nærmest. Mennesker, som disse ere fleest, have naturligviis ingen Anelse om hvad en saadan Indesluttet formaaer at bære; fik de det at vide, vilde de forbauses. Men saa er Selvmord igjen Faren for den absolut Indesluttede. Taler han derimod til Een, aabner han sig for et eneste Menneske, saa er han efter 221 al Sandsynlighed afspændt saa meget, eller spændt saa meget ned, at Selvmordet ikke resulterer af Indesluttetheden. En saadan Indesluttethed med een Medvider er en heel Tone mildere end den absolute. Han vil saa sandsynligviis undgaae Selvmordet. Dog kan det hænde, at han, just idet han har aabnet sig for en Anden, fortvivler derover, at det er ham, som maatte han dog uendelig langt hellere have holdt ud i Tausheden, end at have en Medvider. Sligt har man Exempler paa, at en Indesluttet just er bragt til Fortvivlelse ved at have faaet en Fortrolig. Saa kan dog et Selvmord blive Følgen. Digterisk vilde Katastrophen (*poetice* antaget, at Personen f. Ex. var Konge eller Keiser) ogsaa kunne være at danne saaledes, at han lod den Fortrolige slaae ihjel. Man kunde tænke sig en saadan dæmonisk Tyran, der følte Trang til at tale med et Menneske om sin Qval, og saa successive forbrugte en Slump Mennesker; thi at blive hans Fortrolige var den visse Død: saasart Tyrannen havde udtalt sig for ham, blev han ihjelslaaet. - Det vilde være en Opgave for en Digter, at fremstille denne kvalfulde Selvmodsigelse i en Dæmonisk, ikke at kunne undvære en Fortrolig, og ikke at kunne have en Fortrolig, løst paa denne Maade.

[x]) Den Fortvivlelse, fortvivlet at ville være sig selv, Trods

Som der blev viist, at man kunde kalde [x] Qvindelighedens Fortvivlelse, saaledes kan man kalde denne Fortvivlelse Mandlighedens. Den er derfor ogsaa i Forhold til den foregaaende: Fortvivlelse seet under Bestemmelsen Aand. Men saaledes er just ogsaa Mandlighed væsentlig hørende under Bestemmelsen Aand, medens Qvindelighed er en lavere Synthese.

Den under [x], 2 beskrevne Fortvivlelse var over sin Svaghed, den Fortvivlede vil ikke være sig selv. Men gaaes der dialektisk eet eneste Skridt videre, kommer den saaledes Fortvivlede til Bevidsthed om, hvorfor han ikke vil være sig selv, saa slaaer det om, saa er Trodsen der, thi saa er det just fordi han fortvivlet vil være sig selv.

Først kommer Fortvivlelse over det Jordiske eller noget Jordisk, saa Fortvivlelse om det Evige over sig selv. Saa kommer Trodsen, der egentlig er Fortvivlelse ved Hjælp af det Evige, den fortvivlede Misbrug af det Evige, der er i Selvet, til fortvivlet at ville være sig selv. Men just fordi den er Fortvivlelse ved Hjælp af det Evige, ligger den i en vis Forstand det Sande meget nær; og just fordi den ligger det 222 Sande meget nær, er den uendelig langt borte. Den Fortvivlelse, der er Gjennemgangen til Troen, er ogsaa ved Hjælp af det Evige; ved Hjælp af det Evige har Selvet Mod til at tabe sig selv for at vinde sig selv; her derimod vil det ikke begynde med at tabe sig selv, men vil være sig selv.

I denne Form af Fortvivlelse er nu Stigen i Bevidsthed om Selvet, altsaa større Bevidsthed om hvad Fortvivlelse er, og om, at Ens Tilstand er Fortvivlelse; her er Fortvivlelsen sig bevidst som en Gjerning, den kommer ikke fra det Udvortes som en Liden under Udvorteshedens Tryk, den kommer directe fra Selvet. Og saaledes er dog Trods, i Forhold til Fortvivlelse over sin Svaghed, en ny Qualification.

For fortvivlet at ville være sig selv, maa der være Bevidsthed om et uendeligt Selv. Dette uendelige Selv er imidlertid egentligen kun den abstrakteste Form, den abstrakteste Mulighed af Selvet. Og det er dette Selv han fortvivlet vil være, løsrivende Selvet fra ethvert Forhold til en Magt, der har sat det, eller løsrivende det fra Forestillingen om, at der er en saadan Magt til Ved Hjælp af denne uendelige Form vil Selvet fortvivlet

raade over sig selv, eller skabe sig selv, gjøre sit Selv til det Selv, han vil være, bestemme hvad han i sit concrete Selv vil have med og hvad ikke. Hans concrete Selv eller hans Concretion har jo Nødvendighed og Grændse, er dette ganske Bestemte, med disse Evner, Anlæg, o. s. v., i denne Forholdenes Concretion o. s. v. Men ved Hjælp af den uendelige Form, det negative Selv, vil han først paatage sig at danne dette Hele om, for saa at faae et Selv ud deraf som han vil, frembragt ved Hjælp af det negative Selvs uendelige Form - og saa vil han være sig selv. Det vil sige, han vil begynde lidt tidligere end andre Mennesker, ikke ved og med Begyndelsen, men »i Begyndelsen«; han vil ikke iføre sig sit Selv, ikke i det ham givne Selv see sin Opgave, han vil ved Hjælp af at være den uendelige Form selv construere det

Vilde man have et fælles Navn for denne Fortvivlelse, kunde man kalde den Stoicisme, dog saaledes, at man ikke blot tænkte paa hiin Sect. Og for nærmere at belyse denne Art Fortvivlelse gjør man bedst Forskjel mellem et handlende Selv og et lidende Selv, og viser, hvorledes Selvet, naar det er Handlende, forholder sig til sig selv, og hvorledes Selvet, naar det er Lidende, i at lide forholder sig til sig selv, at Formelen bestandig er: fortvivlet at ville være sig selv.

223

Er det fortvivlede Selv en Handlende, forholder det sig egentlig bestandig blot eksperimenterende til sig selv, i hvad det saa end foretager, hvor stort, hvor forbausende, med hvor megen Udholdenhed Det erkjender ingen Magt over sig, derfor mangler det i sidste Grund Alvor, og kan kun fremkogle et Skin af Alvor, naar det selv skjenker sine Experimenter sin allerhøieste Opmærksomhed. Dette er nu en tilløjet Alvor; som den Ild Prometheus stjal fra Guderne - saaledes er dette at stjæle fra Gud den Tanke, som er Alvoren, at Gud seer paa En, istedetfor hvilket det fortvivlede Selv nøies med at see paa sig selv, hvilket nu skal skjenke hans Foretagender den uendelige Interesse og Betydning, medens dog just dette gjør dem til Experimentere. Thi om endog dette Selv ikke gaaer saavidt i Fortvivlelse, at det bliver en eksperimenteret Gud: intet afledet Selv kan dog ved at see paa sig selv give sig selv mere end det selv er; det bliver dog Selvet først og sidst, i Selvfordoblingen bliver det dog til hverken Mere eller Mindre end Selvet. Forsaavidt arbejder Selvet, i sin fortvivlede Stræben for at ville være sig selv, sig ind i lige det Modsatte, det bliver egentligen intet Selv. Der er i den hele Dialektik, indenfor hvilken det handler, intet Fast; hvad Selvet er, staaer i intet Øieblik fast, det er, evig fast. Den negative Form af Selvet udøver ligesaa meget den løsende, som den bindende Magt; det kan ganske vilkaarligt hvert Øieblik begynde forfra, og hvor længe end een Tanke forfulgtes, den hele Handling er indenfor en Hypothese. Det er saa langt fra at det lykkes Selvet mere og mere at blive sig selv, at det blot mere og mere bliver aabenbart, at det er et hypotetisk Selv. Selvet er sin egen Herre, absolut, som det hedder, sin egen Herre, og just dette er Fortvivlelsen, men ogsaa hvad det anseer for sin Lyst, sin Nydelse. Dog forvisser man sig ved et nærmere Eftersyn let om, at denne absolute Hersker er en Konge uden Land, han regjerer egentligen over Intet; hans Tilstand, hans Herredom underligger den Dialektik, at i ethvert Øieblik Oprøret er Legitimitet. Dette beroer nemlig til syvende og sidst vilkaarligt paa Selvet selv.

Det fortvivlede Selv bygger altsaa bestandigt kun Luftcasteller, og fægter bestandigt blot i Luften. Det seer brillant ud med alle disse eksperimenterede Dyder; de fortrylle et Øieblik som en østerlandsk Digtning; en saadan Selvbeherskelse, en saadan Urokkelighed, en saadan Ataraxi o. s. v., grændser næsten til det Fabelagtige. Ja, det gjør den rigtignok; og til Grund for det Hele ligger ogsaa Intet. Selvet vil 224 fortvivlet nyde hele Tilfredsstillelsen af at gjøre sig til sig selv, at udvikle sig selv, at være sig selv, det vil have Æren af dette digteriske, mesterlige Anlæg, hvorledes det har forstaaet sig selv. Og dog er det i sidste Grund en Gaade hvad det forstaaer ved sig selv; lige i det Øieblik, hvor det synes at det er allernærmest ved at have Bygningen færdig, kan det vilkaarligt løse det Hele op i Intet.

Er det fortvivlende Selv en Lidende, er Fortvivlelsen dog: fortvivlet at ville være sig selv. Maaskee støder et saadant eksperimenterende Selv, der fortvivlet vil være sig selv, idet det foreløbigt orienterer sig i sit concrete Selv, paa en eller anden Vanskelighed, Noget hvad den Christne vilde kalde et Kors, en Grund-Skade, denne være nu en hvilken. Det negative Selv, den uendelige Form af Selvet, vil maaskee først kaste dette reent bort, lade som var det ikke til, ikke vide af det at sige. Men det lykkes ikke, saavidt strækker dets Færdighed i at eksperimenterer ikke, end ikke dets Færdighed i at abstrahere strækker saavidt; promethisk føler det uendelige, negative Selv sig naglet til denne Servitut Det er altsaa her et lidende Selv. Hvorledes viser nu sig Fortvivlelsen der er, fortvivlet at ville være sig selv?

See, der er i det Foregaaende fremstillet den Form af Fortvivlelse: at fortvivle over det Jordiske eller noget Jordisk saaledes forstaaet, at dette i Grunden er, ogsaa viser sig at være, at fortvivle om det Evige, d.v.s. ikke at ville lade sig trøste af og helbrede ved det Evige, at anslaae det Jordiske saa høit, at det Evige ingen Trøst kan være. Men det er ogsaa en Form af Fortvivlelse, det ikke at ville haabe paa Muligheden af, at en jordisk Nød, et timeligt Kors kan hæves. Det vil nu denne Fortvivlede, der fortvivlet vil være sig selv, ikke. Har han forvisset sig om, at denne Pæl i Kjødets (hvad enten det nu virkelig er saa, eller hans Lidenskab gjør at det er ham saa) nager saa dybt, at han ikke kan abstrahere fra den*, saa vil han evigt ligesom overtage den. Han forarges saa paa den, eller rettere, han tager af den Anledning til at

* - 225

forarges paa hele Tilværelsen; han vil saa tiltrods være sig selv, ikke tiltrods for den være sig selv uden den (det er jo at abstrahere fra den, og det kan han ikke, eller det er Bevægelsen i Retning af

Resignationen), nei han vil tiltrods for eller paa Trods mod hele Tilværelsen være sig selv med den, tage den med, næsten trodsende paa sin Qval. Thi haabe paa Mulighed af Hjælp, især da i Kraft af det Absurde, at for Gud er Alt muligt, nei, det vil han ikke. Og søge Hjælp hos nogen Anden, nei, det vil han for Alt i Verden ikke, han vil hellere, om saa skulde være, med alle Helvedes Qvaler være sig selv end søge Hjælp.

Og sandeligen det er dog just ikke saa ganske sandt, Det der tales om, »at det da følger af sig selv at en Lidende saa gjerne vil hjælpes, naar blot Nogen kan hjælpe ham« - det er langtfra saa, om det Modsatte end ikke altid er saa fortvivlet som her. Sagen er denne. En Lidende har gjerne een eller flere Maader, paa hvilke han kunde ønske at hjælpes. Bliver han saaledes hjulpen, ja saa vil han gjerne hjælpes. Men naar det i dybere Forstand bliver Alvor med at skulle hjælpes, især da af en Høiere, eller den Høieste - dette Ydmygende at maatte tage mod Hjælpen ubetinget paa enhver Maade, at blive som et Intet i »Hjælperens« Haand, for hvem Alt er muligt, eller blot det at maatte bøie sig for et andet Menneske, saalænge man søger Hjælpen at maatte opgive at være sig selv: o, der er vistnok megen, endog langvarig og qvalfuld Lidelse, i hvilken dog ikke Selvet ømmer sig saaledes, og som det derfor i Grunden foretrækker med Bibehold af at være sig selv.

Men jo mere Bevidsthed der er i en saadan Lidende, som fortvivlet vil være sig selv, desto mere potentserer Fortvivlelsen sig ogsaa, og bliver det Dæmoniske. Dets Oprindelse er gjerne denne. Et Selv, der fortvivlet vil være sig selv, ømmer sig i en eller anden Piinagtighed, der nu engang ikke lader sig borttage eller adskille fra hans concrete Selv. Just paa denne Qval kaster han saa hele sin Lidenskab, der tilsidst bliver en dæmonisk Rasen. Om det nu var saa, om Gud i Himlene og alle Engle tilbøede ham at hjælpe ham af dermed, nei, nu vil han ikke, nu er det for sildigt, han havde engang gjerne givet Alt for at blive denne Qval qvit, man lod ham vente, nu er det bagefter, nu, nu vil han 226 hellere rase mod Alt, være den af hele Verden, af Tilværelsen Forurettede, hvem det just er af Vigtighed at passe paa at han har sin Qval ved Haanden, at Ingen tager den fra ham - thi saa kan han jo ikke bevise og overbevise sig selv, at han har Ret Dette sætter sig tilsidst saadan fast i Hovedet paa ham, at han af en ganske egen Grund er bange for Evigheden, at den nemlig skal skille ham af med hans, dæmonisk forstaaede, uendelige Fortrin for andre Mennesker, hans, dæmonisk forstaaet, Berettigelse til at være den han er. - Sig selv vil han være; han begyndte med den uendelige Abstraktion af Selvet, og nu er han tilsidst blevet saa concret, at det vilde være en Umulighed i den Forstand at blive evig, og dog vil han fortvivlet være sig selv. O, dæmoniske Afsindighed, han raser allermeest ved Tanken om, at Evigheden kunde faae isinde at tage hans Elendighed fra ham.

Denne Art Fortvivlelse sees sjældent i Verden, saadanne Skikkelser forekomme egentligen kun hos Digterne, de virkelige at sige, der altid laane deres Skabninger den »dæmoniske« Idealitet, dette Ord taget i reen græsk Forstand. Imidlertid forekommer en saadan Fortvivlelse dog ogsaa i Virkeligheden. Hvilken er saa den tilsvarende Udvorteshed? Ja, der er ingen »tilsvarende«, som da en tilsvarende Udvorteshed, tilsvarende til Indesluttethed er en Selvmodsigelse; thi er den tilsvarende er den jo aabenbarende. Men Udvortesheden er her det aldeles Ligegyldige, her hvor Indesluttetheden, eller hvad man kunde kalde en Inderlighed der er gaaet i Baglaas, er saa overveiende Det, der maa paaagtes. De laveste Former af Fortvivlelse, hvor der egentligen ingen Inderlighed var, og hvor der i ethvert Tilfælde Intet var at sige om den, de laveste Former af Fortvivlelse maatte man fremstille ved at beskrive eller ved at tale Noget om saadanne Fortvivlede Udvorteshed. Men jo mere aandelig Fortvivlelsen bliver, jo mere Inderligheden bliver en egen Verden for sig i Indesluttetheden, desto ligegyldigere er det med det Udvortes, hvorunder Fortvivlelsen skjuler sig. Men netop jo mere aandelig Fortvivlelsen bliver, desto mere er den selv opmærksom paa med dæmonisk Klogt at holde Fortvivlelsen indesluttet i Indesluttetheden, og desto mere opmærksom derfor paa at sætte det Udvortes i Indifferents, gjøre det saa ubetydeligt og ligegyldigt som muligt. Som i Overtroens Fortælling Trolden forsvinder gennem en Rift, hvilken Ingen kan see, saaledes er det Fortvivlelsen, netop jo mere aandelig den er, desto mere magtpaaliggende at boe i en Udvorteshed, bag hvilken ordentligviis Ingen vilde falde 227 paa at søge den. Denne Skjulthed er just noget Aandeligt, og et af Betyggelses-Midlerne for at sikre sig at have ligesom bag Virkeligheden et Indelukke, en Verden udelukkende for sig selv, en Verden, hvor det fortvivlede Selv rastløs og tantalisk er beskjæftiget med at ville være sig selv.

Vi begyndte ([x] 1) med den laveste Form af Fortvivlelse, som fortvivlet ikke vil være sig selv. Den dæmoniske Fortvivlelse er den meest potentserede af den Fortvivlelse, der fortvivlet vil være sig selv. Denne Fortvivlelse vil end ikke i stoisk Forgabelse i sig selv og Selvforgudelse være sig selv, vil ikke som den, vistnok løgnagtigt, men dog i en vis Forstand efter sin Fuldkommenhed være sig selv; nei, den vil i Had til Tilværelsen være sig selv, være sig selv efter sin Elendighed; den vil end ikke i Trods eller trodsigt, men paa Trods være sig selv; den vil end ikke i Trods rive sit Selv løs fra den Magt, der satte det, den vil paa Trods paanøde sig den, paatrodse sig den, vil af Malice holde sig til den - og det forstaaer sig, en ondskafuld Indvending maa jo ogsaa for Alt passe paa at holde sig til Det, hvorimod den er Indvendingen. Den mener, oprørende sig mod hele Tilværelsen, at have faaet et Beviis mod denne, mod dennes Godhed. Dette Beviis mener den Fortvivlede sig selv at være, og det er det han vil være, derfor vil han være sig selv, sig selv i sin Qval, for med denne Qval at protestere hele Tilværelsen. Medens den svagt Fortvivlende Intet vil høre om, hvad Trøst Evigheden har for ham, saa vil en saadan Fortvivlet heller Intet høre derom, men af en anden Grund: just denne Trøst vilde jo være hans Undergang - som Indvending mod hele Tilværelsen. Det er, for at beskrive det billedligt, som hvis der for en Forfatter indløb en Skrivfeil, og denne blev sig bevidst som saadan - maaskee var det dog egentligen ingen Feil, men i en langt høiere Forstand et væsentligt Medhenhørende i

hele Fremstillingen - det er som hvis nu denne Skrivfeil vilde gjøre Oprør mod Forfatteren, af Had til ham formene ham at rette, og i vanvittig Trods sigte til ham: nei, jeg vil ikke udslettes, jeg vil staae som et Vidne mod Dig, et Vidne om, at Du er en maadelig Forfatter.

228

229

Andet Afsnit Fortvivelse er Synden

230

231

A.

Fortvivelse er Synden

Synd er: for Gud, eller med Forestillingen om Gud fortvivlet ikke at ville være sig selv, eller fortvivlet at ville være sig selv. Synd er saaledes den potentserede Svaghed eller den potentserede Trods: Synd er Potentsationen af Fortvivelse. Det hvorpaa Eftertrykket ligger, er: for Gud, eller at Guds-Forestillingen er med; det, der dialektisk, ethisk, religieust gjør Synd til hvad Juristerne kalde »qualificeret« Fortvivelse, er Guds-Forestillingen.

Skjøndt der i dette Afsnit, mindst da i A, ikke er Plads til eller Sted for psykologisk Skildring, maa dog her som det meest dialektiske Confinium mellem Fortvivelse og Synd anføres, hvad man kunde kalde en Digter-Existent i Retning af det Religieuse, en Existent, der har noget tilfælles med Resignationens Fortvivelse, kun at GudsForestillingen er med En saadan Digter-Existent vil, hvad der sees af Kategoriernes Conjunction og Stilling, være den eminenteste Digter-Existent. Christelig betragtet er (trods al Æsthetik) enhver Digter-Existent Synd, den Synd: at digte istedetfor at være, at forholde sig til det Gode og Sande gennem Phantasi istedetfor at være det, det er, existentielt stræbe at være det. Den Digter-Existent, om hvilken vi her tale, er deri forskjellig fra Fortvivelse, at den har Guds-Forestillingen med sig, eller er for Gud; men den er uhyre dialektisk, og som et uigjennemtrængeligt dialektisk Virvar over, om hvorvidt den dunkelt er sig bevidst at være Synd. En saadan Digter kan have meget dyb religieus Trang, og Forestillingen om Gud er medoptaget i hans Fortvivelse. Han elsker Gud over Alt, Gud som er ham hans eneste Trøst i hans hemmelige Qval, og dog elsker han Qvalen, den vil han ikke slippe. Han vil saa gjerne være sig selv for Gud, dog ikke i Henseende til det faste Punkt, hvori Selvet lider, der vil han fortvivlet ikke være sig selv; han haaber paa at Evigheden vil tage det bort, og her i Timeligheden kan han, hvormeget han end lider derunder, ikke beslutte sig til at overtage det, ikke troende ydmyge sig derunder. Og dog vedbliver han at forholde sig til Gud, og dette er hans eneste Salighed; det vilde være ham den største Rædsel at skulle undvære Gud, 232 »det vilde være til at fortvivle over«; og dog tillader han sig egentligen, men maaskee ubevidst, at digte Gud en lille Smule anderledes end Gud er, lidt mere a la en kjerlig Fader, som altformeget foier Barnets - eneste Ønske. Som En der blev ulykkelig i Elskov, og derved blev Digter, livsaligt priser Elskovens Lykke: saaledes bliver han Religieusitetens Digter, Han blev ulykkelig i Religieusitet, han forstaaer dunkelt, at det der fordres af ham er at slippe denne Qval, d.v.s. troende at ydmyge sig under den og overtage den som hørende med til Selvet - thi han vil holde den ude fra sig og just derved holder han den fast, skjøndt han rigtignok (hvad der, som hvert Ord af en Fortvivlet, er bagvendt rigtigt og altsaa at forstaae omvendt) mener, at dette skal betyde, at skille sig af med den, saa godt som muligt, at slippe den, saa godt som det er et Menneske muligt. Men troende at overtage den, det kan han ikke, det er, det vil han i sidste Forstand ikke, eller, her ender hans Selv i Dunkelhed. Men som hiin Digtets Beskrivelse af Elskov, saaledes har denne Digtets Beskrivelse af det Religieuse en Fortryllelse, et lyrisk Sving, som ingen Ægtmands og

ingen Velærværdigheds. Det er heller ikke usandt hvad han siger, ingenlunde, hans Fremstilling er just hans lykkeligere, hans bedre Jeg. Han er i Forhold til det Religieuse en ulykkelig Elsker, d.v.s. han er ikke i streng Forstand en Troende; han har kun det Første af Troen: Fortvivlelsen, og i den en brændende Længsel efter det Religieuse. Hans Kollision er egentligen denne: er han den Kaldede, er Pælen i Kjødets Udtrykket for, at han skal bruges til det Overordentlige, er det for Gud ganske i sin Orden med det Overordentlige, han er blevet? eller er Pælen i Kjødets Det, han skal ydmyge sig under, for at naae det almene Menneskelige? - Dog nok herom, jeg kan med Sandhedens Eftertryk sige: til hvem taler jeg? Saadanne psykologiske Undersøgelser i nte Potents, hvo bryder sig om Sligt; de Nürnberger-Billeder, som Præsten maler, kan man bedre forstaae, de ligne Alle og Enhver, skuffende, Folk som de ere fleest, og, aandeligt forstaaet, Ingenting.

Første Kapitel

Gradationerne i Bevidstheden om Selvet (Bestemmelsen: for Gud)

I det foregaaende Afsnit er der stadig efterviist en Gradation i 233 Bevidsthed om Selvet; først som Uvidenhed om at have et evigt Selv (C. B. a.), saa en Viden om at have et Selv, hvori der dog er noget Evigt (C. B. k), og hermdenfor ([x]. 1. 2.[x]) blev igjen efterviist Gradationer. Denne hele Betragtning maa nu dialektisk vendes paa en ny Maade. Sagen er denne. Den Gradation i Bevidstheden om Selvet, vi hidtil have beskjaeftiget os med, er indenfor Bestemmelsen: det menneskelige Selv, eller det Selv, hvis Maalestok er Mennesket Men en ny Qualitet og Qualification faaer dette Selv derved, at det er Selvet lige over for Gud. Dette Selv er ikke mere det blot menneskelige Selv, men er, hvad jeg, haabende ikke at blive misforstaaet, vilde kalde det theologiske Selv, Selvet lige over for Gud. Og hvilken uendelig Realitet faaer Selvet ikke ved at være sig bevidst at være til for Gud, ved at blive et menneskeligt Selv, hvis Maalestok er Gud! En Rogter, der (hvis dette var muligt) er Selv lige over for Kjoer, er et meget lavt Selv; en Hersker, der er Selv lige over for Trælle, ligeledes, og egentligen intet Selv - thi i begge Tilfælde mangler der Maalestok. Barnet, der hidtil blot har havt Forældrenes Maalestok, bliver Selv ved som Mand at faae Staten til Maalestok; men hvilken uendelig Accent falder der paa Selvet ved at faae Gud til Maalestok! Maalestokken for Selvet er altid: hvad Det er, lige over for hvilket det er Selv, men Dette er jo igjen Definitionen paa hvad »Maalestok« er. Som man kun kan addere eensartede Størrelser, saaledes er enhver Ting kvalitativt Det, hvormed den maales; og Det, der kvalitativt er dens Maalestok, er ethisk dens Maal; og Maalestokken og Maalet er kvalitativt Det, Noget er, med Undtagelse da af Forholdet i Frihedens Verden, hvor imidlertid En ved ikke kvalitativt at være Det, som er hans Maal og hans Maalestok, selv maa have forskyldt denne Disqualification, saa Maalet og Maalestokken dog - dømmende bliver den samme, gjør det aabenbart, hvad det er han ikke er, Det nemlig, som er hans Maal og Maalestok.

Det var en meget rigtig Tanke, til hvilken saa ofte en ældre Dogmatik recurrerede, medens en senere Dogmatik saa ofte opholdt sig over den, fordi den manglede Forstand derpaa og Sands derfor - det var en meget rigtig Tanke, om der end stundom gjordes forkeert Anvendelse af den: at Det, der gjorde Synden til det Frygtelige var, at den var for Gud. Deraf beviste man saa Helvedesstraffenes Evighed Senere blev man kløgtig, og sagde: Synd er Synd; Synden er ikke større, fordi den er mod Gud eller for Gud. Besynderligt! selv Juristerne 234 tale om kvalificerede Forbrydelser, selv Juristerne gjøre Forskjel, om en Forbrydelse f Ex. er udøvet mod en Embedsmand, eller mod en Privatmand, gjøre Forskjel i Straf for et Fadermord og et almindeligt Mord

Nei, deri havde den ældre Dogmatik Ret, at det at Synden var mod Gud, uendelig potentserede den. Feilen laae i, at man betragtede Gud som noget Udvotes, og i, at det var, som om man antog, at der kun stundom syndedes mod Gud Men Gud er ikke noget Udvotes i den Forstand som en Politibetjent Det der maa sees paa, er, at Selvet har Forestillingen om Gud, og at det saa dog ikke vil som han vil, saa dog er ulydigt Ei heller er det kun stundom der syndes for Gud; thi enhver Synd er for Gud, eller rettere, Det, der egentligen gjør den menneskelige Skyld til Synd, er, at den Skyldige havde Bevidstheden om at være til for Gud.

Fortvivlelsen potentseres i Forhold til Bevidsthed om Selvet; men Selvet potentseres i Forhold til Maalestokken for Selvet, og uendeligt naar Gud er Maalestokken. Jo mere Guds-Forestilling, jo mere Selv; jo mere Selv, jo mere Guds-Forestilling. Først naar et Selv, som dette bestemte enkelte, er sig bevidst at være til for Gud, først da er det det uendelige Selv; og dette Selv synder saa for Gud Hedenskabets Selviskhed er derfor, trods Alt hvad der kan siges om den, dog ikke nær saa kvalificeret som Christenhedens, forsaavidt ogsaa her er Selviskhed; thi Hedningen havde ikke sit Selv lige over for Gud Hedningen og det naturlige Menneske har det blot menneskelige Selv som Maalestok. Man kan derfor vel have Ret i fra et høiere

Synspunkt at see Hedenskabet liggende i Synd, men Hedenskabets Synd var egentlig den fortvivlede Uvidenhed om Gud, om at være til for Gud; den er: »at være uden Gud i Verden.« Fra en anden Side er det derfor sandt, at Hedningen ikke i strengeste Forstand syndede, thi han syndede ikke for Gud; og al Synd er for Gud. Det er fremdeles ogsaa i een Forstand ganske vist, at mange Gange er en Hedning hjulpet til at slippe saadan upaaklageligt gennem Verden, just fordi hans pelagiansk-letsindige Forestilling frelste ham; men saa er hans Synd en anden: denne pelagiansk-letsindige Opfattelse. Derimod er det paa den anden Side ogsaa ganske vist, at mangen Gang er et Menneske, just ved at være strengt opdraget i Christendom, i en vis Forstand styrtet i Synd, fordi den hele christelige Anskuelse var ham for alvorlig, især i en tidligere Tid af hans Liv; men saa er dog i en anden Forstand dette igjen noget til Hjælp for ham, denne dybere Forestilling om, hvad Synd er.

Synd er: for Gud fortvivlet ikke at ville være sig selv, eller for Gud fortvivlet at ville være sig selv. Men er denne Definition, om den end i andre Henseender dog maaskee indrømmes at have sine Fortrin (og deriblandt det vigtigste af alle at være den eneste skriftmæssige; thi Skriften definerer altid Synd som Ulydighed), er den ikke for aandelig? Dertil maa først og fremmest svares: en Definition af Synd kan aldrig være for aandelig (naar den da ikke bliver saa aandelig, at den afskaffer Synd); thi Synd er just en Bestemmelse af Aand. Og dernæst: hvorfor skulde den da være for aandelig? Fordi den ikke taler om Mord, Tyveri, Utugt o. D.? Men taler den da ikke derom? Er det ikke ogsaa en Selvraadighed mod Gud, en Ulydighed, der trodser hans Bud? Men derimod, naar man i at tale om Synd kun taler om saadanne Synder, glemmes saa let, at alt Sligt saadan til en vis Grad, menneskelig talt, kan være i sin Orden, og dog det hele Liv Synd, den bekjendte Art Synd: de glimrende Laster, Selvraadighed, der enten aandløst eller frækt forbliver eller vil være uvidende om, i hvilken uendelig langt dybere Forstand et menneskeligt Selv er Gud forpligtet i Lydighed betræffende hver dets lønlige Ønske og Tanke, betræffende Lydhørehed til at opfatte og Villighed til at følge hvert det mindste Guds Vink om, hvad hans Villie er med dette Selv. Kjødets Synder er det lavere Selvs Selvraadighed; men hvor ofte uddrives ikke een Djævel ved Djævelens Hjælp, og det Sidste bliver værre end det Første. Thi saaledes gaaer det jo just til i Verden: først synder et Menneske af Skrøbelighed og Svaghed; og saa - ja saa maaskee lærer han at flye til Gud, og hjælpes til Troen, der frelser fra al Synd; men derom tale vi nu ikke her - saa fortvivler han over sin Svaghed, og bliver enten en Pharisæer, som fortvivlet driver det til en vis legal Retfærdighed, eller han fortvivlet styrter sig i Synden igjen.

Definitionen omfatter derfor vistnok enhver tænkelig og enhver virkelig Form af Synd; den udhæver dog vistnok rigtigt det Afgjørende, at Synd er Fortvivlelse (thi Synd er ikke Kjød og Blods Vildhed, men er Aandens Samtykke deri), og er: for Gud. Som Definition er den Bogstavregning; det vilde i dette lille Skrift være paa urette Sted og desuden et Forsøg, som maatte mislykkes, hvis jeg vilde begynde paa at beskrive de enkelte Synder. Hovedsagen er her blot, at 236 Definitionen som et Net omfatter alle Former. Og det gjør den, hvilket ogsaa kan sees, naar man gjør Prøve paa den ved at stille Modsætningen, Definitionen paa: Tro, efter hvilken jeg i hele dette Skrift styrer som efter det sikke Sømærke. Tro er: at Selvet i at være sig selv og i at ville være sig selv gjennemsigtigt grunder i Gud

Men dette er ofte nok blevet overseet, at Modsætningen til Synd ingenlunde er Dyd Dette er en tildeels hedensk Betragtning, som nøies med en blot menneskelig Maalestok, som netop ikke veed, hvad Synd er, at al Synd er for Gud Nei, Modsætningen til Synd er Tro, som det derfor hedder Rom. 14, 23: Alt hvad der ikke er af Tro er Synd Og dette er en af de for hele Christendommen meest afgjørende Bestemmelser, at Modsætningen til Synd ikke er Dyd, men Tro.

Tillæg

At Definitionen paa Synd har Forargelsens Mulighed i sig; en almindelig Bemærkning om Forargelse

Modsætningen: Synd-Tro er den christelige, der, christelig, omdanner alle ethiske Begrebsbestemmelser, giver dem eet Udtræk mere. Til Grund for Modsætningen ligger det afgjørende Christelige: for Gud, hvilken Bestemmelse igjen har det Christeliges afgjørende Criterium: det Absurde, Paradoxet, Forargelsens Mulighed Og at dette paavises ved enhver Bestemmelse af det Christelige, er af yderste Vigtighed, da Forargelsen er det Christeliges Værge mod al Speculation. Hvor er da her Forargelsens Mulighed? Den er, at et Menneske skulde have den Realitet: som enkelt Menneske at være til lige over for Gud, og altsaa igjen, hvad deraf følger, at Menneskets Synd skulde beskjæftige Gud Dette om det enkelte Menneske - for Gud faaer Speculationen aldrig i sit Hoved; den universaliserer blot de enkelte Mennesker phantastisk i Slægten. Just derfor var det ogsaa, at en vantro Christendom udfandt, at Synd er Synd, om den er lige over for Gud eller

ikke, gjør jo hverken fra eller til. Det vil sige, man vilde have Bestemmelsen: for Gud bort, og dertil opfandt man en højere Viisdom, der dog, besynderligt nok, hverken var mere eller mindre end, hvad den højere Viisdom rigtignok oftest er, det gamle Hedenskab.

Der er nu saa ofte talet om, at man forargedes paa 237 Christendommen, fordi den er saa mørk og dunkel, forargedes paa den, fordi den er saa streng o. s. v.; det bliver dog nok rigtigst eengang at oplyse, at det hvorfor Mennesket egentligen forarges paa Christendommen er, fordi den er for høi, fordi dens Maal ikke er Menneskets Maal, fordi den vil gjøre Mennesket til noget saa Overordentligt, at han ikke kan faae det i sit Hoved Dette vil ogsaa en ganske simpel psykologisk Udvikling af, hvad Forargelse er, opklare, og tillige vise, hvor uendelig taabelig man har baaret sig ad med at forsvare Christendommen, saa man tog Forargelsen bort; hvor dumt eller frækt man har ignoreret Christi egen Anviisning, der ofte og saa bekymret advarer mod Forargelsen, det er, selv paapeger, at dens Mulighed er der, og skal være der; thi skal den ikke være der, er den ikke et evig væsentlig Medhørende til det Christelige, saa er det jo menneskelig Nonsens af Christus: istedetfor at tage den bort, at gaae bekymret og advare mod den.

Dersom jeg tænkte mig en fattig Dagleier og den mægtigste Keiser, der nogensinde har levet, og denne den mægtigste Keiser pludselig fik det Indfald at sende Bud efter Dagleieren, der da aldrig havde drømt om, og »i hvis Hjerte det aldrig var opkommet,« at Keiseren vidste, han var til, der da vilde prise sig ubeskrivelig lykkelig blot ved engang at faae Lov til at see Keiseren, hvad han i saa Fald vilde fortælle Børn og Børnebørn som den vigtigste Begivenhed i sit Liv - dersom Keiseren sendte Bud efter ham og lod ham vide, at han vilde have ham til Svigersøn: hvad saa? Saa vilde Dagleieren paa menneskelig Viis blive noget eller meget forlegen, flau og generet derved, det vilde (og dette er det Menneskelige), menneskeligt, forekomme ham som noget høist besynderligt, afsindigt Noget, hvorom han da mindst af Alt turde tale til noget andet Menneske, da han selv allerede i sit stille Sind ikke var langt fra den Forklaring, som Nabo og Gjenbo snarest muligt vilde faae yderst travlt med: at Keiseren vilde gjøre Nar af ham, saa Dagleieren vilde blive til Latter for hele Byen, han aftegnet i Bladet, Historien om hans Formæling med Keiserens Datter solgt af Visekjerlingerne. Dog det med at blive Keiserens Svigersøn, det maatte da vel snart vorde en udvortes Virkelighed, saa Dagleieren paa sandelig Maade kunde forvise sig om, hvorvidt det var Keiserens Alvor dermed, eller han blot vilde have det stakkels Menneske til Bedste, gjøre ham ulykkelig for hele hans Levetid, og hjælpe ham til at ende i en Daarekiste; thi det *quid nimis* er tilstede, 238 som saa uendeligt let kan slaae om til sit Modsatte. En lille Gunstbeviisning, det vilde Dagleieren kunde faae i sit Hoved; det vilde blive forstaaet i Kjøbstaden, af det høistærede dannede Publicum, af alle Visekjerlinger, kort af de 5 Gange 100,000 Mennesker, som boede i hiin Kjøbstad, der rigtignok i Henseende til Folkemængde var endog en meget stor Stad, derimod i Henseende til at have Forstand paa og Sands for det Overordentlige, en meget lille Kjøbstad - men dette, med at blive Svigersøn, ja, det var meget for meget. Og sæt nu, at det ikke var en udvortes Virkelighed, der var Tale om, men om en indvortes, saa altsaa Facticiteten ikke kunde hjælpe Dagleieren til Vished, men Troen selv var den eneste Facticitet, og Alt altsaa overladt til Troen, om han havde ydmygt Mod nok til at turde troe det (thi frækt Mod kan ikke hjælpe til at troe): hvor mange Dagleiere var der saa vel, som havde dette Mod? Men Den, der ikke havde dette Mod, han vilde forarges; det Overordentlige vilde for ham lyde næsten som en Spot over ham. Han vilde saa maaskee ærligt og ligefrem tilstaae: Sligt er mig for høit, jeg kan ikke faae det i mit Hoved, det er, at jeg skal sige det lige ud, mig en Daarskab.

Og nu Christendommen! Christendommen lærer, at dette enkelte Menneske, og saaledes ethvert enkelt Menneske, hvad han saa forresten er, Mand, Kone, Tjenestepige, Minister, Kjøbmand, Barbeer, Studiosus o. s. v., dette enkelte Menneske er til for Gud - dette enkelte Menneske, som maaskee vilde være stolt af een Gang i sit Liv at have talt med Kongen, dette Menneske, som ikke bilder sig lidt ind af, at leve paa en fortrolig Fod med Den og Den, dette Menneske er til for Gud, kan tale med Gud, hvad Øieblik han vil, sikker paa at blive hørt af ham, kort, dette Menneske tilbydes det at leve paa den fortroligste Fod med Gud! Videre, for dette Menneskes, ogsaa for dette Menneskes Skyld kommer Gud til Verden, lader sig føde, lider, dør; og denne lidende Gud, han næsten beder og bønfaller dette Menneske om dog at tage mod Hjælpen, som tilbydes ham! Sandeligen er Noget til at tabe Forstanden over, saa dog vel dette! Hver Den, der ikke har ydmygt Mod til at turde troe det, han forarges. Men hvorfor forarges han? fordi det er ham for høit, fordi han ikke kan faae det i sit Hoved, fordi han ikke kan faae sin Frimodighed lige over for det, og derfor maa have det bort, gjort til Intet, til Galskab og Nonsens, thi det er som skulde det qvæle ham.

Thi hvad er Forargelse? Forargelse er ulykkelig Beundring. Den er 239 derfor i Slægt med Misundelse, men den er en Misundelse, som vender sig mod En selv, i endnu strengere Forstand, værst mod sig selv. Det naturlige Menneskes Snæverhørtethed kan ikke unde sig selv det Overordentlige, som Gud har tiltænkt ham; saa forarges han.

Forargelsens Grad beroer nu paa, hvad Lidenskab i Forhold til Beundring et Menneske har. Mere prosaiske Mennesker uden Phantasi og Lidenskab, som altsaa heller ikke ere ret skikkede til at beundre, de forarges vel ogsaa, men de indskrænke sig til at sige: Sligt kan jeg ikke faae i mit Hoved jeg lader det staae. Det er Skeptikerne. Men jo mere Lidenskab og Phantasi et Menneske har, jo nærmere han altsaa i en vis Forstand, i Muligheden nemlig, er ved at kunne blive troende, NB. ved tilbedende at ydmyge sig under det Overordentlige, desto mere lidenskabelig Forargelse, der tilsidst ikke kan nøies med Mindre end at faae

dette udryddet, tilintetgjort, traadt i Snavset.

Vil man lære at forstaae sig paa Forargelse, saa studere man den menneskelige Misundelse, et Studium, som jeg giver op uden om, og indbilder mig at have gjort grundigt Misundelse er skjult Beundring. En Beundrende, der føler, at han ikke kan blive lykkelig ved at give sig hen, han vælger at blive misundelig paa Det, han beundrer. Saa taler han et andet Sprog; i hans Sprog hedder det nu, at Det, som han egentlig beundrer, er Ingenting, noget dumt og flaut og sært og overspændt Noget. Beundring er lykkelig Selvfortabelse, Misundelse ulykkelig Selvhævdelse.

Saaledes ogsaa med Forargelse; thi hvad der i Forholdet mellem Menneske og Menneske er: Beundring - Misundelse, det er i Forholdet mellem Gud og Menneske: Tilbedelse - Forargelse. *Summa summarum* af al menneskelig Viisdom er dette »gyldne«, eller maaskee rigtigere dette pletterede: *ne quid nimis*, for lidt og for meget fordærver Alt. Dette tages og gives mellem Mand og Mand som Viisdom, honoreres med Beundring; dets Cours fluctuerer aldrig, hele Menneskeheden garanterer dets Værd. Saa lever der engang imellem et Geni, som gaaer en lille Smule ud derover, han erklæres gal ~ af de Kloge. Men Christendommen gjør et uhyre Kjæmpeskridt ud over dette: *ne quid nimis*, ind i det Absurde; der begynder Christendommen - og Forargelsen.

Man seer nu, hvor (for at der dog kunde blive noget Overordentligt tilbage) hvor overordentlig dumt det er at forsvare Christendommen, hvor liden Menneskekundskab det forraader, hvorledes 240 det, om end ubevidst, spiller under Dække med Forargelsen, ved at gjøre det Christelige til noget saadant kummerligt Noget, der am Ende skulde reddes ved et Forsvar. Derfor er det vist og sandt, at Den, der først opfandt, i Christenheden at forsvare Christendommen, *de facto* er en Judas No. 2; ogsaa han forraader med et Kys, kun at hans Forræderi er Dumhedens. At forsvare Noget er altid at disrecommandere det Lad En have et Pakhuus fuldt af Guld, lad ham være villig til at udgive hver en Dukat til de Fattige - men lad ham derhos være dum nok til at begynde dette sit velgjørende Foretagende med et Forsvar, hvori han af tre Grunde beviser det Forsvarlige deri: og det skal ikke være langt fra, at Menneskene næsten finde det tvivlsomt, om han gjør noget Godt Men nu det Christelige! Ja Den, der forsvare det, han har aldrig troet paa det Troer han, saa er Troens Begeistring - ikke et Forsvar, nei, den er Angrebet, og Seieren; en Troende er en Seierherre.

Saaledes med det Christelige og Forargelsen. Dens Mulighed er da ganske rigtigt tilstede ved den christelige Definition paa Synden. Den er dette: for Gud. En Hedning, det naturlige Menneske er meget villig til at indrømme, at der er Synd til, men dette »for Gud«, som dog egentlig gjør Synden til Synd, det er ham meget for meget. Det er (om end paa en anden Maade end den her paaviste) ham at gjøre Meget for Meget af det at være Menneske; lidt mindre, saa er han villig til at gaae ind derpaa - »men for Meget er for Meget«.

Andet Capitel

Den socratiske Definition af Synd

Synd er Uvidenhed Dette er, som bekjendt, den socratiske Definition, der som alt Socratisk altid er en Instants, der er værd at agte paa. Imidlertid er det gaaet i Forhold til dette Socratiske som i Forhold til saa meget andet Socratisk, man har lært at føle en Trang til at gaae videre. Hvor utallig Mange have ikke følt Trang til at gaae videre end den socratiske Uvidenhed - formodentligen fordi de følte, det var dem en Umulighed at blive staaende ved den; thi hvor mange ere vel i hver Generation De, som vare istand til endog blot een Maaned at udholde, existentielt at udtrykke Uvidenhed om Alt

Den socratiske Definition vil jeg derfor ingenlunde affærdige med, 241 at man ikke kan blive staaende ved den; men med det Christelige *in mente* vil jeg benytte den til at faae dette frem i sin Skarphed - just fordi den socratiske Definition er saa ægte græsk; saa her som altid enhver anden Definition, der ikke i strengeste Forstand er streng christelig, det er, enhver Mellem-Definition viser sig i sin Tomhed

Misligheden ved den socratiske Definition er nu, at den lader det ubestemt, om hvorledes Uvidenheden selv nærmere er at forstaae, dens Oprindelse o. s. v. Dette vil sige, selv om Synd er Uvidenhed (eller hvad Christendommen maaskee snarere vilde kalde Dumhed), hvilket i een Forstand slet ikke lader sig negte: er dette en oprindelig Uvidenhed, er Tilstanden altsaa Dens, der ikke har vidst, og hidtil ikke har kunnet vide Noget om Sandheden; eller er det en frembragt, en senere Uvidenhed? Er den det Sidste, saa maa jo Synden egentligen stikke i noget Andet end i Uvidenheden, den maa stikke i den Virksomhed i Mennesket, ved hvilken han har arbeidet paa at fordunkle sin Erkjendelse. Men ogsaa dette antaget, kommer denne haardnakkede og meget seiglivede Mislighed igjen, idet Spørgsmaalet bliver, om Mennesket da i det Øieblik, han begyndte paa at fordunkle sin Erkjendelse, er sig dette tydelig bevidst. Er han sig det ikke tydeligt

bevidst, saa er jo Erkjendelsen allerede noget fordunklet, førend han begyndte derpaa; og Spørgsmaalet kommer blot atter igjen. Antages derimod, at han, da han begyndte at fordunkle Erkjendelsen, er sig dette tydeligt bevidst, saa ligger jo Synden (om den end er Uvidenhed, forsaavidt denne er Resultatet) ikke i Erkjendelsen men i Villien, og det Spørgsmaal, der maatte fremkomme, er om Erkjendelsens og Villiens Forhold til hinanden. Alt Sligt (og her kunde man da vedblive at spørge i mange Dage) indlader den socratiske Definition sig egentlig ikke paa. Socrates var vistnok en Ethiker (hvad Oldtiden jo ubetinget vindicerer ham, Ethikens Opfinder), den første, som han er og bliver den Første i sit Slags; men han begynder med Uvidenheden. Intellectuelt er det Uvidenheden han tenderer til, det Intet at vide. Ethisk forstaaer han ved Uvidenhed noget ganske Andet, og begynder saa med den. Men derimod er, som naturligt, Socrates ingen væsentlig religiøs Ethiker, endnu mindre, hvad der er det Christelige, en Dogmatiker. Derfor kommer han egentligen slet ikke ind i den hele Undersøgelse, med hvilken Christendommen begynder, ikke ind i det Prius, i hvilket Synden forudsætter sig selv, og som 242 christeligt forklares i Dogmet om Arvesynden, til hvilket Dogme vi i denne Undersøgelse dog blot komme som til Grændsen.

Socrates kommer derfor egentligen ikke til Bestemmelsen Synd, hvilket vistnok er en Mislighed ved en Definition paa Synd. Hvorledes dette? Er nemlig Synd Uvidenhed, saa er jo Synd egentlig ikke til; thi Synd er jo netop Bevidsthed. Er Synden det at være uvidende om det Rigtige, saa man derfor gjør det Urigtige, saa er Synd ikke til. Er dette Synd, saa antages jo, hvad Socrates ogsaa antog, at det Tilfælde ikke forekommer, at En, vidende det Rette, gjør det Urette, eller vidende, at det er det Urette, gjør dette Urette. Altsaa, er den socratiske Definition rigtig, saa er Synd slet ikke til. Men see, dette, just dette er christelig ganske i sin Orden, i en dybere Forstand ganske rigtigt, i christelig Interesse *quod erat demonstrandum*. Netop det Begreb, ved hvilket Christendommen meest afgjørende qualitativt differentierer sig fra Hedenskabet, er: Synden, Læren om Synden; og derfor antager Christendommen ogsaa ganske consequent, at hverken Hedenskabet eller det naturlige Menneske veed hvad Synd er, ja, den antager, at der maa en Aabenbaring fra Gud til for at gjøre det aabenbart, hvad Synd er. Ikke er det nemlig saa, som en overfladisk Betragtning antager, at Læren om Forsoningen er den qualitative Differentiel mellem Hedenskab og Christendom. Nei, Begyndelsen maa gjøres langt dybere, med Synden, med Læren om Synden, som Christendommen ogsaa gjør. Hvilken farlig Indvending derfor mod Christendommen, hvis Hedenskabet havde en Definition paa Synd, som Christendommen maatte erkjende for rigtig.

Hvad er det da for en Bestemmelse, Socrates i at bestemme Synden mangler? Det er: Villien, Trods. Den græske Intellectualitet var for lykkelig, for naiv, for æsthetisk, for ironisk, for vittig - for syndig til at kunne faae det i sit Hoved, at En med sit Vidende kunde lade være at gjøre det Gode, eller med sit Vidende, med Viden om det Rette, gjøre det Urette. Græciteten statuerer et intellectuel kategorisk Imperativ.

Det Sande heri bør nu ingenlunde oversees, og gjøres vel fornødent at indskjærpes i Tider som disse, der ere løbne vild i saare megen tomt opblæsende og ufrugtbar Viden, saa det vistnok nu, aldeles som paa Socrates's Tid, kun endnu mere, gjordes Behov, at Menneskene udhungredes en lille Smule socratisk. Det er baade til at lee og til at græde over, saavel alle disse Forsikringer om at have forstaaet og 243 begrebet det Høieste, som ogsaa den Virtuositet, med hvilken Mange *in abstracto* vide at fremstille det, i en vis Forstand ganske rigtigt - det er baade til at lee og til at græde over, naar man saa seer, at al denne Viden og Forstaaen slet ingen Magt udøver over Menneskenes Liv, at dette ikke i fjerneste Maade udtrykker hvad de have forstaaet, men snarere lige det Modsatte. Man udbryder uvilkaarligt ved Synet af dette lige saa sørgelige som latterlige Misforhold: men hvor i al Verden er det dog muligt at de kunne have forstaaet det, er det ogsaa sandt at de have forstaaet det? Her svarer hiin gamle Ironiker og Ethiker: o, Kjere, tro aldrig det; de have ikke forstaaet det, thi havde de i Sandhed forstaaet det, saa udtrykte deres Liv det ogsaa, saa gjorde de hvad de havde forstaaet.

At forstaae og forstaae er altsaa to Ting? Ganske vist; og den som har forstaaet dette - dog vel at mærke ikke i Betydning af den første Art Forstaaen, han er *eo ipso* indviet i alle Ironiens Hemmeligheder. Det er egentligen denne Modsigelse, der beskjæftiger Ironien. At opfatte det comisk, at et Menneske virkelig er uvidende om Noget, er en meget lav Art Comik, og under Ironiens Værdighed. Noget dybere Comisk er der egentlig ikke i, at der har levet Mennesker, som antog at Jorden staaer stille - naar de ikke vidste bedre. Det vil formodentlig paa en lignende Maade igjen gaae vor Tid i Forhold til en mere fysisk vidende Tid Modsigelsen er mellem to forskjellige Tider, der fattes et dybere Coincidentspunkt, en saadan Modsigelse er ikke væsentlig og altsaa heller ei væsentlig comisk. Nei, men at et Menneske staaer og siger det Rigtige - og altsaa har forstaaet det; og naar han saa skal handle, gjør det Urigtige - og altsaa viser, at han ikke har forstaaet det: ja det er uendelig comisk. Det er uendelig comisk, at et Menneske rørt indtil Taarer, saa altsaa ikke blot Sveden men Taarerne hagle ned af ham, kan sidde og læse eller høre Fremstillingen af Selvfornegtelse, at det Ædle i at ofre sit Liv for Sandheden - og saa i næste Øieblik, ein, zwei, drei, vupti, næsten endnu med Taarerne i Øinene, er i fuld Gang med, i sit Ansigts Sveed, efter fattig Leilighed, at hjælpe Usandheden til at seire. Det er uendelig comisk, at en Taler med Sandhed i Stemme og Mimik, dybt grebet og dybt gribende, rystende kan fremstille det Sande, træde alt det Onde, alle HelvedesMagter under Øinene, med en Aplomb i Skikkelsen, med en Freidighed i Blikket, en Rigtighed i Pas'ene som er beundringsværdig - det er uendelig comisk, at han, næsten i samme Øieblik, næsten endnu 244 med »Adriennen paa«, kan feigt og frygtagtigt løbe af Veien for den mindste Ulempe. Det er uendelig comisk, at

En kan forstaae hele Sandheden, om hvor ussel og smaalig Verden er o. s. v. - at han kan forstaae det, og saa ikke kan kjende Det igjen, han har forstaaet; thi næsten i samme Øieblik gaaer han selv hen og er med i den samme Smaalighed og Usselhed, tager Ære af den og æres af den, det er, anerkjender den. O, naar man seer En, der forsikkrer aldeles at have forstaaet, hvorledes Christus gik omkring i en ringe Tjeners Skikkelse, fattig, foragtet, bespottet, som Skriften siger: bespyttet - naar jeg da seer den Samme saa omhyggeligt at flye hen, hvor der verdsligt er godt at være, indrette sig der paa det tryggeste, naar jeg seer ham saa ængstelig, som var det Livet om at gjøre, at undflye ethvert en ugunstig Vinds Pust fra Høire eller Venstre, saa lykkelig, saa høistlykkelig, saa kisteglad - ja, for at gjøre det complet, saa kisteglad, at han endog rørt takker Gud derfor - ved ubetinget at være æret og anseet af Alle, Alle: da har jeg ofte sagt til mig selv og ved mig selv »Socrates, Socrates, Socrates, skulde det være muligt, at dette Menneske har forstaaet hvad han siger sig at have forstaaet?«. Saaledes har jeg sagt, ja jeg har tillige ønsket, at Socrates havde Ret Thi det er mig dog, som var Christendommen for streng, jeg kan ei heller bringe det i Samklang med min Erfaring, at gjøre en Saadan til en Hykler. Nei, Socrates, Dig kan jeg forstaae; Du gjør ham til en Spasmager, en Slags lystig Broder, Du gjør ham til en Prise for Latteren, Du har Intet mod, det har endog Dit Bifald, at jeg serverer og anretter ham comisk - det vil da sige, naar jeg gjør det godt.

Socrates, Socrates, Socrates! Ja, man maa nok nævne Dit Navn tre Gange, det var ikke for meget at nævne det ti Gange, dersom det kunde hjælpe Noget. Man mener, Verden behøver en Republik, og man mener at behøve en ny Samfunds-Orden, og en ny Religion: men Ingen tænker paa, at en Socrates er det dog nok denne, just ved megen Viden forvirrede, Verden behøver. Dog det forstaaer sig, tænkte Nogen derpaa, end sige, hvis Mange tænkte derpaa, da behøvedes han mindre. Det en Vildfarelse meest behøver, er altid Det, den mindst tænker paa - naturligt, thi ellers var det jo ikke en Vildfarelse.

Altsaa en saadan ironisk-ethisk Correction kunde vor Tid saare godt behøve, er maaskee egentligen det Eneste, den har Behov - thi det er aabenbart Det den mindst tænker paa; det gjordes høiligt 245 fornødent, at vi, istedetfor at gaae videre end Socrates, blot kom tilbage til dette Socratiske: at forstaae og forstaae er to Ting, - ikke som et Resultat, der tilsidst hjælper Menneskene i den dybeste Elendighed, da det just hæver Forskjellen mellem at forstaae og forstaae, men som den ethiske Opfattelse af Livets Daglighed

Den socratiske Definition hjælper sig da saaledes. Naar En ikke gjør det Rette, saa har han heller ikke forstaaet det; hans Forstaaen er en Indbildning; hans Forsikkring om at have forstaaet en feil Direction; hans gjentagne Forsikkring om Fanden gale ham at have forstaaet, en uhyre, uhyre Fjernhed ad den størst mulige Omvei. Men saa er jo Definitionen rigtig. Gjør En det Rigtige, saa synder han dog vel ikke; og gjør han ikke det Rigtige, saa har han heller ikke forstaaet det; havde han i Sandhed forstaaet det, vilde det snart bevæge ham til at gjøre det, snart gjøre ham til en Klangfigur for hans Forstaaen: *ergo* er Synd Uvidenhed

Men hvor stikker da Misligheden? Den stikker i, hvad det Socratiske, men kun til en vis Grad, selv er opmærksomt paa, og afhjælper, at der mangler en dialektisk Bestemmelse betræffende Overgangen fra det at have forstaaet Noget til det at gjøre det. I denne Overgang begynder det Christelige; ved saa at gaae ad den Vei, kommer det til at vise Synden liggende i Villien, til Begrebet Trods; og for saa at gjøre Enden rigtig fast, føies Dogmet om Arvesynden til - ak thi Spekulationens Hemmelighed med det at begribe er just Det at sye uden at fæste Ende og uden at slaae Knude paa Traaden, og derfor kan den, vidunderligt, blive ved at sye og sye, d.v.s. at trække Traaden igjennem. Christendommen derimod fæster Ende ved Hjælp af Paradoxet.

I den rene Idealitet, hvor der ikke er Tale om det enkelte virkelige Menneske, der er Overgangen nødvendig (i Systemet gaaer jo ogsaa Alt for sig med Nødvendighed), eller der er slet ingen Vanskelighed forbunden med Overgangen fra det at forstaae til det at gjøre. Dette er Græciteten (dog ikke det Socratiske, thi dertil er Socrates for meget Ethiker). Og ganske dette Samme er egentlig hele den nyere Philosophies Hemmelighed; thi det er dette: *cogito ergo sum*, at tænke er at være; (christeligt derimod hedder det: Dig skeer, som Du troer, eller, som Du troer, saa er Du, at troe er at være). Man vil saaledes see, at den nyere Philosophi hverken er mere eller mindre end Hedenskab. Dette er nu endda ikke det Værste; at være i Slægtskab med Socrates 246 ikke det Ringeste. Men det aldeles Usocratiske i den nyere Philosophi er, at den vil bilde sig og os ind, at dette er Christendom.

I Virkelighedens Verden derimod, hvor der er Tale om det enkelte Menneske, der er denne lille bitte Overgang fra at have forstaaet til at gjøre, den er ikke altid *cito citissime*, ikke, at jeg, i Mangel af at tale filosofisk, skal tale tysk, *geschwind wie der Wind*. Tværtimod, her begynder en meget vidtløftig Historie.

I Aands-Livet er der ingen Stilstand (egentlig heller ingen Tilstand, Alt er Actualitet); dersom altsaa et Menneske ikke i samme Secund, som han har erkjendt det Rette, gjør det - ja saa gaaer nu for det første Erkjendelsen af Kog. Og dernæst saa bliver Sporgsmaalet, hvad synes Villien oni det Erkjendte. Villien er et Dialektisk, og har igjen under sig hele den lavere Natur i Mennesket. Synes denne nu ikke om det Erkjendte, saa følger deraf vel ikke, at Villien gaaer hen og gjør det Modsatte af hvad Erkjendelsen forstod, saa stærke Modsætninger forekomme vistnok sjeldnere; men saa lader Villien nogen Tid gaae hen, det bliver et Interim, det hedder: vi vil dog see det an til imorgen. Under alt Dette bliver Erkjendelsen dunklere og dunklere, og det Lavere seirer mere og mere; ak, thi det Gode maa gjøres strax, strax idet det er erkjendt (og derfor

gaaer det i den rene Idealitet saa let med Overgangen fra at tænke til at være, thi der er Alt strax), men det Lavere har sin Styrke i at trække ud Saa smaat har Villien ikke noget mod, at dette skeer, den seer næsten igjennem Fingre dermed. Og naar saa Erkjendelsen er blevet behørig dunkel, saa kan Erkjendelsen og Villien bedre forstaae hinanden; tilsidst samtykke de ganske, thi nu er Erkjendelsen gaaet over paa Villiens Side, og erkjender, at det er ganske rigtigt som den vil det Og saaledes lever maaskee en stor Mængde Mennesker; de arbeide saa smaat paa at fordunkle deres ethiske og ethisk-religieuse Erkjenden, der vil føre dem ud i Afgjørelser og Conseqventser, som det Lavere i dem ikke elsker; derimod udvide de deres æsthetiske og methaphysiske Erkjenden, hvilket, ethisk, er Adspredelse.

Dog med alt Dette ere vi endnu ikke komne videre end til det Socratiske; thi, vilde Socrates sige, skeer dette, saa viser det jo, at et saadant Menneske dog ikke har forstaaet det Rette. Dette vil sige, til at udsige, at En med sit Vidende gjør det Urette, med Viden om det Rette gjør det Urette, har Græciteten ikke Mod, saa hjælper den og siger: naar En gjør det Urette, har han ikke forstaaet det Rette.

247

Ganske rigtigt, og videre kan heller intet Menneske komme; intet Menneske kan ved sig selv og af sig selv udsige, hvad Synd er, just fordi han er i Synden; al hans Talen om Synden er i Grunden Besmykkelse for Synden, en Undskyldning, en syndig Formildelse. Derfor begynder Christendommen ogsaa paa en anden Maade, med, at der maa en Aabenbaring fra Gud til, for at oplyse Mennesket om, hvad Synd er, at Synden dog ikke ligger i, at Mennesket ikke har forstaaet det Rette, men i at han ikke vil forstaae det, og i at han ikke vil det

Allerede med Hensyn til den Distinktion: ikke at kunne forstaae og ikke at ville forstaae, oplyser Socrates egentligen Intet, medens han derimod er Stormesteren for alle Ironikere i at operere ved Hjælp af den Distinktion mellem at forstaae og forstaae. Socrates forklarer, at Den, som ikke gjør det Rette, heller ikke har forstaaet det; men Christendommen gaaer lidt længere tilbage og siger, det er fordi han ikke vil forstaae det, og dette igjen, fordi han ikke vil det Rette. Og dernæst lærer den, at et Menneske gjør det Urette (den egentlige Trods), uagtet han forstaaer det Rette, eller lader være at gjøre det Rette, uagtet han forstaaer det; kort, den christelige Lære om Synden er lutter Nærgaaenhed mod Mennesket, Beskyldning paa Beskyldning, den er den Paastand, hvilken det Guddommelige som Aktor tillader sig at nedlægge mod Mennesket.

Men kan noget Menneske begribe dette Christelige? Ingenlunde, det er jo ogsaa det Christelige, altsaa til Forargelse. Det maa troes. At begribe er Menneskets Omfang i Forhold til det Menneskelige; men at troe er Menneskets Forhold til det Guddommelige. Hvorledes forklarer da Christendommen dette Ubegribelige? Ganske conseqvent, paa en ligesaa ubegribelig Maade, ved Hjælp af, at det er aabenbaret.

Christelig forstaaet ligger Synden altsaa i Villien, ikke i Erkjendelsen; og denne Villiens Fordærvethed gaaer ud over den Enkeltes Bevidsthed Dette er det ganske Conseqvente; thi ellers maatte jo betræffende hver Enkelt det Sporgsmaal opkomme, hvorledes Synden begyndte.

Her er da igjen Forargelsens Kjendetegn. Forargelsens Mulighed ligger i: at der skal en Aabenbaring fra Gud til for at oplyse Mennesket om, hvad Synd er, og hvor dybt den stikker. Det naturlige Menneske, Hedningen, tænker som saa: »lad gaae, jeg indrømmer, at jeg 248 ikke har forstaaet alle Ting i Himlen og paa Jorden, skal der en Aabenbaring, saa lad den oplyse os om det Himmelske; men at der skulde en Aabenbaring til for at oplyse hvad Synd er, er da det Urimeligste af Alt Jeg udgiver mig ikke for at være noget fuldkomment Menneske, langt fra, men det veed jeg dog, og jeg er jo villig til at indrømme det, hvor langt jeg er fra Fuldkommenhed: skulde jeg saa ikke vide, hvad Synd er?« Men Christendommen svarer: nei, det er hvad Du allermindst veed, hvor langt Du er fra Fuldkommenhed, og hvad Synd er. - See, i den Forstand er rigtignok, christelig, Synd Uvidenhed, den er Uvidenhed om hvad Synd er.

Definitionen paa Synd, som blev givet i forrige Capitel, maa derfor endnu saaledes fuldstændiggjøres: Synd er, efter ved en Aabenbaring fra Gud at være oplyst om hvad Synd er, for Gud fortvivlet ikke at ville være sig selv, eller fortvivlet at ville være sig selv.

Tredie Capitel **At Synden ikke er en Negation, men en Position**

At dette er saaledes, er Noget, den orthodoxe Dogmatik og Orthodoxien overhovedet bestandigt har kjæmpet for, og som pantheistisk afviist enhver Definition af Synden, der gjorde denne til noget blot

Negativt, Svaghed, Sandselighed, Endelighed, Uvidenhed o. desl. Orthodoxien har meget rigtigt seet, at her skal Slaget staae, eller for at erindre om det Foregaaende, her er det der skal fæstes Ende, her gjælder det om at holde igjen; Orthodoxien har rigtigt seet, at hele Christendommen, naar Synden bestemmes negativ, er holdningsløs. Derfor indskjærper Orthodoxien, at der maa en Aabenbaring fra Gud til for at lære det faldne Menneske, hvad Synd er, hvilken Meddelelse saa, ganske consequent, maa troes, da den er et Dogma. Og det forstaaer sig, Paradoxet, Troen, Dogmet, disse tre Bestemmelser danne en Alliance og Overensstemmelse, der er det sikreste Hold og Bolværk mod al hedensk Viisdom.

Saaledes Orthodoxien. Ved en besynderlig Misforstaaelse har saa en saakaldet spekulativ Dogmatik, der rigtignok paa en betænkelig Maade indlader sig med Philosophien, meent at kunne begribe denne Bestemmelse, at Synden er en Position. Men er dette sandt, saa er Synden en Negation. Hemmeligheden i al Begriben er, at selve dette 249 at begribe er høiere end al Position, som den sætter. Begrebet sætter en Position, men det at den begribes, er just, at den negeres. Selv dog til en vis Grad opmærksom herpaa, har saa den spekulative Dogmatik ikke vidst anden Hjælp end, hvad der rigtignok kun lidet anstaaer en philosophisk Videnskab, at henkaste et Detaschement af Forsikringer paa det Punkt, hvor Bevægelsen gjøres. Man forsikrer den ene Gang høitideligere end den anden, mere og mere sværgende og bandende, at Synden er en Position, at det er Pantheisme og Rationalisme, og Gud veed Alt det det er, men altsammen Noget, som den spekulative Dogmatik abrenuntierer og afskyer, at sige at Synden blot er en Negation - og saa gaaer man over til at begribe det, at Synden er en Position. Det vil sige, den er dog kun til en vis Grad Position, ikke mere end at man dog nok kan begribe det

Og den samme Spekulationens Tvetungethed viser sig da ogsaa paa et andet Punkt, dog betræffende det Samme. Bestemmelsen Synd, eller hvorledes Synden bestemmes, er afgjørende for Bestemmelsen: Anger. Da det nu er saa spekulativt dette med Negationens Negation, saa er der ikke Andet for, saa maa Angeren være Negationens Negation - og saa bliver jo Synden Negationen. - Det var forøvrigt vistnok at ønske, at engang en ædruelig Tænkter vilde oplyse, hvorvidt dette reent Logiske, der erindrer om Logikens første Forhold til det Gramaticalske (to Negtelser bekræfte) og om det Mathematiske, hvorvidt dette Logiske har sin Gyldighed i Virkelighedens Verden, i Qualiteternes Verden; om overhovedet ikke Qualiteternes Dialektik er en anden; om »Overgangen« ikke her spiller en anden Rolle. *Sub specie æterni, æterno modo* o.s.v. er jo det Spatierende slet ikke til, derfor er Alt, og der er slet ingen Overgang. At sætte i dette abstrakte Medium er derfor *eo ipso* det Samme som at ophæve. Men at betragte Virkeligheden paa samme Maade er dog noget nær Afsindighed. Man kan ogsaa ganske *in abstracto* sige: paa *Imperfectum* følger *Perfectum*. Men dersom i Virkelighedens Verden en Mand deraf vilde slutte, at det fulgte af sig selv og fulgte strax, at et Værk, han ikke fuldendte (*imperfectum*) blev fuldendt: saa var han dog vel gal. Men saaledes ogsaa med Syndens saakaldte Position, naar det Medium, hvori den poneres, er den rene Tænkning; det Medium er meget for flygtigt til at det kan blive Alvor med Positionen.

Dog alt Sligt beskjæftiger mig ikke her. Jeg holder bestandigt blot fast ved det Christelige, at Synden er en Position - dog ikke som 250 kunde det begribes, men som et Paradox, der maa troes. Dette er i mine Tanker det Rigtige. Naar man blot kan faae alle Forsøgene med at begribe gjorte aabenbare som selvmodsigende, saa faaer Sagen sin rette Stilling, det bliver saa klart, at det maa overlades til Troen, om En vil troe eller ikke. - Jeg kan godt begribe (og dette er da ingenlunde for guddommeligt til at begribes), at En som nu endelig maa begribe, og kun kan synes om hvad der udgiver sig for at begribe, finder Dette meget fattigt. Men dersom hele Christendommen hænger i dette, at den skal troes, og ikke begribes, at den enten skal troes eller man skal forarges paa den: er det saa saa fortjenstligt med at ville begribe? Er det fortjenstligt, eller er det ikke snarere enten Uforskammenhed eller Tankeløshed at ville begribe Det, der ikke vil begribes? Naar en Konge faaer den Idee at ville være ganske incognito, aldeles behandles som en simpel Mand, er det saa ogsaa, fordi det synes Menneskene i Almindelighed mere Udmærkelse at vise ham kongelig Hylding, er det saa ogsaa det Rigtige at gjøre det? Eller er det ikke netop at hævde sig selv og sin Tankegang lige over for Kongens Villie, at gjøre som man selv vil, istedetfor at bøie sig? Eller mon det vilde behage Kongen, jo mere opfindsomt et saadant Menneske kunde være i at vise ham undersaatlig Ærbødighed, naar Kongen ikke vil behandles saaledes, det er, jo mere opfindsomt et saadant Menneske kunde være i at gjøre Kongens Villie imod? - Lad saa Andre beundre og prise Den, der giver sig ud for at kunne begribe det Christelige: jeg anseer det for en ligefrem ethisk Opgave, der kræver maaskee ikke saa lidt Selvfornegtelse, i saa speculative Tider, naar alle »de Andre« have travlt med at begribe, da at tilstaae, at man hverken kan eller skal begribe det Dog just dette er vistnok hvad Tiden, hvad Christenheden behøver: lidt socratisk Uvidenhed i Forhold til det Christelige; men vel at mærke lidt »socratisk« Uvidenhed. Lad os aldrig glemme - dog hvor mange ere vel De, som nogensinde ret have vidst det, eller tænkt det - lad os aldrig glemme, at Socrates's Uvidenhed var en Art Guds frygt og Gudsdyrkelse, at hans Uvidenhed var paa Græsk det Jødiske: at Guds frygt er Viisdoms Begyndelse. Lad os aldrig glemme, at just af Ærbødighed for Guddommen var han uvidende, at han, forsaavidt en Hedning kunde det, som Dommer holdt Vagt ved Grændseskjellet mellem Gud - og Menneske, vogtende paa, at Qualitets-Forskjellighedens Dyb befæstedes dem imellem, mellem Gud og Menneske, at Gud - og Menneske ikke saadan *philosophice*, 251 *poetice* o. s. v. løb i Eet. See, derfor var Socrates den Uvidende, og derfor kjendte Guddommen ham at være den meest Vidende. - Men Christendommen lærer, at alt det Christelige kun er til for Troen; derfor vil det netop være en socratisk, gudfrygtig Uvidenhed, der ved Uvidenhed værger Troen mod Spekulationen, vogtende paa, at Qualitets-

Forskjellighedens Dyb mellem Gud - og Menneske maa være befæstet som den er det i Paradoxet og Troen, at Gud og Menneske ikke endnu forfærdeligere end nogensinde i Hedenskabet, saadan *philosophice, poetice* o. s. v. løbe sammen i Eet - i Systemet

Kun fra een Side kan der da her være Tale om at belyse, at Synden er en Position. I det foregaaende Afsnit er i Fremstillingen af Fortvivlelse bestandigt efterviist en Stigen. Udtrykket for denne Stigen var deels Potentsation af Bevidstheden om Selvet, deels Potentsation fra Liden til bevidst Handling. Begge Udtryk ere igjen i Forening Udtrykket for, at Fortvivlelsen ikke kommer udvortes fra, men indvortes fra. Og i samme Grad er den jo ogsaa mere og mere ponerende. Men ifølge den opstillede Definition paa Synd, hører til Synd det ved Forestillingen om Gud uendelig potentserede Selv, og saaledes igjen den størst mulige Bevidsthed om Synden som en Gjerning. - Dette er Udtrykket for, at Synden er en Position, det at den er for Gud er just det Positive i den.

Forøvrigt har den Bestemmelse, at Synden er en Position, ogsaa i en ganske anden Forstand Forargelsens Mulighed, det Paradoxe i sig. Det Paradoxe er nemlig Conseqventsen i Forhold til Læren om Forsoningen. Først gaaer Christendommen hen og sætter Synden saaledes fast som Position, at den menneskelige Forstand aldrig kan begribe det; og saa er det den samme christelige Lære, der igjen paatager sig at skaffe denne Position saaledes bort, som den menneskelige Forstand aldrig kan begribe det. Spekulationen, der snakker sig fra Paradoxerne, slaaer lidt af paa begge Steder, saa gaaer det lettere: den gjør ikke Synden slet saa positiv - og desuagtet kan den dog ikke faae det i sit Hoved, at Synden ganske skulde være glemt. Men Christendommen, der er første Opfinder af Paradoxerne, er ogsaa her saa paradox som mulig; den ligesom arbejder sig selv imod, idet den sætter Synden saa fast som Position, at det nu da synes at blive en fuldkommen Umulighed med at faae den bort igjen - og saa er det netop Christendommen, der, ved Forsoningen, igjen vil skaffe Synden bort saa ganske, at den er som druknet i Havet.

252

Tillæg til A

Men bliver saa ikke i en vis Forstand Synd en stor Sjældenhed? (Moralen)

Der blev i det første Afsnit mindet om, at jo intensivere Fortvivlelsen bliver, desto sjældnere er den i Verden. Men nu er jo Synden den endnu engang kvalitativt potentserede Fortvivlelse, saa maa denne vel være ganske sjælden? Forunderlige Vanskelighed! Christendommen underlægger Alt under Synd; vi have stræbt at fremstille det Christelige saa strengt som muligt: og saa fremkommer dette besynderlige Resultat, dette besynderlige Resultat, at Synd jo saa slet ikke findes i Hedenskabet, men kun i Jødedom og Christendom, og der igjen vel meget sjældent.

Dog er det, men kun i een Forstand, ganske rigtigt saaledes. »Efter ved en Aabenbaring fra Gud at være oplyst om hvad Synd er, for Gud fortvivlet ikke at ville være sig selv, eller fortvivlet at ville være sig selv«, er at synde - og ganske vist, det er sjældent, at et Menneske er saa udviklet, sig selv saa gjennemsigtigt, at dette kan passe paa ham. Men hvad følger saa deraf? Ja, det maa man vel agte paa, thi her er en egen dialektisk Vending. Det fulgte jo ikke af, at et Menneske ikke i intensivere Forstand er fortvivlet, deraf fulgte jo ikke, at han ikke var fortvivlet. Tværtimod; der blev just viist, at de fleste, langt, langt de fleste Mennesker ere fortvivlede, men i en lavere Grad af Fortvivlelse. Det er jo heller ikke nogen Fortjeneste at være fortvivlet i en højere Grad Æsthetisk er det et Fortrin, thi æsthetisk sees der blot paa Kraft; men, ethisk, er den intensivere Fortvivlelse længere fra Frelsen end den lavere.

Og saaledes er det ogsaa med Synden. De fleste Menneskers Liv er, indifferent-dialektisk bestemt, saa langt fra det Gode (Troen), at det næsten er for aandløst til at kaldes Synd, ja næsten for aandløst til at kaldes Fortvivlelse.

At være i strengeste Forstand en Synder er nu vistnok saare langt fra at være noget Fortjenstligt. Men paa den anden Side, hvor i al Verden skal der kunne findes en væsentlig Synsbevidsthed (og see, den vil Christendommen nok have) i et Liv, der er sunket saaledes i Trivialitet, pjattet Efterabelse af »de Andre«, at man næsten ikke kan kalde det, at det er for aandløst til at kaldes Synd, kun værd som Skriften siger »at udspyttes«.

253

Dog hermed er Sagen ikke færdig, thi Syndens Dialektik fanger saa blot paa en anden Maade. Hvorledes

gaaer det nemlig til, at et Menneskes Liv bliver saa aandløst, at det er, som kunde Christendommen slet ikke anbringes i Forhold dertil, ligesom naar en Donkraft (og som en Donkraft saaledes er Christendommens Opløftelse) ikke kan anbringes, fordi der ingen Grund er, men kun Mose og Hengesæk? Er det Noget, som hænder et Menneske? Nei, det er Menneskets egen Skyld Aandløshed fødes intet Menneske med; og hvor Mange der end i Døden bringe dette med sig som det eneste Udbytte af Livet - det er ikke Livets Skyld.

Men siges maa det, og saa uforbeholdent som muligt, at den saakaldte Christenhed (i hvilken saadan Alle millionviis ere saadan uden videre Christne, saa der er lige saa mange, netop lige saa mange Christne som der er Mennesker) ikke blot er en elendig Ud gave af det Christelige, fuld af meningsforstyrrende Trykfeil og tankeløse Udeladelser og Tilsætninger, men at den er en Misbrug af det, den at have taget Christendommen forfængelig. Der fødes i et lille Land vel neppe tre Digtere i hver Generation, men Præster er der nok af, mange flere end der kan befordres. Man taler i Forhold til en Digter om at have Kald; til at blive Præst er det i Mængden af Menneskers (altsaa af Christnes) Forestilling nok at have Examen. Og dog, dog er en sand Præst noget endnu Sjeldnere end en sand Digter, og dog er det Ord »Kald« oprindeligen tilhørende det Gudelige. Men i Forhold til det at være Digter har man dog i Christenheden endnu bevaret en Forestilling om, at det er Noget, og at der er Noget i, at det er et Kald. Det at være Præst derimod er i Mængden af Menneskers (altsaa af Christnes) Øine forladt af enhver opløftende Forestilling, uden det mindste *Mysterieuse in puris naturalibus* en Levevei. »Kald« betyder et Embede; der tales om at faae et Kald; men om at have et Kald - ja det tales der ogsaa om, om at En har et Kald at give bort.

Ak, og dette Ords Skjebne i Christenheden er som et Motto paa hele det Christeliges. Ulykken er ikke, at det Christelige ikke siges (saaledes er Ulykken jo heller ikke, at der ikke er Præster nok); men det siges saaledes, at der af Mængden af Mennesker tilsidst slet Intet tænkes derved (ligesom der ved det at være Præst af denne Mængde slet intet Andet tænkes end ved det aldeles Søgne at være Kjøbmand, Prokurator, Bogbinder, Veterinair o. s. v.), saa det Høieste og Helligste slet intet Indtryk gjør, men lyder og høres som Noget, der nu 254 saadan engang, Gud veed hvorfor, er blevet Skik og Brug, som saa meget Andet Hvad Under saa, at man - i Mangel af at finde sin egen Adfærd uforsvarlig - finder det fornødent at forsvare Christendommen. -

En Præst burde jo dog vel være en Troende. Og en Troende! En Troende er dog vel en Forelsket; ja, den af alle Forelskede meest Forelskede, han er dog egentlig, i Henseende til Begeistring, kun som en Yngling i Sammenligning med en Troende. Tænk nu en Forelsket. Ikke sandt, han vilde da være istand til Dag ud og Dag ind, saa lang Dagen var, og Natten med, at tale om sin Forelskelse. Men troer Du det kunde falde ham ind, troer Du det vilde være ham muligt, troer Du ikke, det vilde være ham som en Afskyelighed at tale saaledes, at han af tre Grunde stræbte at bevise, at der dog var Noget i at være forelsket - omtrent som naar Præsten af tre Grunde beviser, at det at bede er gavnligt, saa altsaa det at bede er sunket saa dybt i Prisen, at der maa tre Grunde til for at hjælpe det en lille Smule til Anseelse. Eller som naar Præsten, og dette er da det Samme, kun endnu latterligere, af tre Grunde beviser, at det at bede er en Salighed, som overgaaer al Forstand. O, uskateerlige Anticlimax, at Noget overgaaer al Forstand, bevises af tre - Grunde, der, hvis de ellers due Noget, dog vel ikke overgaae al Forstand, og lige tværtimod maae gjøre Forstanden det indlysende, at denne Salighed ingenlunde overgaaer al Forstand; thi »Grunde« ligge jo dog vel indenfor Forstandens Omfang. Nei, for hvad der overgaaer al Forstand - og for Den, der troer paa det, betyde tre Grunde ikke mere end tre Flasker, eller tre Hjorte! - Og nu videre, troer Du det vilde falde en Forelsket ind at føre et Forsvar for sin Forelskelse, det er, at indrømme, at den ikke var ham det Absolute, ubetinget det Absolute, men at han tænkte den saadan sammen med Indvendingerne mod den, og deraf fremgik Forsvaret, det er, troer Du, han kunde eller vilde indrømme, at han ikke var forelsket, angive sig selv, at han ikke var forelsket? Og dersom man vilde foreslaae en Forelsket at tale saaledes, troer Du ikke, han vilde ansee En for gal; og dersom han, foruden at være forelsket, tillige var lidt af en lagttager, troer Du ikke, han vilde fatte en Mistanke om, at Den, der gjorde ham dette Forslag, aldrig havde vidst, hvad Forelskelse er, eller vilde have ham til at forraade og fornegte sin Forelskelse - ved at forsvare den. - Er dette dog ikke indlysende, at Den, der virkelig er forelsket, ham kan det aldrig falde ind at ville bevise af tre 255 Grunde, eller forsvare; thi han er Det, som er mere end alle Grunde og ethvert Forsvar: han er forelsket. Og Den, som gjør det, han er ikke forelsket; han udgiver sig blot for at være det, og uheldigviis - eller heldigviis - saa dumt, at han blot angiver sig selv, ikke at være det.

Men just saaledes tales der om Christendommen - af troende Præster, enten »forsvarer« man Christendommen, eller man sætter den over i »Grundene«, forsaavidt man da ikke tillige fusker i speculativt at »begribe« den; det kaldes at prædike, og man anseer det i Christenheden allerede for store Ting, at der prædiktes saaledes, og at saa Nogen hører det Og just derfor er Christenheden (dette er Beviset derfor) saa langt fra at være hvad den kalder sig, at de fleste Menneskers Liv, christelig forstaaet, endog er for aandløst til i streng christelig Forstand at kaldes Synd

B.

Syndens Fortsættelse

Enhver Tilstand i Synd er en ny Synd; eller som det nøiagtigere maatte udtrykkes og vil blive udtrykt i det Følgende, Tilstanden i Synd er den nye Synd, er Synden. Dette synes maaskee Synderen en Overdrivelse; han erkjender i det Høieste enhver aktuel ny Synd for en ny Synd Men Evigheden, som fører hans Conto, maa opføre Tilstanden i Synd som ny Synd Den har kun to Rubrikker, og »Alt hvad der ikke er af Tro er Synd«; enhver uangret Synd er en ny Synd, og ethvert Øieblik den er uangret, er ny Synd Men hvor sjeldent et Menneske, som har Continueerlighed i Forhold til sin Bevidsthed om sig selv! Som oftest ere Menneskene sig blot momentviis bevidste, bevidste i de større Afgjørelser, men det Daglige anslaaes slet ikke; de ere saadan Aand saadan een Gang om Ugen en Timestid - det forstaaer sig, det er rigtignok en temmelig bestialsk Maade, at være Aand paa. Dog Evigheden er den væsentlige Continueerlighed, fordrer denne af Mennesket, eller at han skal være sig bevidst som Aand og have Troen. Synderen derimod er saaledes i Syndens Magt, at han ingen Forestilling har om dens totale Bestemmelse, at han er paa Fortabelsens Afvei. Han anslaaer blot hver enkelt ny Synd, ved hvilken han ligesom faaer ny Fart frem ad Fortabelsens Vei, ret som gik han ikke i det foregaaende Øieblik med alle de foregaaende Synders Hastighed ad den Vei. Saa naturlig er Synden blevet ham, eller Synden er blevet ham den anden Natur, at han finder det Daglige ganske i sin Orden, og kun selv standser et Øieblik, hver Gang han ved ny Synd saa at sige faaer ny Fart. Han er i Fortabelsen blind for, at hans Liv, istedetfor at have det Eviges væsentlige Continueerlighed, ved i Troen at være for Gud, har Syndens Continueerlighed.

Dog, »Syndens Continueerlighed«, er Synden ikke just det IkkeContinueerlige? See, her kommer det igjen, dette om, at Synden blot er en Negation, der aldrig kan vindes Hævd paa, som der ikke kan vindes Hævd paa stjaalet Gods, en Negation, et afmægtigt Forsøg paa at constituere sig, men som dog, lidende al Afmagtens Qval i fortvivlet Trods, ikke formaaer det. Ja, saaledes er det spekulativt; men 257 christeligt er Synden (dette maa troes, da det jo er det Paradoxe, som intet Menneske kan begribe) en Position, der af sig udvikler en mere og mere ponerende Continueerlighed.

Og Loven for denne Continueerligheds Voxen er ogsaa en anden end den for en Gjelds, eller en Negations. Thi en Gjeld voxer ikke, fordi den ikke bliver betalt, den voxer for hver Gang den foroges. Men Synden voxer med hvert Øieblik, man ikke kommer ud af den. Det er saa langt som muligt fra, at Synderen har Ret i, kun at ansee hver ny Synd for en Forøgelse af Synden, at, christelig forstaaet, egentlig Tilstanden i Synden er større Synd, er den nye Synd Selv et Ordsprog siger, at synde er menneskeligt, men at blive i Synden er diævelsk; men christelig maa dette Ordsprog rigtignok forstaaes noget anderledes. Den blot desultoriske Betragtning, der kun seer paa den nye Synd og overspringer det Mellemliggende, det Mellemliggende mellem de enkelte Synder, er en ligesaa overfladisk Betragtning, som hvis En vilde antage, at et Jernbanetog kun bevægede sig hver Gang Locomotivet snoftede. Nei, denne Snøften, og det Fremstod, som derpaa følger, er egentligen ikke Det, der skal sees paa, men den jævne Fart, med hvilken Locomotivet gaaer, og som frembringer hiin Snoften. Og saaledes er det med Synden. Tilstanden i Synden er i dybeste Forstand Synden, de enkelte Synder ikke Syndens Fortsættelse, men Udtrykket for Syndens Fortsættelse; i den enkelte nye Synd bliver Syndens Fart blot sandselig mere til at bemærke.

Tilstanden i Synden er den værre Synd end de enkelte Synder, er Synden. Og saaledes forstaaet gjælder det, at Tilstanden i Synden er Syndens Fortsættelse, er ny Synd. I Almindelighed forstaaer man det anderledes, man forstaaer det om, at den ene Synd foder ny Synd af sig. Men det har en langt dybere Grund, den, at Tilstanden i Synden er ny Synd. Det er psykologisk mesterligt, hvad Shakspeare lader Macbeth sige (3die Akt, 2den Scene): Sündentsprossne Werke erlangen nur durch Sünde Kraft und Stärke. Det vil sige, Synden er indenfor sig selv en Conseqvents, og i denne det Ondes Conseqvents i sig har den ogsaa en vis Kraft. Men til en saadan Betragtning kommer man aldrig, naar man blot seer paa de enkelte Synder.

De fleste Mennesker leve vistnok med altfor liden Bevidsthed om dem selv, til at have en Forestilling om hvad Conseqvents er; det vil sige, de existere ikke *qua* Aand. Deres Liv bestaaer, enten i en vis barnlig, elskelig Naivetet eller i Pjattethed, af saadan Noget Handling, 258 Noget Tildragelse, Dit og Dat; nu gjøre de noget Godt, og saa igjen noget Galt, og saa begynde de atter forfra; nu ere de fortvivlede en Eftermiddag, maaskee tre Uger, men saa ere de Friskfyrt igjen, og saa igjen en Dags Tid fortvivlede. De lege saa at sige med i Livet, men de opleve aldrig det at sætte Alt ind paa Eet, komme aldrig til Forestillingen om en uendelig Conseqvents i sig. Derfor er der mellem dem bestandigt kun Tale om det Enkelte, enkelte gode Gjerninger, enkelte Synder.

Enhver Existents, der er under Bestemmelsen Aand, selv om den og kun er paa eget An- og Tilsvær, har væsentlig Conseqvents i sig og Conseqvents i et Høiere, idetmindste i en Idee. Men en Saadan frygter igjen uendeligt enhver Inconseqvents, fordi han har en uendelig Forestilling om hvad Folgen kan blive, at han kunde rives ud af det Totale, hvori han har sit Liv. Den mindste Inconseqvents er et uhyre Tab, thi han taber jo Conseqventsen; i samme Øieblik er maaskee Trylleriet løst, den hemmelighedsfulde Magt, der bandt alle Kræfterne i Harmoni, afmattet, Springfjederen afspændt, det Hele maaskee et Chaos, hvor Kræfterne kjæmpe i Oprør mod hinanden, til Selvets Lidelse, men hvori der ingen, ingen Overeensstemmelse er med sig selv, ingen Fart, ingen *impetus*. Det uhyre Maskineri, som i Conseqventsen var saa foieligt i sin Jern-Styrke, saa smidigt i al sin Kraft, er i Uorden; og jo ypperligere, jo grandiosere Maskineriet var, desto frygteligere er Virvarret. - Den Troende, der altsaa hviler i, har sit Liv i det Godes Conseqvents, har en uendelig Frygt for end den mindste Synd; thi han har uendeligt at tabe. De umiddelbare, de barnlige eller barnagtige Mennesker have intet Totalt at tabe, de tabe og vinde bestandigt blot i det Enkelte, eller det Enkelte.

Men som med den Troende, saaledes ogsaa med Modbilledet, den Dæmoniske, i Forhold til Syndens Conseqvents i sig. Som Drankeren stadigt vedligeholder Rusen fra Dag til Dag, af Frygt for den Standsning, den Mathed, der vilde indtræde, og dennes mulige Følger, hvis han een Dag blev ganske ædru: saaledes den Dæmoniske. Ja, som den Gode, hvis En traadte fristende til ham, fremstillende Synden i en eller anden lokkende Skikkelse, vilde bede ham »frist mig ikke«: saaledes har man vel Exempler paa aldeles det Samme hos en Dæmonisk. Lige overfor En, der er ham stærkere i det Gode, kan den Dæmoniske, naar hiin vil fremstille ham det Gode i dets salige Ophøiethed, bede for sig, han kan med Taarer bede for sig, at han ikke vil tale til 259 ham, ikke vil, som han udtrykker det, gjøre ham svag. Just fordi den Dæmoniske er consequent i sig og i det Ondes Conseqvents, just derfor har han ogsaa en Totalitet at tabe. Et eneste Øieblik udenfor sin Conseqvents, een eneste diætetisk Uforsigtighed, eet eneste Sideblik, eet Øieblik det Hele eller blot en Deel deraf seet og forstaaet paa en anden Maade: og han blev maaskee aldrig mere sig selv, siger han. Det vil sige, det Gode har han fortvivlet opgivet, det kan dog alligevel ikke hjælpe ham; men vel kunde det forstyrre ham, gjøre ham det umuligt nogensinde igjen at faae Conseqventsens fulde Fart, gjøre ham svag. Kun i Syndens Fortsættelse er han sig selv, kun i den lever han, har han Indtrykket af sig selv. Men hvad vil dette sige? Det vil sige, Tilstanden i Synden er Det, der, dybt nede hvor han er sunken, holder ham sammen, ugudeligt styrkende ham ved Conseqventsen; det er ikke den enkelte nye Synd, der (ja, det er rædsomt afsindigt!) hjælper ham, men den enkelte nye Synd er blot Udtrykket for Tilstanden i Synden, hvilken egentlig er Synden.

Ved »Syndens Fortsættelse«, hvorom vi nu skulle handle, tænkes altsaa ikke saa meget paa de enkelte nye Synder, som paa Tilstanden i Synden, hvilken igjen bliver Syndens Potentsation i sig selv, en Forbliven i Syndens Tilstand med Bevidsthed derom, saa Loven for Bevægelsen i Potentsationen her som allevegne er ind efter, i intensivere og intensivere Bevidsthed.

A. Den Synd at fortvivle over sin Synd

Synd er Fortvivlelse; Potentsationen er den nye Synd at fortvivle over sin Synd. Det sees ogsaa let, at dette er en Potentsations Bestemmelse; det er ikke en ny Synd, som naar Den, der engang stjal 100 Rdlr., en anden Gang stjæler 1000 Rdlr. Nei, her tales ikke om de enkelte Synder; Tilstanden i Synden er Synden, og denne potentseres i en ny Bevidsthed.

At fortvivle over sin Synd er Udtrykket for, at Synden er blevet eller vil være consequent i sig selv. Den vil Intet have med det Gode at skaffe, ikke være svag nok til engang imellem at lytte efter en anden Tale. Nei, den vil kun høre sig selv, kun have med sig selv at skaffe, slutte sig inde med sig selv, ja, lukke sig indenfor eet Indelukke mere, og ved Fortvivlelsen over Synden sikkre sig mod ethvert Overfald eller Efterstræbelse af det Gode. Den er sig bevidst at have 260 hugget Broen af efter sig, og saaledes at være utilgjængelig for det Gode som det Gode for den, saa om den i et svagt Øieblik skulde selv ville det, det dog var umuligt. Synden selv er Løsrivelse fra det Gode, men Fortvivlelse over Synden er Løsrivelse anden Gang. Dette piner naturligviis det Dæmoniskes yderste Kræfter ud af Synden, giver den ugudelige Haardforhed eller Forstokkethed, at maatte consequent ansee Alt, hvad der hedder Anger, og Alt hvad der hedder Naade, ikke blot for Tomt og Intetsigende, men for sin Fjende, for Det, man meest af Alt har at værge sig mod, aldeles som den Gode værger sig mod Fristelsen. Saaledes forstaaet er det en rigtig Replik af Mephistopheles (i Faust), at intet er Elendigere end en Djævel, som fortvivler; thi ved at fortvivle maa her forstaaes, at ville være svag nok til at høre Noget om Anger og Naade. For at betegne Potentsationen i Forholdet mellem Synd og Fortvivlelse over Synden kunde man sige, det Første er Bruddet med det Gode, det Andet Bruddet med Angeren.

Fortvivlelse over Synden er et Forsøg paa at holde sig ved at synke endnu dybere; som Den, der stiger i en Aerostrat, stiger ved at kaste Tyngder af sig, saaledes synker den Fortvivlede ved bestemtere og bestemtere at kaste alt det Gode fra sig (thi det Godes Tyngde er Opløftelse), han synker, selv mener han rigtignok at stige - han bliver jo ogsaa lettere. Synden selv er Fortvivlens Kamp; men naar saa Kræfterne ere udtømte, maa der en ny Potentsation til, en ny dæmonisk Sluttethed i sig selv, det er Fortvivlelsen over Synden. Det er Fremskridt, en Stigen i det Dæmoniske, naturligviis Fordybelse i Synden. Det er et Forsøg paa at give Synden Holdning og Interesse som en Magt derved, at det nu skal være evig afgjort, at man Intet vil høre om Anger og Intet om Naade. Imidlertid er dog Fortvivlelsen over Synden sig netop sin egen Tomhed bevidst, at den ikke har det mindste at leve af, ikke engang sit eget Selv i Forestillingen om det Det er en psykologisk mesterlig Replik af Macbeth (2den Akt, 2den Scene): von jetzt (efterat han har myrdet Kongen - og nu fortvivler over sin Synd) giebt es nichts Ernstes mehr im Leben; Alles ist Tand, gestorben Ruhm und Gnade. Det som er det Mesterlige er Dobbeltslaget i de sidste Ord (Ruhm und Gnade). Ved Synden, det vil sige, ved at fortvivle over Synden, har han tabt ethvert Forhold til Naaden - og tillige til sig selv. Hans selviske Selv culminerer i Ærgjerrighed. Nu er han jo blevet Konge, og dog, idet han fortvivler over sin 261 Synd og om Angerens Realitet, om Naaden, har han ogsaa tabt sig selv, han kan end ikke for sig selv holde det oppe, og han er netop lige saa langt fra at kunne nyde sit Selv i Ærgjerrighed, som fra at gribe Naaden.

I Livet (forsaavidt da Fortvivlelse over Synden forekommer i Livet; men i ethvert Tilfælde forekommer der Noget, som Menneskene kalde saaledes) sees der som oftest feil af denne Fortvivlelse over Synden, formodentlig fordi man i Verden almindeligviis kun har med Letsindighed, Tankeløshed og reen Pjattethed at gjøre, og derfor ordentlig bliver ganske høitidelig, og ærbødig tager Hatten af for enhver Yttring af noget Dybere. Enten i forvirret Uklarhed over sig selv og sin Betydning, eller med et Anstrøg af Hykleri, eller ved Hjælp af den Underfundighed og Sophistik, som al Fortvivlelse har med sig selv, er Fortvivlelse over Synden ikke utilbøielig til at give sig Skin af at være noget Godt Den skal da være et Udtryk for, at det er en dyb Natur, som derfor tager sig sin Synd saa nær. Jeg skal anføre et Exempel. Naar et Menneske, der har været hengivet til en eller anden Synd, men saa i længere Tid gjort Fristelsen Modstand og seiret - naar han faaer et Tilbagefald og atter synker i Fristelsen: saa er den Forstemthed, der indtræder, ingenlunde altid Sorg over Synden. Det kan være meget Andet; det kan for den Sags Skyld ogsaa være en Forbittrelse paa Styrelsen, som var det den, der havde ladet ham falde i Fristelsen, som burde den ikke have været saa haard mod ham, da han nu i længere Tid havde seierrigt modstaaet Fristelsen. Men i ethvert Tilfælde er det aldeles Fruentimmeragtigt, uden videre at tage denne Sorg for god, slet ikke at være opmærksom paa den Tvetungethed, der i al Lidenskabelighed, hvilket igjen er det Omineuse, som kan gjøre, at den Lidenskabelige stundom næsten til Afsindighed bag efter forstaaer, at han har sagt det Modsatte af hvad han meente at sige. Et saadant Menneske forsikrer maaskee i stærkere og stærkere Udtryk, hvorledes det piner og plager ham, dette Tilbagefald, hvorledes det bringer ham til Fortvivlelse, »jeg tilgiver mig det aldrig selv«, siger han. Og alt dette skal være Udtrykket for, hvor meget Godt der boer i ham, hvor dyb en Natur han er. Dette er en Mystification. Jeg lod med Flid i Fremstillingen indløbe et Stikord »jeg tilgiver 262 mig det aldrig selv«, et Ord, som just almindeligt høres i saadan Forbindelse. Og netop paa dette Ord kan man ogsaa strax kjende sig dialektisk til Rette. Han tilgiver sig det aldrig selv - men dersom nu Gud vilde tilgive ham det, saa kunde han jo dog gjerne have den Godhed at tilgive sig selv. Nei, hans Fortvivlelse over Synden, og meest netop jo mere den raser i Udtrykkets Lidenskab, hvorved han (hvad han mindst tænker paa) angiver sig selv, naar han »aldrig vil tilgive sig selv«, at han saaledes kunde synde (thi denne Tale er noget nær det Modsatte af bodfærdig Sønderknuselse, der beder Gud om at tilgive), er meget langt fra at være en Bestemmelse af det Gode, den er en intensivere Bestemmelse af Synd, hvis Intensitet er Fordybelse i Synd. Sagen er den, han er i den Tid, han seierrigt har gjort Fristelsen Modstand, i egne Øine blevet sig selv bedre end han virkelig er, han er blevet stolt af sig selv. Denne Stoltheds Interesse er det nu, at det Forbigangne maatte være noget aldeles Tilbagelagt Men i Tilbagefaldet bliver pludselig det Forbigangne atter ganske præsentsk. Denne Mindelse kan hans Stolthed ikke taale, og deraf denne dybe Bedrøvelse o. s. v. Men Bedrøvelsens Retning er aabenbart bort fra Gud, en skjult Selvkjerlighed og Stolthed, istedetfor ydmygt at begynde med ydmygt at takke Gud, at han dog saa længe havde hjulpet ham til at modstaae Fristelsen, bekjende for Gud og sig selv, at det allerede er meget mere end han havde fortjent, og saa ydmyge sig under Erindringen af, hvorledes han har været.

Her, som allevegne, er hvad de gamle Opbyggelsesskrifter forklare, saa dybt, saa erfaret, saa veiledende. De lære, at Gud stundom tillader, at den Troende snubler og falder i en eller anden Fristelse - just for at ydmyge ham og derved at befæste ham mere i det Gode; Modsætningen mellem Tilbagefaldet og det maaskee betydelige Fremskridt i det Gode er saa ydmygende, Identiteten med sig selv saa smertelig. Jo bedre et Menneske er, desto dybere smerter naturligviis den enkelte Synd, og desto farligere, dersom han ikke gjør Svinget rigtigt, farligt blot den mindste Smule Utaalmodighed. Han kan maaskee af Sorg synke i det mørkeste Tungesind - og en Nar af Sjesørger ikke være langt fra at beundre hans dybe Sjæl, og hvilken Magt det Gode har i ham - som var Dette af det Gode. Og hans Kone, ja hun føler sig dybt ydmyget i Sammenligning med en saadan alvorlig og hellig Mand, der saaledes kan sørge over Synden. Maaskee er ogsaa hans Tale endnu mere skuffende, han siger maaskee ikke: jeg kan 263 aldrig tilgive mig det selv (som havde han maaskee før tilgivet sig selv Synder; en Gudsbespottelse), nei, han taler om, at Gud aldrig kan tilgive ham det Ak, og Dette er kun en Mystification. Hans Sorg, hans Bekymring, hans Fortvivlelse er selvisk (ligesom den Angest for Synden, der undertiden næsten ængster et Menneske i Synd, fordi den er

Selvkjerlighed), der vilde være stolt af sig selv, at være uden Synd) - og Trøst det han mindst behøver, hvorfor ogsaa de uhyre Qvantiteter af Trøstegrunde, som Sjelesørgerne ordinere, blot gjøre Sygdommen værre.

B. Den Synd at fortvivle om* Syndernes Forladelse (Forargelse)

Potentsationen i Bevidstheden om Selvet er her Viden om Christus, et Selv lige over for Christus. Først kom (i forrige Afsnit) Uvidenhed om at have et evigt Selv; saa Viden om at have et Selv, hvori der dog er noget Evigt Derpaa vist (ved Overgangen til 2det Afsnit) denne Forskjel at indbefattes under: Selvet, der har en menneskelig Forestilling om sig selv, eller hvis Maal Mennesket er. Modsætningen hertil var: et Selv lige over for Gud, og Dette lagdes til Grund for Definitionen paa Synd.

Nu kommer et Selv lige over for Christus, - et Selv, som dog fortvivlet ikke vil være sig selv eller fortvivlet vil være sig selv. Thi Fortvivlelse om Syndernes Forladelse maa være at henføre enten til den ene eller til den anden Formel for Fortvivlelse, Svaghedens eller Trodsens; Svaghedens, som forarget ikke tør troe, Trodsens, som forarget ikke vil troe. Kun er Svaghed og Trods her (da jo Talen ikke er om at være sig selv uden videre, men om at være sig selv i Bestemmelsen af at være Synder, altsaa sig selv i Bestemmelsen af sin Ufuldkommenhed) det Omvendte af ellers. Ellers er Svaghed: fortvivlet ikke at ville være sig selv. Her er dette Trods; thi her er det jo Trods, ikke at ville være sig selv, det man er, Synder, og paa Grund deraf at ville undvære Syndernes Forladelse. Ellers er Trods: fortvivlet at ville være sig selv. Her er dette Svagheden, fortvivlet at ville være sig selv, Synder, saaledes, at der ingen Tilgivelse er.

Et Selv lige over for Christus er et Selv potentseret ved den uhyre^{*} 264 Indrømmelse af Gud, potentseret ved det uhyre Eftertryk, som falder paa det derved, at Gud ogsaa for dette Selvs Skyld lod sig fode, blev Menneske, leed, døde. Som der i det Foregaaende blev sagt: jo mere Guds-Forestilling jo mere Selv, saa gjælder det her: jo mere Forestilling om Christus jo mere Selv. Et Selv er kvalitativt hvad dets Maalestok er. At Christus er Maalestokken, er det fra Guds Side til Vitterlighed bekræftede Udtryk for, hvilken uhyre Realitet et Selv har; thi først i Christo er det sandt, at Gud er Menneskets Maal og Maalestok, eller Maalestok og Maal. - Men jo mere Selv, jo intensivere Synd

Ogsaa fra en anden Side kan Potentsationen i Synden vises. Synd var Fortvivlelse; Potentsationen var Fortvivlelse over Synden. Men nu tilbyder Gud Forligelsen i Syndernes Forladelse. Dog Synderen fortvivler, og Fortvivlelsen faaer et endnu dybere Udtryk; den forholder sig nu paa en Maade til Gud, og dog er det netop fordi den er endnu længere borte, endnu intensivere fordybet i Synden. Idet Synderen fortvivler om Syndernes Forladelse, er det jo næsten som gik han lige ind paa Livet af Gud, det lyder jo dialogisk, dette: »nei, der er ingen Syndernes Forladelse, det er en Umulighed«; det seer ud som et Haandgemænge. Men dog maa Mennesket fjerne sig et kvalitativt Længere fra Gud for at kunne sige det, og for at det kan høres, og for at stride saaledes *cominus*, maa han være *eminus*; saa underligt er Aands-Tilværelsen i akustisk Forstand konstrueret, saa underligt Distance-Forholdene lagte. Saa langt som muligt maa et Menneske være fjernet fra Gud for at det Nei kan høres, som dog paa en Maade vil Gud tillivs; den størst mulige Nærgaaenhed mod Gud er længst borte; for at være nærgaaende mod Gud maa man gaae langt bort; er man ham nærmere, kan man ikke være nærgaaende, og er man nærgaaende, er man *eo ipso*, betyder dette, at man er langt borte. O, menneskelig Afmagt lige over for Gud! Naar man er nærgaaende mod et høit ophøiet Menneske, kan man maaskee til Straf blive kastet langt bort fra ham; men for at kunne være nærgaaende mod Gud, maa man gaae langt bort fra ham.

I Livet sees der som oftest Feil af denne Synd (at fortvivle om Syndernes Forladelse), især da siden den Tid man har afskaffet det Ethiske, saa der sjældent eller aldrig høres et sundt ethisk Ord. Æsthetiskmetaphysisk honoreres det som et Tegn paa en dyb Natur at fortvivle om Syndernes Forladelse, omtrent som hvis man vilde ansee det for Tegn paa en dyb Natur hos et Barn, at det er uartig. Overhovedet 265 er det utroligt, hvilken Confusion der er kommet ind i det Religieuse fra den Tid man har afskaffet i Menneskets Forhold til Gud det »Du skal«, som er det eneste Regulativ. Dette »Du skal« skal være med i enhver Bestemmelse af det Religieuse; i dets Sted har man eventyrligt brugt Guds-Forestillingen eller Forestillingen om Gud som en Ingredients i den menneskelige Vigtighed, til at blive sig selv vigtige lige over for Gud. Som man i Stats-Livet bliver sig selv vigtig ved at høre til Oppositionen, og vel tilsidst ønsker at der er en Regjering, for dog at have Noget at opponere imod; saaledes vil man tilsidst ikke afskaffe Gud - blot for at blive sig selv endnu vigtigere ved at være Oppositionen. Og alt Det, der i gamle Dage blev betragtet med Horreur som Yttringer af ugudelig Opsætsighed, det bliver nu genialt, Tegn paa en dyb Natur. »Du skal troe« heed det i gamle Dage, kort og godt, saa ædrueligt som muligt - nu er det genialt og Tegn paa en dyb Natur,

ikke at kunne. »Du skal troe Syndernes Forladelse«, heed det, og som den eneste Kommentar til denne Text heed det: »Du skal skee en Ulykke, om Du ikke kan det; thi hvad man skal, det kan man« - nu er det genialt og Tegn paa en dyb Natur, ikke at kunne troe det. Fortræffelige Resultat som Christenheden har bragt det til! Hørtes der ikke et Ord om Christendom, saa vilde Menneskene dog ikke, hvad heller aldrig nogensinde Hedenskabet har været, være saa indbildske; men ved Hjælp af at de christelige Forestillinger saadan uchristeligt ligge i Luften, benyttes disse til den meest potentserede Næsviished, forsaavidt de da ikke misbruges paa en anden, men lige saa fræk Maade. Thi er det ikke epigramatisk nok, at det at bande dog nok ikke var Skik i Hedenskabet, men derimod ret egentligen har hjemme i Christenheden; at Hedenskabet med en vis Horreur, med Sky for det Mysterieuse, oftest med stor Høitidelighed nævnede Guds Navn, medens i Christenheden vel Guds Navn er det Ord, der forekommer meest i daglig Tale, og ubetinget det Ord, der tænkes mindst ved, og bruges meest skjødesløst, fordi den stakkels aabenbare Gud (der var uforsigtig og uklog nok til istedetfor at holde sig skjult, som ellers altid Fornemhed gjør, at blive aabenbar) er blevet en af hele Befolkningen kun altfor kjendt Personage, hvem man da gjør en overmaade stor Tjeneste ved engang imellem at gaae i Kirke, hvor man derfor ogsaa bliver roest af Præsten, der paa Guds Vegne takker En for Æren af Besøget, bærer En med Titlen From og derimod stikler lidt paa dem, som aldrig vise Gud den Ære at gaae i Kirke.

266

Den Synd at fortvivle om Syndernes Forladelse er Forargelse. Deri havde Jøderne fuldkommen Ret, at de forargedes paa Christus, fordi han vilde tilgive Synder. Der hører en besynderlig høi Grad af Aandløshed (det vil sige den, som ordentligviis findes i Christenheden) til, for, hvis man ikke er Troende (og i saa Fald troer man jo, at Christus var Gud) ikke at forarges over, at et Menneske vil tilgive Synder. Og dernæst hører der en ligesaa besynderlig Aandløshed til, for ikke at forarges over, at Synd kan tilgives. Det er for menneskelig Forstand det umuligste af Alt - uden at jeg derfor anpriser det som Genialitet, ikke at kunne troe det; thi det skal troes.

I Hedenskabet kunde naturligviis denne Synd ikke findes. Kunde Hedningen (hvad han end ikke kunde, da han manglede Guds-Forestillingen) have den sande Forestilling om Synd: længere kunde han ikke komme end til at fortvivle over sin Synd Ja, hvad mere er (og heri er al den Indrømmelse, man kan gjøre menneskelig Forstand og Tænkning), man maatte rose den Hedning, der virkelig drev det til, ikke at fortvivle over Verden, ikke over sig selv i almindeligere Forstand, men over sin Synd*. Der hører, menneskelig talt, baade Dybsind og ethiske Bestemmelser dertil. Længere kan intet Menneske som saadant komme, og sjældent nok at En kom saa vidt. Men christeligt er Alt forandret; thi Du skal troe Syndernes Forladelse.

Og hvor befinder Christenheden sig i Henseende til Syndernes Forladelse? Ja, Christenhedens Tilstand er egentlig Fortvivlelse om Syndernes Forladelse; dette maa dog forstaaes saaledes, den er saa langt tilbage, at Tilstanden ikke engang er aabenbar at være denne. Man er end ikke kommet til Bevidstheden om Synden, man kjender kun den Art Synder som Hedenskabet ogsaa kjendte, og lever lykkelig og vel i hedensk Tryghed Men ved det man lever i Christenheden, gaaer man videre end Hedenskabet, man gaaer hen og indbilder * 267 sig, at denne Tryghed er - ja, det kan ikke være Andet i Christenheden - Bevidstheden om Syndernes Forladelse, hvori Præsterne bestyrke Menigheden.

Christenhedens Grund-Ulykke er egentlig Christendommen, at Læren om Gud-Mennesket (christelig forstaaet vel at mærke betrygget i Paradoxet og Forargelsens Mulighed) ved idelig og idelig at prædikes er taget forfængeligt, at Qualitets-Forskjellen mellem Gud og Menneske pantheistisk (først fornemt speculative, siden pøbelagtigt paa Gader og Stræder) er hævet Aldrig har nogensinde nogen Lære paa Jorden virkelig bragt Gud og Menneske saa nær sammen, som Christendommen; det kunde heller ingen, kun Gud selv kan gjøre det, enhver menneskelig Opfindelse bliver dog en Drøm, en usikker Indbildning. Men aldrig har heller nogensinde nogen Lære saa omhyggeligt værget sig mod den grueligste af alle Gudsbespottelser, den, efterat Gud har gjort dette Skridt, at det saa skulde tages forfængeligt, som løb det dog ud paa Eet: Gud og Menneske - aldrig har nogensinde nogen Lære værget sig saaledes derimod som Christendommen, der værger sig ved Hjælp af Forargelsen. Vee de slappe Talere, vee de løsagtige Tænkere, og vee, vee det hele Tilhæng, som har lært af dem og priset dem!

Skal der holdes Orden i Tilværelsen - og det vil dog Gud, thi han er ikke Forvirringens Gud - saa maa der først og fremmest passes paa, at ethvert Menneske er et enkelt Menneske, bliver sig bevidst at være et enkelt Menneske. Faae Menneskene først Lov til at løbe sammen. i hvad Aristoteles kalder Dyre-Bestemmelsen: Mængden; bliver derpaa dette Abstraktum (istedetfor at det er mindre end Intet, mindre end det ringeste enkelte Menneske) anseet for at være Noget: saa varer det ikke længe inden dette Abstraktum bliver Gud. Og saa, saa slaaer det *jo philosophice* til med Læren om Gud-Mennesket Som man saa i Staterne har lært, at Mængden imponerer Kongen, og Bladene Conferentsraader, saaledes opdager man saa tilsidst, at *summa summarum* af alle Mennesker imponerer Gud Dette kaldes saa Læren om Gud-Mennesket, eller at Gud og Menneske er *idem per idem*. Det forstaaer sig, adskillige af de Philosopher, som vare med at udbrede denne Lære, om Generationens Overvægt over Individet, de vende sig bort med Væmmelse, naar deres Lære er sunken saa dybt, at Pøbelen er Gud-Mennesket Men disse Philosopher glemme, at det dog er deres Lære, de oversee, at den ikke var sandere, da de Fornemme antog 268 den, da Eliten af de Fornemme eller en udvalgt Kreds af Philosopher var Incarnationen.

Det vil sige, Læren om Gud-Mennesket har gjort Christenheden fræk. Det seer næsten ud, som havde Gud været for svag. Det er som var det gaaet ham Hig den Godmodige, der gjør for store Indrømmelser, og saa lønnes med Utaknemmelighed Det er Gud, der opfandt Læren om Gud-Mennesket, og nu har Christenheden faaet det frækt vendt om, og paadutter Gud Slægtskabet, saa den Indrømmelse, Gud har gjort, omtrent betyder hvad det i disse Tider betyder, at en Konge giver en friere Forfatning - og det veed man nok, hvad det betyder, »det var han nok nødt til«. Det er, som var Gud kommet i Forlegenhed; det er, som havde den Kløge Ret, hvis han sagde til Gud: Du er selv Skyld i det, hvorfor har du indladt Dig saa meget med Mennesket. Det var jo dog aldrig faldet noget Menneske ind, aldrig opkommet i noget Menneskes Hjerter, at der skulde være den Lighed mellem Gud og Menneske. Det var Dig selv, der lod det forkynde, nu høster Du Frugten.

Dog har Christendommen sikkert sig fra Begyndelsen af Den begynder med Læren om Synden. Syndens Kategori er Enkeltheds Kategori. Synden lader sig slet ikke tænke spekulativt. Det enkelte Menneske ligger nemlig under Begrebet; man kan ikke tænke et enkelt Menneske, men kun Begrebet Menneske. - Derfor er det at Spekulationen strax kommer ind paa den Lære om Generationens Overmagt over Individet; thi at Spekulationen skulde anerkjende Begrebets Afmagt i Forhold til Virkeligheden, er ikke at forlange. - Men som man ikke kan tænke et enkelt Menneske, saa heller ikke en enkelt Synder; man kan tænke Synden (saa bliver den Negationen), men ikke en enkelt Synder. Dog just derfor kan det heller ikke blive Alvor med Synden, naar den blot skal tænkes. Thi Alvoren er just, at Du og jeg er Synder; Alvoren er ikke Synden overhovedet, men Alvorens Eftertryk ligger paa Synderen, der er den Enkelte. I Forhold til »det enkelte Menneske« maa Spekulationen, hvis den er consequent, egentligen lade meget haant om det at være et enkelt Menneske, eller at være Det, som ikke kan tænkes; den maa, hvis den vilde gjøre Noget i denne Retning, sige til den Enkelte: er det Noget at spille Tiden paa, see for Alt at glemme det, det at være et enkelt Menneske er Intet at være, tænk - saa er Du hele Menneskeheden, *cogito ergo sum*. Maaskee turde dog ogsaa dette være Løgn, det enkelte 269 Menneske og det at være et enkelt Menneske det Høieste. Dog lad det nu saa være. Men ganske consequent maatte Spekulationen ogsaa sige: det at være en enkelt Synder, det er ikke Noget at være, det ligger under Begrebet, spild ikke Tiden derpaa o. s. v. Og hvad saa videre, skal man saa maaskee istedetfor at være en enkelt Synder (ligesom man opfordredes til, istedetfor at være et enkelt Menneske, at tænke Begrebet Menneske) tænke Synden? Og hvad saa videre, bliver man saa maaskee ved at tænke Synden selv »Synden« - *cogito ergo sum*? Et fortræffeligt Forslag! Imidlertid behøver man endda ikke at frygte saaledes at blive Synden, den - rene Synd; thi Synden lader sig netop ikke tænke. Dette maatte dog vel Spekulationen selv indrømme, da Synden jo er Affald fra Begrebet. Men for ikke længere at disputere *e concessis*, hovedsagelig er Vanskeligheden en anden. Spekulationen tager sig ikke lagt for, at i Forhold til Synden er det Ethiske med, der altid pointerer omvendt af Spekulationen og gjør lige de modsatte Trin; thi det Ethiske abstraherer ikke fra Virkelighed, men fordyber i Virkelighed, opererer væsentlig ved Hjælp af den spekulativt overseete og foragtede Kategori: Enkeltheden. Synd er en Bestemmelse af den Enkelte; det er Letfærdighed og ny Synd, at lade som var det Ingenting at være en enkelt Synder - naar man selv er denne enkelte Synder. Her slaaer Christendommen til, slaaer et Kors for Spekulationen; det er Spekulationen lige saa umuligt at komme ud af denne Vanskelighed, som for et Seil-Skib at seile frem med stik Modvind. Syndens Alvor er dens Virkelighed i den Enkelte, om det er Dig eller mig; spekulativt skal man see bort fra den Enkelte: altsaa kan man kun letsindigt tale spekulativt om Synden. Syndens Dialektik gaaer Spekulationens lige stik imod

Her begynder Christendommen, med Læren om Synden, og derved med den Enkelte*. Thi rigtignok er det Christendommen, der

* - 270

har lært det om Gud-Mennesket, om Ligheden mellem Gud og Menneske, men den er en stor Hader af kaad eller næsviis Nærgaaenhed. Ved Hjælp af Læren om Synden, og den enkelte Synder, har Gud og Christus een Gang for alle, ganske anderledes end nogen Konge, sikkert sig mod Folket og Folk og Mængden, Publikum o. s. v. o. s. v., *item* mod enhver Fordring paa en friere Forfatning. Alle hine Abstrakta ere for Gud slet ikke til; der lever for Gud i Christo lutter enkelte Mennesker (Syndere) - dog kan Gud godt overfare det Hele, han kan ovenikjøbet tage sig af Spurvene. Gud er overhovedet en Ven af Orden; og til den Ende er han selv tilstede paa ethvert Punkt, i ethvert Øieblik (hvad i Lærebogen opføres som en af de Titulaturer, Gud nævnes ved, og som Menneskene tænke lidt ved engang imellem, men vel aldrig gjøre Forsøg paa at tænke i ethvert Øieblik), han er allestedsnærværende. Hans Begreb er ikke som Menneskets, under hvilket det Enkelte ligger som Det, der ikke kan gaae op i Begrebet, hans Begreb omfatter Alt, og i anden Forstand har han intet Begreb. Gud hjælper sig ikke med en Abbeviatur, han begriber (*comprehendit*) selve Virkeligheden, alt det Enkelte; for ham ligger den Enkelte ikke under Begrebet.

Læren om Synden, om at Du og jeg er Synder, hvilken Lære ubetinget splitter »Mængden« ad, befæster nu Qualitets-Forskjellen mellem Gud og Menneske saa dybt som den aldrig nogensinde er blevet befæstet - thi atter dette kan kun Gud; Synden er jo: for Gud o. s. v. I Intet er et Menneske saa forskjellig fra Gud, som deri, at han, og det er ethvert Menneske, er en Synder, og er det »for Gud«, hvorved jo Modsætningerne i dobbelt Forstand holdes sammen, de holdes sammen (*continentur*), de faae ikke Lov at gaae ud fra hinanden, men ved saaledes at holdes sammen viser Forskjelligheden sig desto stærkere, 271 som naar man taler om at holde to Farver sammen, *opposita juxta se posita magis illucescunt*. Synd er det Eneste af hvad

der ellers prædiceres om et Menneske, som paa ingen Maade, hverken *via negationis* eller *via eminentiæ*, kan udsiges om Gud At udsige om Gud (i samme Forstand som at han ikke er endelig, altsaa *via negationis*, at han er uendelig) at han ikke er en Synder, er Gudsbespottelse.

Som Synder er Mennesket adskilt fra Gud ved Qualitetens meest svælgende Dyb. Og selvfølgelig er Gud atter adskilt fra Mennesket ved det samme Qualitetens svælgende Dyb, naar han forlader Synder. Dersom det dog nemlig ellers lod sig gjøre, ved en omvendt Art Accomodation, at overføre det Guddommelige paa det Menneskelige: i Eet kommer han evigt aldrig til at ligne Gud, i at tilgive Synder.

Her ligger saa Forargelsens yderste Concentration, hvad den Lære har fundet fornødent, som netop har lært Ligheden mellem Gud og Menneske.

Men Forargelse er den meest mulige afgjørende Bestemmelse af Subjektiviteten, det enkelte Menneske. Vistnok er det at tænke Forargelse uden at tænke en Forarget ikke ligesaa umuligt som et Fløitespil, naar der ingen Fløitespiller er; men selv Tænkningen maa dog vistnok indrømme, at Forargelse, endnu mere end Forelskelse, er et uvirkeligt Begreb, som først bliver virkeligt, hver Gang der er En, en Enkelt, som er forarget.

Forargelse forholder sig altsaa til den Enkelte. Og dermed begynder Christendommen, med at gjøre hvert Menneske til en Enkelt, en enkelt Synder; og nu concentrerer den Alt hvad Himmel og Jord kan opdrive af Forargelses Mulighed (kun derover raader Gud): og dette er Christendom. Den siger saa til hver Enkelt: Du skal troe, d.v.s. Du skal enten forarges, eller Du skal troe. Videre ikke eet Ord; der er ikke videre at tilføie. »Nu har jeg talet«, siger Gud i Himlene »i Evigheden tales vi ved igjen. Du kan i den mellemliggende Tid gjøre hvad Du vil, men Dommen forestaaer.«

En Dom! Ja, det har vi Mennesker jo lært, det lærer jo Erfaring, at naar der er Mytteri paa et Skib eller i en Arme, saa ere de Skyldige saa mange, at man maa lade Straffen fare; og naar det er Publikum, det høistærede dannede Publikum, eller Folket, saa er det ikke blot ingen Forbrydelse, saa er det ifølge Avisen, paa hvilken man kan stole som paa Evangeliet og Aabenbaringen, Guds Villie. Hvoraf kommer dette? Det kommer deraf, at Begrebet Dom svarer til den Enkelte, 272 man dømmer ikke *en masse*; man kan slaae Folk ihjel *en masse*, sprøite paa dem *en masse*, smigre dem *en masse*, kort paa mange Maader behandle Folk som Fæ, men dømme Folk som Fæ kan man ikke, thi man kan ikke dømme Fæ; om der end dømmes nok saa mange, naar det at dømme skal have Alvor og Sandhed, dømmes hver Enkelt* Naar nu saa Mange ere de Skyldige, saa lader dette menneskeligt sig ikke gjøre; derfor opgiver man det Hele, man indseer, at der ikke kan være Tale om nogen Dom, de ere for Mange til at blive dømt, man kan ikke faae dem eller ikke overkomme at faae dem Enkelte, derfor maa man opgive at dømme.

Og da man nu i vor oplyste Tid, hvor man finder alle anthropomorphistiske og anthropopathiske Forestillinger om Gud upassende, dog ikke finder det upassende at tænke Gud, som Dommer, i Lighed med en almindelig Birkedommer eller General-Auditeur, der ikke kan overfare en saa vidtløftig Sag - saa slutter man: det vil i Evigheden gaae. accurat ligesaa. Lader os derfor blot holde sammen, sikre os, at Præsterne præke paa den Maade. Og skulde der være en Enkelt, der vovede at tale anderledes, en Enkelt, der var taabelig nok til at gjøre sig selv sit Liv bekymret og ansvarligt i Frygt og Bæven, og saa ogsaa at ville plage Andre: da lader os sikre os ved at ansee ham for gal, eller, hvis fornødent gjøres, ved at slaae ham ihjel. Naar vi blot ere Mange om det, saa er det ingen Uret Det er Nonsens og antiqveret, at Mange kan gjøre Uret; hvad de Mange gjøre er Guds Villie. For denne Viisdom, det veed vi af Erfaring - thi vi ere ikke uerfarne Ynglinge, vi henkaste ikke løse Ord, vi tale som Mænd af Erfaring - har hidtil alle Mennesker bøiet sig, Konger og Keisere og Excellencer; ved Hjælp af denne Viisdom ere hidtil alle vore Kreaturer hjulpede op: saa skal sgu Gud ogsaa lære at bøie sig. Det gjælder blot om, at vi blive Mange, rigtigt Mange, der holde sammen, naar vi gjøre det, saa ere vi sikre mod Evighedens Dom. - Ja, vistnok ere de sikre, dersom det først var i Evigheden de skulle blive Enkelte. Men de vare og ere for Gud bestandigt Enkelte; ikke Den, der sidder i et Glasskab, er saa generet som hvert Menneske er for Gud Gjennemsigtighed. Dette er Samvittigheds-Forholdet. Ved Hjælp af Samvittigheden er det saaledes indrettet, at Rapporten strax følger med enhver Skyld, og at den Skyldige er Den, der selv maa skrive den. Men det ^{*} 273 skrives med sympathetisk Blæk, og bliver derfor først ret tydeligt, naar det i Evigheden holdes op for Lyset, medens Evigheden reviderer Samvittighederne. I Grunden ankommer Enhver i Evigheden saaledes, at han selv medbringer og overleverer den nøiagtigste Anmeldelse om hver den mindste Ubetydelighed, han forbrød eller efterlod At holde Dom i Evigheden kunde derfor et Barn bestride; der er egentligen Intet at gjøre for Trediemand, Alt, indtil det ubetydeligste Ord der er talet, er i Orden. Det gaaer den Skyldige, der er paa Reisen gjennem Livet til Evigheden, som det gik hiin Morder, der paa Jernbanen med dennes Hurtighed flygtede bort fra Gjerningsstedet - og sin Forbrydelse: ak, just under den Vogn, hvori han sad, løb den elektromagnetiske Telegraph med hans Signalement og Ordre til at anholde ham paa første Station. Da han ankom paa Stationen og stod ud af Vognen, var han Arrestant - han havde paa en Maade selv bragt Angivelsen med.

Altsaa Fortvivlelse om Syndernes Forladelse er Forargelse. Og Forargelse er Syndens Potentsation. Dette tænker man i Almindelighed slet ikke paa; man regner i Almindelighed vel neppe Forargelse til Synd, om hvilken man da ikke taler, men om Synder, blandt hvilke Forargelse ikke finder Plads. Endnu mindre opfatter

man Forargelse som Syndens Potentsation. Dette kommer af, at man ikke, christeligt, danner Modsætningen mellem: Synd - Tro, men mellem Synd - Dyd

C. Den Synd, at opgive Christendommen *modo ponendo*, at erklære den for Usandhed

Dette er Synd mod den Hellig-Aand Selvet er her meest fortvivlet potentseret; det kaster ikke blot hele Christendommen af sig, men gør den til Løgn og Usandhed - hvilken uhyre fortvivlet Forestilling om sig selv maa det Selv have!

Syndens Potentsation viser sig tydeligt, naar man opfatter den som en Krig mellem Menneske og Gud, hvor der forandres Taktik; Potentsationen er Stigen fra det Defensive til det Offensive. Synd er Fortvivlelse; her kjæmpes eviterende. Saa kom Fortvivlelse over sin Synd; her kjæmpes endnu en Gang eviterende eller befæstende sig indenfor sin tilbagetrukne Stilling, men bestandigt *pedem referens*. Nu forandres Taktiken; skjøndt Synden fordyber sig mere og mere i sig selv, og saaledes fjerner sig, kommer den dog i en anden Forstand 274 nærmere, bliver mere og mere afgjort sig selv. Fortvivlelse om Syndernes Forladelse er en bestemt Position lige over for et Tilbud af Guds Barmhjertighed; Synden er ikke ganske den Flygtende, ikke blot defensiv. Men den Synd at opgive Christendommen som Usandhed og Løgn er offensiv Krig. Alt det Foregaaende gjør dog paa en Maade sin Modpart den Indrømmelse, at den er den Stærkere. Men nu er Synden angribende.

Synd mod den Hellig-Aand er den positive Form af Forargethed.

Christendommens Lære er Læren om Gud-Mennesket, om Slægtskabet mellem Gud og Menneske, men vel at mærke saaledes, at Forargelsens Mulighed er, om jeg saa tør sige, den Garanti, hvorved Gud sikkrer sig, at Mennesket ikke kan komme ham for nær. Forargelsens Mulighed er det dialektiske Moment i alt det Christelige. Tages den bort, saa er det Christelige ikke blot Hedenskab, men noget saa Phantastisk, at Hedenskabet maatte erklære det for Vrøvl. At være Gud saa nær, som Christendommen lærer, at Mennesket kan komme ham, og tør komme ham, og skal komme ham i Christo, er aldrig faldet noget Menneske ind. Skal det nu forstaaes ligefrem, saadan ganske uden videre, uden den allermindste Reservation, aldeles ugeneret, friskfyragtigt: saa er Christendommen, hvis man vil kalde Hedenskabets Digt om Guderne menneskelig Afsindighed, en afsindig Guds Opfindelse; en saadan Lære kunde kun en Gud, der er gaaet fra Forstanden, falde paa - saaledes maa et Menneske dømmes, der endnu har bevaret sin Forstand. Den incarnerede Gud vilde, hvis Mennesket saadan uden videre skulde være Kammerat med ham, blive et Sidestykke til Prinds Henrik hos Shakspeare.

Gud og Menneske ere to Qvaliteter, mellem hvilke der er en uendelig Qvalitets-Forskjel. Enhver Lære, der overseer denne Forskjel, er menneskelig talt afsindig, guddommelig forstaaet, Guds-Bespøttelse. I Hedenskabet gjorde Mennesket Gud til Menneske (Menneske-Guden); i Christendommen gjør Gud sig til Menneske (Gud-Mennesket) - men i denne sin forbarmende Naades uendelige Kjerlighed gjør han dog een Betingelse, han kan det ikke anderledes. Just dette er Sorgen i Christo, »han kan det ikke anderledes«; han kan fornødre sig selv, paatage sig en Tjeners Skikkelse, lide, døe for Menneskene, indbyde Alle at komme til sig, ofre hver sit Livs Dag, og hver Dagens Time, og ofre Livet - men Forargelsens Mulighed kan han ikke borttage. O, eneste Kjerlighedens Gjerning, o, uudgrundelige 275 Kjerlighedens Sorg, at selv Gud ikke kan - som han da i en anden Forstand heller ikke vil, ikke kan ville - men selv om han vilde, ikke kan gjøre det umuligt, at denne Kjerlighedens Gjerning kan blive et Menneske til lige det Modsatte, til den yderste Elendighed! Thi den størst mulige menneskelige Elendighed, større endnu end Synden, er at forarges paa Christus og forblive i Forargelsen. Og dette kan Christus ikke, dette kan »Kjerligheden« ikke gjøre umuligt. See, derfor siger han: »salig Den, som ikke forarges paa mig.« Mere kan han ikke gjøre. Altsaa han kan, det er muligt, han kan ved sin Kjerlighed komme til at gjøre et Menneske saa elendig, som et Menneske aldrig nogensinde kunde blive det O, uudgrundelige Modsigelse i Kjerlighed! Men dog kan han - af Kjerlighed ikke bringe det over sit Hjerte at lade være at fuldkomme Kjerlighedens Gjerning; ak, hvis den saa dog gjorde et Menneske saa elendig, som han ellers aldrig vilde være blevet det!

Lad os tale ret menneskeligt derom. O, usselt et Menneske, som aldrig har følt Trang til af Kjerlighed at ofre Alt af Kjerlighed, som altsaa ikke har kunnet det! Men naar han saa opdagede, at just denne hans Opoffrelse i Kjerlighed, at det var muligt, at den kunde blive det andet Menneske, den Elskedes, største Ulykke: hvad saa? Saa enten tabte Kjerligheden i ham sin Spændkraft, fra at være et Magtens Liv sank den sammen til en veemodig Følelses indesluttede Grunden, han gik fra Kjerligheden, han vovede ikke at gjøre denne Kjerlighedens Gjerning, selv segnende, ikke under Gjerningen, men under Vægten af hiin Mulighed.

Thi ligesom en Vægt bliver uendelig meget tungere, naar den anbringes paa Enden af en Stang, og den Løftende skal holde i den modsatte Ende, saaledes bliver enhver Gjerning uendelig tungere, naar den bliver dialektisk, og tungest, naar den bliver sympatetisk-dialektisk, saa hvad Kjerligheden tilskynder at gjøre for den Elskede, det synes igjen i en anden Forstand Omsorgen for den Elskede at fraraade. - Eller Kjerligheden seirede, og han vovede det af Kjerlighed O, men i Kjerlighedens Glæde (som Kjerlighed altid er glad, især naar den offerer Alt) var dog en dyb Sorg - thi det var jo muligt! See, derfor fuldkommede han denne sm Kjerlighedens Gjerning, han bragte Offeret (som han for sit Vedkommende jublede ved) ikke uden Taarer: der svæver over dette, hvad skal jeg kalde det, dette Inderlighedens Historie-Maleri hiin mørke Mulighed. Og dog, hvis denne ikke havde svævet over det, havde hans Gjerning ikke været den sande Kjerligheds. - O, min Ven, hvad har Du vel forsøgt i Livet! Anstreng Din Hjerne, riv enhver Bedækning til Side og blot Følelsens *viscera* i Dit Bryst, sløif enhver Befæstning, som adskiller Dig fra Den, om hvem Du læser, og læs saa Shakspeare - og Du skal gyse for Collisioner. Men de egentlige religieuse Collisioner synes selv Shakspeare at have gysset tilbage for. Maaskee lader disse sig ogsaa kun udtrykke i Gudernes Sprog. Og dette Sprog kan intet Menneske tale; thi som allerede en Græker saa skjønt har sagt: af Mennesker lærer Mennesket at tale, af Guderne at tie.

At der er den uendelige Qvalitets-Forskjel mellem Gud og Menneske, det er Forargelsens Mulighed, som ikke kan borttages. Af Kjerlighed bliver Gud Menneske; han siger: see her, hvad det er at være Menneske, men, tilføier han, o tag Dig iagt, thi jeg er tillige Gud - salig Den, som ikke forarges paa mig. Han paatager sig som Menneske en ringe Tjeners Skikkelse, han udtrykker det at være et ringe Menneske, paa det at intet Menneske skal mene sig udelukket, eller mene, at det er menneskelig Anseelse og Anseelse blandt Mennesker, der bringer En nærmere til Gud. Nei, han er det ringe Menneske. Seer her hid, siger han, og forvis Dig om, hvad det er at være Menneske, o, men tag Dig iagt; thi jeg er tillige Gud - salig Den, som ikke forarges paa mig. Eller omvendt: Faderen og jeg er Eet, dog er jeg dette enkelte, ringe Menneske, fattig, forladt, given i Menneskenes Vold - salig Den, som ikke forarges paa mig. Jeg, dette ringe Menneske, er Den som gjør, at Døve høre, Blinde see, Halte gaae, Spedalske renses, Døde staae op - salig Den, som ikke forarges paa mig.

Under Ansvar paa høieste Sted fordrister jeg mig derfor til at sige, at dette Ord: salig Den, som ikke forarges paa mig, hører med til Forkyndelsen om Christo, om ikke paa samme Maade som IndstiftelsesOrdene i Nadveren, saa dog som de Ord: Enhver prøve sig selv. De ere Christi egne Ord, og de maae, især da i Christenheden, atter og atter indskjærpes, gjentages, siges til Enhver især. Overalt* hvor disse Ord ikke lyde med, eller i ethvert Tilfælde, hvor Fremstillingen af * 277 det Christelige ikke er paa ethvert Punkt gennemtrængt af denne Tanke: der er Christendommen Blasphemi. Thi uden Livvagt og uden Tjenere, der kunde berede ham Veien og gjøre Menneskene opmærksomme paa, hvo det var der kom: gik Christus her paa Jorden i en Tjeners ringe Skikkelse. Men Forargelsens Mulighed (o, som den var i Hans Kjerlighed Ham Sorgen!) værgede og værger om Ham, befæster et svælgende Dyb mellem Ham og Den, som var Ham nærmest og stod Ham nærmest.

Den nemlig, som ikke forarges, han tilbeder troende. Men at tilbede, hvilket er Troens Udtryk, er at udtrykke, at Qvalitetens uendelig svælgende Dyb dem imellem er befæstet. Thi i Troen er igjen Forargelsens Mulighed det dialektiske Moment*.

Men den Art Forargelse, om hvilken her er Tale, er *modo ponendo*, den udsiger om Christendommen, at den er Usandhed og Løgn, og derved igjen det Samme om Christus.

For at belyse denne Art Forargelse bliver det bedst at gennemgaae de forskjellige Former af Forargelsen, hvilken principielt forholder sig til Paradoxet (Christus) og saaledes kommer igjen ved enhver Bestemmelse af det Christelige, fordi enhver saadan forholder sig til Christus, har Christus *in mente*.

Den laveste Form af Forargelse, den, menneskelig talt, uskyldigste, er at lade det Hele med Christus staae hen uafgjort, at dømme saaledes: jeg tillader mig Intet at dømme derom; jeg troer ikke, men jeg dømmer Intet. At dette er en Form af Forargelse, undgaaer de Fleste. Sagen er, man har reent glemt dette Christelige: »Du skal.« Deraf kommer det, at man ikke seer, at dette er Forargelse, dette at stille Christus i Indifferents. Det at Christendommen er Dig forkyndt, * 278 betyder, Du skal have en Mening om Christus; Han er, eller det at Han er til, og at Han har været til, er hele Tilværelsens Afgjørelse. Er Christus Dig forkyndt, saa er det Forargelse at sige: jeg vil ingen Mening have derom.

Dog maa dette forstaaes med en vis Indskrænkning i disse Tider, da Christendommen forkyndes saa maadeligt, som den gjør. Der leve vistnok mange Tusinder, som have hørt Christendommen forkynde, og som aldrig have hørt Noget om dette »skal.« Men Den, der har hørt det, naar han saa siger: jeg vil ingen Mening have derom, saa er han forarget Han benægter nemlig Christi Guddom, at den har Ret til at fordre dette af et Menneske, at han skal have en Mening. Det hjælper ikke, at et saadant Menneske siger: »jeg udsiger jo Intet, hverken Ja eller Nei om Christus«; thi saa spørger man ham blot: har Du da heller ingen Mening om, hvorvidt Du skal have nogen Mening om Ham eller ikke? Svarer han dertil: jo, saa fanger han sig selv; og svarer han: nei, saa dømmer Christendommen ham alligevel, at han skal have en Mening derom, og altsaa igjen om Christus, at intet Menneske skal formaste sig til at lade Christi Liv staae hen som en

Curiositet. Naar Gud lader sig føde og bliver Menneske, saa er dette ikke et ørkesløst Indfald, Noget han hitter paa, for dog at foretage sig Noget, maaskee for at gjøre Ende paa den Kjedsommelighed, der, som man frækt har sagt, skal være forbundet med at være Gud - det er ikke for at opleve Eventyr. Nei, naar Gud gjør det, saa er dette Faktum Tilværelsens Alvor. Og dette er igjen Alvoren i denne Alvor: at Enhver skal have en Mening derom. Naar en Konge besøger en Provindsby, anseer han det for en Fornærmelse, om en Embedsmand, hvis han da ikke har lovligt Forfald, undlader at gjøre ham sin Opvartning; men hvad mon han vilde dømme, om en vilde ignorere det hele Faktum, at Kongen var i Byen, vilde spille Privatmanden, der i saa Henseende »blæser af Hans Majestæt og af Kongeloven«? Og saaledes ogsaa, naar det behager Gud at vorde Menneske - at det saa behager et Menneske (og hvad Embedsmanden er for Kongen, det er ethvert Menneske for Gud) derom at sige: ja, det er Noget, hvorom jeg ikke ønsker at have nogen Mening. Saaledes taler man fornemt om, hvad man i Grunden overseer: altsaa overseer man fornemt Gud.

Den næste Form af Forargelse er den negative, men lidende. Den føler vel, at ignorere Christus formaaer den ikke, at lade Det med 279 Christus staae hen og saa forresten have travlt i Livet, er den ikke istand til. Men troe kan den heller ikke; den vedbliver saa at stirre paa det ene og samme Punkt, paa Paradoxet Forsaavidt ærer den dog Christendommen, den udtrykker, at dette Spørgsmaal: hvad tykkes Dig om Christus, virkelig er det meest Afgjørende. En saadan Forarget lever da hen som en Skygge; hans Liv fortæres, fordi han i sit Inderste bestandigt er beskjæftiget med denne Afgjørelse. Og saaledes udtrykker han (som ulykkelig Elskovs Lidelse i Forhold til Elskov), hvilken Realitet Christendommen har.

Den sidste Form af Forargelse er den, om hvilken vi her tale, den positive. Den erklærer Christendommen for Usandhed og Løgn, den negter Christus (at han har været til og at han er Den, han sagde sig at være) enten doketisk eller rationalistisk, saaledes at Christus enten ikke bliver et enkelt Menneske, men kun tilsyneladende, eller at han bliver kun et enkelt Menneske, saa han enten doketisk bliver Poesi, Mythologi, der ikke gjør Fordring paa Virkelighed, eller rationalistisk en Virkelighed, der ikke gjør Fordring paa at være guddommelig. I denne Negten af Christus som Paradoxet ligger naturligviis igjen Negten af alt det Christelige: Synden, Syndernes Forladelse o. s. v.

Denne Form af Forargelse er Synd mod den Hellig-Aand. Som Jøderne sagde om Christus, han uddriver Djævlene ved Djævelens Hjælp, saaledes gjør denne Forargelse Christus til en Opfindelse af Djævelen.

Denne Forargelse er Syndens høieste Potentsation, hvilket man som oftest overseer, da man ikke, christeligt, danner Modsætningen mellem: Synd - Tro.

Derimod er denne Modsætning gjort gjældende i hele dette Skrift, der strax i første Afsnit A, A opstillede Formelen for den Tilstand, hvori der slet ingen Fortvivlelse er: i at forholde sig til sig selv og i at ville være sig selv grunder Selvet gjennemsigtigt i den Magt, som satte det. Hvilken Formel igjen, hvorom oftere er mindet, er Definitionen paa Tro.

280

»Ypperstepræsten« - »Tolderen« - »Synderinden«

282

Ypperstepræsten ... *udkom 13.11.1849, kostede 28 skilling og omfatter 42 sider.*

1 modstående titelblad (1. linie 88 mm bred), 2 blank, 3 Forord, 4 blank, 5-32 tekst med deltitler s. 5, 19 og 31.

283

284

285

Forord

»Hiin Enkelte, hvem jeg med Glæde og Taknemlighed kalder min Læser«, modtage Gaven. Vistnok er det at

give saligere end det at modtage; men er dette saa, er jo just den Givende i een Forstand den Trængende, trængende til den Salighed at give; og naar saa er, er jo Dens Velgjerning den største, Dens, der modtager - og saa er det jo dog saligere at modtage end at give.

Han modtage den! Hvad jeg første Gang, da jeg udsendte den lille Bog, der (jvf To opbyggelige Taler 1843 Forordet) blev sammenlignet, og ogsaa bedst kunde sammenlignes med »en ubetydelig lille Blomst, i Skjul af den store Skov«, hvad jeg den Gang troede at see, det seer jeg atter »hvorledes hun Fugl, som jeg kalder min Læser, pludselig faaer Øie paa den, kaster sig ned paa sin Vinge, plukker den af og tager den til sig«, eller, fra den anden Side og i et andet Billede, jeg seer atter hvad jeg den Gang saae, hvorledes den lille Bog »gaaer sin Gang ad eensomme Veie eller ensom ad de alfare ..... indtil den endelig træffer hiin Enkelte, hvem jeg kalder min Læser, hiin Enkelte, hvem den søger, efter hvem den ligesom udstrækker sine Arme«: det er, jeg saae og seer, at den lille Bog modtages af hun Enkelte, hvem den søger, og som søger den

Først i September 1849.

S.K.

286

287

I. Hebr. IV, 15

Bøn

Hvor skulde vi gaae hen, hvis ikke til Dig, Herre Jesus Christus! Hvor skulde den Lidende finde Medlidenhed, hvis ikke hos Dig, og hvor den Angergivne, ak, hvis ikke hos Dig, Herre Jesus Christus!

Hebr. IV, 15. Thi vi have ikke en Ypperste-Præst, som ei kan have Medlidenhed med vore Skrøbeligheder, men en saadan, som er forsøgt i alle Ting i lige Maade, dog uden Synd.

Min Tilhører, hvad enten Du selv har været, muligt er, en Lidende, hvad eller Du har lært Lidende at kjende, maaskee i den skjønne Hensigt at ville trøste: dette har Du vistnok ofte hørt, dette der er Lidendes almindelige Klage »Du forstaaer mig ikke, o, Du forstaaer mig ikke, Du sætter Dig ikke i mit Sted; var Du i mit Sted, eller kunde Du sætte Dig i mit Sted, kunde Du ganske sætte Dig i mit Sted, og altsaa ganske forstaae mig, saa vilde Du tale anderledes.« Du vilde tale anderledes, dette vil efter den Lidendes Mening sige, ogsaa Du vilde indsee og forstaae, at der ingen Trøst er.

Altsaa dette er Klagen; den Lidende klager næsten altid over, at Den, der vil trøste ham, ikke sætter sig i hans Sted. Vistnok har ogsaa den Lidende bestandigt nogen Ret; thi intet Menneske oplever ganske det Samme som et andet Menneske, og selv om saa var, det er nu engang den almindelige og fælles Grændse for hvert Menneske særligen, ikke ganske at kunne sætte sig i et andet Menneskes Sted, selv med sin bedste Villie ikke ganske at kunne fornemme, føle, tænke som et andet Menneske. Men i en anden Forstand beholder den Lidende Uret, forsaavidt han vil, at dette skal betyde, at der ingen Trøst er for Lidende; thi det kunde jo ogsaa betyde, at hver Lidende skal søge at finde Trøsten i sig selv, det er hos Gud. Det var vel slet ikke Guds Villie, at det ene Menneske skulde kunne finde fuldstændig Trøst hos det andet; det er tvertimod Guds velbehagelige Villie, at hvert Menneske skal søge den hos ham, at, naar de Trøstegrunde, som Andre byde, blive ham smagløse, at han saa søger til Gud, følgende Skriftens Ord: haver Salt i Eder selv og holder Fred med hverandre. O, Du Lidende, o, og Du, som maaskee oprigtigt og velmeent ønsker at trøste: strider dog ikke den unyttige Strid med hinanden! Du Medlidende, viis Du sand Medlidenhed, ved ikke at gjøre Fordring paa ganske at kunne sætte Dig i den Andens Sted; og Du Lidende, viis sand Skjønsonhed ved ikke at fordre det Umulige af den Anden - der er jo dog Een, der ganske kan sætte sig i Dit som i enhver Lidendes Sted: den Herre Jesus Christus.

Derom tale de forelæste hellige Ord. »Vi have ikke en Ypperstepræst, som ei kan have Medlidenhed med vore Skrøbeligheder«, det er, vi have en saadan, som kan have Medlidenhed med vore Skrøbeligheder; og videre »vi have en saadan, som er forsøgt i alle Ting i lige Maade«. Dette er nemlig Betingelsen for at kunne have sand Medlidenhed - thi den Uerfarne og Uforsøgte Medlidenhed er Misforstaaelse, oftest en for den

Lidende mere eller mindre besværlig og saarende Misforstaaelse - dette er Betingelsen, at være forsøgt i lige Maade. Naar saa er, saa kan man ogsaa ganske sætte sig i den Lidendes Sted; og naar man er forsøgt i alle Ting i lige Maade, saa kan man sætte sig ganske i enhver Lidendes Sted. En saadan Ypperstepræst have vi, der kan have Medlidenhed Og at Han maa have Medlidenhed, det seer Du jo deraf, at det var af Medlidenhed, at Han blev forsøgt i alle Ting i lige Maade: Medlidenhed var det jo der bestemte Ham til at komme til Verden; og det var atter Medlidenhed, det var for at kunne have sand Medlidenhed, at Han, efter fri Beslutning, blev forsøgt i alle Ting i lige Maade, Han som ganske kan sætte sig og ganske satte sig i Dit, i mit, i vort Sted.

Derom ville vi tale i det foreskrevne korte Øieblik.

Christus satte sig ganske i Dit Sted. Han var Gud og blev Menneske - saaledes satte han sig i Dit Sted. Det er jo nemlig hvad sand Medlidenhed saa gjerne vil, den vil saa gjerne ganske sætte sig i den Lidendes Sted for ret at kunne trøste. Men det er tillige hvad menneskelig Medlidenhed ikke formaaer; kun guddommelig Medlidenhed formaaer det - og Gud blev Menneske. Han blev Menneske; og Han blev det Menneske, der af Alle, Alle ubetinget har lidt meest; der var 289 aldrig født, der skal eller kan aldrig fødes det Menneske, der skal lide som Han. O, hvilken Betyggelse for Hans Medlidenhed, o, hvilken Medlidenhed at give en saadan Betyggelse! Medlidende aabner Han sin Favn for alle Lidende; kommer hid, siger Han, Alle I, som lide og ere besværede; kommer hid til mig, siger Han: og Han indestaaer for hvad Han siger, thi Han - dette er Indbydelsen anden Gang - Han var ubetinget den meest Lidende. Stort allerede om menneskelig Medlidenhed vover sig til at lide næsten lige saa meget som den Lidende: men af Medlidenhed, for at sikre Trøsten, at lide uendelig mere end den Lidende, hvilken Medlidenhed! Den menneskelige Medlidenhed gyser dog gjerne tilbage, bliver helst, deeltagende, paa den trygge Strandbred; eller om den vover sig ud, den vil dog ikke gjerne gaae slet saa langt ud som der, hvor den Lidende er: men hvilken Medlidenhed at gaae længere ud! Du Lidende, hvad fordrer Du? Du fordrer, at den Medlidende skal ganske sætte sig i Dit Sted: og Han, Medlidenheden, Han satte sig ikke blot ganske i Dit Sted, Han kom til at lide uendelig meget mere end Du! O, for en Lidende seer dette maaskee stundom, mismodigt, næsten saa forrædersk ud, at Medlidenheden holder sig lidt tilbage: men her, her er Medlidenheden bag ved Dig i den uendelig større Lidelse!

Han satte sig, Han kan sætte sig ganske i Dit Sted, Du Lidende, hvo Du end er. - Er det timelig og jordisk Bekymring, Armod, Sorg for Udkommet og hvad dertil hører: ogsaa Han har lidt Hunger og Tørst, og just i de vanskeligste Øieblkke af Hans Liv, hvor Han tillige kjæmpede aandeligt, i Ørkenen og paa Korset; og til daglig Brug eiede Han ikke mere end Lilien paa Marken og Fuglen under Himlen - saa meget eier dog vel ogsaa den Fattigste! Og Han, der blev født i en Stald, svøbt i Klude, lagt i en Krybbe, Han havde sit Liv igjennem ikke det, hvortil Han kunde hælde sit Hoved - saa meget Huusly har dog vel ogsaa den Huusvilde! Skulde Han saa ikke ganske kunne sætte sig i Dit Sted og forstaae Dig! - Eller er det Hjertesorg: ogsaa Han havde engang Venner, eller rettere, Han meente engang at have dem; men da saa Afgjørelsen kom, da forlode de Ham alle, dog nei ikke alle, der blev to tilbage, den ene forraadte Ham, den anden fornegtede Ham! Ogsaa Han havde engang Venner, eller Han meente engang at have dem, de sluttede sig saa nær til Ham, de stredes endog om, hvo der skulde indtage Pladsen paa Hans høire og hvo paa Hans venstre Side, indtil saa Afgjørelsen kom, og Han, istedetfor 290 at hæves til Thronen, ophøiedes paa Korset: da bleve tvende Røvere mod deres Villie tvungne til at indtage den ledige Plads ved Hans høire og den ledige Plads ved Hans venstre Side! Mener Du ikke, at Han kan ganske sætte sig i Dit Sted! - Eller er det Sorg over Verdens Ondskab, over hvad Modstand Du og det Gode maa lide, dersom det ellers blot er ganske vist, at det i Sandhed er Dig, der vil det Gode og Sande: o, i denne Henseende vilde Du, et Menneske, dog vel ikke vove at sammenligne Dig med Ham, Du, en Synder, dog vel ikke vove at sammenligne Dig med Ham, den Hellige, der først oplevede disse Lidelser - saa Du i det Høieste kan lide i Lighed med Ham - og evigt helligede disse Lidelser - altsaa ogsaa Dine, hvis Du ellers lider i Lighed med Ham - Han, som blev foragtet, forfulgt, forhaanet, bespottet, bespyttet, hudflettet, mishandlet, martret, korsfæstet, forladt af Gud korsfæstet under almindelig Jubel: hvad Du end har lidt, og hvo Du end er, mener Du ikke, at Han ganske kan sætte sig i Dit Sted! - Eller er det Sorg over Verdens Synd og Ugudelighed, Sorg over, at Verden ligger i det Onde, Sorg over, hvor dybt Mennesket faldt, Sorg over, at Guld er Dyd, at Magt er Ret, at Mængde er Sandhed, at kun Løgn har Fremgang, og kun det Onde seirer, at kun Selvkjerlighed elskes, at kun Middelmadighed velsignes, at kun Klogskab agtes, at kun Halvhd anprises, og kun Usselhed lykkes: o, i denne Henseende vilde Du, et Menneske, dog vel ikke vove at sammenligne Din Sorg med den Sorg, der var i - Verdens Frelser, som skulde Han ikke ganske kunne sætte sig i Dit Sted! - Og saaledes i Henseende til enhver Lidelse.

Og derfor Du Lidende, hvo Du end er, slut Dig ikke fortvivlet inde med Dine Lidelser, som kunde Ingen end ikke Han forstaae Dig; raab ei heller utaalmodig paa Dine Lidelser, som vare de saa frygtelige, at end ikke Han forniaaede ganske at sætte sig i Dit Sted: formast Dig ikke til denne Usandhed, betænk, at Han ubetinget og uden al Sammenligning ubetinget var den af alle Lidende meest Lidende. Thi vil Du vide, hvo der er den meest Lidende, nu saa lad mig sige Dig det. Ikke den tause Fortvivlelses dulgte Skrigen, og ikke, hvad der forfærder Andre, Skrigets Høirøstethed gjør Udslaget, nei lige det Modsatte. Den er ubetinget den meest Lidende, om hvem det - derved at han gjør det - i Sandhed er sandt, at han ubetinget ingen anden Trøst har end den: at trøste Andre; thi dette og kun dette er Sandhedens Udtryk for, at i Sandhed Ingen kan

sætte sig i hans Sted, samt at 291 det er Sandhed i ham. Og saaledes med Ham, den Herre Jesus Christus; Han var ikke en Lidende, der søgte Trøst hos Andre, endnu mindre, at Han fandt den hos Andre, endnu mindre, at Han klagede over ikke at finde den hos Andre, nei Han var den Lidende, hvis eneste, ubetinget hvis eneste Trøst var at trøste Andre. See her er Du kommet til Lidelsernes Høieste, men ogsaa til Lidelsernes Grændse, hvor Alt vender sig om; thi Han, just Han er »Trøsteren«. Du klager over, at Ingen kan sætte sig i Dit Sted; beskjeftiget Dag og Nat med den Tanke, falder det Dig, kan jeg tænke, maaskee aldrig ind, at Du skulde trøste Andre: og Han, »Trøsteren«, Han er den Eneste, om hvem det i Sandhed gjaldt, at Ingen kunde sætte sig i Hans Sted - hvor sandt, hvis Han havde klaget saaledes! - Han, »Trøsteren«, i hvis Sted Ingen kunde sætte sig, Han kan ganske sætte sig i Dit og i enhver Lidendes Sted Var det Sandhed, at slet Ingen kan sætte sig i Dit Sted, nu vel, saa beviis det; der er saa for Dig kun Eet tilbage, bliv selv Den, der trøster Andre. Dette er det eneste Beviis, der kan føres for, at det er Sandhed, at Ingen kan sætte sig i Dit Sted. Saa længe Du taler om, at Ingen kan sætte sig i Dit Sted, saa længe er Du ikke ubetinget enig med Dig selv derom, ellers vilde Du idetmindste tie. Men selv om Du taug, saa længe det ikke virker til, at Du paatager Dig at trøste Andre, saa længe er Du ikke ubetinget enig med Dig selv om, at Ingen kan sætte sig i Dit Sted; Du sidder saa dog blot hen i taus Fortvivlelse, atter og atter beskjeftiget med den Tanke, at Ingen kan sætte sig i Dit Sted, det er, Du maa i ethvert Øieblik gjøre denne Tanke fast, det er, den er ikke fast, Du er ikke ubetinget enig med Dig selv derom, det er, det er ikke ganske Sandhed i Dig. Dog sandt kan dette jo heller ikke være i noget Menneske, at Ingen, ubetinget Ingen kan sætte sig i hans Sted; thi just Han, Jesus Christus, i hvis Sted Ingen hverken ganske eller blot nogenledes kan sætte sig, just Han kan sætte sig ganske i Dit Sted.

Han satte sig ganske i Dit Sted, hvo Du end er, Du, som forsøges i Fristelse og Anfægtelse, Han kan sætte sig ganske i Dit Sted, »forsøgt i alle Ting i lige Maade«.

Som med den Lidende, saaledes med den Fristede og Anfægtede, ogsaa han klager gjerne over, at Den, der vil trøste eller raade eller advare ham, ikke forstaaer ham, ikke ganske kan sætte sig i hans Sted. »Var Du i mit Sted« siger han »eller kunde Du sætte Dig i mit Sted, kunde Du forstaae, med hvilken rædsom Magt Fristelsen ompænder 292 mig, kunde Du forstaae, hvor frygteligt Anfægtelsen spotter enhver min Anstrengelse: saa vilde Du dømme anderledes. Men Du, som ikke selv fornemmer det, Du kan sagtens tale roligt derom, sagtens benytte Leiligheden til at føle Dig selv bedre, fordi Du ikke faldt i Fristelsen, ikke laae under for Anfægtelsen, det er, fordi Du hverken forsøgtes i det Ene eller i det Andet. Var Du i mit Sted!«

O, min Ven, strid ikke nogen unyttig Strid, der kun yderligere forbittrer Dig selv og en Anden Livet: der er dog Den, som ganske kan sætte sig i Dit Sted, den Herre Jesus Christus, der, »efterdi han leed og selv blev fristet, kan komme dem til Hjælp, som fristes« (Hebr. 2, 18); der er Den, der ganske kan sætte sig i Dit Sted, Jesus Christus, som lærte enhver Fristelse i Sandhed at kjende, derved, at Han bestod i enhver Fristelse. - Er det Sorg for Næring, og ganske bogstaveligen i strengeste Forstand Sorg for Næring, saa Hungersdøden truer: ogsaa Han fristedes saaledes; er det den dumdristige Voven, der frister: ogsaa Han fristedes saaledes; er det til at affalde fra Gud Du fristes: ogsaa Han fristedes saaledes; ganske kan Han sætte sig i Dit Sted, hvo Du end er. Fristes Du i Eensomheden: ogsaa Han, hvem den onde Aand jo forte ud i Eensomheden for at friste Ham. Fristes Du i Verdens Forvirring: ogsaa Han, hvis gode Aand forhindrede Ham i, at Han ikke trak sig tilbage fra Verden, for Han havde fuldkommet sin Kjerligheds Gjerning. Fristes Du i Afgjørelsens store Øieblik, naar det gjælder at forsage Alt: ogsaa Han; eller er det i det næste Øieblik, hvor Du fristes til at fortryde, at Du offrede Alt: ogsaa Han. Fristes Du, segnende under Muligheden, til at ønske, at Farens Virkelighed dog snart var forhaanden: ogsaa Han; fristes Du, forsmægtende, til at ønske Dig Døden: ogsaa Han. Er Fristelsen den, at være forladt af Menneskene: ogsaa Han fristedes; er den den - dog nei, den Anfægtelse har dog vel intet Menneske oplevet, den Anfægtelse at være forladt af Gud; men Han fristedes saaledes. Og saaledes paa enhver Maade.

Og derfor Du, der fristes, hvo Du end er, forstum ikke i Fortvivlelse, som var Fristelsen overmenneskelig, og Ingen kunde forstaae den; udmal ei heller utaalmodigt Din Fristelses Størrelse, som kunde end ikke Han ganske sætte sig i Dit Sted! Thi vil Du vide, hvad der fordres for i Sandhed at kunne bedømme, hvor stor en Fristelse i Sandhed er, nu saa lad mig sige Dig det. Der fordres: at Du har bestaaet i Fristelsen. Først da faaer Du Sandheden at vide om, hvor stor 293

Fristelsen var; saa længe Du ikke har bestaaet i den, veed Du kun Usandheden, kun hvad Fristelsen, just for at friste, indbilder Dig om, hvor frygtelig den er. At fordre Sandhed af Fristelsen, det er for meget forlangt; Fristelsen er en Bedrager og Løgner, der vel vogter sig for at sige Sandhed, thi dens Magt er just Usandheden. Vil Du have Sandheden ud af den, om hvor stor den virkelig er, saa maa Du see at blive den Stærkere, see at bestaae i Fristelsen: saa faaer Du Sandheden at vide, eller Du faaer Sandheden ud af den. Og derfor er der kun Een, som i Sandhed ganske nøiagtigt kjender enhver Fristelses Størrelse, og ganske kan sætte sig i Enhvers Sted, der bliver fristet: Han, der selv blev forsøgt i alle Ting i lige Maade, fristet, men som bestod i enhver Fristelse. Tag Dig da iagt, mere og mere lidenskabeligt at skildre og klage over Fristelsens Størrelse: med hvert Skridt fremad Du gjør ad den Vei, anklager Du blot mere og mere Dig selv. Et Forsvar for Dig, at Du ligger under for Fristelsen, lader sig heller ikke føre paa den Maade, ved mere og mere overdrevent at beskrive Fristelsens Størrelse; thi Alt, hvad Du saaledes siger, er Usandhed, da Du kun kan faae Sandheden at vide ved at bestaae i Fristelsen. Maaskee kunde et andet Menneske hjælpe Dig, hvis Du vil lade Dig hjælpe, et andet Menneske, der blev fristet paa samme Maade, men bestod i Fristelsen; thi

han veed Sandheden. Men selv om der intet andet Menneske er, som kan sige Dig Sandheden: der er dog Een, som ganske kan sætte sig i Dit Sted, Han, der blev forsøgt i alle Ting i lige Maade, fristet, men som bestod i Fristelsen. Af Ham vil Du kunne faae Sandheden at vide, dog kun paa det Vilkaar, at Han seer, at det er Dit redelige Forsæt at ville bestaae i Fristelsen. Og naar Du saa har bestaaet i Fristelsen, saa vil Du ganske kunne forstaae Sandheden. Saa længe Du ikke har bestaaet i Fristelsen, klager Du over, at Ingen ganske kan sætte sig i Dit Sted - thi dersom Du har bestaaet i Fristelsen, saa vilde det jo være Dig det Samme, ikke Noget at klage over, om saa var, at Ingen kunde sætte sig i Dit Sted. Denne Klagen er en Opfindelse af den Usandhed, som er i Fristelsen; og denne Usandheds Mening er, at skulde Nogen ganske forstaae Dig, da maatte det være En, som ogsaa laae under for Fristelsen, saa altsaa I Tvende forstode hinanden - i Usandheden. Er dette at »forstaae« hinanden? Nei, her er Grændsen, hvor Alt vender sig om: der er kun Een, som i Sandhed kan sætte sig ganske i Enhvers Sted, der fristes - og Han kan det just fordi Han ene 294 bestod i enhver Fristelse. Men tillige, o, glem det ikke, Han kan ganske sætte sig i Dit Sted

Han satte sig ganske i Dit Sted, blev forsøgt i alle Ting i lige Maade - dog uden Synd. Altsaa i denne Henseende satte Han sig ikke i Dit Sted, kan Han ikke sætte sig ganske i Dit Sted, Han, den Hellige, hvor skulde det være muligt! Er Forskjellen uendelig mellem Gud, som er i Himlen, og Dig, som er paa Jorden: Forskjellen er uendelig større mellem den Hellige og Synderen.

O, og dog, ogsaa i denne Henseende, om end paa en anden Maade, satte Han sig ganske i Dit Sted. Thi naar Han, naar Forsonerens Lidelse og Død er Fyldestgjørelsen for Din Synd og Skyld - naar den er Fyldestgjørelsen, saa træder den jo i Stedet for Dig, eller Han, Fyldestgjøreren, træder i Dit Sted, i Dit Sted lidende Syndens Straf, at Du maatte frelses, i Dit Sted lidende Døden for Dig, at Du maatte leve: satte og sætter Han sig saa ikke ganske i Dit Sted? Her er det jo endnu bogstaveligere, at Han ganske sætter sig i Dit Sted, end som vi talte derom i det Foregaaende, hvor der blot betegnedes, at Han ganske kunde forstaae Dig, medens Du dog bliver paa Dit Sted og Han paa sit Sted Men Forsoningens Fyldestgjørelse betyder jo, at Du træder til Side, og at Han indtager Dit Sted: sætter Han sig saa ikke ganske i Dit Sted?

Hvad er nemlig »Forsoneren« Andet end en Stedfortræder, som ganske sætter sig i Dit og i mit Sted; og hvilken er Forsoningens Trøst anden end denne, at Stedfortræderen fyldestgjørende sætter sig ganske i Dit og i mit Sted! Saa naar den straffende Retfærdighed her i Verden eller hisset i Dommen søger det Sted, hvor jeg Synder staaer med al min Skyld, med mine mange Synder - da træffer den ikke mig; jeg staaer ikke mere paa det Sted; jeg har forladt det; der staaer en Anden i mit Sted, en Anden, som ganske sætter sig i mit Sted; jeg staaer frelst ved Siden af denne Anden, ved Siden af Ham, min Forsoner, der ganske satte sig i mit Sted: hav Tak derfor, Herre Jesus Christus!

M. T., en saadan Medlidenhedens Ypperstepræst have vi: hvo Du end er, og hvorledes Du end lider, Han kan ganske sætte sig i Dit Sted; hvo Du end er, og hvorledes Du end fristes, Han kan ganske sætte sig i Dit Sted; hvo Du end er, o Synder, som vi Alle ere, Han sætter sig ganske i Dit Sted! Du gaaer nu op til Alteret, Brødet rækkes 295 Dig atter og Vinen, Hans hellige Legeme og Blod, atter til evigt Pant paa, at Han ved sin Lidelse og Død satte sig ogsaa i Dit Sted, at Du bag Ham frelst, Dommen forbi, maae indgaae til Livet, hvor igjen Han har beredet Dig Sted.

296

II. Luc. XVIII, 13

Bøn

Herre Jesus Christus, lad Du Din hellige Aand ret oplyse og overbevise os om vor Synd, saa vi ydmygede, med nedslagent Blik erkjende, at vi staae langt, langt borte, og sukke: Gud vær mig Synder naadig; men da lade Du ved Dm Naade ogsaa os vederfares efter Dit Ord om hiin Tolder, der gik op til Templet for at bede: han gik retfærdiggjort hjem til sit Huus.

Luc. XVIII, 13. Og Tolderen stod langt borte, og vilde end ikke opløfte Øinene til Himmelen, men slog sig paa sit Bryst og sagde: Gud vær mig Synder naadig!

A. T., de forelæste hellige Ord ere, som Du veed, af Evangeliet om Phariseeren og Tolderen: Phariseeren er Hykleren, der bedrager sig selv og vil bedrage Gud, Tolderen den Oprigtige, hvem Gud retfærdiggjør. Men der gives jo ogsaa en anden Art Hyklere, Hyklere, der ligne Phariseeren, medens de dog have valgt Tolderen til Forbilledet, Hyklere, der, efter Skriftens Ord om Phariseeren, »stole paa sig selv, at de ere retfærdige, og foragte Andre«, medens de dog danne deres Skikkelse i Lighed med Tolderen, skinhelligt staae langt borte, ikke som Phariseeren, der stolt stod for sig selv, skinhelligt slaae Øiet til Jorden, ikke som Phariseeren, der stolt vendte Blikket mod Himlen, skinhelligt sukke »Gud vær mig Synder naadig«, ikke som Phariseeren, der stolt takkede Gud, at han var retfærdig - Hyklere, der, som Phariseeren gudsbespottelig sagde i sin Bon »jeg takker Dig Gud, at jeg ikke er som denne Tolder«, skinhelligt sige: jeg takker Dig Gud, at jeg ikke er som denne Phariseer. Ak ja, vistnok er dette saaledes; Christendommen kom ind i Verden og lærte Ydmyghed, men ikke Alle lærte Ydmyghed af Christendommen, Hykleriet lærte at forandre Maske og blev det samme, eller rettere endnu værre. Christendommen kom ind i Verden og lærte, at Du ikke skal stolt og 297 forfængeligsøge den øverste Plads ved Gjestebud, men sætte Dig nederst - og snart sad Stolthed og Forfængelighed forfængeligt nederst tilbords, den samme Stolthed og Forfængelighed, o, nei ikke den samme, en endnu værre. Saa kunde man maaskee mene, at det var fornødent at vende dette og næsten alle Evangelierne om, i Betragtning af at Hykleriet og Stoltheden og Forfængeligheden og det verdslige Sind kan ville vende Forholdet om. Og hvad skulde saa vel det hjælpe? Det kan dog kun være en sygelig Skarpsindigheds, en forfængelig Kløgts Mening, at ville være saa kløgtig, at den ved Kløgt kan forhindre Misbrug. Nei, der er kun Eet, som overvinder og mere end overvinder, fra Først af uendelig har overvundet al Underfundighed, Evangeliets Eenfold, der eenfoldigt ligesom lader sig bedrage, og dog eenfoldigt vedbliver at være det Eenfoldige. Og ogsaa dette er det Opbyggelige ved Evangeliets Eenfold, at det Onde ikke kunde faae Magt over det til at gjøre det kløgtigt, eller faae Magt over det til at det vilde være kløgtigt. Sandeligen, det Onde har allerede vundet een og en meget betænkelig Seier, naar det har bevæget Eenfolden til at ville være kløgtig - for at sikkre sig. Thi sikkret, evig sikkret er kun Eenfolden ved eenfoldigt at lade sig bedrage, hvor klart den end gennemskuer Bedraget.

Saa lader os da i de foreskrevne korte Øieblikke eenfoldigt betragte Tolderen. Han er gennem alle Tider blevet fremstillet som Forbilledet for en oprigtig og gudfrygtig Kirkegjænger. Og dog synes det mig, at han endnu nærmere forholder sig til det at gaae til Alters, han der sagde »Gud vær mig Synder naadig« - er det ikke som gik han nu op til Alteret! han om hvem der siges »han gik retfærdiggjort hjem i sit Huus« - er det ikke som gik han nu hjem fra Alteret!

Tolderen stod langt borte. Hvad vil det sige? Det vil sige, at staae for sig selv, ene med sig selv for Gud - saa er Du langt borte, langt borte fra Menneskene, og langt borte fra Gud, med hvem Du dog er ene; thi i Forholdet til et Menneske er det saaledes, at naar Du er ene med ham, er Du ham nærmest, naar der ere Andre tilstede, er Du længere borte, men i Forhold til Gud er det saaledes, at naar der er Flere tilstede, synes det Dig, som er Du Gud nærmere, og først naar Du bogstavelig er ene med ham, opdager Du, hvor langt borte Du er. O, om Du end ikke er en saadan Synder som Tolderen, hvem ogsaa den menneskelige Retfærdighed dømmer skyldig: dersom Du er ene 298 med Dig selv for Gud, saa staaer Du ogsaa langt borte. Saasnart der er Nogen mellem Gud og Dig, skuffes Du let, som var Du ikke saa langt borte; ja selv om saa var, at Den eller De, der for Dig ere imellem Gud og Dig, i Dine Tanker ere bedre og fuldkomnere end Du: Du er dog ikke saa langt borte, som naar Du er ene for Gud Saasnart der kommer Nogen mellem Gud og Dig, ligegyldigt enten det er En, Du anseer for fuldkomnere end Dig, eller En, Du anseer for ufuldkomnere, saa faaer Du en bedragersk Maalestok, den menneskelige Sammenlignings Maalestok. Det er da, som kunde det dog udmaales, hvor langt Du er borte, og saa er Du ikke langt borte.

Men Phariseeren, som jo, efter Skriftens Ord, »stod for sig selv,« stod han da ikke langt borte? Ja, hvis han i Sandhed havde staaet for sig selv, saa havde han ogsaa staaet langt borte; men han stod ikke i Sandhed for sig. Evangeliet siger, han stod for sig selv og takkede Gud, »at han ikke var som de andre Mennesker.« Og naar man har de andre Mennesker med sig, saa staaer man jo ikke for sig selv. Just deri laae Pharisæerens Stolthed, at han stolt brugte de andre Mennesker til at maale sin Afstand fra dem, at han ikke vilde for Gud slippe Tanken om de andre Mennesker, men holde denne Tanke fast, for saa stolt at staae for sig selv - i Modsætning til de andre Mennesker; men det er jo ikke at staae for sig selv, mindst er det at staae for sig selv for Gud

Tolderen stod langt borte. Sig sin Skyld og Brøde bevidst var det maaskee gjort lettere for ham ikke at fristes af den Tanke om de andre Mennesker, hvilke han jo maatte tilstaae vare bedre end han. Dog derom ville vi Intet afgjøre; men vist er det, han havde glemt alle Andre. Han var ene, ene med Bevidstheden om sin Skyld og Brøde, han havde ganske glemt, at der jo dog ogsaa vare mange andre Toldere end han, han var som var han den eneste. Han var ikke ene med sin Skyld lige over for et retfærdigt Menneske, han var ene for Gud: o, det er at være langt borte. Thi hvad er længere borte fra Skyld og Synd end Guds Hellighed - og saa, selv en Synder, at være ene med den: er det ikke at være uendelig langt borte!

Og han vilde end ikke opløfte Øinene til Himlen, altsaa han slog Øiet ned. Ja, hvad Under vel! O, selv legemligt er der jo i det Uendelige Noget, som overvælder et Menneske, idet hans Øie Intet kan faae at fæste sig paa, man kalder dets Virkning Svimmelhed - saa maa man lukke Øinene: og Den, der, ene med sin Skyld og sin Synd, veed, at hvis han slog Øiet op, seer han Guds Hellighed, intet Andet, 299 han lærer vel at slaae

Øiet ned; eller han saae maaskee op og saae Guds Hellighed - og han slog Øiet ned Han saae ned, saae sin Elendighed; og tungere end Sønnen paa den Udmattedes Øielaag, tungere end Dødens Søvn tynger, tyngede Forestillingen om Guds Hellighed hans Øie ned; som den Udmattede, ja som den Døende, saaledes formaede han ikke at løfte Øiet op.

Han vilde end ikke opløfte Øinene til Himlen; men han - der med nedslagent Blik, indadvendt, kun indsaae sin egen Elendighed - saae heller ikke til Siden, som Pharisaeren, der saae »denne Tolder«; thi vi læse jo: han takkede Gud, at han ikke var som denne Tolder. Denne Tolder, ja det er just den Tolder, om hvem vi tale; det er jo de to Mennesker, der gik op til Templet for at bede. Skriften siger ikke: der gik to Mennesker sammen op til Templet for at bede - nu, det havde heller ikke været Selskab for Pharisaeren at gaae op til Templet i Selskab med en Tolder; og i Templet synes de da saa langt som muligt fra at være i Selskab, Pharisaeren staaer for sig selv, Tolderen staaer langt borte: og dog, dog, Pharisaeren saae Tolderen, denne Tolder, men Tolderen - o, vel fortjener Du i udmærket Forstand at kaldes denne Tolder! - Tolderen saae ikke Pharisaeren; da Pharisaeren kom hjem, vidste han godt, at denne Tolder havde været i Kirke, men denne Tolder vidste ikke af, at Pharisaeren havde været i Kirke. Stolt fandt Pharisaeren en Tilfredsstillelse i at see Tolderen; ydmygt saae Tolderen Ingen, heller ikke denne Pharisaer, med nedslagent, med indadvendt Blik var han i Sandhed: for Gud

Og han slog sig for sit Bryst og sagde: Gud vær mig Synder naadig. O, m. T., naar et Menneske i Ørkenens Eensomhed overfaldes af et glubende Dyr, saa kommer det vel af sig selv med Skriget; og naar Du paa den afsides Vei falder mellem Røvere, saa opfinder Skrækken selv Skriget. Saaledes ogsaa med hvad der er uendelig Forfærdeligere. Naar Du er ene; ene paa det Sted, som er eensommere end Ørkenen - thi selv i den eensomste Ørken var det dog muligt at der kunde komme et andet Menneske; ene paa det Sted, som er eensommere end den meest afsides Vei, hvor det dog var muligt, at der kunde komme en Anden; ene i Enkeltheden eller som den Enkelte og lige over for Guds Hellighed: saa kommer Skriget af sig selv. Og naar Du ene for Guds Hellighed har lært, at det hjælper Dig ikke, om Dit Skrig vilde kalde nogen Anden til Hjælp, at der, hvor Du er den Enkelte, der er bogstaveligen ingen Anden end Du, at det er det 300 umuligste af Alt, at der kunde være eller komme nogen Anden end Du: saa opfinder Forfærdelsen, som Nød har opfundet Bønnen, den opfinder dette Skrig »Gud vær mig Synder naadig«. Og Skriget, Sukket er saa oprigtigt i Dig - ja, hvorledes skulde det ikke være det! Hvad Hykleri skulde der vel være i, at Den, for hvem Afgrunden aabner sig i Havsnød, at han skriger; selv om han veed, at Stormen spotter hans spæde Stemme, og at Fuglene derude høre ligegyldigt paa ham, han skriger alligevel, i den Grad er Skriget sandt og Sandhed. Saaledes ogsaa med hvad der i en ganske anden Forstand er uendelig Forfærdeligere, Forestillingen om Guds Hellighed, naar man, selv Synder, er ene for den - hvad Hykleri skulde der vel være i dette Skrig: Gud være mig Synder naadig! Naar blot Faren og Forfærdelsen er virkelig, saa er Skriget altid oprigtigt, dog derhos, Gud være lovet, ei heller forgyeves.

Pharisaeren derimod var ikke i Fare, han stod stolt og tryg, selvtilfreds, af ham hørtes der intet Skrig; hvad vil dette sige? det vil tillige sige noget ganske Andet: han var heller ikke for Gud.

Og nu Slutningen. Tolderen gik retfærdiggjort hjem i sit Huus.

Han gik retfærdiggjort hjem i sit Huus. Thi ogsaa om denne Tolder gjælder det jo dog, hvad Skriften siger om alle Toldere og Syndere, at de holdt sig nær til Christum: just ved at staae langt borte holdt han sig nær til Ham, medens Pharisaeren i formastelig Nærgaaenhed stod langt, langt borte. Saaledes vender Billedet sig om. Det begynder med, at Pharisaeren staaer nær, Tolderen langt borte; det ender med at Pharisaeren staaer langt borte, Tolderen nær. - Han gik retfærdiggjort hjem i sit Huus. Thi han slog Øiet ned; men det nedslagne Blik seer Gud, og det nedslagne Blik er Hjertets Opløftelse. Intet Blik er jo saa skarpsynet som Troens, og dog er Troen, menneskelig talt, blind; thi Fornuft, Forstand er, menneskelig talt, det Seende, men Troen er mod Forstand Saaledes er det nedslagne Blik seende, og hvad det nedslagne Blik betyder: Ydmygelse, Ydmygelse er Opløftelse. Billedet vender sig atter om, idet de Tvende gaae hjem fra Templet: Den, der opløftedes, det var Tolderen, dermed endte det; men Pharisaeren, der begyndte med stolt at opløfte sit Øie til Himlen, ham staaer Gud imod, og Guds Modstand er tilintetgjørende Nedtrykkelse. I fordums Tider var det ikke som nu, at den Stjernekyndige opfører den Bygning i Høiden, fra hvilken han vil iagttage 301 Stjernerne, i fordums Tid grov han ned i Jorden for at finde Stedet til at iagttage Stjernerne: i Forholdet til Gud er der ingen Forandring skeet, skeer der ingen - at opløftes til Gud er kun muligt ved at stige ned; saalidet som Vandet forandrer sin Natur og løber op ad Bjergene, saa lidet kan det lykkes et Menneske at opløfte sig til Gud - ved Stolthed. - Han gik retfærdiggjort hjem i sit Huus. Thi Selvanklagen er Retfærdiggjørelsens Mulighed Og Tolderen anklagede sig selv. Der var Ingen, der anklagede ham; det var ikke den borgerlige Retfærdighed, der greb ham i Brystet og sagde »Du er en Forbryder«; det var ikke de Mennesker, hvilke han maaskee bedrog, der sloge ham for Brystet og sagde »Du er en Bedrager« - men han slog sig for sit Bryst og sagde: Gud vær mig Synder naadig; han anklagede sig selv, at han var en Synder for Gud Billedet vender sig atter om. Pharisaeren, der langt fra at anklage sig selv, stolt roste sig selv - idet han gaaer bort, er han anklaget for Gud; han veed ikke af det, men idet han gaaer bort, anklager han sig selv for Gud: Tolderen begyndte med at anklage sig selv. Pharisaeren gaaer hjem med den nye, i strengeste Forstand himmelraabende Synd, med een Synd mere foruden al sin tidligere, som han beholdt: Tolderen gik retfærdiggjort hjem. For Gud »at ville gjøre sig retfærdig«, det er nemlig just at angive sig selv som skyldig;

men for Gud »at slaae sig paa sit Bryst, sigende Gud være mig Synder naadig«, det er just at retfærdiggjøre sig, eller det er dog Betingelsen for, at Gud skal erklære Dig retfærdiggjort

Saaledes med Tolderen. Men nu Du, m. T.! Ligheden tilbyder sig saa nær. Fra at have skriftet gaaer Du til Alteret. Men at skrifte det er just at staae langt borte; jo oprigtigere Du skrifter, jo længere borte staaer Du - og desto sandere, at Du saa knæler ved Alteret, da at knæle er som et Sindbillede paa det at staae langt borte, langt borte fra Den, der er i Himlene, fra hvem altsaa Afstanden er den størst mulige, naar Du knælende synker til Jorden - og dog er Du ved Alteret Gud nærmest. - At skrifte det er just at slaae Øiet ned, ikke at ville løfte Blikket til Himlen, ikke at ville see nogen Anden; jo oprigtigere Du skrifter, desto mere vil Du slaae Øiet ned, desto mindre vil Du see nogen Anden - og desto sandere, at Du saa knæler ved Alteret, da det at knæle ned er det end stærkere Udtryk for hvad det er at slaae Øiet ned, thi Den, der kun slaaer Øiet ned, staaer dog selv endnu noget opreist - og dog er ved Alteret Dit Hjerte opløftet til Gud. - At skrifte det er just at slaae sig for sit Bryst, og, uden at forstyrres 302 for meget af Tanken om de enkelte Synder, at samle Alt, kortest og sandest, i Eet: Gud vær mig Synder naadig; jo inderligere Du skrifter, desto mere vil al Din Skriften ende i denne tause Betegnelse, at Du slaaer Dig for Dit Bryst, og i dette Suk: Gud vær mig Synder naadig - og desto sandere, at Du saa knæler ved Alteret, en Knælende, der udtrykker, at han fordømmende sig selv kun beder om Naade - og dog er ved Alteret Retfærdiggjørelsen.

Han gik retfærdiggjort hjem i sit Huus. Og Du, m. T., naar Du fra Alteret vender hjem til dit Huus, da hilser from Deeltagelse Dig med dette Ønske: til Lykke og Velsignelse, forvisset om, at Du ved Alteret fandt Retfærdiggjørelse, at Besøget blev Dig til Lykke og Velsignelse. Nu, førend Du gaaer op til Alteret, det samme Ønske: at det maatte blive Dig til Lykke og Velsignelse. O, det naturlige Menneske finder meest Tilfredsstillelse i at staae opreist: Den, der i Sandhed lærte Gud at kjende, og ved at lære Gud at kjende lærte sig selv at kjende, han finder kun Salighed i at falde paa sine Knæe, tilbedende naar han tænker paa Gud, angergiven naar han tænker paa sig selv. Byd ham hvad Du vil, han begjærer kun Eet, liig hiin Qvinde, der dog valgte - ikke den bedste Deel, o nei, hvor kan her være Tale om Sammenligning! - nei der, efter Skriftens Ord, valgte den gode Deel, da hun satte sig ved Frelserens Fødder - han begjærer kun Eet: at knæle ved Hans Alter.

303

III. Luc. VII, 47

Bøn

Herre Jesus Christus, for retteligen at kunne bede Dig om Alt, bede vi Dig først om Eet: hjælp os, at vi maatte elske Dig meget, forøg Kjerligheden, opflam den, luttre den. O, og denne Bøn vil Du høre, Du der jo dog ikke - grusomt - saaledes er Kjerlighed, at Du kun er Gjenstanden, ligegyldig ved, om Nogen elsker Dig eller ikke; Du der jo ikke - i Vrede - saaledes er Kjerlighed, at Du kun er Dommen, nidkjer, hvo der elsker Dig og hvo ikke. O, nei saaledes er Du ikke, saa vilde Du ogsaa kun indgyde Frygt og Angest, det vilde saa være forfærdeligt »at komme til Dig«, frygteligt »at blive i Dig«, og saa var Du jo ikke selv den fuldkomne Kjerlighed, der udjager Frygt. Nei, forbarmende, eller kjerligt, eller i Kjerlighed er Du jo Kjerlighed saaledes, at Du selv elsker Kjerligheden frem, der elsker Dig, opelsker den til at elske Dig meget.

Luc. VII, 47. Derfor, siger jeg Dig, ere hendes mange Synder hende forladne; thi hun elskede meget.

M. T., Du veed, om hvem Talen er, at den er om hiin Qvinde, hvis Navn er: Synderinden. »Da hun fornam, at Christus sad tilbords i en Pharisæers Huus, hentede hun en Alabaster-Krukke med Salve; og hun stod bag ved hos hans Fødder, græd og begyndte at væde hans Fødder med Taarer og aftørrede dem med sit Hovedhaar, og kyssede hans Fødder, og salvede dem med Salve.«

Ja, hun elskede meget. Thi der gives jo Modsætninger, som ere hinanden imod paa Liv og Død, eller det er dog for den ene af Modsætningerne som den frygteligste Tilintetgjørelse at nærme sig den anden. Saaledes naar man er en Synder, eller en Synderinde - at nærme sig den Hellige, at blive aabenbar lige over for Ham, altsaa i Hellighedens Belysning. O, ikke flyer Natten mere skrækket tilbage for 304 Dagen, der vil tilintetgøre den, og hvis der gives Spøgelser, ikke skrækker et Gjenfærd angestfuldere

sammen, naar det gryer ad Dag, end Synderen gyser tilbage for den Hellige, der, som Dagen, gjør Alt aabenbart Saa længe han kan, flyer Synderen, unddrager sig saa længe han kan fra denne Gang til Døden, for dette Møde med Lyset, opfinds i skulkende Undskyldning og Udflugt og Bedrag og Besmykkelse. Men hun elskede meget; og hvad er det stærkeste Udtryk for at elske meget? det er, at hade sig selv - hun gik ind til den Hellige. Hun, en Synderinde! Ak, en Kvinde; i en Kvinde er dog Undseelsens Magt den stærkeste, stærkere end Livet, hellere slipper hun Livet, end at hun slipper Undseelsen. Sandt nok, denne Undseelse burde jo have afholdt hende fra, forhindret hende i at synde; men saa dog igjen vel ogsaa sandt: naar saa en Kvinde atter kommer til sig selv, saa er Undseelsen kun desto mægtigere, knusende, tilintetgjørende. Maaskee var det Dette, der gjorde hende Gangen til Tilintetgjørelsen lettere, at hun var tilintetgjort Og dog, menneskelig talt, kunde der endnu være Tale om Skaansel; o, endog en Synder, der i Sandhed har tilstaaet sig selv, eller dog veed det med sig selv, at han er tilintetgjort, han skaanede dog maaskee sig selv, hvis han Ansigt til Ansigt skulde blive aabenbar for den Hellige; han skaanede sig selv, det vil sige, saa meget elskede han dog endnu sig selv. Men hun - er der da ingen Skaansel, slet ingen? nei der er ingen Skaansel! - hun hadede sig selv: hun elskede meget. - Hun gik ind til den Hellige i Phariseerens Huus, hvor de mange Phariseer vare samlede, der vilde dømmе hende, ogsaa saaledes, at det var Forfængelighed, afskyelig Forfængelighed især af en Kvinde, at trænge sig frem med sin Synd, hun som skulde skjule sig for alle Menneskers Øine, i en Afkrog af Verden. Hun kunde have vandret Verden rundt og været vis paa intetsteds at finde saa streng en Dom, som den der ventede hende i Phariseerens Huus af de stolte Phariseer; og paa den anden Side, der er maaskee dog ingen Lidelse saa beregnet paa at martre just en Kvinde som Spottens Grusomhed, der ventede hende i Phariseerens Huus af de stolte Phariseer. Men hun - er der da ingen Medlidenhed, der sparer hende for denne Grusomhed? nei, der er ingen Medlidenhed! - hun hadede sig selv: hun elskede meget - Hun gik ind til den Hellige, i Phariseerens Huus, til Gjestebudet. Til Gjestebud! Du gyser, Du gyser tilbage fra at følge hende; hvor gysende det er, overbevises Du let om, thi Du vil bestandigt fristes til at glemme, at det Hele 305 foregaaer ved et Gjestebud, at det ikke er et »Sorrigh-Huus« men et »Gjestebuds-Huus«. Ved et Gjestebud kommer der en Kvinde ind; hun medbringer en Alabaster-Krukke med Salve - ja, det svarer til Gjestebudet; hun sætter sig ved en af Gjesternes Fødder - og græder: det svarer ikke til Gjestebudet. I Sandhed, hun forstyrrer Gjestebudet, denne Kvinde! Ja, men det forstyrrede ikke hende, denne Synderinde, hun der, vistnok ikke uden at gyse, ikke uden at gyse tilbage, dog gik fremad til Gjestebudet - og til Bekjendelsen; hun hadede sig selv: hun elskede meget O, tungt som intet Andet hviler Syndens tunge Hemmelighed paa et Menneske; der er kun Eet, som er tungere: at skulle gaae til Bekjendelsen. O, frygtelig som ingen anden Hemmelighed er Syndens Hemmelighed; der er kun Eet, som er endnu frygteligere: Tilstaaelsen. Derfor har menneskelig Medlidenhed deeltagende opfundet, hvad der kan lindre og understøtte denne svære Fødsel. Paa det hellige Sted, hvor Alt er stille alvorsfuld Høitidelighed, og i et skjultere Indelukke derinde, hvor Alt er Taushed som Gravens, og Skaansomhed som Dommen over de Afdøde: der tilbydes Synderen Leilighed at bekjende sin Synd Og menneskelig Medlidenhed opfandt Lindring, at Den, der modtog Bekjendelsen, var skjult, at Synet af ham ikke skulde gjøre det for tungt - ja, for tungt for Synderen at lette sin Samvittighed Til sidst opfandt menneskelig Medlidenhed, at der end ikke behøvedes en saadan Bekjendelse, eller en saadan skjult Hører; for Gud i Løndom, der jo dog alligevel veed Alt, skulde Bekjendelsen kun være, og kunde da forblive skjult i Ens Inderste. Men ved et Gjestebud - og en Kvinde! Et Gjestebud; det er ikke noget skjult afsides Sted, ei heller er Belysningen et Halv-Dunkel, ei heller er Stemningen som mellem Gravene, og de Hørende hverken tause eller usynlige tilstede. Nei, dersom Dølgemaal og Skumring og Afsideshed og Alt hvad dertil hører i Forhold til det at bekjende sin Synd er Lindring: et Gjestebud det var dog den grusomme Opfindelse. Hvo er da denne Grusomme, at vi med vore Bønner kunne formilde ham til at skaane hende? Ingen, ingen Grusoms Opfindelse var saa grusom, Sligt opfandt kun hun, Synderinden; hun - o, ellers er dog den Grusomme Een, Den, der pines, en Anden! - hun opfandt selv Marteren, var selv den Grusomme, hun hadede sig selv: hun elskede meget.

Ja, *hun elskede meget* »Hun satte sig ved Christi Fødder, vædede dem med Graad, aftørrede dem med sit Hovedhaar« - hun 306 udtrykker: jeg formaaer bogstaveligen slet Intet, Han formaaer ubetinget Alt Men dette er jo at elske meget Naar man selv mener at formaae Noget, kan man vel nok elske, men man elsker ikke meget; og i samme Grad som man mener selv at formaae mere, i samme Grad elsker man mindre. Hun derimod elskede meget Hun gjør ikke Ord, ei heller at hun forsikrer - o, kun altfor ofte svigefulde Udtryk, der saa let gjør en ny Forsikkring fornøden, at det virkelig er, som man forsikrer. Hun forsikrer ikke, hun handler: hun græder, hun kysser Hans Fødder. Hun er ikke betænkt paa at standse sine Taarer, nei, at græde er jo hendes Gjerning. Hun græder; det er ikke hendes Øine, men med sit Hovedhaar er det Hans Fødder hun aftørre: hun formaaer bogstaveligen slet Intet, Han ubetinget Alt - hun elskede meget O, evige Sandhed, at Han formaaer ubetinget Alt; o, ubeskrivelige Sandhed i denne Kvinde, o, ubeskrivelige Sandhedens Magt i denne Kvinde, der mægtigt udtrykker Afmagten, at hun formaaer bogstaveligen Intet: hun elskede meget

Ja, hun elskede meget. Hun sidder grædende ved Hans Fødder: hun har ganske glemt sig selv, glemt enhver forstyrrende Tanke i hendes eget Indre, er ganske stille, eller stillet, som det syge Barn, der stilles ved Moderens Bryst, hvor det græder ud og glemmer sig selv; thi ikke lykkes det at glemme saadanne Tanker og dog huske paa sig selv, skal det lykkes, maa man glemme sig selv - derfor græder hun, og alt som hun græder, glemmer hun sig selv. O, salige Graad, o, at der i at græde ogsaa er denne Velsignelse: er Glemsel! Hun har ganske glemt sig selv, glemt Omgivelsen med alt dens Forstyrrende; thi umuligt at

glemme en saadan Omgivelse, naar man ikke glemmer sig selv, det var jo en Omgivelse som beregnet paa frygteligt og kvalfuldt at erindre hende om sig selv: men hun græder, og alt som hun græder, glemmer hun sig selv. O, salige Selvforglømmelsens Taarer, naar det at hun græder, naar ikke engang det mere erindrer hende om, hvorover hun græder: saaledes har hun ganske glemt sig selv. Men det sande Udtryk for det at elske meget er jo just ganske at glemme sig selv. Naar man husker sig selv, kan man vel elske, men ikke elske meget; og i samme Grad som man mere husker sig selv, i samme Grad elsker man mindre. Dog hun har ganske glemt sig selv. Men jo større Tilskyndelsen i samme Øieblik er til at erindre eller tænke paa sig selv - naar man dog glemmer sig selv og tænker paa den Anden: desto mere elsker man. Saaledes er det jo Tilfældet i 307 Forhold af Kjerlighed mellem Menneske og Menneske, om end disse Forhold ikke ganske svare til hvad her er Talen om, medens de dog kunne belyse det Den, der i det Øieblik, da han selv er meest beskjæftiget, i det Øieblik, der er ham selv det kostbareste, glemmer sig selv og tænker paa en Anden, han elsker meget; Den, der, selv hungrig, glemmer sig selv og giver den Anden det ringe Forraad, som kun er nok for Een, han elsker meget; Den, der, i Livsfare, glemmer sig selv og overlader den Anden den eneste Redningsplanke, han elsker meget. Og saaledes ogsaa Den der i det Øieblik, da Alt i hans eget Indre og Alt omkring ham ikke blot erindrer ham om ham selv, men vil tvinge ham mod hans Villie til at huske paa sig selv - naar han dog glemmer sig selv, han elsker meget, som hun gjorde det. »Hun sidder ved hans Fødder, salver dem med Salve, aftørre dem med sit Hovedhaar, kysser dem - og græder«. Hun siger Intet, er altsaa heller ikke hvad hun siger; men hun er hvad hun ikke siger, eller hvad hun ikke siger det er hun, hun er Betegnelsen, som et Billede: hun har glemt Mælet og Sproget og Tankernes Uro og, hvad der end mere er Uro, glemt dette Selv, glemt sig selv, hun den Fortabte, der nu er fortabt i sin Frelser, fortabt i Ham hviler ved Hans Fødder - som et Billede. Og det er næsten som betragtede Frelseren selv et Øieblik hende og Sagen saaledes, som var hun ikke et virkeligt Menneske, men et Billede. Vistnok for at gjøre Anvendelsen paa de Tilstedeværende desto mere indtrængende taler Han ikke til hende, Han siger ikke »Dig tilgives dine mange Synder, fordi Du elskede meget«, Han taler om hende, Han siger: hende ere hendes mange Synder forladne, fordi hun elskede meget; skjøndt hun er nærværende, er det næsten som var hun en Fraværende, det er næsten som forvandlede Han hende til et Billede, en Parabel, næsten som sagde Han: Simon, jeg haver Noget at sige Dig. Der var engang en Qvinde, hun var en Synderinde. Da Menneskens Søn en Dag sad tilbords i en Pharisæers Huus, kom ogsaa hun derind. Pharisæerne spottede og dømte hende, at hun var en Synderinde. Men hun satte sig ved Hans Fødder, salvede dem med Salve, aftørrede dem med sit Hovedhaar, kyssede dem og græd - Simon jeg vil sige Dig Noget: hende bleve hendes mange Synder forladne, fordi hun elskede meget Det er næsten som en Fortælling, en hellig Fortælling, en Parabel - og dog foregaaer i samme Øieblik paa Stedet det Samme virkeligt.

Men »hende bleve jo ogsaa hendes mange Synder forladne« 308 - og hvorledes kunde dette udtrykkes stærkere, sandere end derved, at det er Alt glemt, hun den store Synderinde forvandet til et Billede. Idet der siges: Dig forlades Dine Synder, o hvor let kommer da ikke Erindringen tilbage i hende om sig selv, hvis hun ikke først var styrket ved denne uendelige Glæmsel: hende bleve hendes mange Synder forladne. »Hun elskede meget«, derfor glemte hun ganske sig selv; hun glemte ganske sig selv, »derfor bleve hende hendes mange Synder forladne« - glemte, ja de ligesom druknedes med hende i Glæmsel, hun forvandles til et Billede, hun bliver en Erindring, dog ikke at den erindrer hende om hende selv, nei, som hun glemte det ved at glemme sig selv, har ogsaa den, ikke længst men strax, glemt hvad hun hedder, hendes Navn er: Synderinden, hverken mere eller mindre.

Og vilde nu Nogen sige: der var dog noget Selvkjerligt i denne Qvindes Kjerlighed; Pharisæerne opholdt sig jo ogsaa over, at hun nærmede sig til Christus, og sluttede deraf noget Ufordeelagtigt om Ham, at Han ingen Prophet var - dette udsatte hun Ham altsaa for, hun med sin Kjerlighed, det er, med sin Selvkjerlighed. Vilde Nogen sige: der var dog noget Selvkjerligt i denne Qvindes Kjerlighed, i Trangen elskede hun jo dog i Grunden sig selv. Vilde Nogen tale saaledes, da vilde jeg svare: naturligviis, og derpaa tilføie: Gud bedre det, det er nu engang ikke anderledes - og saa tilføie: Gud forbyde, at jeg nogensinde fordristede mig til at ville elske min Gud eller min Frelser anderledes; thi var der intet i den Forstand Selvkjerligt i denne min Kjerlighed, saa vilde jeg vel indbilde mig, at jeg kunde elske dem uden at trænge til dem - og for denne Formastelse bevare Gud mig!

M. T., denne Qvinde var en Synderinde. Pharisæerne dømte hende, de dømte endog Christum, at Han vilde indlade sig med hende, de dømte - og just deraf - at Han ingen Prophet var, end sige da Verdens Frelser, medens Han just derved viste sig som Verdens Frelser. Denne Qvinde var en Synderinde - dog blev hun og er et Forbillede; salig Den, som ligner hende i at elske meget! Syndernes Forladelse, hvilken Christus tilbød medens Han levede, vedbliver fra Slægt til Slægt at tilbydes Alle i Christo. Det siges til Alle, hver især, Dine Synder ere Dig forladte; de modtage Alle, hver især, ved Alteret Pantet paa, at Synderne ere dem forladte: salig Den, der ligner Synderinden i at elske meget! Thi om det end siges til Alle, det er dog kun sandt, naar det siges til Den, der, som hiin Qvinde, elskede meget! Det er 309 sandt, Dine Synder ere Dig forladte i Christo; men dette Sande, som ogsaa derfor siges til hver især, er dog i en anden Forstand endnu ikke sandt, det maa gjøres til Sandhed af hver især. Saaledes er hiin Qvinde et evigt Billede; ved sin store Kjerlighed gjorde hun sig, om jeg saa tør sige, uundværlig for Frelseren. Thi at der er Syndernes Forladelse, hvad Han erhvervede, det gjør hun til Sandhed, hun som elskede meget. Du kan derfor vende det, hvorledes Du vil, og siger dog i Grunden det Samme. Du kan prise hende salig, at hendes mange Synder bleve hende

forladte, og Du kan prise hende salig, at hun elskede meget: i Grunden siger Du det Samme - naar Du da vel lægger Mærke til, at Den, hun elskede meget, just var Christus, og naar Du da tillige ikke glemmer, at Christus er Naaden og Naadens Giver. Hvad er det nemlig for en Prøve, i hvilken hendes Kjerlighed forsøges, i Henseende til hvad er det hun kan siges at elske meget, hvad er det hun elsker mindre? Er Prøven den: at elske Christum høiere end Fader og Moder, Guld og Gods, Ære og Anseelse? Nei, Prøven, hvori denne Kvinde forsøges, er: at elske sin Frelser mere end sin Synd. O, der var maaskee Den, som elskede Christum mere end Fader og Moder og Guld og Gods og Ære og Liv, og dog elskede sin Synd mere end sin Frelser, elskede den, ikke i Betydning af at ville blive i den, vedblive at synde, men i Betydning af ikke ret at ville bekjende den. Frygteligt er det i en vis Forstand, men sandt er det, og Enhver, der har blot noget Kjendskab til det menneskelige Hjerter, vil sande det: der er Intet, som et Menneske hænger saa fortvivlet fast ved, som ved sin Synd Og derfor er en fuldkommen oprigtig, dyb, aldeles sand, ganske skaanselløs Syndsbekjendelse, det er den fuldkomne Kjerlighed, en saadan Syndsbekjendelse det er at elske meget.

Nu er Talen forbi. Men ikke sandt, m. T., om end Pharisæerne have dømt, at hiin Kvinde høist upassende trængte sig ind ved et Gjestebud: idag er hun dog vel ikke kommet paa urette Sted, mellem Skriftestolen og Alteret! O, glem Taleren, som her har talet, glem hans Kunst, hvis han ellers har udviist nogen, glem hans Feil, som maaskee vare mange, glem Talen om hende - men glem ikke hende; hun er paa denne Vei en Veileder, hun som elskede meget, og hvem derfor de mange Synder bleve forladte. Hun er langt fra at være noget afskrækkende Billede, hun er tværtimod mere tilskyndende end alle Talers Tilskyndelser, naar det gjælder om at følge hiin Indbydelse, som fører til Alteret »kommer hid alle, I, som arbeide og ere 310 besværede«; thi der gaar hun i Spidsen, hun som elskede meget, hun som derfor ogsaa fandt Hvile for sin Sjæl i at elske meget, ja eller i at hendes mange Synder bleve hende forladte, ja, eller, hun som, fordi hun elskede meget, fandt Hvile derved, at hendes mange Synder bleve hende forladte.

311

Efterskrift og noter

312

Udgavens noter giver løbende forklaringer til teksten, således at noterne på mange punkter uddyber og konkretiserer efterskriftens mere sammenfattende fremstilling.

313

Efterskrift

1. At læse *Frygt og Bæven*

Frygt og Bæven er en intens, eksistentiel nærlæsning af fortællingen om Abrahams ofring af Isak. Men denne nærlæsning fører ikke umiddelbart til, at fortællingen bliver mere forståelig, tværtimod åbner den for større og større afgrunde i fortællingen, og forståelsen må hurtigt se sin uundgåelige undergang i øjnene og koncentrere sig om den rent defensive opgave at forstå, *hvor* uforståelig fortællingen er. Det er da heller ikke generelt S.K.s ærinde at øge menneskers umiddelbare forståelse, men derimod (på bedste sokratiske vis) at undergrave den forståelse, som de tror de har, ud fra en fundamental opfattelse af at mennesker flygter fra frihed og angst og sandhed ved at lukke sig inde i en begrænsende forståelses »illusoriske Tryghed og Ro« (*Sygdommen til Døden* 184). Ved lidenskabeligt og utålmodigt, med en karakteristisk kombination af knivskarp analyse og digterisk *sus*, at læse sig ind i alt det, der ikke står i Det gamle Testaments nøgterne og kortfattede fremstilling, fylder S.K. den tålmodige og næsten fredelige tekst med højspænding: fortællingen udvikler sig for øjnene af læseren til en påtrængende gåde, der momentvis, i uhyggelige glimt, også er en gyser, hvor mord og vanvid lurar. S.K. saboterer bevidst den nemme og

bekvemme læsning, hvor man kan »ryge sin Pibe (...) og (...) strække Benene mageligt ud fra sig« (30). Målet er at gøre læseren »søvnløs« (smst.)

Frygt og Bæven er i sig selv skrevet på en måde, der absolut ikke gør det nemt for læseren. Hirsch 1933 skriver, at bogen er: »die schwierigste Schrift Kierkegaards, in der er mehr als in jeder andern zur Verwirrung des Lesers getan hat« (635, K.s vanskeligste skrift, i hvilket han har gjort mere for at forvirre læseren end i noget andet skrift). Dette skyldes den hensigt i bogen, at den logiske, fornuftmæssige forståelse skal slås i stykker af den lidenskabelige, absurde tro. Bogen er altså i den forstand bevidst og demonstrativt aggressiv, bortset selvfølgelig fra at den læser, der har den rette tro og derfor læser bogen med hjertet, kan føle sig yderst venligt modtaget. Allerede før første side markeres bogens utilnærmelighed. Forfatteren gemmer sig bag en maske af tavshed (jf. pseudonymet *de silentio*), ikke for at skjule sin identitet, men for at markere at meningen med denne bog ikke vil være indlysende. Tilsvarende omtales i mottoet et gådefuldt budskab, som ikke enhver forstår. Bogen vil ikke lade sig forstå på almindelige, »fornuftige« betingelser, men åbner sig kun for den læser, der personligt, lidenskabeligt vil leve med i »Lidenskabens Slutninger« (92). Ifølge S.K. kan fortællingen om Abraham og Isak da også kun forstås af den, der vil forstå den som personlig virkelighed, som »Nærværende« (32), men ikke af den, der lægger »Aartusinder mellem sig og Tilværelsens Rystelser« (60). Bogen fordømmer voldsomt den læser, der mener, at det gør fortællingen beroligende og forståelig, at den endte godt, og som derfor ikke ser nogen grund til at interessere sig for eller leve med i, hvad der skete undervejs: »Angsten, Nøden, Paradoxet vil man ikke vide Noget af Udfaldet lefler man æsthetisk med (...) ingen Tempelraner (er) saa nedrig en Forbryder, som den, der saaledes plyndrer det Hellige« (61).

Som Gud fristede Abraham til at opgive troen, således frister *Frygt og Bæven* bevidst sin læser til at forkorte sine lidelser og lukke bogen. Dette er en konsekvent følge af, at det er en væsentlig strategi i bogen at trække læseren med ind i Abrahams historie, at gøre Abrahams problemer til læserens. På den anden side vil bogen også gerne være *interessant* og lokke og drage læseren med spænding og gåder, frække provokationer og forførende lyrisk retorik. Denne dobbelthed i *Frygt og Bævens* strategi over for læseren er en afspejling af den dobbelthed hos S.K. i forholdet til troen, at nok fremhæves overalt troens *dårskab* og fornuftens nødvendige undergang: troen *fremmedgøres* (og dette er det markanteste i *Frygt og Bæven*), men samtidig gøres troen dragende: dens uudgrundelige paradokser, dens mystik, dens drømmende glæde bliver hjertets og lidenskabens indlysende og selvfølgelig mål.

2. Tro og frihed

S.K.s generelle opgør med fornuften er på et konkret historisk plan et opgør med den markante strømning i tidens filosofi og teologi, der arbejdede i forlængelse af den tyske filosof G.W.F. Hegel. S.K.s kritik fremføres overvejende på en vrængende, latterliggørende måde; der sker som regel ikke nogen egentlig diskussion af de hegelianske synspunkter, men de udstilles og udleveres til den indforståede 315 læsers hånlige latter. F.eks. fremstilles den hegelianske teologis fornuftsægteskab med filosofien som regulær prostitution: »Theologien sidder sminket ved Vinduet og beiler til dens Gunst, falbyder sin Deilighed til Philosophien« (*Frygt og Bæven* 34). S.K. protesterer mod en udvikling, hvor man trækker troen ned på jorden ved at gøre den fornuftig og samtidig gør mennesket eller det almene til Gud, hvorved Han bliver usynlig og overflødig. Den egentlige, seriøse diskussion med de hegelianske synspunkter foregår ved, at S.K. indtrængende fremfører sine egne synspunkter, der så udelukker de andre. Modsætningen mellem de to opfattelser kan skematisk markeres således:

- abstrakt/logisk
- objektivitet
- videnskab
- harmoni
- mediation/fornuft
- det almene
- determinisme
- refleksion
- filosofi
- konkret/eksistentielt
- subjektivitet
- lidenskab
- konflikt
- paradoks

- den enkelte
- frihed/spring/valg
- handlen
- tro

Hvis man læser dette skema således, at ethvert begreb hos S.K. er udløst som automatisk protest mod det modsatte, så kan skemaet opfattes som udtryk for, at der er noget mekanisk, tvangsmæssigt ved S.K.s oprør: at en urolig og selvstændig ånd spræller hysterisk, som en fisk i Systemets net, dvs. at enhver form for system og harmoni automatisk vil udløse oprør og konflikt. Der er nok noget om, at forfatterskabets temperament er mest til drama, at dets liv er »Aandens kraftige Uro og Hjertets dybe Utaalmodighed« (*Tre opbyggelige Taler*, 1843, 132), og at det i sin rastløse åndelige frihedstrang må reagere klaustrofobisk på enhver »omfavnende« fornuft som på en farlig fælde. Langt vigtigere er det imidlertid, at forfatterskabet i sin søgen efter sandhed må være kritisk over for ethvert forsøg på at etablere bekvemme og illusoriske forståelser, der mere udspringer af kærlighed til det enkle, beroligende og selvbekræftende (og af angst for det modsatte) end af kærlighed til sandheden. Som Kresten Nordentoft skriver: »Kierkegaard anskuer Hegels filosofi psykologisk som en forsvarsmekanisme 316 i sytten bind, rettet mod den »Jordlivets Uvished« (VII 74), der er det negative udtryk for skabergudens usynlighed, fordi det evige for det endelige menneske kun viser sig i en negativ, svigefuld, uverificerbar, flertydig, indirekte skikkelse« (*Nordentoft 1972 197*).

Men søger nu ikke også S.K. havn til sidst? Forfatterskabet peger på troen som den store forsoning, men peger samtidig på de store vanskeligheder ved at komme frem til denne tro: at mennesket må overgive sig »betingelsesløst«, dvs. ufornuftigt, absurd, troende til Gud. Så hvis man siger, at troen hos S.K. er en smuk drøm og en frelsende illusion, så har han selv gjort alt for at vise, hvor »urealistisk« troen er i den forstand, at den kræver, at man fjerner sig *uendeligt* fra almindelige menneskelige forestillinger: troen er ikke et selvbekræftende, beroligende spejl, men den indebærer, at mennesker hengiver sig til ydmyghed og usikkerhed. Jo »fornuftigere« en betragtning man anlægger, jo større bliver *afgrunden* mellem mennesker og Gud. Han fortøner sig mere og mere i det fjerne, og en almindelig, traditionel tro er allerede kun: »Troens fjerneste Mulighed, der yderst i Synskredsen ahner sin Gjenstand, dog adskilt fra den ved et svælgende Dyb, indenfor hvilket Fortvivlelsen driver sit Spil« (*Frygt og Bæven* 23). Den menneskelige forstand må acceptere sin egen undergang, for at mennesket kan komme over den afgrund, der adskiller det fra Gud: »at troe er just at tabe Forstanden for at vinde Gud« (*Sygdommen til Døden* 195). Jf. *Philosophiske Smuler*: »Men denne Forstandens Undergang er det jo ogsaa Paradoxet vil« (*SV IV* 241). Det er som altid hos S.K. lidenskab, der »driver værket«, og den lidenskabelige del af forstanden drages mod afgrunden: konfronteret med paradokset »mærker (forstanden), at det nok bliver dens Undergang. Forsaa vidt har da Forstanden meget at indvende mod det, og dog, paa den anden Side vil jo Forstanden i sin paradoxe Lidenskab sin egen Undergang (...) Selvkjærligheden ligger til Grund i Kjærligheden, men dens paradoxe Lidenskab vil paa det Høieste netop sin egen Undergang« (smst.), »enhver Lidenskabs høieste Potens er altid at ville sin egen Undergang« (*SV IV* 230).

Opgøret med fornuften er hos S.K. parallelt med opgøret med *de andre*. At blive sig selv, en enkelt, er for S.K. ensbetydende med at forkaste den fælles forståelse med de andre. Det er S.K.s påstand, at mennesker flygter fra frihed og angst og sandhed og dermed flygter fra at være alene med sig selv og Gud, ved at klamre sig til en 317 illusorisk tryghed i fællesskabet med de andre, hvor man bruger hinanden til at få sig selv bekræftet som »rigtig« og give sig selv »identitet«. Et sted i *Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift* står der: »Som man i Ørkenen maa reise i store Caravaner af Frygt for Røvere og vilde Dyr, saaledes har Individerne nu en Gru for Existentsen, fordi den er gudforladt, kun i store Drifter [dvs. flokke] vove de at leve, og klamre sig sammen *en masse* for dog at være Noget« (*SV VII* 345).

3. Abraham alene i verden

Abraham må netop forkaste den fælles forståelse med de andre, idet han af Gud bliver kaldt ud af »karavanen« og nu må klare sig på egen hånd. Den tyske filosof Immanuel Kant, hos hvem Gud bliver identisk med og så at sige forsvinder i den almengyldige morallov, mener karakteristisk, at det næppe kan have været Gud, der talte til Abraham. Kant skriver:

Abraham hätte auf diese vermeinte göttliche Stimme antworten müssen: »Dass ich meinen guten Sohn nicht tödten sollte, ist ganz gewiss; dass aber du, der du mir erscheinst, Gott sei, davon bin ich nicht gewiss und kann es auch nicht werden«, wenn sie auch vom (sichtbaren) Himmel herabschallte (Abraham skulle have svaret denne formodede guddommelige stemme: »Det er helt sikkert, at jeg ikke bør slå min gode søn ihjel; men at du, der taler til mig, er Gud, det er jeg ikke sikker på og kan heller ikke blive det«, om den så

rungede ned fra himlen (den synlige)) (*Kants Werke*, VII, Berlin 1907, s.63).

Hermed bekræftes det synspunkt hos S.K., at Abraham fra en konsekvent etisk opfattelse må »udvises som en Morder« (53). Kant ser sagen fra menneskers synsvinkel, og set herfra er den klar, og det er næppe muligt at mene andet. Hvor skulle han ellers se den fra? Det er *Frygt og Bæven*'s ærinde at gøre opmærksom på en anden mulighed: at se det hele fra Guds eller troens eller paradoksets synsvinkel. Og set herfra forvandles det menneskelige mareridt til guddommelig nåde og frelse: Abraham er hverken morder eller sindssyg, men »en ledende Stjerne, der frelser den Ængstede« (24). Troen bliver en frelsende 318 frigørelse fra bindingen til begrænsende menneskelige forestillinger. Men Abraham må ikke bare forlade de andre, men også gå mod sig selv, sin kærlighed til sin søn og sin menneskelige forstand, for at nå frem til Gud.

For at løfte fortællingen op på dette svimlende niveau må man naturligvis opfatte Abraham i S.K.s (og Det nye Testaments) ånd. Ser man fortællingen på Det gamle Testaments egne betingelser, spiller begrebet tro ikke nogen fremtrædende rolle, og fortællingen handler nok mere om, at Abraham blindt og trofast adlyder »His Master's Voice«, fordi han »frygter Gud« (1. Mos. 22,12), end den handler om grænsesprængende tro. Her falder også Kants problem bort, fordi fortællingen mister ethvert etisk aspekt, når vi kommer derud »hvor De Ti Bud ikke gælder«, og hvor Gud direkte og personligt giver sig tilkende og griber styrende ind i den enkeltes liv, så det ikke bliver et spørgsmål om at tro, men om at adlyde (man spørger jo heller ikke, om man tror på en hersker, men man frygter ham, fordi hans magt er åbenbar). S.K. må altså i sin fortolkning fylde denne tålmodige, gamle tekst med en moderne uro og lidenskab. Og det gør han så overbevisende, at man føler, at man har »en billig tankegang og et indtørret hjerte« (for at låne en formulering fra Vladimir Nabokovs roman *Ada*), hvis man kommer til at tænke, at Abraham var prøvet i prøvelser, at han så at sige »kendte turen«, og at hans lange træning må have gjort ham særdeles tålmodig over for Guds »drillerier«: havde Abraham ikke, stillet over for den største udfordring i sin lange karriere som prøvet, gode grunde til at tro, at det nok også gik godt denne gang, selv om det så sort ud lige i øjeblikket?

I *Frygt og Bæven* står Abraham over for en afgrund af meningsløshed: »Saa var da Alt forspildt, forfærdeligere end om det aldrig var skeet! Saa drev Herren da kun sin Spot med Abraham! Vidunderligt gjorde han det Urimelige virkeligt, nu vilde han atter see det tilintetgjort« (22). I Det gamle Testaments fremstilling er det hele så hurtigt overstået, at det er nemt at læse hen over afgrunden: »Man bestiger en bevinget Hest, i samme Nu er man paa Morijaberget, i samme Nu seer man Væderen« (50-51). Her tvinger S.K. læseren til at standse op og give sig tid, og samtidig med at uforståeligheden derved vokser ud af selve fortællingen, gøres den for læseren fysisk nærværende, ved at den fyldes med konkret virkelighed: Abraham »reed paa et Æsel, der gaaer langsomt hen ad Veien« (51). S.K. stiller et 319 medmenneske i en genkendelig situation op for øjnene af os: »han stod der, den gamle Mand med sit eneste Haab!« (24). Som forståelige *kontraster* til det uforståelige anføres ofte, hvordan Abraham menneskeligt forståeligt *kunne* have reageret: f.eks. kunne han have været »ængstelig« (24) og »raadsvild« (25). Man kan altså sige, at det, at Abraham gøres nærværende og nutidig, er ensbetydende med, at han gøres uforståelig, at han fremmedgøres. S.K. nøjes heller ikke med at sammenligne Abraham med en mere forståelig tragisk helt som Agamemnon, men han tydeliggør det uforståelige ved at omdigte Agamemnon til en Abraham: »Hvis derimod Agamemnon, medens en gunstig Vind fører Flaaden for fulde Segl til sit Maal, vilde have afsendt hiint Bud, der hentede Iphigenia, for at ofre hende (...)« (56). Når S.K. river Abraham ned fra den piedestal, hvor historien respektfuldt har placeret ham som »Troens Fader«, og placerer ham som et menneske iblandt os, så sker dette, for at vi kan forstå, *hvor stor han er*, når man ser ham *i virkeligheden*, ligesom det tilsvarende kritiseres, at man »tankeløst og leflende« (62) har opfattet Jomfru Maria som »en Dame, der sidder paa Stads og leger med et Gudebarn« (62).

Man kunne måske umiddelbart mene, at Abraham, stillet over for afgrunden, ud fra en menneskelig synsvinkel, ud fra menneskelige forestillinger om hvad der er muligt, dvs. idet han »reflekterer paa sig selv« (37), må *resignere*. *Frygt og Bæven* fremstiller det som en klog *filosofisk* holdning til tilværelsen, hvis karakter af tro bogen helst vil benægte, at man er rede til at resignere, dvs. at man stillet over for et konkret eksempel på »Livets Rædsel« (49) så at sige kan kaste sin kærlighed ud af verden og op på Gud, hvorved man bliver sig »selv klar i (sin) evige Gyldighed« (46). Denne filosofi bygger på en overbevisning om, at »Gud er Kjærlighed« (35), men er det *udenfor* denne verden. Når der således i forbindelse med en konkret resignation tales om at »samle hele sin Sjæl i eet eneste Blik mod den Himmel, fra hvilken al god Gave kommer« (48), så er der altså tale om gaver, der kun i uendelig abstrakt forstand kan siges at nå frem til denne jord som en mulig erkendelse af, at der er en kærlig Gud uden for verden (som hverken har nogen direkte del i den foreliggende elendighed eller kan tilbyde nogen egentlig hjælp). I de konkrete offerhistorier lægges vægten på det smertelige og umenneskelige ved resignationen. Kun én mulig konkret resignation fremstilles som endnu frygteligere end kærlighedens (jordiske) afbrydelse. Den, der kan resignere, 320 siger om sig selv: »jeg kan finde mig i Alt, selv om hiin rædsomme Dæmon, forfærdeligere end Knokkelmanden, der forskrækker Menneskene, selv om Vanvidet holdt Narredragten op for mit Øie, og jeg forstod dens Mine, at det var mig, der skulde iføre mig den, jeg kan endnu frelse min Sjæl, dersom det ellers er mig mere om at gjøre, at min Kjærlighed til Gud seirer i mig, end min jordiske Lykke« (48). Tilsvarende nævnes i en sammenfattende passage som eneste konkrete eksempel på »Livets Rædsel« vanviddets risiko: de »besynderlige Tanker« (49) om at ødelægge sig selv og andre.

Som *Frygt og Bæven* selv ville sige: Men nu Abraham, hvorledes handlede han? I Abrahams konkrete situation er resignationen *uløseligt* forbundet med troen, fordi resignationen her indebærer den aktive handling at slå Isak ihjel, uden at handle i forståelse med det almene. Når det således hedder, at Abraham »gjør Resignationens uendelige Bevægelse, og opgiver Isaak« (105), så markeres denne resignation i den umiddelbare fortsættelse som *uforståelig*: »dette kan Ingen forstaae, fordi det er et privat Foretagende« (smst). Resignationen forbindes altså her med den uforståelige tro, der gør den enkelte højere end det almene. Abraham må *tro*, at Gud virkelig kræver dette offer af ham, og han må samtidig *tro*, at Gud er god og vil holde sine løfter med hensyn til Isak, således at offeret alligevel ikke vil blive krævet. At Gud forlanger Isak ofret, er sådan set lige så absurd som det modsatte: at Han alligevel ikke gør det. Ud fra troens eller paradoksets synsvinkel, ud fra menneskeligt set absurde forestillinger om hvad der er muligt for Gud, dvs. idet han »reflekterer paa Gud« (37), *tror* Abraham. Der vil i det hele taget være forskel på, om man resignerer som troende og dermed *tror*, at Gud står *lige bag* denne rædsel, eller om man resignerer uden tro og blot har en abstrakt forestilling om Gud.

Abrahams tro er altså ikke en tro, hvor man glad gennemskuer det negative som en gennemsigtig illusion, bag hvilken man tydeligt ser Guds milde og gode ansigt, men det er en tro, hvor det negative er lige så virkeligt og tungtvejende som det positive. Den uendelige storhed i Abrahams betingelsesløse overgivelse og hengivelse til Gud kan i *Frygt og Bæven* måles på, at bogen netop fremhæver Guds urimelighed og dermed det berettigede i en kontant, gammeltestamentlig strid med Gud Berettigelsen af en sådan strid på grund af Guds 321 urimelighed fremgår da også tydeligt af *Gjentagelsen*, der udkom samme dag som *Frygt og Bæven*:

Job! Job! O! Job! Sagde Du virkelig ikke Andet end disse skjønne Ord: Herren gav, Herren tog, Herrens Navn være lovet? Sagde Du ikke mere? (...) Da hele Tilværelsen styrtede sammen over Dig og laae som Potteskaar omkring Dig, havde Du da strax den overmenneskelige Fatning, havde Du strax Kjærlighedens Fortolkning, Tillidens og Troens Frimodighed? (...) Nei (...) Du sveg ikke Menneskene, da Alt brast - da blev Du den Lidendes Mund, og den Sønderknustes Raab, og den Ængstedes Skrig, og en Lindring for alle dem, der forstummede i Qualer, et trofast Vidne om al den Nød og Sønderrivelse, der kan boe i et Hjerte, en usvigelig Talsmand, der vovede at klage »i Sjælens Bitterhed« og at stride med Gud Hvorfor skjuler man dette? (...) Eller er maaskee Guds frygten i vor Tid saa stor, at den Sørgende ikke behøver det, hvad der var Skik i hine gamle Dage? Tør man maaskee ikke klage for Gud? Er da Guds frygten bleven større eller Frygten og Feigheden? (SF III 258-59).

Fremtrædende Kierkegaard-forskere som Hirsch og Sløk betoner, at *Frygt og Bæven* handler om skyld og anger og om tilgivelse i kraft af den absurde tro og dermed i kraft af Guds nåde. Hermed må de udnævne Havmanden til bogens hovedperson og se bort fra det væsentligste aspekt i bogen, nemlig det brændende spørgsmål om hvordan det er muligt at elske og dermed tro på Gud, når Han påfører os ulykker, som vi ikke selv har nogen skyld i. I *Gjentagelsen* fremhæves da netop også, at det store ved Job er, at han nægter at acceptere den forklaring på de ulykker, som rammer ham, at han selv på en eller anden måde skulle have gjort sig skyldig: »Han paastaaer at være i god Forstaaelse med Herren, han veed sig uskyldig og reen i sit inderste Hjerte, hvor han tillige veed det med Herren, og dog modbeviser hele Tilværelsen ham« (SV III 269). Som Peter P. Rohde skriver, kan man komme uden for det almene »enten ved en gudsdømme eller ved skyld, synd« (i den anførte udgave V 269), Erkendelsen af, at lidelsen (eller prøvelsen, fristelsen) kommer fra Gud, er afgørende. I *Fire opbyggelige Taler*, 1843, står der i en tale, der handler om Job: »(...) hans 322 fromme Ord: Herren tog. Job henførte Alt til Herren (...) derfor blev han i Tabet i Forstaaelse med Herren, bevarede i Tabet Herrens Fortrolighed; han saae Herren og derfor saae han ikke Fortvivlelsen. Eller seer Den alene Guds Haand, der seer, at han giver, eller ikke ogsaa Den, der seer, at han tager? (...) Men Den, der seer Gud, han haver overvundet Verden« (SV IV 21).

Når S.K. fremhæver Guds urimelighed, så sker dette for at »skrue troens pris i vejret«; S.K. uddyber bevidst afgrunden mellem Guds kærlighed og menneskers lidelser, for at troen kan fremstå som en så meget mere imponerende brobygning over afgrunden:

I Lidelser og Anfægtelser er der virkelig saadanne Combinationer, hvor, menneskeligt talt, Tanken om Gud og om at han alligevel er Kjerlighed, gjør Lidelsen langt mere anstrenget. Her gjælder det at Troen prøves, at Kjerligheden forsøges, om man virkelig elsker Gud, virkelig ikke kan undvære ham (...) Enten piner nemlig det, at Gud den Almægtige, som saa let kan hjælpe, at han lader En hjælpeløs; eller, det piner En, denne Korsfæstelse af sin Forstand, at Gud alligevel er Kjerlighed, at det er et Gode, der vederfares En (...) Slipper Du ikke Gud, ender det dog med, at Du saligt samstemmer med Gud i, at denne Lidelse var en Velgjerning. Thi Ret vil Gud have, ubetinget; o, men Salighedens Høieste er just ogsaa, jo mere ubetinget Gud faaer og gives Ret just i hvad der, menneskeligt talt, syntes at være næsten som en Indvending mod ham. Gud vil ubetinget troes; men Han, den Uendelige, kan ikke Andet end skrue Troens Priis uendelig op. O, men saligt, at troe; saligere i samme Grad, som Prisen bliver højere (Pap. X I A 478).

4. At få Isak igen

Et sted i *Frygt og Bæven* står der: »Timeligheden, Endeligheden er det, hvorom Alt dreier sig« (48). Og således er det jo tilsyneladende også i *Frygt og Bæven*, hvor troens håndgribelige resultater fremstår som bogstavelige flyttede bjerge (jf 48) i deres tungtvejende og uomgængelige fysiske virkelighed. Det anførte citat står som konklusion på en passage, hvor S.K. forestiller sig, at hvis den rige yngling fra Matt. 19 havde givet sine penge bort, så kunne han have faet dem igen i kraft 323 af troen. Dette eksempel er en logisk konsekvens af bogens model: det, at han giver sine penge bort, er egentlig uinteressant, det er jo kun resignation (jf. note til »Ved Troen« s. 20 om kærlighedens degradering), det interessante er, at han kunne få dem igen i kraft af troen. På den anden side omtaler *Frygt og Bæven* kravet i Luk. 14,26 om at hade sin fader og moder som noget, der i sig selv er »et Paradox« (70), dvs. troen er her alene forbundet med et krav om at ofre i modstrid med det etiske, et krav om at tro at Gud i sin kærlighed kræver dette offer. Det gælder altså også her, at så snart et offer er i konflikt med almene hensyn og ikke kan gøres forståeligt for de andre, kræver det tro og er dermed noget andet end den almindelige resignation.

I *Tre opbyggelige Taler*, 1843, som er skrevet umiddelbart efter *Frygt og Bæven*, betones overalt det »indvortes« forhold til Gud som det væsentlige og denne verden som det uvæsentlige: »Da blev han lidt efter lidt lettere og lettere, han afkastede efterhaanden de verdslige Ønskers jordiske Tyngde, og hvilede med Vidnesbyrdet i Gud, salig ved Haabet, som han havde vundet (...) Om han da end tabte Alt, saa vandt han dog Alt, og Abraham eiede kun en Begravelse i Canaan, og dog var han Guds Udvalgte« (154-55). Det er karakteristisk, at Guds mange gaver til Abraham her bliver sammenfattet i én: *graven* i det forjættede land, jf 157: »thi den, der troer Gud mod Forstanden, han bekræftes i det indvortes Menneske.« Sml. *Pap. IV A 143*: »Det er det vanskelige af det, at man baade har det gl. og det n: Testamente; thi det gl. har ganske andre Categorier. Thi hvad vilde vel det n: T. sige om en Tro, der mener at skulde faae det rigtig godt i Verden, i det Timelige, istedenfor at opgive dette for at gribe det Evige. Deraf den Ubestandighed i det geistlige Foredrag, alt eftersom det gl. ell. det n: T. er transparent deri.«

Frygt og Bæven's fascination af troens *kontante* muligheder: på god gammeltestamentlig vis at overvinde det negative, at fa det tabte igen, i kraft af troen, har en samtidig, personlig parallel i S.K.s overvejelser over den brudte forlovelse med Regine Olsen (se note til »Historie-Maleri« *Sygdommen til Døden* s. 275): »Havde jeg haft Tro, da var jeg bleven hos Regine« (*Pap. IV A 107*). Når S.K. efter *Frygt og Bæven* forlader interessen for det gammeltestamentlige, så betyder dette naturligvis ikke, at bogen falder til jorden, da det afgørende ved Abrahams tro ikke er, at *han fysisk* får Isak igen i denne verden, men det afgørende er *strukturen* i hans tro - paradokset: at Gud er kærlighed 324 i denne verden, selv om det ikke ser sådan ud At det er denne struktur, det hele drejer sig om, har S.K. også angivet i en senere omdigtning af fortællingen om Abraham og Isak, hvor Abraham først faar Isak igen i evigheden, og hvor dette nu bestemmes som det sande i kristen forstand Her siger Gud til Abraham: »havde Du faaet Isaak for dette Liv, (var) det med Evigheden (...) ikke blevet Dig tydeligt« (*Pap. X 5 A 132*, optrykt her s. 347). I denne sene tekst opløses de skarpe kontraster fra *Frygt og Bæven*, og der skabes et uklart, tåget billede, hvor de forskellige elementer glider over i hinanden. *Frygt og Bæven* indeholder selv en enkelt indirekte markering af det meningsløse ved at bruge troen som tryllestav: rodemesteren »troer (...) fuldt og fast« (40) på et ventende lækkeri, som han dog ikke får.

Med hensyn til den biografiske baggrund for *Frygt og Bæven* har S.K. selv i de efterladte papirer fremstillet sit forhold til Regine Olsen, så livet kan synes at danne en bevægende baggrund for værket. Men denne baggrund er måske i sig selv mere værk end virkelighed, er måske blot et »drømmestof«, som S.K. har ikklædt sin nøgne virkelighed Det er umuligt at afgøre fremstillingens forhold til virkeligheden. *Fenger 1976* skriver: »Enhver form for kontrol er udelukket, men alle kan se, at Kierkegaard »erindrer« eller digter over forholdet, og at det er ham magtpåliggende at indsætte den brudte forlovelse i et religiøst perspektiv« (147). *Nordentoft 1972* skriver: »Og stadig for at undgå den pinlige erkendelse, af at han er genstand for en attenårig piges medlidenhed, og at dette er det egentlige motiv til at han bryder forlovelsen, rationaliserer han teologisk med det bekendte argument om vielsen som en guddommelig protest (X 5 A 149,8)« (s. 386). Efter Nordentofts fortolkning er der altså en *reel* biografisk baggrund bag betoningen af Saras ydmyghed: »Hvilken Tro til Gud, at hun ikke i næste Øieblik skulde hade den Mand, hvem hun skyldte Alt!« (96, jf *Nordentoft 1972* 390-91) og bag den følgende redegørelse for det *utålelige* ved at blive genstand for medlidenhed Denne redegørelse forekommer, uanset forlovelseshistorien, at være et brud i bogen på grund af sin subjektive, private karakter og på grund af markeringen af en overfølsomhed i forhold til andre, der er i modstrid med det generelle budskab om uafhængighed af andre. Under alle omstændigheder interesserer S.K. sig overalt for at fylde virkelighed med mulighed og for at vende og dreje den samme spinkle virkelighed i så mange *mulige* fortolkninger, at den megen mulighed kan 325 synes at føde sin egen drømmende virkelighed Fenger citerer udtalelser af S.K.s sekretær, Israel Levin, der forekommer at karakterisere væsentlige tendenser hos den personlighed, som kommer til udtryk i forfatterskabet og papirerne, tendenser som S.K. naturligvis også selv gør direkte opmærksom på (se f.eks. *Pap. X 2 A 3* s. 6, X

5 A 146 s. 150):

Han kæmpede for at blive sig selv klar, men han joges af alle mulige Stemninger og var et saadant Stemningsmenneske, at han ofte anførte usande Ting, foregøglende sig, at det var Sandhed (...) Overhovedet levede han i Indbildninger og tomme Reflectioner, som greb enhver Ting, og omsatte den paa alle Maader, besaa den fra alle Sider og reflecterede. Han var aldrig klog paa sig selv, han søgte i sit Tankearbejde Næring for sin uendelige Higen. Forestillingen var ham nok, han »digtede sig ind« i enhver Existens (...) Derfor gav han sig Luft i Drømmerier og poetiske Billeder (...) Det var, som levede han i en Aande verden (citeret efter *Fenger 19 76 s. 22*).

Det, der frister mange til at foretage oversættelser af typen: »Abraham« betyder »Søren«, og »Isak« betyder »Regine«, er en illusion om, at de dermed bevæger sig fra et fremmed, uforståeligt sprog til noget mere forståeligt. Illusionen skyldes, at der samtidig foregår en oversættelse af en anden karakter: abstrakte og tågede filosofiske spørgsmål »oversættes« til spørgsmål om konkrete personer, der forekommer mere forståelige, fordi de er mere synlige. Men nu kan man jo ikke forstå et eksistentielt udsagn ved at »forstå«, at det handler om bestemte virkelige personer. Tværtimod *forråder* man det eksistentielle ved at »afsløre« det som privat. Man kan ikke se Søren og Regine i forfatterskabet, for det handler ikke om dem, men om muligheder. Og når man ustandselig synes, man ser dem, fordi man ikke kan lade være med at kigge efter dem, så er det alligevel ikke dem, men sit eget ansigt, man ser, fordi ens egne forestillinger om dem altid kan finde sit melankolske spejlbillede blandt de mange muligheder. Som der står om digteren i *En literair Anmeldelse*: »Tausheden, hvormed han slutter af mod sin egen personlige Virkelighed, er netop Betingelsen for at vinde Idealiteten« (SV VIII 106).

326

5. De pseudonyme skrifter og talerne i eget navn

Ligesom S.K.s forfatterskab drages mod det uforståelige og paradoksale, hvad troen angår, og dermed mod frihed, usikkerhed og åbenhed, hvad det enkelte menneskes eksistens angår (jf. afsnittet »Tro og frihed« ovenfor), så drages det overalt mod det *mulige*, og på alle planer i forfatterskabet leges der ivrigt med muligheder. I det foregående er omtalt *Frygt og Bæven's* fremhævelse af troens muligheder, af at alt er muligt for Gud, og det er blevet nævnt, at en biografisk baggrund, hvis *realitet* måske fortaber sig i det skyggeagtige, i forfatterskabet vælder frem i form af generelle muligheder. Derfor er det ikke overraskende, at forfatterskabets foretrukne måde at meddele sig på er *konjunktiv*, at det indirekte foretrækkes for det direkte.

Når S.K. udgiver bøger under pseudonym, så er hensigten ikke den, at han ønsker at skjule sin identitet og i den forstand gemme sig bag pseudonymets maske. Hensigten er derimod den at markere, at han ikke er identisk med den pseudonyme forfatter, dvs. at de i bogen fremsatte meninger og synspunkter ikke nødvendigvis er hans egne. Forholdet svarer altså til forholdet mellem romanforfatteren og den fiktive jeg-fortæller, hvor hensigten jo ofte er, at en kritisk og omhyggelig læser skal afsløre jeg-fortælleren som upålidelig, dvs. finde frem til det implicitte budskab i bogen, der fremkommer ved forfatterens afstandtagen til sin fortæller. Denne afstandtagen behøver ikke være direkte *indbygget* i bogen, men forholdet kan være det, at forfatteren forudsætter, at enhver »rettænkende« læser af sig selv vil blive ledt til at tage afstand fra denne fortæller, når han lærer ham at kende.

Det er da også ofte hensigten med S.K.s brug af pseudonymer, at læseren bør nå frem til et *andet* standpunkt end den pseudonyme forfatters. I *Frygt og Bæven* bør læseren således kunne forstå den gådefulde tro, som Johannes *de silentio* ikke forstår: Johannes er derved budbringeren, der overbringer et budskab med en skjult mening, som han ikke selv forstår (jf. bogens motto), han kan ikke forstå troen på anden måde, end at han kan forstå, at den er absurd, paradoksal, og derfor kan han kun være en tavs budbringer om den tro, der i sig selv er forbundet med tavshed: Abraham »kan ikke tale« (58), og som ikke kan gøres forståelig for andre som almen erfaring. På den anden side er der nok også det aspekt ved S.K.s brug af pseudonymer, at han i 327 *den forstand* gemmer sig bag pseudonymets maske, at han bruger pseudonymet til at fremsætte synspunkter, som interesserer ham, men som han ikke »officielt« ønsker at stå inde for, at lægge navn til. I *Frygt og Bæven* gør pseudonymet det muligt for S.K. at fremhæve Guds urimelighed Tilsvarende kan S.K. i *Sydommen til Døden* bruge pseudonymet Anti-Climacus til at fremsætte meget strenge kristne synspunkter. Men disse strenge synspunkter *mildnes* af de efterfølgende og mere »venlige« taler i eget navn, ligesom *Frygt og Bæven's* kristendom gøres mere forståelig og positiv af »supplerende« taler. Man kan få indtryk af, at talerne formulerer den sympatiske sandhed, som S.K. moralsk føler sig forpligtet til at gå ind for, mens han så uden for talerne i ly af pseudonymerne leger med mørkere

muligheder.

S.K. skelner selv mellem de pseudonyme skrifers indirekte meddelelse og ligefrem meddelelse. I *Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift*, som på dette punkt støttes af S.K.s tilføjede »første og sidste Forklaring«, fremgår det, at hensigten med pseudonymerne er at meddele sig indirekte gennem digteriske individualitetens subjektive fremstilling og dermed fremprovokere personlig stillingtagen og tilegnelse i inderlighed. Dette står i modsætning til den objektive, spekulative fremstillings ligefremme meddelelse af viden: »Mellem Aand og Aand er et ligefremt Forhold utænkeligt i Forhold til den væsentlige Sandhed (...) enhver ligefrem Meddelelse i Forhold til Sandheden som Inderlighed er en Misforstaaelse« (SV VII 233, 235). Senere stilles den indirekte meddelelse i modsætning til de opbyggelige talers ligefremme meddelelse, hvis hensigt er at »understøtte« (*Pap.* VIII 2 B 88 s. 184) den indirekte. Den indirekte meddelelse fremstilles nu også som en forstillelse eller et bedrag, der skal lokke læseren frem mod sandheden.

Sløk 1978 har foreslået, at også »S. Kierkegaard« opfattes som et pseudonym (134). S.K. lader selv både høje og lave pseudonymer (jf note til *Sydommen til Døden* s. 163) kritisere talerne: Climacus kritiserer dem i *Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift*, og i *Sydommen til Døden* hedder det om S.K. selv, at han digter »Gud en lille Smule anderledes end Gud er, lidt mere a la en kjerlig Fader, som altformeget føier Barnets - eneste Ønske« (232).

Der tales med mange forskellige stemmer i dette forfatterskab, og i spørgsmålet om, hvad forfatterskabet mener og ikke mener, er det jo ikke S.K. selv, man skal spørge, fordi en forfatters udsagn om en 328 hensigt i et forfatterskab godt kan være et udsagn om en hensigt, som han faktisk havde, men som ikke findes i forfatterskabet. Man må altså spørge forfatterskabet selv, og stiller man her pedantiske og nøjeregnende spørgsmål og kræver præcise og detaljerede svar, ja så fortjener man næsten de forvirrende svar man får. I stedet må man prøve at lytte sig frem til den ene stemme, som dog taler overalt, og som nok siger en del forskelligt, men som altid taler »paa en inderligere Maade« (SV VII 620), hvad enten den rasende og fortvivlet håner menneskene for deres tåbelighed og hykleri, eller med ubarmhertig og iskold analyse afslører illusoriske forståelser - eller mildt og trøstende taler om Guds kærlighed, - hvad enten den brutalt vækker os fra en bevidstløs og falsk tryghed i en fælles forståelse med de andre og isolerer os som enkelte, henviser os til »en eensom Vei, trang og steil« (*Frygt og Bæven* 72), alene med en fjern og uforståelig Gud - eller hvisker til os, at Gud er os nærmere end noget andet Og hermed svarer denne stemmes inderlige budskab selvfølgelig i sin struktur til paradokset, sådan som Abraham oplever det, at Gud ved at fjerne sig fra ham, nærmer ham til sig, eller sådan som det formuleres i *Sydommen til Døden*: »Christendommen (...) sætter Synden saa fast som Position, at det nu da synes at blive en fuldkommen Umulighed med at faae den bort igjen - og saa er det netop Christendommen, der, ved Forsoningen, igjen vil skaffe Synden bort saa ganske, at den er som druknet i Havet« (251).

I talerne i eget navn er tonen som sagt mild Troens fundamentale betingelser er naturligvis her de samme som i de pseudonyme skrifter: også her tales der om at tro Gud mod forstanden, også her er Gud ikke blot den, der giver, men også den, der tager (jf de anførte citater i gennemgangen af *Frygt og Bæven*, og »*Ypperstepræsten*«... 300: »Troen er mod Forstand«). Men i modsætning til de pseudonyme skrifter betoner talerne den tillidsfuldhed og indforståethed i forholdet til Gud, der overvinder det uforståelige og negative: hvor *Gjentagelsen* fremhæver Jobs klager, dér fremhæver den opbyggelige tale hans omgående accept i forståelse med Herren, jf. *Tre opbyggelige Taler*, 1843, s. 158: »Glæde og Sorg, Lykke og Ulykke, Nød og Seier er for ham Gaver; thi ham er Giveren Hovedsagen«, og 141: »da give Du ogsaa Enhver Forvisningen om, at Alt kommer fra Dig, at ikke Glæden river os fra Dig i Lystens Glemsel, at ikke Sorgen sætter Skilsmisse mellem Dig og os«; og hvor *Frygt og Bæven* fremhæver Guds 329 uforståelighed, dér fremhæver den opbyggelige tale bekræftelsen i: »Troens fulde Forvisning (...) han lærte det Skjønneste af Alt, det Saligste, at Gud elskede ham; thi den Gud prøver, den elsker han« (157). Og selv om forvisning og forklaring også i den opbyggelige tale kan lade vente på sig, så gives der her mulighed for en foreløbig forklaring: »Om han end ikke fandt Forklaringen, han fandt dog den Forklaring: han skulde bie paa Forklaringen« (157). Mens *Frygt og Bæven* har fremhævet det uforståelige ved, at Gud kan påføre os ulykker, så bliver i den opbyggelige tale modgangen det sted, hvor man møder Gud mere selvfølgeligt og indlysende end i medgangen: »Han havde bedre kunnet forstaae Herren i Ildstøtten, der en enkelt Gang lyste i Natten, men da det blev Dag, kunde han ikke faae Øie paa Skystøtten« (152). Medgangen fører mennesket bort fra Gud, fordi den får det til at stole på sig selv, mens det i modgangen lettere opdager sin afmagt og dermed lettere får øje på Gud Som nævnt degraderer *Frygt og Bæven* kærligheden til fordel for Abrahams uforståelige tro, men den opbyggelige tale lader til gengæld Abraham optræde som eksempel på, at kærlighed skjuler synders mangfoldighed (129).

6. At læse *Sydommen til Døden*

Hvor hensigten hos det underordnede pseudonym Johannes *de silentio* er at fremmedgøre Gud, at fremhæve Hans uforståelighed i forhold til en menneskelig synsvinkel, så er hensigten hos den overordnede Anti-Climacus den modsatte: at fremmedgøre mennesket for sig selv, at fremhæve dets fortvivlede dunkelhed og uklarhed over sig selv, at fange det i et næsten guddommeligt projektørlys, dvs. Anti-Climacus ser så at sige mennesket fra Guds synsvinkel. Grundsynspunktet er det, at mennesket »ikke blot Intet formaaer ved sig selv, men formaaer kun at skade sig selv« (*Pap. VIII I A 673*). Hvor Johannes *de silentio* ustandselig rystes, chokeres og lammes i sine forgæves forsøg på at forstå Abraham, så gennemfører Anti-Climacus sine analyser med sikker hånd, og skarpt og klart opløser han alle tilsyneladende uklarheder undervejs. Dog ligner Johannes og Anti-Climacus altså hinanden derved, at de begge fremmedgør det, som man troede, at man forstod, og ligesom Johannes 330 gør opmærksom på de »sorte huller« i fortællingen om Abraham og Isak, så »formørker« også Anti-Climacus *sit* analyseobjekt, mennesket, ved næsten ubarmhjertigt at påpege dets ubevidste fortvivlelse eller bore i håbløsheden og dybden i dets mere bevidste fortvivlelse.

Når mennesket fremtræder mørkere, jo nærmere det kommer Gud, så hænger dette sammen med dobbeltheden i den udvikling, der fremstilles i *Sygdommen til Døden*: når bevidstheden om selvet øges, så øges også den fortvivlelse, hvori mennesket bevæger sig væk fra Gud; men dette er samtidig vejen *frem* mod Gud, fordi mennesket først ved en høj grad af selv-bevidsthed og dermed fortvivlelse kan erkende sin afmagt og åbne sig mod den tro, hvori den førhen fordunklede kan hvile »gjennemsigtigt« (174). Ligesom Gud som sagt i *Frygt og Bæven* nærmer Abraham til sig ved at fjerne sig fra ham, så nærmes mennesket i *Sygdommen til Døden* til Gud ved at fjernes fra Ham, hvilket selvfølgelig er en afspejling af paradokset: at Gud gør mennesket til syndere for at nærme det til sig.

Hvor det æstetiske pseudonym Johannes *de silentio* nok konfronterer læseren med en skræmmende uforståelighed, så lokker han som nævnt samtidig læseren med spænding og gåder, og han holder på grund af sin menneskelige synsvinkel så at sige hele tiden læseren i hånden, appellerer til menneskelig identifikation, bl.a. ved den lange række af forståelige og menneskelige modeksempler til Abraham. Modsat støder Anti-Climacus fra sin guddommelige synsvinkel hele tiden læseren fra sig, rækken af konkrete eksempler er hos ham anonyme og blege skygger, forvredne og stivnede i fortvivlelse og forkerthed, og læseren kan næsten opleve, at den ophøjede og utilnærmelige Anti-Climacus alene gennem sin fremstillings strenge, systematiske og abstrakte form skiller mennesket ad i små stykker for med klinisk kulde at konstatere dets elendighed. Men bag det tillukkede ydre gemmer der sig selvfølgelig en inderlig medleven og medfølelse, også dette pseudonym har af sin forfatter lånt sin humor, sin ømhed, sin uforfærdethed, sin frækhed, sin nysgerrighed, sin skødesløshed, sin evne til at undres både over Gud og mennesker og til at se med et åbent blik.

331

7. Det ubevidste

Som en i begge ordets betydninger *omvendt* Freud gennemskuer Anti-Climacus mennesker, ser gennem dem og ser, at de ikke er herrer i deres eget hus: »Spidsborgerlighed (...) bilder sig selv ind at være Herren, mærker ikke, at den just derved har fanget sig selv til at være Aandløshedens Træl« (198). Anti-Climacus ser, at mennesker styres af noget, der ligger bag deres egen bevidsthed om sig selv. Når de ureflekteret bilder sig ind at være lykkelige, så fortrænger de, at de er fortvivlede, de fortrænger, at deres lykke lever en sæbebobles korte og skrøbelige liv, og at de når som helst kan blive revet ud af deres illusion og blive konfronteret med fortvivlelsen: »det er Fortvivlelsen dens kjereste, dens meest udsøgte Sted at boe: inderst inde i Lykken. Al Umiddelbarhed er trods sin illusoriske Tryghed og Ro Angest« (184). Men når de så fortvivler, fordi lykken brast, så går de ofte lige ind i en ny illusion, nemlig den illusion at de er blevet ramt af skæbnen, og at fortvivlelsen dermed er kommet til dem udefra som en gæst fra et fremmed og hidtil ukendt land: den fortvivlede står så »og peger paa det som ikke er det at fortvivle, forklarende at han er fortvivlet, og imidlertid foregaaer ganske rigtigt Fortvivlelsen bag ved ham, ham uafvidende« (207). De fortvivlede ved ikke, at fortvivlelsen kommer inde fra dem selv, og at den altid har været der, fordi de bag den skrøbelige jordiske lykke var fortvivlede over, at de og deres lykke kun havde døden at se frem til. Fortrængningen af døden er samtidig en fortrængning af den udvikling af selvet, hvor mennesket først bliver bevidst om sig selv og dermed om døden, og dernæst bliver bevidst om Gud og bryder det selv, som kun kan se døden.

Men hvis de mere umiddelbare så bliver klogere og i korte, ulykkelige glimt skimter den sande fortvivlelse, så vil de ifølge *Sygdommen til Døden* ofte skynde sig at fortrænge eller i hvert fald fordunkle fortvivlelsens sandhed: »Eller han maaskee ved Adspredelser og paa andre Maader, f. Ex. ved Arbejde og

Travlhed som AdspredelsesMiddel, søger for sig selv at bevare en Dunkelhed over sin Tilstand, dog saaledes igjen, at dette ikke bliver ham ganske tydeligt, at han gjør det derfor, at han gjør hvad han gjør, for at skaffe Dunkelhed« (204).

I det hele taget styrer mennesker i *Sygdommen til Døden* bort fra 332 sandheden, søger væk fra det de ved, og tilbage mod den primitive umiddelbarhed, som de kom fra: »Han svinger aldeles bort fra Retningen ind efter, ad hvilken Vei han skulde have været fremad, for i Sandhed at blive et Selv. Det hele Spørgsmaal om Selvet i dybere Forstand bliver en Slags blind Dør i Baggrunden af hans Sjel, indenfor den er der Ingenting« (211). Også når mennesker har en høj grad af bevidsthed om selvet, styrer de ustandselig den forkerte vej, de kan ikke fastholde sandheden ret længe ad gangen, der kan være en kortvarig forståelse: »men snart vilde Lidenskab en igjen see feil, og saa gjør han igjen Svinget forkeert, ind i Fortvivlelsen« (220).

Et afgørende element i Anti-Climacus' analyser er afsløringen af den stolthed og selvhævdelse, der reelt ligger i en fortvivlet fordømmelse af sig selv: hvis man fortvivler over fejl eller svagheder hos sig selv, er det jo reelt udtryk for en forfængelighed, der viser, at man har en forestilling om sig selv som et fejlfrit ideal. Man vil ikke troende ydmyge sig *under* sin svaghed eller kval, men »holde den ude fra sig« (232), idet man tror, at man derved kan »skille sig af med den« (smst). Den fortvivlede vil ikke indse, at det var: »Stoltheden, der lagde saa uhyre en Vægt paa Svagheden, (det var) fordi han vilde være stolt af sit Selv, at han ikke kunde udholde denne Bevidsthed om Svaghed« (219-20). Man gør reelt sig selv til en gud, når man siger: »»jeg tilgiver mig det aldrig selv« (...) dette skal være Udtrykket for, hvor meget Godt der boer i ham (...) denne Tale er noget nær det Modsatte af bodfærdig Sønderknuselse, der beder Gud om at tilgive« (261-62).

Overalt i *Sygdommen til Døden* gælder det, at mennesker »ved sig selv (...) formaaer kun at skade sig selv«, og at denne selvødelæggelse forstærkes, jo mere de udvikler deres selv, for skønt de derved kommer Gud nærmere, så kommer de også længere væk fra Ham: »Dog er det kun i een Forstand, i reen dialektisk Forstand, at den om sin Fortvivlelse Uvidende er fjernere fra Sandheden og det Frelsende end den Vidende, som dog bliver i Fortvivlelsen; thi i en anden Forstand, ethisk-dialektisk, er den bevidst i Fortvivlelsen blivende Fortvivlede fjernere fra Frelsen, da hans Fortvivlelse er intensivere« (200). Der er to grunde til, at udvikling af selvet fører væk fra Gud Den ene er, at jo mere udviklet selvet er, jo sværere er det at opgive dette markante selv og at overgive sig til Gud: »Selvet maa brydes for at blive selv« (220). Den anden grund er, at jo mere påtrængende 333 sandheden bliver, jo mere det guddommelige lys så at sige skærer i øjnene, jo mere må den fortvivlede fordunkle sig selv og forstærke sin fortvivlelse. Guds kærlighed er en *trussel* mod den fortvivledes desperate fastholden ved sin identitet: »Lige overfor En, der er ham stærkere i det Gode, kan den Dæmoniske, naar hun vil fremstille ham det Gode i dets salige Ophøiethed, bede for sig, han kan med Taarer bede for sig, at han ikke vil tale til ham, ikke vil, som han udtrykker det, gjøre ham svag« (258-59).

Enten vil de mennesker, som modvilligt må se sig gjort til patienter hos Anti-Climacus, ikke erkende, at de er syge, ikke erkende deres sande fortvivlelse, eller også gør de, hvis de har erkendt, at de er syge, modstand mod at blive helbredt. Med stor sikkerhed kan Anti-Climacus imidlertid stille diagnosen og beskrive sygdommens forløb i alle dens faser, herunder forudsige »Feberens Stigen« (178). I første omgang må de »indbildt raske« (jf. 182) overbevises om, at de lider af en skjult sygdom, og at der ikke er nogen anden vej mod helbredelsen end at lade sygdommen bryde frem og underkaste sig lidelsen. *Nordentoft 1972* skriver: »først i den manifeste fortvivlelse kan fortvivlelsen overvindes. *Sygdommen til Døden* demonstrerer denne tanke, og for så vidt er det ikke ganske korrekt når det i forordet til den hedder at bogen kun handler om fortvivlelsen som sygdommen, ikke som helbredelsesmidlet« (422). Når sygdommen er brudt frem, bliver det imidlertid et problem at overtale patienten til at lade sig helbrede: fortvivlelse er »den allerfarligste Sygdom, naar man ikke vil helbredes fra den« (185). Selve det egentlige middel til helbredelse er enkelt og uproblematisk angivet i bogens udgangspunkt: fortolkningen af evangeliets beretning om opvækkelsen af Lazarus, som udvider Lazarus' sygdom til at betyde menneskets liv: livet bliver den sygdom, der *ikke* er til døden, fordi »Christus er til (...) Han der er Opstandelsen og Livet for hver Den, som troer paa Ham!« (169). Den simple begrundelse for at udvide Lazarus' sygdom til at betyde menneskets liv er at: »hvad havde det hjulpet Lazarus at være opvakt fra de Døde, naar det jo dog tilsidst maa ende med, at han dør« (smst). Men uden troen på Gud bliver livet uundgåeligt en sygdom til døden, som den kristne frygter som »det Forfærdelige« (170). Med dette syn på sygdom og sundhed vendes der op og ned på menneskelige forestillinger: døden er ikke mere den tilstand, hvor der ikke længere er håb, men der er nu: »christelig forstaaet (...) i Døden uendelig 334 meget mere Haab end der blot menneskelig talt er naar der ikke blot er Liv, men dette Liv i fuldeste Sundhed og Kraft« (169).

Når fortvivlelsen ud fra dette synspunkt må betragtes som en sygdom, så er det dog ikke i sig selv forestillingen om en mulig sundhed, der gør fortvivlelsen til en sygdom eller et »Misforhold« (174). Bevidstheden om muligheden af »det rette Forhold« (175) og dermed dettes anklage mod misforholdet forøger naturligvis fortvivlelsen og gør den til *synd*. Når man nogle steder i *Sygdommen til Døden* får indtryk af, at den egentlige eller bevidste fortvivlelse er uløseligt forbundet med bevidsthed om Gud, så skyldes det, at den egentlige fortvivlelse på disse steder forbindes med synden, og derfor bliver det at: »Hedningen dømte saa mærkværdigt letsindigt om, ja anpriste Selvmord« (202) ensbetydende med at: »Hedningen manglede Aandens Bestemmelse af et Selv« (smst). Svarende hertil skriver *Kingo 1988*: »Sygdommen er (...)

ikke et ahistorisk eksistentiale - en art »Geworfenheit« eller lignende. Den er slet ikke en sygdom, det naturlige menneske/hedningen kender; thi kun den kristne kender den (...) Sygdommen er en negativ derivation af det positive« (66, Anders Kingo hentyder til Martin Heideggers berømte formulering, at mennesket er kastet (geworfen) ind i eksistensen). Også uden kristendommen som helbredelsesmulighed er fortvivlelse imidlertid en sygdom til døden: at hedningen ikke er bevidst om Gud, er ikke det samme som, at han ikke kan være bevidst om sin fortvivlelse. For den kristne er sygdommen til døden naturligvis først og fremmest en fortvivlelse over ikke at have troen og dermed være en synder for Gud, men det er *også* en fortvivlelse over samtidig at miste det evige liv og dermed at være overladt til sit jordiske selv: »at fortvivle er at tabe det Evige« (207). Kristendommen er ikke nogen nødvendig forudsætning for, at Anti-Climacus kan gennemskue de menneskelige illusioner om sundhed. Han kan under alle omstændigheder sammenligne sig med en almindelig læge, der ikke har »ubetinget Tiltro til Menneskets eget Udsagn om sit Befindende« (182), og fortvivlelsen kan under alle omstændigheder sammenlignes med en fysisk sygdom: det kan gælde for den fortvivlede som for »Den, der lider af Tæring: han befinder sig bedst, anser sig for allersundest, synes maaskee Andre at blomstre af Sundhed, just naar Sygdommen er farligst« (201).

335

8. Mellem himmel og jord

I *Begrebet Angest* står: »Dersom et Menneske var et Dyr eller en Engel, da vilde han ikke kunne ængstes. Da han er en Synthese, kan han ængstes, og jo dybere han ængstes, jo større Menneske« (SV IV 465). Tilsvarende hedder det i *Sygdommen til Døden* om fortvivlelsen: »Muligheden af denne Sygdom er Menneskets Fortrin for Dyret« (174). Den indbyggede engel giver mennesket mulighed og frihed, men skaber også angst og fortvivlelse, for nok kan mennesket løfte sig fra det jordiske, men opdager netop derved sin tøjring til dette, og derfor bliver enhver stræben, hvor mennesket ved egen hjælp søger opad, i sidste instans håbløs. Det forgæves forsøg på at løsrive sig fra det jordiske er samtidig et forgæves forsøg på at løsrive selvet fra den Gud, der har tøjret det til det jordiske: »Det fortvivlede Selv bygger altsaa bestandigt kun Luftcasteller, og fægter bestandigt blot i Luften« (223).

Fortvivlelsen kan kun hæves ved, at den fortvivlede finder den rette balance eller »Ligevægt« (173) mellem det jordiske og det himmelske, og denne balance kan den fortvivlede ikke finde ved sig selv, fordi forholdet mellem det jordiske og det himmelske set fra en menneskelig synsvinkel er en modsigelse og derfor indebærer, at enten må man stræbe mod det himmelske, kun for ustandselig at se sin stræben dementeret af det jordiskes dødvægt, eller også må man blive ved jorden og fortrænge alle sine inderste drømme om at storme himlen. Kun ved troen på den Gud, der oprindeligt satte syntesen »i det rette Forhold« (175), men dernæst slap »det ud af sin Haand« (175) for at lade mennesket stå på egne og åbenbart vaklende ben - kan mennesket komme i balance med sig selv. Dette indebærer så, at et stolt selv troende må ydmyge sig under sin »Svaghed« (216) eller under en »Qval« (232) og overtage denne kval »som hørende med til Selvet« (smst.) (og her har S.K. altså ladet sig selv indlægge blandt Anti-Climacus' patienter, jf *Pap. X 2 A 204*: »jeg, Udgiveren, er ikke Lægen, jeg er en af de Syge«) eller acceptere »dette Ydmygende at maatte tage mod Hjælpen ubetinget paa enhver Maade, at blive som et Intet i »Hjælperens« Haand, for hvem Alt er muligt« (225). Tilsvarende hedder det i »*Ypperstepræsten*«...: »at opløftes til Gud er kun muligt ved at stige ned; saalidet som Vandet forandrer sin Natur og 336 løber op ad Bjergene, saa lidet kan det lykkes et Menneske at opløfte sig til Gud - ved Stolthed« (301).

Når man tænker på begrebet synd, vil man ofte opfatte det således, at det er dyret i mennesket, der synder, mens englen drager det mod dyden. Men i fremstillingen af synd i *Sygdommen til Døden* er det englen, der er synderen: »Synd er ikke Kjød og Blods Vildhed, men er Aandens Samtykke deri« (235). Dette hænger sammen med, at syndens modsætning her ikke er dyd, men er den tro, hvor det er englen, der må ydmyge sig for Gud. I denne fremstilling af synd drejer det sig ikke om at udpege enkelte synder, men om at definere synden som en eksistentiel tilstand. Afgørende er det, at der først er tale om synd i egentlig forstand, når synderen »er sig bevidst at være til for Gud« (234), ligesom der først er tale om egentlig fortvivlelse, når den fortvivlede er bevidst om, at hans fortvivlelse er eksistentiel: »Det der maa sees paa, er at Selvet har Forestillingen om Gud, og at det saa dog ikke vil som han vil, saa dog er ulydigt« (234). Og som det gælder fortvivlelsen, således gælder det også for synden, at man kun kan komme ud af den ved først at blive bevidst om, hvor dybtgående den er. Derfor står der i »*Ypperstepræsten*«...: »Herre Jesus Christus, lad Du Din hellige Aand ret oplyse og overbevise os om vor Synd (...)*«*(296).

Den rette balance mellem det jordiske og det himmelske er hos S.K. selvfølgelig ikke noget kompromis, men en forening af to modsatte yderligheder i en samtidig, *maksimal* realisering af dem begge, hvilket

naturligvis svarer til paradokset. F.eks. gælder det om viljen, at den skal blive »bestandigt i samme Grad concret som abstract, saa den, jo mere den uendeliggjøres i Forsæt og Beslutning, bliver desto mere og mere sig selv ganske nærværende og samtidig i den lille Deel af Opgaven, som lader sig udføre nu strax (...) endnu idag, endnu i denne Time, endnu i dette Øieblik« (189). I denne lykkelige forening er det lille jordiske liv helt nærværende for sig selv i hvert øjeblik, *fordi* det er gennemlyst af evighed Englen og dyret er hermed i fuldstændig forståelse med hinanden, *fordi* de er i fuldstændig forståelse med Gud. Men denne hvilen i troens gennemsigtighed kan altid kun være en skrøbelig og sårbar tilstand, der i ethvert øjeblik må vindes i kamp mod sygdommen til døden: »hvis det skal være sandt, at et Menneske ikke er fortvivlet, maa han i ethvert Øieblik tilintetgjøre Muligheden« (175). Tilsvarende skriver S.K. om *Frygt og Bæven's* absurde tro: 337 »Idet den Troende troer er det Absurde ikke det Absurde - Troen forvandler det; men i ethvert svagt Øieblik er det ham igjen mere ell. mindre det Absurde. Troens Lidenskab er den eneste der magter det Absurde« (Pap. X 6 B 79).

9. Kierkegaard mellem fortid og fremtid

Når Freud og Heidegger er blevet nævnt ovenfor, så skyldes det selvfølgelig, at S.K. for en historisk betragtning peger fremad: hans indtrængende analyser af det problematiske ved selve det at eksistere som menneske og hans afsløringer af, at der bag menneskers »illusoriske Tryghed og Ro« skjuler sig angst og fortvivlelse, er i dette hårdt prøvede og usikre århundrede blevet oplevet som særdeles *nutidige*. Men i stedet for at forfalde til banal imponerethed over dette geni, der voksede ud af sin egen tid og langt ind i fremtiden, så er det mere i S.K.s ånd, at man her standser op og *undrer* sig. Vi kan nemlig ikke bare uden videre tage S.K. til os som »vores egen«.

Selv peger S.K. i høj grad *tilbage*: han opfattede ofte sig selv som den, der i en opløsningens og ligegyldighedens tid søgte tilbage mod tider, hvor man efter hans opfattelse havde et sandere syn på kristendom og på det at være menneske, hvor man, for at sige det kort, tvivlede mere på mennesket og troede mere på Gud. S.K. protesterer da også mod de tendenser i hans egen tid, der varslers en ny tid: det gælder (i *Sygdommen til Døden*) den nye grundlov og tidens forherligelse af mennesket på bekostning af Gud. At søge det egentlige, det fundamentale, er for S.K. altid at søge tilbage, at søge væk fra den »ved megen Viden forvirrede« tid (*Sygdommen til Døden* 244). Det drejer sig i S.K.s forfatterskab ikke om at »gøre noget nyt Forslag, nogen uhørt Opdagelse, eller stifte et nyt Partie og ville gaae videre (men om) at ville solo læse de individuelle, humane Existents-Forholds Urskrift, det Gamle, Bekjendte og fra Fædrene Overleverede, igjennem endnu engang om muligt paa en inderligere Maade« (SWII 620).

Når S.K. alligevel kommer til at pege fremad, så skyldes det bl.a. netop hans koncentration om det egentlige, det nøgne. Man kan måske sige, at han læser det overleverede så inderligt, at der kun bliver det væsentlige tilbage: det enkelte menneskes nøgne oplevelse af at være til som levende (og dermed døende) - og dette menneskes 338 personlige forhold til Gud. Hermed løfter S.K. det enkelte menneske ud af enhver tradition og enhver bundethed til og afhængighed af de andre - og stiller det frit, overlader det til at være alene med sig selv og Gud

På grund af sit radikale, illusionsfjendtlige syn kan S.K. sammenlignes med den Freud, der f.eks. kritiserer opdragelsen for at videregive alt for pæne, naive og illusoriske billeder af det at være menneske, og som sammenligner dette med, at »man udstyrede folk, der skulle på en polarekspedition, med sommertøj og kort over de norditalienske søer« (*Kulturens byrde*). S.K.s orientering mod kristendommen gør selvfølgelig, at han og Freud i øvrigt står hinanden så fjernt, at deres ekspeditioner må siges at foregå på hver sin pol.

Kan man overhovedet se S.K. *mellem* fortid og fremtid, dvs. i hans egen tid, som barn af hans egen tid? Man kan sige, at S.K.s forfatterskab er et sidste stort forsøg på at fa traditionens grundlag, kristendommen, til at overleve i en verden i stadig hurtigere forandring. Selv om den ydre verden kun skimtes i glimt i forfatterskabet, så kan der synes at ligge en symbolsk acceleration i, at vi i denne udgave bevæger os fra de hestetrukne omnibusser i *Frygt og Bæven* til lokomotivets »Snøften« og »den elektromagnetiske Telegraph« i *Sygdommen til Døden* (257, 273). Hvor hegelianerne forsøger at harmonisere kristendommen med en moderne »tro« på fornuften, dér ser S.K., at kristendommen ikke kan overleve på menneskets betingelser, på at mennesket stiller »fornuftige« spørgsmål og »rimelige« krav til Gud, svarende til de historiske krav om »en friere Forfatning« (*Sygdommen til Døden* 268, 270). Hvis man kan tale om, at S.K. »moderniserer« kristendommen, så sker dette på en helt anden måde. Han springer så at sige 1800 år over, og gør kristendommen *nutidig*, gør den levende og aktuel, idet han nedbryder den som respekteret tradition ved at stille respektløse og uimponerede spørgsmål til den og bore i dens modsigelser, for at gøre den ny,

provokerende, sensationel. Han repræsenterer selv tidens fornuft, er dens advokat i den forstand, at han fremhæver, at troen er dårskab. Samtidig kan han siges at tilfredsstille et særdeles moderne krav om selvstændig stillingtagen og frigørelse fra normer og autoriteter, om at det enkelte menneske kan forholde sig frit til sit eget liv. Naturligvis er der hos S.K. tale om en *indre* frihed, som den enkelte selv må kæmpe sig frem til, og som man ikke kan »få forærende« af nogen forfatning. Tværtimod ser S. K. den politiske 339 udvikling som en trussel mod den enkeltes frihed: »i en Folke-Regjering er jo »Ligemanden« den Herskende. Ham beskæftiger Sligt, om mit Skjæg er som hans, om jeg tager i Dyrehaven paa samme Tider som han om jeg er ganske som han og de Andre. Og hvis ikke, ja da er det en Forbrydelse - en politisk Forbrydelse, en Stats-Forbrydelse!« (*Pap. VIII I A 667*). Om end S.K.s gigantiske genoplivningsforsøg af kristendommen og hans dermed forbundne frigørelse af det enkelte menneske var alt for vidtgående for tiden, så udsprang hans bestræbelser dog af de spørgsmål den stillede, selv om den foretrak nogle langt mere overkommelige svar.

Hvor S.K. sprænger traditionen for at befri og bevare dens fundament og derved kaster den enkelte ud i en svimlende frihed uden andre holdepunkter end det perlige *valg*, dér arbejder en samtidig som Fr. Paludan-Müller med mere harmoniserende forestillinger. Både S.K. og Paludan-Müller forsøger at fastholde troen i en urolig tid, de gennemløber begge en udvikling væk fra den markante strømning i 1830'ernes danske litteratur, der, bl.a. inspireret af Byron, var præget af desperation, oprørstrang og tendenser til nihilisme, og de kritiserer begge det overfladiske, uautentiske forhold til kristendommen; men mens S.K. lader uroen, tvivlen og friheden trænge ind i selve forfatterskabet, så *vejledes* læseren myndigt hos Paludan-Müller og får aldrig lov at komme i tvivl om rigtigt og forkert. S.K. fremhæver troens paradokser og lader troen være en permanent dristig balancegang på kanten af angstens og fortvivlelsens afgrund. Hos Paludan-Müller kan man trygt overgive sig til Gud, som er et fast og entydigt orienteringspunkt og kontrasten til det uklare og urolige jordeliv; hos Paludan-Müller er troen mere en blind tillid, og blot mennesket bøjer sig i troskab og lydighed, *bæres* det forbi fortvivlelsens afgrund:

Til Skjæbnens Herre hun sig overgiver,
En Rytter lig, der ved en Afgrundsrand,
Naar stedse mørkere det om ham bliver
Og Sporet ei at see han er istand,
Den slupne Tømme til sin Ganger giver,
At Svælget den forbi ham bære kan.
En ubetinget Lydighed hun lover,
Og derved kom Fortvivlelsen hun over.
(*Adam Homo*, Ottende Sang)

340

Paludan-Müllers forfatterskab er et udtryk for den store strømning i 1800-tallets danske litteratur, hvor der på romantisk og idealistisk grundlag arbejdes med forestillinger om universelle sammenhænge, som det er det enkelte menneskes opgave gennem personlig udvikling eller dannelse at bringe sig selv i overensstemmelse med. Det drejer sig om et syn, hvor verden forekommer gennemvævet af pålidelige åndelige sammenhænge, der venligt og trofast sender ordnende bolger gennem tilværelsens tilsyneladende forvirring, så mennesker kan finde hvile ved så at sige at stille ind på disse stationer, vælge disse kanaler. Andre repræsentanter for denne strømning er Grundtvig og Goldschmidt, og forestillingerne om, at tilværelsens konflikter og modsætninger er midlertidige trin på vejen mod højere harmonier, har i Hegel (og hos en dansk elev som Heiberg) deres filosofiske parallel. Hvor konkret forskellige de nævnte end kan være, så udgør de et åndeligt fællesskab i deres stræben mod enhed, i deres tro på modsætningens iboende tilbøjelighed til at vokse sammen og heles og dermed i deres tillid til tilværelsens grundkræfter. Det er klart, at den S.K., hvis erklærede mål det er »overalt at gøre Vanskeligheder« (*SV VII 172*), og hos hvem Gud kun viser sig som en gåde, til hvis løsning den enkelte ikke kan hente nogen hjælp udefra, i denne historiske sammenhæng umiddelbart må fremstå som en nedbryder, hvad enten man så vil opfatte ham som en nedbryder af bæredygtige broer, der forbinder mennesket med verden, med andre mennesker og med Gud - eller som en nedbryder af menneskelige illusioner.

I en tid, hvor der var mange bestræbelser på at *forene*, på at gøre det enkelte menneske til ét med noget andet og større uden for det selv, dér er S.K.s forfatterskab ustandselig optaget af at fa skilt den enkelte ud igen, hvad enten det drejer sig om at skille to elskende ved at protestere mod deres for letkøbte forbindelse: »Æstheten kaster Kjærlighedens Kaabe over Havmanden, saa er Alt glemte« (*Frygt og Bæven 90*) - eller om at isolere den enkelte i sit konkrete syndsforhold: »Læren om Synden, om at Du og jeg er Synder, (...) splitter »Mængden« ad« (*Sygdommen til Døden 270*) - eller om generelt at protestere mod at man lokker menneskene på afveje: »bruger dem til at afgive Kræfterne i Livets Skuespil (...) at man sammenhober dem - og bedrager dem, istedetfor at splitte dem ad« (185). I modsætning til tilhængere af enheds- eller helhedstankegange tænker S.K. overalt i *forskelle* og dermed i *konkrete* størrelser, og hvor andre forbinder orden med enhed 341 og abstraktion, forbinder S.K. orden med forskel og konkretion og ser enhed og abstraktion som uorden, som opløsning: »Skal der holdes Orden i Tilværelsen - og det vil dog Gud, thi han er ikke Forvirringens Gud - saa maa der først og fremmest passes paa, at ethvert Menneske er et

enkelt Menneske, bliver sig bevidst at være et enkelt Menneske. Faae Menneskene først Lov til at løbe sammen i (...) Mængden; bliver derpaa dette Abstraktum (...) anseet for at være Noget: saa varer det ikke længe inden dette Abstraktum bliver Gud« (*Sygdommen til Døden* 267). Det er da også karakteristisk for S.K.s analyser, at de afslører modsætninger og skiller det ad, som mennesker tror er det samme, og at de udskiller det konkrete fra det abstrakte: »Man taler til Abrahams Ære, men hvorledes? Man giver det Hele et ganske almindeligt Udtryk: »det var det Store, at han elskede Gud saaledes, at han vilde ofre ham det Bedste.« Det er meget sandt; men det »Bedste« er et ubestemt Udtryk. Man identificerer i Tankens og Mundens Løb ganske trygt Isaak og det Bedste« (*Frygt og Bæven* 30). Dette svarer selvfølgelig til, at *Frygt og Bæven* i det hele taget insisterer på en meget konkret læsning af fortællingen om Abraham og Isak, ligesom bogen protesterer mod, at Gud gøres abstrakt og dermed usynlig (65) - og det svarer til, at S.K.s forfatterskab i det hele taget insisterer på *modsætningen* mellem det himmelske og det jordiske, mellem Gud og menneske og derfor overalt fastholder paradokset.

At S.K.s synsvinkel er konkret, er ensbetydende med, at det er en eksistentiel synsvinkel, der er bevidst om sin menneskelige begrænsning, og som i sin forkærlighed for det konkret synlige nødvendigvis må forekomme relativt skeptisk og u-idealisk: »jeg antager, at Den, jeg har den Ære at tale med, er ogsaa et Menneske. Vil han være Speculationen, den rene Speculation, saa maa jeg opgive at tale med ham; thi i samme Øieblik bliver han usynlig for mig og for et Menneskes svage dødelige Øie« (SV VII 96-97).

Sammenfattende kan det siges om S.K.s forhold til tiden, at hvor dén overordnede bestræbelse at søge forskelle og modsætninger i en vis forstand skiller ham ud fra sin tid, så er hans forfatterskab i en anden og mere fundamental forstand et meget direkte udtryk for en tid, hvor sammenhænge er begyndt at briste og tro at vakle; dog ikke således at forfatterskabet blot følsomt registrerer tidens rystelser, her går det videre og forsøger i sig selv at ryste tiden for at vække den til bevidsthed, bevæger sig i den forbindelse på én gang mod fortid og 342 fremtid, insisterer på angsten og fortvivlelsen som det, der er »i Grunden«, og som bør gøres bevidst: »naar Sandsebedragenes Fortryllelse ophører, naar Tilværelsen begynder at vakle, saa viser ogsaa strax Fortvivlelsen sig som den, der var i Grunden« (*Sygdommen til Døden* 200). At påpege at menneskets fundamentale tilstand er fortvivlelse, bliver ensbetydende med at påpege, at Gud er meget langt væk, og at Han i hvert fald forsvinder helt, hvis fortvivlelsen fornægtes og mennesket sætter sin lid til sig selv og sin egen fornuft.

- I samtidens kritik får *Frygt og Bæven* nogen omtale, vel på grund af sin provokerende og dramatiske karakter og anskueliggørelsen og konkretiseringen i den meget digteriske fortolkning af fortællingen om Abraham og Isak, mens *Sygdommen til Døden* med sin abstrakte karakter og »umenneskelige« synsvinkel ikke får omtale. Talerne giver heller ikke anledning til omtale.

I en kort anmeldelse i *Den Frisindede*, nr. 129, Kbh. 1843, s. 515, skriver en anonym anmelder under overskriften »Fragmenter som Anmeldelse« om *Frygt og Bæven* og *Gjentagelsen*:

Det er ikke let, at skrive en blot nogenlunde fyldestgørende Anmeldelse af saadanne Skrifter (...) thi det er en Sammenhykning af Ideer, Tanker til Ideer, Paradoxer; filosofiske Sætninger, der dog ikke ville være saadanne; Smaaaførelser, Episoder, dristige Billeder og Lignelser m.m., der behændigt samles til en Eenhed og er fremsat med en mageløs Sprogvirtuositet, der kun altfor let bestikker. - (...) Forf (...) interpreterer den bibelske Fortælling om Abrahams Lydighed. Den Maade, paa hvilken dette Thema gjennemføres i forskjellige Variationer, er unegtelig smuk og gribende (...) Forresten ere de nævnte Skrifter ikke for flygtige Læsere, altsaa heller ikke Acqvisitioner for Liebibliotheker.

Under pseudonymet »Kts.« giver biskop J.P. Mynster en kort omtale af *Frygt og Bæven* i *Intelligensblade*, IV, nr. 41-42, Kbh. 1844, s. 105-06, hvori det bl.a. hedder:

Jeg har ogsaa læst det mærkelige [dvs. bemærkelsesværdige] Skrift »Frygt og Bæven,« og hvad jeg endog kan have savnet deri, da visselig ikke en dyb religiøs Grund, ikke et Sind, der er mægtigt til at træde Livets høieste Problemer under Øine (...) Men hvorfor 343 hedder hiint Skrivt »Frygt og Bæven?« Fordi dets Forfatter levende har erkendt, dybt har folt, med Sprogets hele Kraft har udtalt den Forfærdelse, der maatte gribe et Menneskes Siel, naar en Opgave var ham stillet, hvis Fordring han ikke turde undvige, og hvor dog hans Forstand endnu ikke kunde adspredde det Skin, hvorefter Fordringen syntes at kalde ham ud fra den evige Orden, som ethvert Væsen skal underkaste sig.

På den ene side anerkender Mynster altså relevansen af det problem, som *Frygt og Bæven* rejser, men på den anden side understreger han, at problemet kun er *tilsyneladende* og derfor ikke anfægter »den evige Orden«. Tilsvarende fremhæver Mynster ved en henvisning til den tyske filosof Jacobi, at S.K.s vantro oprør mod den almene etik og fornuft og mod identifikationen af denne med Gud, ikke er udtryk for en stræben mod ateisme og gudløshed, men det modsatte.

I en længere, anonym artikel i *Theologisk Tidsskrift*, Ny Række, II, Kbh. 1844, s. 191-99, udtrykker den hegeliansk orienterede J.F. Hagen en vis anerkendelse af *Frygt og Bæven*, men forsøger samtidig at mediere bogens problem. Langt det meste af Hagens artikel udgøres af et udforgligt og præcist referat af bogen, og til

sidst i artiklen sammenfatter han bogens kritik af »den nyere Videnskab«, som han *delvis* kan tilslutte sig:

Troen, Individets absolut-personlige Forhold til Gud den Personlige, er omsat i en upersonlig Opgaaen i Verdenslivets objective Interesser; Guds Mysterium er blevet forvandlet til letfattede Tankebestemmelser (...) Naar Forf saaledes paa en eensidig supranaturalistisk Maade urgerer Troens Transcendens, kan det ikke nægtes, at han har en partiel Ret ligeoverfor mange af vor Tids theologisk og ikke theologisk Dannede; et andet Spørgsmaal er det derimod, om denne Troens Transcendens kan identificeres med det Absurde d.v.s. det Ufornuftige.

Hagen afviser *Frygt og Bævens* begreb om det absurde som det, der karakteriserer troen, og forbinder i stedet denne med »Mysteriet«, der til forskel fra det absurde »ikke staaer i et absolut Modsætningsforhold til den menneskelige Tanke (...) det er jo Noget, der følger af sig selv, at der ei kan være Tale om nogen Mediation af Troen, 344 saalænge denne som et *Absurdum* stilles i eksklusiv d.v.s. umedieerlig Modsætning til det Almeen-Fornuftige; men da Troens *Mysterium* ikke indtager denne Stilling, er Mediationen ikke udelukket.« Hagen mener, at den troende »troer i Kraft af den højere Viisdom, som han veed at Troen mdeslutter i sig og som udgjør dens Mysterium. (...) i den *christelige* Tro finder (...) en immanent *symmartyria* [dvs. fælles aflæggelse af vidnesbyrd] af Guds Aand og Menneskets Aand Sted.« Hagen mener ikke, at det er muligt at tro i kraft af det absurde: »det Absurde maa forde det Fornuftige som Forudsætning for sig«; (erkendelsen af) det absurde kan kun fore til, at man *ikke* tror.

I en længere artikel i *For Litteratur og Kritik*, II, Odense 1844, s. 373-91, skriver »-v« om *Frygt og Bæven* og *Gjentagelsen*. »-v« indleder med at rejse det spørgsmål, hvordan det kan være, at S.K.S skrifter »altid ved deres Fremtræden vække en Slags Opsigt i vor lille Læseverden og gribes med begjærlig Nysgjerrighed af mange forskellige Læsere«. Han fremhæver, at S.K. er meget vanskelig at forstå, om sig selv siger han, »at jeg ofte kan læse hele Sider uden egenligt at vide, hvor jeg fores hen«, og han mener så, at det måske kan være »det Gaadefulde og Forunderlige i Formen«, der tiltrækker opmærksomheden, »-v« frygter, at mange læsere kun beskæftiger sig overfladisk med S.K. og forholder sig til hans bøger som til »et underholdende Skuespil«:

Med en dialektisk Færdighed, der søger sin Mage, forstaaer Forf at fastholde sin Tanke, og mangler ikke Mod til at tænke den til Ende uden at ræddes ved Consequenserne, hvorved han naturligviis maa blive besværlig for mangfoldige Læsere, der saa gjerne berolige sig med at tænke enhver Tanke halvt og da omhyggelig skjule for sig selv som for Andre, den Modsigelse, hvori de befinde sig (...) For at slippe fra at rives med i denne dialektiske Malstrøm, dække de gjerne deres Tilbagetog med et hofligt Buk og den endnu hofligere Indrømmelse, at Forf unægtelig er en overordentlig aandriig Mand.

Da »-v« altså ligger tæt på S.K. selv i den holdning, at erkendelse ikke bare kræver intellektuel anstrengelse, men også et personligt mod til at gøre op med bekvemme og illusoriske forståelser til fordel for komplicerede sandheder, så er hans behandling af *Frygt og Bæven* både præget af begejstring og af indforståethed med bogens hensigt: 345 Mesterlige Udvikling af det Paradoxe! Naar jeg først træder hen for det Billede, der oprulles for mig, og seer Isaaks Offer, da tænker jeg, det skal jeg snart blive færdig med, det var jo ikke Guds Alvor med Isaaks Offer, det var jo kun en Prøvelse, og dog - jo mere jeg stirrer paa Billedet, desto mere viger det tilbage for mig. Forf har ikke Hastværk, han higer ikke efter Enden paa Romanen. Han følger Abraham Skridt for Skridt paa hans Vandring, han stirrer paa ham, medens han staaer med den opløftede Kniv for at bringe Offeret, og han lærer mig at føle den Frygt og Bæven, som gjennemzittrede Abrahams Sjæl, der vel vidste, at Gud spøjte ikke, men at det var hans Alvor; han lærer mig, ret at see det Absurde i Abrahams Handling, der dog bevarede Forvisningen om, at han skulde beholde Isaak; og han tvinger mig til at bøje mig i Støvet for Troens Fader som han viser sig for mig i sin ufattelige Storhed (...) Forf søger i en meget alvorlig Tone at udvikle og deducere, men jo mere han gjør det, desto mere indviklet og forvirret bliver Problemet, og hans Resultat er: man kan forstaae Abraham som man forstaaer det Paradoxe, d. v. s. man kan forstaae, at man ikke forstaaer det

»-v« mener dog, at *Frygt og Bæven* og *Gjentagelsen* har den begrænsning, at de ikke når frem til at beskrive »det egentlig christelige Gudsforhold«, det gælder, »at Udviklingen her endnu ikke føres ud over det *jødiske* Standpunkt«, idet bøgerne ikke beskæftiger sig med begrebet *synd* og dermed ikke beskæftiger sig med det paradoks, som består i Guds tilgivelse af synden: Jobs »Berettigelse er netop den Smerte, der ikke lader ham komme til Hvile førend han er kastet til Jorden (...) Hiob kastes til Jorden og bekjender sin Uret, uden at det dog bliver ham klart, at Grunden til denne er hans Syndighed«. Trods sin sympati for S.K. ønsker »-v« tydeligvis en mere menneskeligt forståelig og mindre tvetydig opfattelse af Gud end S.K.S og vil derfor have »ondets rod« bastant og entydigt placeret i mennesket, »-v« ser ikke, at S.K. selv placerer modsigelsen i mennesket, idet det jo kun er fra en menneskelig, ikke-troende synsvinkel, at Gud fremtræder som en modsigelse, »-v« mener om *Frygt og Bæven*, at »den Modsigelse, der er Paradoxets Indhold, ikke ligger i Abraham - han bliver sig selv liig, han elsker Isaak nu som før, - men den ligger i Gud«.

10. Manuskripter og tekstkritik

Til *Frygt og Bæven* og *Tre opbyggelige Taler*, 1843, er bevaret manuskripterne (Pap. IV B 96 og 159) og nogle udkast og kladder (Pap. IV B 60-95 og 144-58). Til *Sygdommen til Døden* findes ud over manuskriptet (Pap. VIII 2 B 171) udkast og kladder (Pap. VIII 2 B 140-70, jf. X 5 B 15-23) samt 1. korrektur (Pap. X 5 B 24). Til »Ypperstepræsten« ... er bevaret manuskriptet (Pap. X 5 B 26-27), en kladder (Pap. X 5 B 25) samt 1. korrektur (Pap. X 5 B 28). Det nævnte materiale findes på Det kongelige Bibliotek.

Tekstgrundlaget for nærværende udgave er *Samlede Værker*, 2. udg., hvis tekstredaktion overalt er fulgt, og til hvis tekstkritiske tillæg interesserede henvises. Knap en snes åbenlyse trykfejl i *Samlede Værker*, 2. udg., er rettet, og endvidere er rettet ca. halvfjerds andre småafvigelser, som er konstateret ved korrekturlæsning i forhold til originaludgaverne. Det drejer sig typisk om bogstav- og tegnfejl uden indholdsmæssig betydning. Kun følgende fejl skal nævnes her:

23,19 den < denne

52,1 vilde < vil

57,23 ikke her < her ikke

224,26 Fortvivlede < Fortvivlelse

225,35 nu, nu < nu

237,2 eengang < engang

294,32 Christus! < Christus.

308,12 er: < er

11. Litteraturliste

Henrik Bandak, *Syndefaldet*, Kbh. 1987.

Torsten Bohlin, *Kierkegaards dogmatiska åskådning i dess historiska sammanhang*, Stockholm 1925.

Henning Fenger, *Kierkegaard-Myter og Kierkegaard-Kilder*, Odense 1976. Aage Henriksen, *Methods and Results of Kierkegaard Studies in Scandinavia*, Kbh.

1951.

Aage Henriksen, *Kierkegaards Romaner*, Kbh. 1954. Jens Himmelstrup, *Terminologisk Ordbog til Søren Kierkegaards Samlede Værker*,

2.udg.,Kbh. 1964.

347

Emanuel Hirsch, *Kierkegaard-Studien*, I-II, Gutersloh 1933.

Merete Jørgensen, *Kierkegaard røm kritiker*, Kbh. 1978.

Anders Kingo, *Den opbyggelige tale*, Kbh 1987

Anders Kingo, *Den pseudonyme tale*, Kbh. 1988.

K. Olesen Larsen, *Søren Kierkegaard læst af K Olesen Larsen*, I-II, Kbh. 1966.

Valter Lindström, *Stadiemas Teologi*, Lund 1943.

Kierkegaard, Søren, *Frygt og bæven*, 1994

Gregor Malantschuk, *Søren Kierkegaard's Frygt og Bæven. Indledning og Gennemgang*, Kbh. 1980.

Paul Müller, »Søren Kierkegaards forståelse af teodicéproblemet, belyst ud fra hans skildring af Job-skikkelsen«, *Dansk teologisk Tidsskrift*, XXXII, Kbh. 1969, s.199-217.

Kresten Nordentoft, *Kierkegaards psykologi*, Kbh. 1972.

Robert L. Perkins (ed), *Kierkegaard's Fear and Trembling: Critical Appraisals*, Alabama 1981.

Robert L. Perkins (ed.), *International Kierkegaard Commentary: The Sickness unto Death*, Macon, Georgia 1987.

Walther Rehm, *Kierkegaard und der Verführer*, München 1949.

Johannes Slok, *Die Anthropologie Kierkegaards*, Kbh. 1954.

Johannes Slok, *Kierkegaard - humanismens tænker*, Kbh. 1978.

Bibliografier

Jens Himmelstrup, *Søren Kierkegaard. International Bibliografi*, Kbh. 1962.

Aage Jørgensen, *Søren Kierkegaard-litteratur 1961-1970*, Aarhus 1971.

Aage Jørgensen, *Søren Kierkegaard-litteratur 1971-1980*, Aarhus 1983.

Francois H. Lapointe, *Søren Kierkegaard and his critics*, Westport 1980.

12. Tillæg Ny »Frygt og Bæven«

... Og Abraham besteg Moria Bjerget med Isaak. Han besluttede at tale til Isaak - og det lykkedes ham at opløfte Isaak, da det er Guds Villie, saa er Isaak villig til at blive Offeret.

Og han kløvede Brændet og han bandt Isaak, og han antændte Baalet - han kyskede endnu engang Isaak, ikke som Fader og Barn forholdt de sig jo nu til hinanden, nei, men som Ven til Ven, begge som lydige Børn for Jehova

- - og han drog Kniven - - og han stødte den i Isaak.

I samme Øieblik stod Herren Jehova i legemlig Skikkelse ved Abrahams Side og sagde: gamle Mand, gamle Mand hvad har Du 348 gjort? hørte Du da ikke hvad jeg sagde, hørte Du ikke jeg raabte: Abraham, Abraham stands.

Men Abraham svarede, med en Stemme, der halv var den lydige Underkastelses halv Sindsforvirringens, nei, o Herre det hørte jeg ikke. Stor var min Sorg - Du veed det bedst, thi veed Du at give det Bedste, Du veed ogsaa at fordre det Bedste - dog formildedes den, thi Isaak forstod mig, og i Glæden over at være i Forstaaelse med ham har jeg slet ikke hørt din Stemme, men selv, som jeg meente det, lydig, stødte jeg Kniven i det lydige Offer.

Saa kaldte Jehova Isaak igjen tillive. Men i stille Sorg sagde Abraham ved sig selv: det var dog ikke den Isaak, og i en vis Forstand var det jo heller ikke, thi ved at have forstaaet hvad Isaak forstod paa Moria Bjerget, at han var af Gud udseet til Offeret, var han i een Forstand blevet som en Olding, lige gammel med Abraham, det var ikke ganske den Isaak, og kun for Evigheden passede de retteligen for hinanden.

Det forudsaae Herren Jehova, og han forbarmede sig over Abraham, og gjorde som altid Alt godt,

uendeligt bedre end hvis det Forkeerte ikke var skeet. Der er, sagde han til Abraham, en Evighed, snart skal Du der evigt være forenet med Isaak, hvor I for evigt passe for hinanden. Havde Du hørt min Røst, holdt inde - saa havde Du faaet Isaak for dette Liv, men det med Evigheden var ikke blevet Dig tydeligt. Du gik for vidt, Du fordærvede Alt - dog jeg gjør det endnu bedre, end hvis Du ikke var gaaet forvidt: der er en Evighed

Dette er Forholdet mellem Jødedom og Christendom. Christeligt bliver Isaak virkelig offret - men saa Evigheden; i Jødedommen var det kun en Prøvelse, Abraham beholder Isaak, men saa bliver det Hele dog væsentligen inden for dette Liv.

Pap. X 5 A132.1853

349

Noter

Der er benyttet noter fra følgende udgaver:

Samlede Værker, udgivet af A.B. Drachmann, J.L. Heiberg og H.O. Lange, 2. udg., I-XV, Kbh. 1920-36.

Samlede Værker, 3. udg. (ovennævnte 2. udg. gennemset og ajourført af Peter P. Rohde), I-XX, Kbh. 1962-64.

Værker i Udvalg, udgivet af F.J. Billeskov Jansen, I-IV, Kbh. 1950.

Frygt og Bæven, udgivet af Niels Thulstrup, 2. reviderede udg., Kbh. 1983.

Gesammelte Werke, herausgegeben von Emanuel Hirsch und Hayo Gerdes, I-XXXII, Düsseldorf 1950-74.

Kierkegaard's Writings, edited by Howard V. Hong and Edna H. Hong, I-XXVI, Princeton 1978 ff

Die Krankheit zum Tode, herausgegeben von Hermann Diem und Walter Rest, Kommentar von Niels Thulstrup (i *Philosophisch-theologische Schrijlen* II), Köln und Olten 1956.

S.K.: Søren Kierkegaard.

SV: *Samlede Værker*, 2. udg.

Pap.: *Søren Kierkegaards Papirer*, 2. forøgede udg. ved Niels Thulstrup, I-XVI, Kbh. 1968-78.

Frygt og Bæven

7

Frygt og Bæven: Fil. 2,12 (»Derfor, mine elskede! ligesom I altid tidligere har været lydige, skal I også nu, ikke alene som da jeg var hos jer, men langt mere nu, da jeg er borte, arbejde på jeres frelse med frygt og bæven«). I *Frygt og Bæven* er Gud i en vis forstand blevet borte for Abraham, og han må klare sig på egen hånd, dvs. frelse sig selv. - *de silentio*: af Tavsheden. I *Synspunktet for min Forfatter-Virksomhed* skriver S.K., at navnet markerer, at bogen henvender sig til: den alvorlige lagttager, for hvem man kan gjøre sig forstaaet paa Afstand, og til hvem man kan tale i Taushed (SV XIII 563). Der bliver i efterskriften gjort nærmere rede for betydningen af S.K.s brug af pseudonymer. Her skal det blot siges, at man ikke uden videre kan identificere de af pseudonymerne fremsatte synspunkter med S.K.s egne. Når der i det følgende tales om, hvad S.K. mener, ligger der altså i dette et indbygget forbehold, hvilket ikke så meget er et banalt spørgsmål om, hvorvidt S.K. nu også mener det eller ikke mener det, men er et mere kompliceret spørgsmål om, i hvilken forstand man kan sige, at han mener det eller ikke mener det.

350

mottoet: »Det, som Tarquinius Superbus sagde i sin have ved hjælp af valmuernes hoveder, forstod sønnen, men ikke budbringeren.« Hamann, *Schriften*, Berlin 1821-43, III, s. 190 J.G. Hamann, ty. filosof, 1730-88. Da Tarquinius Superbus' søn ved list havde faet Gabii i sin magt, sendte han bud til sin fader i Rom og lod spørge, hvad han skulle gøre ved byen. Tarquinius, der ikke stolede på budet, svarede intet, men førte ham ud i en have og slog hovederne af de højeste valmuer med sin stok. Sønnen forstod, at han skulle rydde de mest fremtrædende mænd i byen af vejen. (Valerius Maximus VII, 4, 2).

Forord: Der sigtes i forordet specielt til H.L. Martensens anmeldelse af J.L. Heibergs indledningsforedrag til den spekulative logik, i *Dansk Maanedsskrift* 16, 1836, s. 515 ff. I overensstemmelse med den teologi og filosofi, der arbejdede i forlængelse af den tyske filosof Hegel (1770-1831), hævder Martensen nødvendigheden af at *gaae videre*, af ikke at blive stående (for længe) ved at *tvivle om Alt*, som man skal gøre, for man kan begynde at filosofere, og som man lærer at gøre hos den franske filosof Descartes (*Cartesius*, 1596-1650), man skal gøre den filosofiske udvikling til Hegel med og fortsætte, gå endnu videre. Her mener S.K. karakteristisk, at man ikke kan lære af andre at tvivle. Tvivlen skal komme indefra, man skal *selv* komme i tvivl og *selv* gennemleve tvivlen, *før* der eventuelt kan blive tale om at gå videre. Descartes' tvivl var da også et led i en *personlig* udvikling, den var ikke et filosofisk program: han var *stille*, ikke en *brølende Gadei> ægter* der gjorde det til *Pligt for Alle at tvivle*. Desuden tvivlede D. ikke om *alt*: D.s tvivl gjaldt den menneskelige erkendelse, den anfægtede ikke hans tro, som han bevarede *på trods af den* erkendelsesmæssige tvivl. At D. ikke tvivlede i forhold til troen, fremhæves hos S.K. karakteristisk som den første og vigtigste indvending. Men heller ikke denne personlige tro mener tidens teologer og filosoffer det er værd at standse op ved. Det drejer sig igen om at gå videre, at forstå troen objektivt, upersonligt, begrebsmæssigt, at få den placeret i en altomfattende filosofisk konstruktion: *Systemet*. Ligesom man forestiller sig, at det er muligt at tvivle om alt og hurtigt få denne tvivl overstået, forestiller man sig også, at det er muligt at forstå alt Det er det, S.K. i begyndelsen af forordet kalder *ein wirklicher Ausverkauf* (et virkeligt udsalg). Alle kan være med, fordi alting er så billigt. Derfor kaldes systemet til sidst i forordet for en *Omnibus* (betyder på latin: for alle). De første (hestetrukne) omnibusser blev sat i gang i København o. 1840. - *Marqueur*: person, der optegner, noterer noget. - *Repetent*: hjælpelærer ved et universitet, der gennemgik de hørte forelæsninger med de studerende. - *Indsider*: person, der (med egen husstand) bor til leje hos en gård- el. husmand uden at have fast tjeneste hos denne. - *foreløbige Bevægelse*: Ordet *Bevægelse* bruges hyppigt hos S.K. om indre (åndelig) bevægelse/udvikling fra ét trin til det næste. Ordet bruges som her ofte dialektisk, dvs. at der opereres med en forestilling om udvikling som et resultat af konflikt mellem modsætninger, der forenes i en ny og 351 højere harmoni. Denne forestilling om personlig udvikling hos S.K. er modelmæssigt parallel med Hegels forestilling om bevægelserne i den generelle logiske, dialektiske udvikling, hvor udviklingen forløber uundgåeligt, lovmæssigt, derved at de indre modsigelser på ethvert trin el. stadium fremtvinger en videre udvikling. S.K. fastholder dog overalt, at det er det enkelte menneskes personlige valg el. såkaldte »spring«, der skaber udviklingen. De to betydningsfulde bevægelser i *Frygt og Bæven*, resignationens og især troens, er da også, som det vil fremgå, i betydelig grad hævet over den dialektiske »tvang«. På det konkrete sted i teksten gores der nar af alle dem i tiden, der anser det at tvivle om alt for at være en hurtigt foretaget, blot *foreløbig* bevægelse i en udvikling, der vil føre dem langt, langt videre. - *diætetisk*: vedr. levevis. - *Memores tamen* Lad os dog som sagt erindre, at dette naturlige lys må vi kun tro så længe, som der ikke åbenbares noget derimod stridende af Gud selv ... Men desuden må vi indpræge i vor erindring som overste regel, at hvad der er os åbenbaret af Gud, må tros som det visseste af alt; og selv om måske alligevel fornuftens lys nok så klart og indlysende skulle synes at forestille os noget andet, må vi dog alene fæste lid til den guddommelige autoritet fremfor til vor egen dømmekraft.

Ne quis igitur...: Ingen må derfor tro, at jeg her vil meddele en metode, som enhver bør følge for at lede sin fornuft ret; jeg har nemlig kun foresat mig at fremstille den, som jeg selv har fulgt ... Men så snart jeg havde gennemgået det lærekursus (nemlig ungdommens), efter hvis tilendebæring man plejer at optages i de lærdes tal, begyndte jeg at tænke på noget helt andet. Jeg mærkede nemlig, at jeg var hildet i så mange tvivl og så mange vildfarelser, at jeg erkendte, at alle mine forsøg på at lære noget ikke havde gavnet mig til andet, end at jeg mere og mere havde opdaget min uvidenhed (Parentesen er en tilføjelse af S.K.) - *den gamle udtjente Strider*: Sokrates. - *stridt den gode Strid...:* 2 Tim. 4,7.

poetice et eleganter: med et digterisk og velvalgt udtryk. - *Løfter om Systemet:* jf. ovennævnte anmeldelse af Martensen s. 515. - *Gartners vendt i Adresseavisen:* en vignette som beskrevet brugtes ofte i *Berlingske Tidende* 1840-43 i forbindelse med annoncer, hvori gartnerne søger plads eller søges. - *Registrar:* her: person, der foretager juridiske optegnelser. - *Trop:* i Heibergs *Recensenten og Dyret* (1826) sc. 7 beslutter Trop sig til af hensyn til den herskende smag at lade sin tragedie skære i to lige store stykker med ordene: Naar det ikke koster meer at redde Smagen, hvorfor skulde vi saa ikke gjøre det?

12

Posekigger: her hentydes til bet: (ringeagtende om) toldbetjent o.l. - *Taarn*: Luk. 14,28-30, jf s. 68.

13

Stemning: her: forspil, optakt. - *hiin skønne Fortælling*: 1. Mos. 22.1 ovrigt refereres der i det følgende til den samlede fremstilling af Abrahams historie i 1. Mos. 11,26 til 25,10. - *Exeget*: udøver af eksegesen: bibelfortolkning (disciplin inden for teologien).

14

[*Tekstafsnittene I-IV*:] I de følgende fire tekststykker er der en indre 352 sammenhæng på to planer: forholdet mellem moderen og barnet svarer til forholdet mellem Gud og Abraham og til forholdet mellem Abraham og Isak. Samtidig udgør de små stykker om moderen og barnet en »menneskelig« og forståelig kontrast til de »umenneskelige« og uforståelige stykker om Abraham og Isak, jf. det gentagne *Held den (det Barn)*. Sammenhængen er *nogenlunde* denne: *I* Det gode forhold er intakt efter en enkelt ubehagelig episode, hvor der blev anvendt et relativt uskyldigt bedrag. *II*. Der er permanent gået skår i det gode forhold, efter at den overordnede part har opført sig brutalt, men de bevarer forbindelsen med hinanden (når der står, at *Isaak trivedes som forhen*, må dette altså opfattes i udvendig forstand). *III*. De fjerner sig mere og mere fra hinanden uden helt at miste forbindelsen. *IV*. Alt det, der før udgjorde livets egentlige indhold, er ødelagt; følelsesmæssigt er forholdet dødt, tilbage er kun den biologiske overlevelse og den formelle forbindelse. *Generelt*. I Det gamle Testaments nøgterne og kortfattede stil levnes der ingen plads til redegørelse for følelser. Dette forhold giver så til gengæld god plads til mange forskellige fortolkninger. Som det vil fremgå senere, forudsætter S.K., at »hiin Mand« ikke er bekendt med Det nye Testamente, hvilket nok forekommer noget usandsynligt. Denne forudsætning er imidlertid nødvendig, for at S.K. kan »arrangere« de meget dramatiske og depressive fortolkninger i de fire tekststykker. Hensigten med de fire tekststykker er at fremstille eksistentielt engagerede forsøg på at forstå den uforståelige fortælling om Abraham og Isak: den stærkt følelsesbetonede stil bliver mere og mere desperat, efterhånden som de forskellige muligheder gennemtænkes og forkastes, og den anstrengte bevidsthed producerer sortere og sortere »tankegys«. Svarende hertil er den »firkantede«, logiske sammenhæng mellem tekstelementerne indbyrdes sløret og kan flere steder kun lige akkurat skimtes. - *Og Gud fristede ...*: fri gengivelse af 1. Mos. 22,1-2. - *Paulun*: telt.

16

Haab: Håb (og at håbe) betyder som regel i ældre sprog som i Bibelen: (nære) tillidsfuld forventning og fortrøstning (til), dvs. hvad man nu ville kalde: særdeles velbegrundet håb. Håb (og at håbe) nærmer sig i nyere sprog: ønske.

19

Løvet i Skoven: jf. *Iliaden* VI, 146-49. - *derfor er det ikke saaledes*: Dette derfor er sprogligt bemærkelsesværdigt. Det indgår i en sammenhæng, hvor man umiddelbart studser over det og er usikker på, om det er anvendt sprogligt korrekt. En vurdering heraf afhænger af opfattelsen af den indholdsmæssige sammenhæng. Den sproglige konstruktion forudsætter nemlig, at det er almindeligt kendt og accepteret, at den foregående logiske konklusion er forkert: »derfor« betyder i sammenhængen: af den grund at livet *ikke (underforstået: hvilket vi jo allesammen godt véd)* er tomt og trøstesløst. Det underforståede er her afgørende. For en logiskfilosofisk betragtning er »derfor« altså i denne sammenhæng problematisk, og det er netop også S.K.'s hensigt: (troen på) Gud kan ikke og skal ikke begrundes rationelt, og troen bør derfor heller ikke bruges som be- 353 grundelse i en logisk diskussion. Den egentlige begrundelse findes uden for teksten: ordet »derfor« henviser i sidste instans til det enkelte menneskes, læserens, eget indre. For den læser, for hvem forekommer selvfølgeligt, at livet ikke er tomt og trøstesløst, fordi han tror på Gud, er anvendelsen af »derfor« så korrekt, som den kan være. Således taler man i tavshed. Derfor. - *er misundelig paa, våger over, passer godt på* (så han i sin digtning gengiver det sandt).

20

Misforstaaelsens Sky: hentydning til steder hos Homer (f.eks. *Iliaden* III, 381), hvor en guddom frelser en helt ved at indhulle ham i en sky og føre ham bort. - *Nei! Ingen skal glemmes...* : *Malantschuk 1980* sknver sammenfattende om det følgende afsnit: Dog maa det præciseres, at selv om Joh. de silentio i alle sine Beskrivelser af menneskelig Storhed peger paa, at det først er gennem Forholdet til Gud, den sande Storhed opstaar, saa naar han ikke til en Karakteristik af Storheden inden for det kristelige - vi befinder os stadig i det gamle Testamente; men Abraham danner dog en Prototype for det troende Menneskes Liv (s. 52). Til Malantschuks sidste bemærkninger skal det tilføjes, at S.K., som det vil fremgå nedenfor, i sin fortolkning af Abrahams tro bygger på Det nye Testaments tolkning af denne, jf i øvrigt parallellerne til Jesus i det følgende. Abraham var *den, der stred med Gud*, men det er af fuldstændig afgørende betydning i *Frygt og Bæven*, at denne strid med Gud er af en helt anden art end Jakobs strid i 1. Mos. 32,24-30. Hvor Jakobs

kamp med Gud er en »banal« styrkeprøve, så gælder det om Abraham, at han *ovenmndt Gud ved sin Afmagt*. Hermed kæmper Abraham med Det nye Testaments fornemste våben: den betingelsesløse overgivelse og hengivelse. - *overvinde Verden ... sig selv*: jf Ordsp. 16,32. - *den Viisdom ... Daarskab*: jf 1. Kor. 3,18-19. - *Ved Troen*: Disse ord er det foreløbige højdepunkt i *Frygt og Bæven*. De er i sammenhængen placeret særdeles markant, derved at der med disse ord bygges bro over de stærke modsætninger, som det foregående afsnits »forygende« retorik kulminerede i. Med denne betydningsfulde fremhævelse af troen som det, der opløser de store gåder ved at samle dem i én, der er endnu større, tilslutter S.K. sig de fortolkninger af Abraham, som gives i Det nye Testamente, især: Rom. 4 (hvor der står, at Abraham »troede mod håb med håb«, og hvor det fremhæves, at troen står over loven, hvilket er et synspunkt, der kommer til at spille en afgørende rolle i *Frygt og Bæven*), Hebr. 11,8-12,17-19 (»I tro bosatte han sig i det forjættede land som i et fremmed land«, »I tro bragte Abraham Isak som offer (...) thi han regnede med, at Gud har magt til endog at vække fra de døde«), Gal 3,6-9. Det skal bemærkes, at ordet »håb« i sammenhængen »mod håb« ovenfor bruges i den usædvanlige betydning, at udsigten ikke er positiv. Med den markante fremhævelse af troen *afviger* S.K. imidlertid også fra Det nye Testamente, idet troen gøres større end kærligheden. Dette ses allerede i det foregående afsnit, hvor det at elske andre mennesker og at ofre alt rangerer lavere end det at tro Gud. Det ses endvidere af, at begrebet tro fra »tro, håb, kærlighed« 354 er udskiftet med begreberne »Kraft« og »Viisdom«; S.K. har så at sige holdt troen tilbage for nu at lade den overtrumfe alt. Denne degradering af kærligheden skyldes selvfølgelig, at *Frygt og Bæven's* store stjerne er Abraham og ikke Kristus. - *Guds Udvalgte... Velbehag*: Matt. 12,18, jf 3,17, 17,5.

21

standsede ikke Solens Gang: jf. jos. 10,12. - *Tidens. Fylde*: Gal. 4,4-5 (»da tidens fylde kom, udsendte Gud sin Søn, født af en kvinde, født under loven, for at han skulle løskøbe dem, der var under loven«).

22

Moses slog Klippen: 4. Mos. 20,11. - *hiin gamle Mand*: muligvis en allusion til Thor, der taber brydekampen med en ældgammel kvinde, der senere viser sig at være tiden (Oehlenschläger, *Nordiske Digte*, 1807, s. 97 ff og 114). - *Abraham loe ikke ... som Sara*: Sara ler i 1. Mos. 18,12, men Abraham selv ler også i 17,17. - *70 Aa*: tallet er S.K.s eget, sml. 1. Mos. 12,4, 21,5 og 25,7.

23

Jacob... 1 han elskede: 1. Mos. 37,3.

24

Iedende Stjerne, der frelser, sml. Matt. 2,9. - *og Gud fristede...*: S.K. ændrer her og i resten af afsnittet lidt i 1. Mos. 22. Med tilføjelsen af ordene *hvor er Du?* citeres 1. Mos. 3,9, og med fremhævelsen *men Abraham* (i stedet for »Han«) sættes Abraham i modsætning til Adam, der skjulte sig for Gud. - *til Ejergene, skjuler...*: Hos. 10,8, Luk. 23,30.

25

Ararat, hvor Arken landede: 1. Mos. 8,4. - *salig i Dit Skjød*: Luk. 16,22. - *guddommelige Vanvid*: jf. Platons *Faidros* 244 og 256 b. Platon forstår ved dette begreb enhver begejstring, der fører ud over det forstandsmæssige.

26

130 Aar: tallet er S.K.s eget, jf note til »70 Aars« s.22.

27

Problemata. flertal af: problema (gr.): vanskelighed, hindring, videnskabeligt problem.

29

Expectoration: udøselse af sit hjerte. - *kun den, der arbejder...*: jf 2. Tess. 3,10. - *Ringens ... Verdens Skatte*: I første akt af Oehlenschlägers *Aladdin*, 1805, reddes *Aladdin af Ringens Aand. Noureddin*, stykkets skurk, har givet Aladdin sin ring til beskyttelse, da han sender ham ned i hulen for at hente den forunderlige lampe, hvis magiske kraft (lampens ånd) vil bringe Nouredin i besiddelse af *Verdens Skatte*. - *regner... Gode og Onde*: jf. Matt 5,45. - *Underverdenen ... Orpheus...*: I den græske myte stiger *Orpheus* ned i Underverdenen, da hans hustru, Euridike, dør, og det lykkes ham ved sin sang og sit spil at fortrylle Underverdenens dronning og opnå at fa Euridike med op til jorden igen, på den betingelse at han ikke ser sig tilbage. Da Orpheus ved Underverdenens port ikke kan lade være at vende sig om for at betragte sin elskede, forsvinder hun igen ned i Underverdenen. I Platons version af myten (*Symposion* 179 d), som S.K.

refererer til, bedrager guderne Orpheus med et skyggebillede, da de anser ham for fej, fordi han ikke er villig til at ofre sit eget liv for at blive forenet med sin elskede, men forestiller sig, at han kan stige *levende* ned i Underverdenen og hente hende: *kun den, der drager Kniven ...* Fordi Orpheus' kærlighed er af jordisk og beregnende art, 355 kan han ikke ofre noget, uden (jordisk) sikkerhed for at få noget igen; fordi han *ikke vil arbejde* (åndeligt), får han ikke sin elskede. - *at have Abraham til Fader*: Matt 3,9. - *17 Ahner*: en gammel adelig familie skal kunne opregne 16 forfædre; 17 er altså særdeles mange. - *Israels Jomfru*: i Es. 26,17-18 sammenlignes Israel med frugtsommelige, *der føder Vind*. - *Alt forvandler sig til Guld*: Kong Midas fik ifølge sagnet et ønske opfyldt af Dionysos: at alt, hvad han rører ved, skal forvandles til guld. Da han så er ved at dø af tørst og sult, må han bede Dionysos om at tage sin gave tilbage. - *Miltiades's Triumpher...*: Plutarch beretter (*Themistokles III*, 3), at da sejren ved Marathon gjorde Miltiades berømt, blev Themistokles *søvnløs* og forklarede dette med, at *Miltiades's Triumpher* ikke tillod ham at sove. T. sejrede senere i slaget ved Salamis.

30

arbejde og være besværet; sml. Matt 11,28. - *hiin rige Yngling*: Matt. 19,16 ff

31

Cherub med luende Glavind: engel med flammesværd, der bevogter Edens Have (1. Mos. 3,24).

32

gaaer hen ... og gjør ligesaa:jf. Luk. 10,37.

33

den Vanskelighed ...: Denne formulering er noget uklar, men der menes sandsynligvis: selv om hans kløgtige hoved tilsyneladende kan bringe ham videre end det enfoldige menneske, så kommer, da det drejer sig om troen, det enfoldige menneske til gengæld *lettere* frem. Mere konkret tænkes der nok på, at det kløgtige hoved vil have lettere ved at resignere, hvilket, som det senere vil fremgå, er den første bevægelse (og derved vil han nå videre end den naive, umiddelbare tro); til gengæld vil den enfoldige have lettere ved at gøre den anden og langt vanskeligere bevægelse, troens.

34

At gaae ud over Hegel: F.C. Sibbern udtaler i sin anmeldelse af Heibergs tidsskrift *Perseus* nr. I sin anerkendelse af, at Heiberg »begynder at *gaae ud over Hegel*« (*Dansk Maanedsskrift* 10, 1838, s. 292). - *hiint uhyre Paradox*: Det er afgørende for S.K., at troen ved at være et paradoks, ved at være fornuftstridig, sprænger systemet, dvs. tidens tanker om at alle modsigelser kan opløses ved *at forstås*, anskues fornuftigt (jf note til »Reflexion« og »Mediation« s. 42). Troen er paradoksalt derved, at den kan gøre det for forstanden uforståelige: gøre et mord til en hellig handling og give Abraham Isak igen, jf s. 52, hvilket er to sider af det *samme* paradoks: mordet »ophæves« *samtidig* i begge tilfælde. Det er først, når offeret sker *i tro* på, at han får Isak igen, at mordet bliver en hellig handling. Der er altså *ikke* tale om *to* paradokser, hvoraf det første ville være det hellige mord på Isak, og det andet det at han fik Isak igen. Dette skyldes, at den omstændighed, at Abraham er i stand til at tro, at Gud taler til ham alene og kræver dette offer af ham, er en *del* af den *samme* tro, der gør, at han får Isak igen. - *paralytisk*: lammet, - *jam tua res agitur*: nu står din sag på spil, nu gælder det dig, jf Horats' *Breve I*, 18, 84: *nam tua res agitur...*: thi dit eget vel står på spil, når naboens hus brænder. - *Schafer-Historier*: landlige hyrdescener i romantisk-idyllisk fremstilling.

35

Gud er Kjærlighed: 1. Joh. 4,8. - *Guds Kjærlighed er mig...*: *incommensurabel*: 356 ikke målelig med samme mål, kan ikke sammenlignes, har ingen fælles berøringspunkter; *directe*: jeg kan ikke bruge Guds kærlighed som mål på verden, dvs. når jeg ser livets rædsler, ser jeg ingen tegn på, at Guds kærlighed rorer ved verden, den onde verden siger intet om, at Gud er kærlighed; *omvendt* kan jeg heller ikke bruge verden som mål på Guds kærlighed, dvs. livets rædsler kan ikke bruges til at sige, at Gud *ikke* er kærlighed. Gud og verden har altså i spørgsmålet om kærlighed intet med hinanden at gøre. Johannes' tro ser da således ud: Gud er kærlighed, men er det *uden for* verden, i verden er Han vilje, men denne vilje er neutral, »ligeglad« med hensyn til spørgsmålet om kærlighed, Gud er i den forstand ligeglad med verden, Hans kærlighed er *hinsides* menneskers verden. Gud er for stor i forhold til verden, som er for lille til, at Han kan bekymre sig om den. Tilsvarende er mennesket for lille til at det kan forstå Gud. Hermed gør Johannes Gud stor og *umenneskelig*, fordi han ikke har mod til at »se ham i øjnene«, svarende til at der flere steder i bogen advares mod at skubbe det store fra sig ved at gøre det umenneskeligt. Gud er således for Johannes en *Flamme*, som han kun tør elske på stor afstand med *jomfruelige* følelser, hvor den rigtige tro kræver et jordisk og fysisk forhold i et ægteskab. Troens *Ydmyghed* består i, at den kun kræver et (usselt) menneskes hele og fulde engagement. Svarende hertil er den rigtige tro *overbevist om*, at *Gud bekymrer sig om det Mindste*, altså om at Guds kærlighed rører ved verden. Og når den så viser sig som noget ondt, så må man

alligevel *tro*, at dette er Guds *udtrykkelige* vilje, selv om det paradoksalt modsiger Hans kærlighed, og man må endvidere *tro*, at Hans kærlighed paradoksalt vil demtere det negative, som er Hans egen udtrykkelige vilje, og demtere det i denne verden. Den rigtige tro er dermed i det jordiske liv i permanent kontakt med Gud, i modsætning til Johannes: »vi have intet Sprog tilfælleds« (36), hvorved verdens ondskab altså ikke er i modstrid med eller modsiger Guds kærlighed, fordi denne forholder sig *tavs* i verden, og der dermed ikke er noget at modsige. For Johannes bliver livets opgave gennem resignationen at trække sin sjæl ud af verdens tomhed, hvor den rigtige tro *engagerer sig* i den onde verden og i kraft af den absurde tro fylder den med kærlighed. På grund af sit manglende engagement i verden ville Johannes, som det fremgår af det følgende, aldrig kunne elske Isak så højt, som Abraham gjorde. Til belysning af S.K.S. hensigt med at fremhæve troens absurditet kan anføres følgende, som S.K. har skrevet af i *Pap. II C 54* (i XIII s. 159): Bayle sagde: han opsøgte al mulig Tvivl mod Troen, ikke for at tilintetgjøre denne, men meget mere for at berede den en Triumph; thi deri, at man troer, hvad man indseer, deri viser sig ingen Troes-Kraft; men deri at tvivle og ikke begribe og dog troe. - *tragisk Helt*: Det er afgørende for den følgende fremstilling af Johannes' tænkte ofring af Isak, at han kun ville kunne gennemføre den, hvis han handlede i forståelse med de etiske normer, hvilket er karakteristisk for den tragiske helt, der, som det bliver udførligt beskrevet senere i bogen, 357 ofrer noget af sit eget, for at opnå *noget andet*, der gavner et højere alment formål. Abrahams *selvstændige* ofring af Isak forudsætter den tro, som Johannes ikke har, jf s. 74 (hvis Abraham ikke handler i tro, så er han kun en tragisk helt) »forsaavidt man da ellers kan forklare, hvorledes det lader sig forsvare at ville ofre Isaak, naar man dermed ikke gavner det Almene«. Hvis Johannes virkelig var i *præcis* samme situation som Abraham, ville hans synspunkt være det, at »Gud selv maatte tage Isaak, hvis han vilde have ham« (33). Johannes ville heller ikke være i stand til at tro, at Gud talte til ham alene, han forstår ikke Guds sprog. - *Kongeretse*: rejse i kongens (Guds) ærinde.

36

proprio motu ...; af egen drift og på eget ansvar.

37

Forstand... Vexel-Mægler: Forstanden foretager, på endelighedens vegne, som beregnende agent for denne, de nødvendige økonomiske transaktioner, dvs de reguleringer af menneskets bevidsthed der er nødvendige for at denne kan vedblive at være i overensstemmelse med virkeligheden - *Elevation ... Tramplin-Spring: Elevation*: løftelse. I balletten betegnelse for en dansers evne til at springe og udføre trin i luften. Begrebet bruges her om troen i modsætning til uendelighedens bevægelse, *det store Tramplin-Spring*, dvs. akrobatisk spring fra et springbræt. Senere står der imidlertid, at »Uendelighedens Riddere ere Dandsere og have Elevation« (41), mens troen kan noget *mere*, nemlig »forvandle Springet i Livet til Gang« (41), sml. 37: »det næste kan jeg ikke«. - *syv Gange ... halvfjersindstive Gange*: jf. Matt. 18,22.

38

gjøre Vand til Viin; Joh. 2,1-10. - *den, der staaer... ikke faldt* 1. Kor. 10,12.

39

Stupor: slov måben. - *Rodemester*: kommunal skatteopkræver. - *Broks-Telegraphering*: blink fra en optisk telegraf (lyssignaler forstærket ved hulspejle). - *Fresberg*: ældre københavnsk udtale af Frederiksberg; Frederiksberg Have var et yndet udflugtssted. - *det italienske Bogholderi*: dobbelt bogholderi.

40

apparte. speciel. - *Appetit... Esaus* 1. Mos. 25, 29-34. - *kjober... den beleilige Tid*: Ef. 5,16, Kol. 4,5. - *rasende, vanvittig*

41

Kunst: dygtighed. - *det Pedestre*: det prosaiske, egentlig: det gående, hvad der hører foden til.

42

Ligament: ledbånd. - *Dens ... Giftbægeret* måske hentydning til Sokrates. - *Rejlexion ... Mediationen ... Chimaire*: mediation: ophævelse af modsætninger, formidling af tese og antitese. *Chimaire*: uhyre, fantasifoster, gøglebillede. Mediation svarer her til *Rejlexion*, dvs. sammentænkning af to relative modsætninger. Kun ved refleksion er det ifølge Hegel muligt at overskue og »gennemskue« to umiddelbare modsætninger og at forstå el. erkende enheden mellem dem, samtidig med at den oprindelige konflikt fastholdes som et sandt og nødvendigt stadium på vejen mod harmoni, jf note til »foreløbige Bevægelse« s. 9. Ifølge S.K. kan man ikke komme nogen vegne blot ved at tænke. Bevægelse forudsætter personlig (indre el. ydre) handlen. Dette vigtige synspunkt hos S.K. bliver demonstreret meget bogstaveligt og pædagogisk anskueligt i de første linjer 358 af *Gjentagelsen*, hvor der fortælles en anekdote, hvor et resultat af abstrakt,

logisk filosoferen hos en fremtrædende skole (at bevægelse var en logisk umulighed og sansemæssige iagttagelser derfor illusion) bliver effektivt og ufilosofisk dementeret af et enkelt menneskes konkrete handlen: Da Eleaterne negtede Bevægelsen, optraadte, hvad Enhver veed, "Diogenes som Opponent; han optraadte virkelig; thi han sagde ikke et Ord; men gik blot nogle Gange frem og tilbage, hvorved han meente tilstrækkeligen at have modbeviist hine (SV III 193). For S.K. er det altså en vigtig ekstra pointe, at eleaternes teori, modsat Hegels, netop viser sammenhængen mellem logik og manglende bevægelse. - *den bekjendte socratiske Distinction: i Platons Apologi* 21. d - *Digter: ikke identificeret - ein seliger Sprung...: et saligt spring ind i evigheden.*

44

Ballotation: hemmelig afstemning. - som der staaer i Visen: »Ridder Stig og Findal«: Nu haver Jomfru Rigtslille forvunden sin Qvide / Hun sover hver Nat ved Ridder Stig Hvides Side (Udvalgte danske Viser fra Middelalderen, udgivet af Abrahamson, Nyerup og Rahbek, Kbh. 1812-14, I, s. 301). - harmonia præstabilita: forud oprettet overensstemmelse. Grundbegreb hos den tyske filosof G.W. Leibniz: alt i verden består af åndelige enheder, monader, der er uafhængige af hinanden; dog er de monader, som sjælen består af, i overensstemmelse med dem, som legemet består af, derved at de fra oprindelsen er indrettet som to ure, der er stillet samtidig: de stemmer helt overens uden på nogen måde at være forbundet.

45

hiin Skjorte ...: se Magyarische Sagen, Mahrchen und Erzählungen, herausgegeben von Johann Grafen Mailath, Stuttgart und Tübingen 1837, II, s. 18. - dira necessitas: hård nødvendighed, Horats' Ode, III, 24, 6. - Positioner ... Francaiser: henholdsvis grundstillinger i dans og kompliceret selskabsdans. - indhente sig selv: dvs. gennem personlig erfaring og udvikling at få undersøgt og bekræftet de »sandheder«, som andre har lært én, hvorved man indhenter det selv, som man er blevet til gennem andres påvirkning.

46

for Gud er Alting muligt: Matt 19,26, jf 1. Mos. 18,14. - Differentser: forskelle, modsigelser. - Thaumaturg: troldmand.

47

at friste Gud: Dette vil sige at gå imod (troen på) Gud, som man kunne tro, at Abraham gør, hvis man forstår fortællingen således, at Abraham ikke tror på (at) Gud (mener det), når Han siger, at Isak skal ofres (hvad enten Abraham så udfører ordren eller ej). Herved fristes Gud til at bevise, at Han er Gud: Han må forklare for Abraham, at meningen med det hele er god nok, dvs. Gud tvinges til at underkende sig selv ved at lade Abraham beholde Isak, jf 2. Mos. 17,2-7 (hvor folkets oprør tvinger Herren til at hjælpe dem) og Matt 4,6-7 (hvor Jesus fristes til at bevise, at han er Guds Søn). Ligesom Gud altså frister Abraham til at opgive troen ved at opføre sig »urimeligt«, så kunne man tænke sig, at Abraham på sin side fristede Gud til at opføre sig mere rimeligt ved at opgive troen. På denne måde ville Abraham gøre troens bevægelse således (og 359 det er altså denne fortolkningsmulighed, der skræmmer Johannes), at han gik imod Gud, lod sin vilje undertvinge Guds vilje, hvor den rigtige tro accepterer Guds vilje fuldt ud og så alligevel og samtidig tror på det modsatte, der udelukker det første. Jf. Pap. III A 166: Min Synd er at jeg ikke havde Tro, Tro paa, at for Gud er alt muligt, men hvor er Grændsen henmelleme og at friste Gud. - ved mig selv: sml. »reen philosophisk Bevægelse« ovenfor og »Lidenskabens Slutninger« (s 92). Bevægelsen forudsætter dog troen på (at der er en) Gud (til), som har givet mennesket dets evige bevidsthed

48

Tro som et Sennepskom ...: Matt. 17,20. - den Himmel, fra hvilken ...; Jak. 1,17. - en ussel Sølvpenge: Matt. 26,15.

49

*Daub: Karl D., ty. teolog, 1765-1836; der refereres til Karl Rosenkranz, *Erinnerungen an Karl Daub*, Berlin 1837, s. 24.*

50

Ironiker og Humorist: Rækken af stadier i S.K.s filosofi er følgende: det æstetiske, det ironiske, det etiske, det humoristiske, det religiøse, hvor det ironiske og det humoristiske er grænseområder mellem de tre andre. - Ironi og Humor: tysk romantisk æstetik havde vakt tidens interesse for disse begreber.

51

Blodcongestion: stærk tilstrømning af blod til hovedet - Phantom: fantasi-foster, gøglebillede, tom

indbildning.

53

teleologisk Suspension: formålsbestemt, midlertidig ophævelse. - *hviler immanent i sig selv*: har sin gyldighed i sig selv. - *telos*: formål. - *Hegel*: H. mener, at hvis den enkeltes moral overlades til hans samvittighed, kan den fare vild og havne i moralske former af det onde, dvs. individuelle opfattelser af hvad der er godt og ondt. Herved står den individuelle moral i modsætning til den objektive, gældende lov. Men denne modsætning ophæves (medieres) i sædeligheden, hvor den enkelte lever inden for det almenes: familiens og samfundets rammer, jf *Grundlinien der Philosophie des Rechts*, 1821. Med hensyn til troen (som han ikke taler meget om) er det H.s anskuelse, at troen er en lavere form for erkendelse end den spekuative.

54

græske ... Ungdom: Da den græske kultur er uden for den »christelige«, uden for det konfliktfyldte paradokset, synden, står den overalt hos S.K. for umiddelbarhed, uskyld, harmoni. - *un sot trouve...*; en tåbe finder altid en større tåbe, som beundrer ham. *L'art poétique*, I, 232. Boileau, fr. digter og æstetiker, 1636-1711. - *subordineret*: underordnet, - *gjennem det Almene*: dvs. efter at være passeret gennem det almene.

55

en senere: Jesus, jf s. 63. Mere konkret tænkes der muligvis på, at Gud i forbindelse med korsfæstelsen bringer sin Søn ud i *en forladthed*, der svarer til Abrahams. - *Mellembestemmelse*: Nemlig det etiske, som ligger *mellem* morderen og den troende. Det etiske kan fuldt ud acceptere og indoptage i sig som positivt, at den »tragiske Helt« er morder, fordi hans »mord« begås ud fra et højere alment og etisk hensyn.

56

Naar et Foretagende...: Der refereres til Euripides' *Ifigenia i Aulis*. Da den græske flåde er samlet i Aulis for at sejle mod Troja, forhindrer gudinden 360 den Artemis dette ved at sende modvind. Spåmanden Kalchas meddeler Kong Agamemnon, at Artemis kræver kongens datter Ifigenia som offer. Kongen reagerer på dette med følgende ord: Hvor heldigt dog at være født til ringe Stand, Saa har man Lov at græde .. (Wilsters oversættelse, 448). Kongens 3 *Medvidere* er Menelaos, Kalchas og Odysseus. v.687 er citeret efter Wilster. - *Naar den kjække Dommer...*: Dom. 11 (Jefta lovet Gud, at han, til gengæld for en sejr over ammonitterne, vil ofre det første menneske, som kommer ham i møde, når han vender hjem Det bliver hans eneste barn, en datter, der efter to måneders sørgetid må ofres). - *Naar en Søn ...*: Livius (II, 4 f.) beretter om Roms første konsul, Lucius Junius Brutus, hvis sønner deltog i en sammensværgelse, der skulle fore Roms fordrevne konge tilbage, hvorpå B. lod dem henrette.

57

Lictorerne: lictor: offentlig betjent, til rådighed for de højeste magistrater i Rom.

59

horror religiosus: hellig rædsel. - *Israel... Sinai-Bjerget*: 2 Mos. 19,12-13. - *Apostel... Djævelens Magt*: Mark. 3,14-15, 22-23.

60

skandalon' forargelse, jf 1. Kor. 1,23. - *erectioris ingenii*: af højere tænke måde.

61

30 Secler: Matt 26,15 (»tredive sølvpenge«).

62

Gangkone: rengøringskone. - *hun henaadede*: Luk 1,28. - *paa Qvindens Viis*: sml. 1. Mos. 18,11 og 31,35. - *Engelen kom kun ...*: sml. Luk. 1,28-45 (hvoraf fremgår, at Maria ikke er så alene med sin »søde« hemmelighed, som S.K. fremstiller det) og Matt 1,20-25 (hvor det er Josef, engelen kommer til).

63

see jeg er Herrens Tjenerinde: Luk. 1,38. - *græd ... over Dig selv* Luk. 23,28. - *Christus.. Paradoxet*: Her omtales et paradoks, der er endnu større end troens: at Gud blev et menneske i tiden. Beskrivelsen af dette paradoks bliver videreudviklet senere i S.K.S forfatterskab.

64

Lessing: G.E L, ty. forfatter og og kritiker, 1729-81. S.K citerer *Sammtliche Schriften*, Berlin und Stettm 1825-28. Fremhævelsen i citatet er S.K.s egen. Oversættelse: Også det var vid, og desuden en bondekones vid; men situationen gjorde det uundgåeligt. Og følgelig behøver man ikke søge undskyldningen for de vittige udtryk for smerte og sorg i den omstændighed, at den person, som udtaler dem, er fornem, velopdragen, oplyst og i øvrigt i besiddelse af vid; *thi lidenskaberne gør alle mennesker ligeigen*: men man må søge den i den omstændighed, at i den samme situation ville sandsynligvis alle mennesker uden undtagelse sige det samme. En dronning både kunne og ville have haft den samme tanke som bondekonen: ligesom en bonde kunne have sagt og uden tvivl ville have sagt det samme, som kongen siger dér.

65

enhver Pligt... mod Gud: Hos den tyske filosof Kant er der ingen *særlig* pligt mod Gud, fordi Gud hos Kant »opsuges« helt i den almengyldige morallov, så intet er over eller ved siden af denne. - *træder jeg ikke i*: dvs.træder jeg ikke personligt, eksistentielt i... For S.K. er det afgørende, at man *selv* vælger at underkaste sig pligten/Gud, at troen på Gud ikke 361 bare er en automatisk følge af, at man underkaster sig de *andres* normer: det alment accepterede/anerkendte. S.K. mener altså, at når Gud bliver usynlig (jf. nedenfor), så bliver det enkelte menneske også usynligt Når det almene gøres til Gud, så skubbes det enkelte menneske og Gud ud i mørket på hver sin side, det almene afskærer som en mur forbindelsen mellem dem. - *Rousseau*: der refereres til *Emil eller om Opdragelsen*, Kbh. 1796-99 (uden oplysning om oversætter), I, s. 28: Philosopher gives der, som elske Tartarerne for at være befriede fra at elske deres Naboer. (Denne reference har været ivrigt, men forgæves eftersøgt af mange udgivere og andre Kierkegaard-forskere. Siden 1931 har den imidlertid stået anført i tilføjelserne til 2. udg. af *Samlede Værker* (XIV, 2. paginering s. 25).) - *das Äussere ...*: Ifølge Hegel skal *das Innere* (det indre) gøres til *das Äussere* (det ydre). Denne proces er *die Entäusserung* (yderliggørelsen). *Barnet* er kun optaget af sit eget indre, dvs. sine egne umiddelbare følelser og behov. *Manden* forstår, at han tjener sine egne interesser bedst ved at stræbe efter at være til gavn for samfundet og opfylde dets normer, hvorved hans egne (indre) interesser er blevet ydre, dvs. identiske med de almene interesser *bestemmet ved det Ydre*: defineret i forhold til det ydre.

66

vapeurs: griller, især af hysterisk art. - *nec opinat*: uventet.

68

Casus: situation. - *en haard Tale*: Joh. 6,60. - *et eller andet exegetisk Hjælpemiddel ...*: der refereres til C.G. Bretschneider, *Lexicon Manuale Graeco-Latinum in Libros Novi Testamenti*, Leipzig 1829, II, s. 87. - *misein*: at hade.- *per meosin*: ved svækkelse (af betydningen). - *minus diligo ...*: elsker mindre, tilsidesætter, ærer ikke, regner for intet.

69

kat'analogian: efter analogi. - *Erbarmeligste*: ynkeligste. - *forlade Fader og Moder*: jf 1. Mos. 2,24.

71

Concession: indrømmelse. - *indgetogent*:

73

Vokalen ... Hvilebogstav: På hebraisk blev bogstaverne j og v oprindelig brugt som vokaltegn, men blev overflødige, da man senere tilføjede særlige vokaltegn, og de bevarede tegn j og v sagdes da at hvile i den tilføjede vokal. S.K. har fået vendt om på dette forhold, idet hvilebogstavet altså ikke er et bogstav, noget hviler sig i. - *Feldtherre ... Cunctator* Fabius Maximus udmattede Hannibals tropper ved sin henholdende strategi og fik tilnavnet *Cunctator*: Nøleren. - *publici juns*: offentlig ejendom, offentliggjort. - *Herrens Ven*: Es. 41,8, Jak. 2,23. - *Moment...*; Tanken er, at kærligheden først koncentrerer i ét *Moment*, dvs. punkt af afgørende betydning, følelsesmæssigt brændepunkt, som dernæst med den fornødne lidenskab kan gøres bevidst, så at sige aktiveres, / *et Nu*. - *den ethiske Forpligtelse*: at elske sin datter. - *thi det er jo hans Pligt*: dvs. den etiske pligt at elske Isak.

74

lade hver Dag have sin Sorg: sml. Matt. 6,34. - *vielleicht... das Ausserordentliche*: måske ... det overordentlige. - *Hospitalslem*: fattiglem, ynkelig person.

75

Stokkemændene ... Gulddaasen: I Chr. Olufsens komedie fra 1793 362 forekommer ingen stokkemænd,

dvs. retsvidner. - *Connexioner*: forbindelser.

76

tilsvarende Steder; 5. Mos. 13,6 ff, 33,9, Matt. 10,37, 19,29.

77

det Interessante...: Ifølge den tyske forfatter Friedrich Schlegel bør der skelnes mellem det græske kunstideal som det objektivt skønne og den moderne digtnings ideal som det subjektivt skønne. Det sidste indebærer anvendelsen af *interessante* virkemidler som spænding, disharmoni, det individuelle, det problematiske, hvorved læseren impliceres personligt og tvinges til stillingtagen. Særlig interessant bliver derved den enkelte, der bærer på en hemmelighed, som han ikke kan åbenbare eller forklare for sine omgivelser, der derfor må opfatte ham som sær eller mystisk. S.K.S interesse for begrebet skyldes selvfølgelig her hans interesse for modsætningen mellem den enkelte og de andre: at blive interessant er et *vendepunkt* for den enkelte, ved at forkaste den fælles forståelse med de andre bliver han isoleret (som *Socrates*). Således kommer den æstetiske skjulthed i konflikt med det etiske/de andre. I *den græske Tragedie* forbliver skjultheden inden for det æstetiskes område. Den er en *episk Rest*, fordi den handlingsmæssigt ligger forud for tragedien, og tragedien således bliver en logisk, »harmonisk«, skæbnebestemt konsekvens. Og skjultheden er i den græske tragedie kun den, at den enkelte (subjektivt) er uvidende om den for ham skjulte objektive og afgørende sandhed. S.K. nævner to konkrete eksempler, Sofokles' *Kong Ødipus* og Euripides' *Ifigenia i Tauris*. Det interessante er generelt ikke blot et »ideologisk« udtryk for tidsånden i en urolig tid. På et mere praktisk plan bliver det for den enkelte skribent et spørgsmål om at fange publikums opmærksomhed med stadig stærkere virkemidler. Således er *Frygt og Bæven* i sig selv præget af sin tid med sin elektricitet: sine stærke konflikter mellem følelser og fornuft og følelserne indbyrdes, sine voldsomme kontraster, chokerende problemformuleringer og dyrkelsen af det skræmmende og det gådefulde hos en enkelt individualitet. I bogens rastløse, utålmodige stil slynges problemer og paradokser i hovedet på læseren. Tilsvarende skifter stilen ustandselig og lunefuldt mellem patos og henkastet, indforstået filosofisk refleksion. I den forstand kan man selvfølgelig ikke sige, at *Frygt og Bæven* taler i tavshed, i den forstand råber bogen brand (jf. forordet). Netop derfor er det nødvendigt for S.K. i dette afsnit at markere, at *Frygt og Bæven* er mere end interessant. Et ekstremt eksempel på den nævnte henkastede stil ses i forbindelse med omtalen af den græske tragedie, hvor *Aristoteles* citeres: *duo men ...*: to af mytens dele, nemlig omslag (peripeti) og genkendelse (anagnorisis), drejer sig nu om disse [dvs. de i det foregående omtalte] ting. Dette citat giver i sig selv ingen mening, og S.K. skal da heller ikke bruge det til noget som helst, idet han konkret kun interesserer sig for at få nævnt begrebet *Gjenkjendelsen*. - *in discernmine rerum*: i et afgørende vendepunkt, - *pro virili*: efter hele sin evne.

78

Confinium: grænseområde. - *Concupiscentis*: begær. - *Prædiketet*: dvs. »det 363 interessante«. - *eo ipso*: i sig selv, som en selvfølge. - *det Relaxerende*: det befriende. - *carambolere*: falder sammen. - *Fatum*: skæbne.

79

Aristoteles Udsagn: i *Naturhistorien* V, 4, 7.

81

Klytaimnestras: K. er Agarnemnon's hustru. - *en gammel Tjener...*: vers 861 ff. (Wilsters oversættelse). - *Søn ... Velbehagelighed*: jf Mark. 1,11.

82

argumentum ad hominem: personligt (nærgående) argument. - *en Oliegreen*: var i Grækenland de bønfoldendes ydre tegn. - *Da Amor forlader ...*: Apuleius, *Amor og Psyche*, Nutzhorns oversættelse, Kbh. 1867, s. 51. - *hamburgische Dramaturgie*: i den samlede udgave, XXIV, s. 11 ff., jf note til s. 64. - *Theologia viatorum*: Vandrerens teologi, i modsætning til theologia beatorum, de saliges teologi, i en ældre inddeling af teologien, svarende til den stridende kirke i modsætning til den triumferende kirke. Det er karakteristisk, at S.K. her gør opmærksom på den menneskelige og stridende side af kristendommen, svarende til at han i sin fortolkning af Abraham fremhæver fortællingens »sorte huller«. - *Autopsi*: undersøgelse ved selvsyn.

83

Aristoteles... Politik: V, 3, 3. - *Augureme*: et romersk præsteskab, hvis opgave var at tyde varsler; her unøjagtigt om græske sandsigere. - *Ægteskabet stiftes i Himlen ...*: Altså strukturelt svarende til Guds løfter til Abraham: Gud giver, Gud tager (og giver evt. igen i kraft af troen). Varianten er, at første led bortfalder: ønsket er en jordisk umulighed, svarende til at Gud aldrig har givet noget. I det følgende kritiseres

æstetikken billige forestilling om, at *Kjærligheden har Himlen paa sin Side*, idet æstetikken altså ser bort fra, at *Endelighedens Trængsler og Vanskeligheder* i sig selv er udtryk for Guds vilje (og ikke for *onde Aander*, jf f eks. 43: det evige Væsen (...) negtede Opfyldelsen) og derfor kun kan overvindes ved at gøre troens bevægelse.

84

Himlen ... misundelig: udtryk for den græske forestilling om nemesis.

85

Axel og Valborg...: Oehlenschlägers tragedie (udgivet 1810) handler om *et Par, som Himlen selv adskiller* (sml.: *Som Kongens Sværd i Geistlighedens Haand / Her overskiærer denne Dug; saaledes / Adskiller Himlen evig Axel Thordsøn / Fra Valborg Immers Datter* (III. akt)), fordi de er nært beslægtede og dåbsøskende og dermed adskilt af en *synlig Magt*, som dog er en automatisk følge af jordiske forhold og dermed kun synlig fra en menneskelig synsvinkel (det er ikke Gud, men kirken og kongemagten der taler her). Tilsvarende ser S.K. bort fra, at den himmelske magt i tragedien er jordisk og geografisk begrænset. - *romantisk Forbindelse*: dvs. papirløst og uplatonisk.

86

in casu: i det givne tilfælde. - *publici juris ... Privatissimum*: beregnet for offentligheden... rent personligt. - *engere*: tættere, nærmere, inderligere.

87

dilemmatisk: jf. det ofte formulerede dilemma: *enten* er det således, *eller* også er Abraham og troen og dermed alt tabt. - *Dronning Elisabeth ....* S.K. har historien om Jarlen af Essex's ring fra Lessings *Hamburgische Dramaturgie*, i den anførte udgave XXIV, s. 163-65. Elisabeth er en tragisk helt, der kommer i tvivl om, hvorvidt det nu også var rigtigt at 364 ofre det personlige for det almene, eller sagt på en anden måde: hun kommer i tvivl om, hvorvidt der ikke findes noget personligt, der er højere end det almene. e.s tavshed ligger dermed højere end det etiske, og hun har ikke andre steder at gå hen med sin hemmelighed end graven. - *ni fallor* om jeg ikke husker fejl. - *det Dæmoniske*: Dette betyder hos S.K. ikke det onde i sig selv, men betyder angsten for det gode, der tvinger én til at forblive (ulykkelig, ufri, men i en vis forstand »trygt« indesluttet) i det onde. Med en formulering fra *Begrebet Angest*: Syndens Trældom er et ufrit Forhold til det Onde, men det Dæmoniske er et ufrit Forhold til det Gode (SV IV 427). - *Digternes*: der tænkes nok først og fremmest på H.C. Andersens *Agnete og Havmanden*, 1834, opført i foråret 1843.

88

som det jo læres i Sagnet: ikke i »Agnete og Havmanden«, men i mange eventyr.

90

træde i et absolut Forhold dertil: Man kan træde i et absolut forhold til det dæmoniske, fordi det dæmoniske ved sin bevidsthed om og modsætning til det gode definerer sig selv i forhold til det guddommelige. Det paradoksale bliver da her, at man trods sin bevidsthed om det gode engagerer sig eksistentielt i at dyrke det onde, hvilket i den konkrete sammenhæng betyder, at Havmanden på grund af sin angst for det gode straffer og ødelægger sig selv i angeren. - *pecus*: fæ. - *at knuse Agnete*: dvs. at fortælle hende de sorte sandheder om sig selv (hvilket er det samme som at knuse hende menneskeligt og svarer til at ofre Ifigenia) og derved opnå det højere almene formål at blive åbenbar.

91

Continuiteten i Havmandens Liv: Den kontinuitet, at han er forfører, kan ikke afbrydes på det æstetiske plan (af Agnetes kærlighed), men kan kun afbrydes ved, at en ny kontinuitet påbegyndes på det højere etiske plan, derved at han bliver åbenbar. - *gaaer Ethiken til Grunde ....*: fordi synden, som det dæmoniske, er defineret i forhold til det guddommelige. Da *Angeren* forudsætter et personligt forhold til det absolutte guddommelige (og det altså ikke er tilstrækkeligt med de andres tilgivelse), så går den almene etik i stykker her. - *conditio sine qua non*: betingelse uden hvilken ikke, dvs. ufravigelig betingelse, som her er den, at den enkelte skal være underordnet det almene for at kunne »gå op« i det. Hegel er nødt til at anse synden for at være en »første Umiddelbarhed«, da den ellers ikke ville kunne medieres ind i det almene.

92

Gnavspil: spil hvor man bliver til nar, hvis man får narrens figur, altså til nar i forhold til de andre, mens man, som det fremgår nedenfor, i »Aandens Verden« kun kan narre sig selv. S.K. mener, at mennesker ofte som i spil bruger hinanden til at give sig selv en mening og betydning, der kun bygger på de andres,

medspillernes, bekræftelse af spillets betydning, mens der set udefra er tale om meningsløse og ligegyldige spil uden noget forhold til den reelle virkelighed uden for spillet. - *Tvivlen om Sjælens Udødelighed*: der hentydes til tidens debat om Feuerbachs begyndende religionskritik.

365

93

gnothi sauton: kend dig selv, disse ord var indskriften på templet i Delfi. - *Pythagoras*: S.K. støtter sig her til W.G. Tennemann, *Geschichte der Philosophie*, Leipzig 1798-1817, I, s. 94, hvor det anføres, at P. vejledede sine disciple i kunsten at fordybe sig i sig selv. - *Socrates*: jf Platons *Faidros* 230 a. - *generatio aequivoca*: tvivlsom opståen. Betegnelse for den (forældede) lære, at levende organismer opstår af uorganisk stof

94

Erscheinung: tilsynekomst (især af noget højere). - *Fortælling ... i Tobiaë Bog*: Tobits Bog 6-8. - *gik reject til Attestats*: dumpede til embedseksamen. - *Vollmachtbrief zum Glucke*: fuldmagt der giver adgang til lykken, citat fra Schillers »Resignation«, 3. strofe.

95

pántos går...: thi der er bestemt ingen, der har undgået Eros, og ingen vil undgå ham, så længe der er skønhed til og øjne der ser. Longus, *Daphnis og Chloé* (ca. 400 e.Kr.), indledningen § 4. - *ryges... glødende Emmer*: (for at fa dæmonen til at flygte) Tob. 6,17-18. - *Man læse blot Fortællingen*: Tob. 7,15-17, som S.K. forholder sig frit til. - 8,13: Tob. 8,12. Versinddelingen i den ældre danske oversættelse af de apokryfiske bøger afviger mange steder fra den nugældende.

96

bedre at give...: jf Ap.G. 20,35. - *sværere at modtage ...*: altså dér hvor man modtager i kraft af troens bevægelse. - *Kjærhghed til Gud...*: svarende til Abrahams absurde tro. Ligesom Gud kræver, at Isak skal ofres, således har Gud selv påført Sara ulykken, den er påført hende *af en høiere Magt*, og hun er selv *uden Skyld*. Saras situation er dog lettere end Abrahams, fordi hendes problem er forståeligt for det almene. - *ikke taale Medlidenhed*: jf *Pap.* VIII I A 161: O, der er maaskee af alle Lidelser ingen saa martrende som den at være udseet til Gjenstand for Medlidenhed, Intet der saadan frister til at oprøre sig mod Gud. - *Blaubart*: Blåskæg.

97

Ich, roh gepragt...: S.K citerer her, let ændret, A.W. Schlegels tyske oversættelse. I Østerbergs oversættelse lyder stedet:

Jeg, som er grov i Præg og savner Tækket,
Der krør sig for en Jomfru Let-paa-Taa,
Jeg, som er lens for Legemspragt, og snydt
For skøn Statur af Moder Unatur,
Vanskabt, ufærdig, for mm Tid sendt ud
I Aandedragets Verden, næppe halvgjort,
Tilmed saa krøblet og uregelret,
At Hunde bjæffer ad min halte Gang, - -

98

Cumberlands Jøden: I skuespillet *Jøden* (da. oversættelse 1796) af den engelske dramatiker Richard Cumberland (1732-1811) anses hovedpersonen, jøden Scheva, af alle for en gnier og ågerkarl, men han udover hemmeligt stor velgørehed. - *Baggesen*: i digtet »Kirkegaarden i Sobradise«, *Danske Værker*, Kbh. 1827-32, I, s. 282. - *nullum unquam* . : der har aldrig været noget stort geni uden en vis grad af vanvid. Et lidt unøjagtigt citat fra Seneca, *De tranquillitate animi* 17,10.

99

Apostat: frafalden. - *kat'exochen*: i eminent forstand, par excellence. - *kongelige Obligationer*: obligationer med kongelig garanti.

366

100

Tamerlan ... Hunner: Timur Lenk, mongolernes (ikke hunnernes) konge 1370-1405, en stor erobrere, berygtet for sin grusomhed - *herostratisk*: Herostrat afbrændte 356 f.Kr. Artemistemplet i Efesus for at opnå udødelighed - *Gregorius Rimini...*: G.R., augustinermunk, professor ved universitetet i Paris, død 1358,

hævdede, at udøbte børn kommer i Helvede, mens de efter den almindelige katolske opfattelse kommer i en forgård til Helvede, hvor der hverken er pine eller salighed. G.R. fik derfor tilnavnet *tortor infantium*: de små børns bøddel (piner). Tilsvarende kunne Johannes kalde sig selv *tortor heroum*: heltenes piner. - *Margrete ...* i *Mephistopheles's Huuhpeil*: i Goethes *Faust*, Hexenküche (I, 2074 ff.) ser Faust: den skønneste af alle skønne Kvinder! / Saa er da Kvinden virkelig saa fager, / som her hun hviler, hen paa Lejet strakt? / Har alle Himles Glans i samlet Pagt / sin Skønhed i det hulde Legem lagt? (P. Hansens oversættelse).

101

wirthschafte ... grovt Sand: I Holbergs *Erasmus Montanus* I, 3, praler Per Degn med sin evne til at skaffe sig ekstra indtægter, blå. ved at stille folk over for valget mellem om der skal bruges »flint Sand« ved jordpåkastelsen eller »slet og ret jord«. - *Slæber*: sutsko, tøfler.

102

en anden Tvivl: Han har erkendt, at han ved sin første tvivl har pådraget sig en skyld over for Gud, og kan nu tvivle på, om han paradoksalt (dvs. på trods af sin skyld) kan blive frelst. - *Steder i det nye Testamente...*; der tænkes på Bjergprædikenen, Matt. 6 om almisse, bøn og faste (jf. citatet fra 6,17-18 nedenfor i teksten). S.K. definerer her *Ironi* som det at skjule den religiøse inderlighed, hvilket er berettiget af, at *Subjectiviteten er højere end Virkeligheden*. Her mente *Hegel* jo det modsatte og bar selvfølgelig tilsvarende *Nag* til ironien. - *Iøs Tale om Menighedens Idee*: hentydning til grundtvigianerne. - *desultorisk*: springende, faldende i adskilte stykker. Meningen er: ved den foregående, »hektiske« gennemgang af mulige paralleller til Abraham er det kun blevet endnu mere tydeligt, *hvor* uforståelig Abraham er, sml. den kunstneriske teknik i de fire tekstafsnit med fejltolkninger af fortællingen om Abraham og Isak.

104

Achilleus: Ifigenia kommer til Aulis i den tro, at hun skal ægte A. - *Kong Edvard...*: I *Richard III* udbryder kongen ved budskabet om sin broders død, som han selv har beordret, hvorpå han, forgæves, har kaldt ordren tilbage (i Østerbergs oversættelse):

Hvem bad for ham? Hvem knæled, i min Vrede,
For mig og bad mig overveje vel?
Hvem nævnte Broderskab? hvem Kærlighed?

S.K. citerer, med en enkelt ændring, Schlegels oversættelse. - *taler i Tunger*: 1. Kor. 12-14 (14,2: den, der taler i tunger, taler ikke for mennesker, men for Gud).

107

Spil... holde ham oppe: S.K. tænker på, at den sokratiske ironi i Sokrates' optræden som uvidende og spørgende tilsyneladende, som var der tale om et hejseværk, hævdede hans samtalepartnere i vejret, og han selv trak sig nedad, mens der i virkeligheden skete det modsatte. Hvis denne teknik 367 blot havde været et smart nummer, som der ikke var eksistentiel dækning for, så havde S. nu måttet bruge hejseværket til at holde sig selv oppe (redegørelsen for denne sammenhæng skyldes Emanuel Hirseh). - *3 Stemmer*: Platons *Apologi* 36 a, alm. ældre læsemåde, nu læses oftest: 30. - *Idiot*: her muligvis i den græske betydning: privatmand, lægmand.

108

Diogenes: dvs. D. fra Laerte, *Om de berømte Philosophers Liv og Lære*. Pythagoras omkom under en opstand, idet han blev indhentet og dræbt på flugten.

109

ænimatisk: gådefuldt. - *uresolveret*: ubeslutsom. - *Hæsitator*: tøvende person. - *seer i Løndom*: Matt. 6,6.

111

den Skrædder...: »Der Schneider im Himmel«, Grimms *Kinder- und Haus-Marchen*, 2. udg., Berlin 1819-22,1, s. 177-79. Den i eventyret afdøde skrædder, der i sit jordiske liv ikke havde hørt til de ærligste, men dog var sluppet ind i Himlen, satte sig i et ubevogtet øjeblik i Vorherres tronstol, hvorfra han kunne se ned på jorden. Der så han en kone stjæle vasketøj og greb forbitret en skammel og kastede i hovedet på hende.

112

Heraklit...: H.s teorier om altings bevægelighed, om det urolige og stadig omskiftelige, var ikke populære i hans samtid, der foretrak det sikre og enkle for det sande og komplicerede. Hermed fik han naturligvis en

placering, der svarer til S.K.S. H. fik tilnavnet »den dunkle«, formentlig fordi han havde samme hensigt som S.K.: det gælder om at »skrive saaledes, at Kjætteerne ikke kunne forstaae det« (SV III 287). Da H. altså var uforstået af menneskene, overlod han sit værk til »Guden« ved at anbringe det i Artemis-templet. - *kai potamou* ...: og idet han ligner tilværelsen ved strømmen i en flod, siger han, at man ikke to gange kan stige ned i samme flod. Platons *Kratylos* 402 a. - *Discipel*: Parmenides. - *eleatisk*: jf note til »Reflexion ...« s. 42. Med omtalen af eleaternes teori om, at bevægelse er en logisk umulighed, slutter *Frygt og Bæven* dér, hvor *Gjentagelsen* begynder.

Tre opbyggelige Taler

119

det Ufuldkomne ... Prophetien ... den mørke Tale ... Gavens Overflod ... Engles Tale: if. 1. Kor. 13. - Enkens Gave: Mark. 12,42.

120

Hævnen ... hører ham til: Rom. 12,19. - gennem mange Led: jf. 2. Mos. 20,5. - vebigner ... Fjende ... Næste: Matt. 5,43-44. - mange Gange ... Maader.Hebr. 1,1.

121

kjøre det beleilige Øieblik: Ef 5,16, Kol. 4,5. - Løbet ... haste...: jf. Fil. 3,13-14, 1. Kor. 9,24. - Verdens Børnelærdom: Kol. 2,20. - større end et Menneskes Hjerte: 1. Joh. 3,20. - iden tidlige Morgen ... ved den ellefte Time: jf Matt. 20,1-16 - halvtredsindstyve ... femhundrede: jf Luk. 7,41. - hans Øie ikke...; Tob, 4,8.

122

glemme at dømme...:jf Matt. 7,1. - Himlens Vrede ... fortærede: sml. Luk. 368 9,54 - saae... iLøndom: jf Matt. 6,6. - samle forfærdeligere Vrede...: Rom. 2,5.

123

For den Rene.... Tit. 1,15. - indvortes fra udgaaer Alt...- Mark. 7,15-23. - et ondt Øie seer endog ..: Matt 20,15. - de Rene see altid Gud: Matt. 5,8. - Øiet er Legemets Lys .. : Matt. 6,22-23. - 19,24:19,26-27 (også i den ældre oversættelse).

124

den, der vinker...: Ordsp. 10,10. - den, der siger Rakka ...: Matt. 5,22. - Hvert Hjert' er Garn ...; af Kingos salme »Ak Herre, se min Hjerteve«, 8. vers. - 20,14:20,13 i den ældre oversættelse, men 20,14 i den nugældende. - da ligger Synden ...: 1. Mos. 4,7. - Kiv, Nid ... Glæde, Fred...: Gal. 5,20,22-23.

125

Alt... saare godt: jf 1. Mos. 1,31. - Guds Medarbejder: 1. Kor. 3,9.

126

den, der haver...: Matt. 13,12. - Jacob: 5,20. - det knækkede Rør... den rygende Tande: Es. 42,3. - den forlorne Søns...: Luk. 15,20 ff

127

troe Alt, haabe Alt...; 1. Kor. 13,7. - Skjeldsord med Skjeldsord: 1. Pet. 3,9. - velsigner ... forbander: Rom. 12,14. - Miil ... Kind ... Kjortel: Matt. 5,39-41.- 7 Gange...70...:Matt. 18,21-22.

128

Salig... skjulte: Sl. 32,1. - Daarskab ... Klogt: f. 1. Kor. 1,18-25. - En gammel Hedning...: Bias; Diogenes fra Laerte, Om de berømte Philosophers Liv og Lære, I, 5, 86.

129

Et hedensk Skib ...: Ap. G. 27. - Trængselens Dage...: Matt. 24,21-22. - hans Tanke er levende.. :jf Hebr. 4,12. - en Retfærdigs Bøn ...: Jak. 5,16. - Da Abraham talte...: 1. Mos. 18,23 ff

130

dømme Engle: 1. Kor. 6,3. - Da de Skriftkloge...: Joh. 8,3 fE

132

Frygt og Bæven: Fil. 2,12. - den, der selv løber: jf Fil. 3,14, 1. Kor. 9,24. - være Altfor Alk: 1. Kor. 9,22. - Haabets: se note til Frygt og Bæven s. 16. - Natten er forbi.. :jf. Rom. 13,12. - da man ikke mere kan arbejde:jf.Joh. 9,4. - Enden er nær...: 1. Pet. 4,7.

134

det bør ethvert Menneske at døe...: Hebr. 9,27.

135

tog Ære af Menneskene: Joh. 5,44. - ikke... som Andre: jf Luk. 18,11. - give ... Mennesket hvad Menneskets er.. :jf Matt. 22,21. - svare Een til Tusinde: Job 9,3.

136

en gammel Hedning: Horats' Oder III, I, 40.

137

*en gammel Psalme-Sanger: Brorson i »Flye min Aand og bryd med Styrke«: Kæmp dig gennem Satans Pile Ind i Paradisets Hvile. - Da Jesus en Dag... Luk. 7,36 fE Den følgende fremstilling af historien om synderinden er bygget op som en konkret eksemplificering af det foregående afsnit om kærlighedens overvindelse af synd Forbindelsen er markeret ved en række sproglige paralleller: *forfærde og standse hende* (da reiser Fjenden sig forfærdelig), *Angestens Øieblik* (indjage Angst), *Anklagen i hendes eget Bryst* (opfanget alle Pile i sit Bryst), *end forfærdeligere* (desto forfærdeligere), *Men hun gik frem* (men jo nærmere den trænger frem), *Fjenden* (Fjenden), *Hvile ved Christi Fødder* (Paradisets Hvile). Endvidere er der en parallel mellem synderindens mange tårer og den kærlighed, der »vaagner ... grædende«, og både synderinden og kærligheden går 369 frem på trods af fare og modstand Synderindens optræden kan samlet karakteriseres ved det foregående afsnits »ydmyg Frimodighed«. Begge afsnit kulminerer med overvindelsen af smerten i en tilstand af blind glemsel. Generelt gælder det, at hvor evangeliet lægger vægten på Jesu tilgivelse af synderinden, fremhæver S.K. karakteristisk *hendes* ensomme og modige overvindelse af de andres modstand og af hendes egen indre modstand. Mens det foregående afsnit gav en generel beskrivelse af kærlighedens sejr over synden, så handler den konkrete fortælling ikke, som man skulle tro, om synderindens overvindelse af den synd, som har »navngivet« hende, men om overvindelsen af den anden synd, som allerede er blevet omtalt i slutningen af den første tale, i forbindelse med en kollega til synderinden: Syndens Straf føder ny Synd (131).*

139

Verdens Herlighed: Matt. 4,8.

141

langt bedre end det...: jf Ef 3,20. - det udvortes Menneske...: jf 2. Kor. 4,16.

142

Naar et Menneske, der lider skyldig...: 1. Pet. 2,20.

143

Om end bedrøvet...: 2. Kor. 6,10. - Den, hvem Brudgommen forlod: sml. Matt. 9,15. - Den, der ikke løb paa det Uvisse: sml. 1. Kor. 9,26.

145

det ene Fornødne: Luk. 10,42. - Naar han seer i Aftenstunden ...: Matt. 16,2-3.

146

idag eller imorgen vil jeg gaae .... Jak. 4,13. - Han bygger hurtigt...: Luk. 12,16-21. - forsvinder som en

Damp:Jak. 4,14.

147

Viden ... Handlen:jf. note til »Reflexion ...«s. 42.

148

den ganske Verden: Matt. 16,26. - Gud er trofast: 1. Kor. 10,13. - lader sig ikke uden Vidnesbyrd: Ap. G. 14,17.

149

skulde en Riigfrelses: Matt. 19,23. - Job... ofrede Brændoffer.. .;Job 1,5.

150

Bjergets Spidse ...: Matt. 4,8.

151

gjør Regnskab for Din Forvaltning: Luk. 16,2.

152

*ildstøtten ... Skystøtten: 2. Mos. 13,21-22. S.K s brug af dette billede er overtaget fra Hamann, *Schriften*, Berlin 1821-43, I, s. 52: Wenn wir Gott bei Sonnenschein in der Wolkensäule übersehen, so erscheint uns seine Gegenwart des Nachts in der Feuersäule sichtbar und nachdrucklicher (Hvis vi ikke ser Gud i skystøtten i solskin, så fremtræder hans tilstedeværelse i ildstøtten om natten mere synlig og tydelig for os).*

154

at den jo beholdt Bekymringen: dvs. at den ikke beholdt... - Haab, om hvilket Skriften siger,...: Rom. 5,4. »Forfarenhed« oversættes nu »prøvet fasthed«.

155

lærte det Gode af hvad han leed: if. Hebr. 5,8. - Begravelse i Canaan: 1. Mos. 23,17-20.

156

den, der søger Gud...: Matt. 7,8. - hvad der opkom i et Menneskes Hjerte: 1. Kor. 2,9. - overgaaer al Forstand: Fil. 4,7.

157

et gammelt Opbyggelsesskft: Die deutsche Theologie, eine sehr alte für jeden Christen ausserst wichtige Schrift, Lemgo 1822, kap. 10. Jf Pap IV A 165: » ... saa forglemme vi Gud og rose (rühmen) os af, at vi ere fortabte«. I opbyggelsesskftet står der: und wåhnen, wir seien verloren (og mener, at vi er fortabte). - een Dag som tusinde Aar: 2. Pet. 3,8.- 370denGud prøver ...: jf. Hebr. 12,6. - Herom minder Paulus...: I Ef. 3,14-19 beder Paulus Gud om, at Han vil styrke modtagerne af brevet i det indre menneske. - al god og fuldkommen Gave:Jak. 1,17.

158

m. T: min tilhører, - glæde sig med den Glade .. græde med den Grædende: Rom. 12,15.

159

ikke det Nærværende ...: Rom. 8,38.

Sygdommen til Døden

163

Anti-Climacus: Navnet markerer en modsætning til pseudonymet Johannes Climacus (fra *Philosophiske Smuler og Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift*). Johannes Klimakus kaldtes en byzantinsk teolog fra 6. årh. efter sit hovedværk *Klimax tou paradeisou*, Paradisstigen, dvs. Jakobsstigen. Pseudonymet Climacus har blot fremstillet trinene i retning af kristendommen, uden selv at ville kalde sig kristen. I *Pap. X I A 510* står der om *Sygdommen til Døden*: »Det hedder »til Opbyggelse« det er mere end min Kategorie, Digter Kategorien: opbyggelig (...) Der er Noget, som er lavere (det Æsthetiske) det er pseudonymt, og noget som er høiere, det er ogsaa pseudonymt, fordi min Personlighed ikke svarer dertil (...) Anticlimacus i Modsætning til Climacus der sagde sig ikke at være Christen, Anticlimacus er den modsatte Yderlighed: at være en Christen i overordentlig Grad«. I det sidste ligger der en antydning af noget negativt, der bekræftes af *Pap. X I A 517*, hvor det hedder om Anti-Climacus: »Dette bliver hans personlige Skyld, at forvexle sig selv med Idealiteten (dette er det Dæmoniske i ham) men hans Fremstilling af Idealiteten kan være ganske sand, og den boier jeg mig for.« I *Pap. X 6 B 48* lader S.K. Anti-Climacus sige om sig selv, at han er »en saa overordentlig Christen, som han aldrig nogensinde har været til«. I *Pap. X I A 557* nævnes Anti-Climacus i forbindelse med »Opvækkelse«: Opvækkelse er det Sidste, men det er mig personligt for høit - jeg er dog for meget af en Digter.

164

mottoet: »Herre! giv os svage øjne for ting, som ikke duer til noget, og fuldstændig klarsynede øjne for al din sandhed.« S.K. citerer, med en enkelt ændring, disse linier efter *Handbuch deutscher Beredsamkeit*, herausgegeben von O.L.B. Wolff, Leipzig 1846, I, s. 293, jf *Pap. VIII 2 B 171*.

165

det rene Menneske ... Forundringsleg med Verdenshistorien: Der hentydes dels til Hegels abstrakte menneskeopfattelse, hvor det er den enkeltes opgave at glemme sig selv, dels til hans spekulative historieopfattelse, jf. noter til *Frygt og Bæven* s. 53 og 65.

173

Mennesket er Aand...: Modellen i de fire første typografiske afsnit er følgende (den overbygning, hvormed modellen udvides i fjerde 371 typografiske afsnit, er adskilt fra den øvrige model med en stiplet linie. Overbygningen placerer menneskets selv i forhold til Gud):

Tankegangen i fjerde typografiske afsnit er, at forholdet, der forholder sig til sig selv, er det tredje i forhold til det andet, der har sat det, hvilket altså vil sige, at mennesket er et forhold mellem det himmelske og det jordiske (engel og dyr, jf. Begrebet Angest, SVIV 465). Men forholdet, der 372 der forholder sig til sig selv, er *også* det første i et nyt og højere forhold, hvor »engledyret« forholder sig til Gud. Syntesen mellem legeme og sjæl er af lavere karakter end syntesen mellem uendelighed og endelighed Hvor den sidste har det evige og dermed forbindelsen til ånden indbygget i sig, så tilhører både legeme og sjæl det timelige og kan kun blive til ånd i kombination med den anden syntese. (En lignende model er fremstillet i *Begrebet Angest*). En konkret definition af legeme og sjæl i forhold til ånd gives ikke i S.K.s forfatterskab. Man kan godt mene om denne abstrakte og spekulative model, at den er udtryk for det, der kritiseres i forordet: en videnskabelig Fjernhed fra Livet (165); man kan spørge, om det ikke er S.K selv, der her leger »Forundringsleg« (165) med menneskelig virkelighed. I femte typografiske afsnit bliver teksten da også mere konkret. Når menneskets selv er *deriveret*, dvs. afledet, af noget andet, så må det også, hvis det skal være i sandhed, forholde sig til dette andet. Derfor ligger der ikke bare en mulig fortvivlelse i ikke at ville være sig selv, men også i at ville være sig selv, dvs. kun at forholde sig til sig selv og ikke til noget andet. Hvis en fortvivlet, hvis fortvivlelse består i et forkert forhold til selvet, mener at kunne løse sit problem ved sig selv, så hævder han netop derved det forkerte selv, hvis hævde er fortvivlelsens årsag. En endnu større misforståelse ville det være at opfatte fortvivlelsen som noget udefra kommende (S.K. tænker på fortvivlelsens årsag, jf. 217), når det ydre Tryk i virkeligheden er en *omvendt Reflexion af det Indvortes*, dvs. at den indre konflikt (det forkerte el. usikre forhold til selvet) viser sig som et ydre tryk. Fra en kunstnerisk synsvinkel er *misforståelsen* et grundtema i hele dette filosofisk set vanskelige afsnit: det uforståelige, det uigennemsigtige, afspejler det eksistentielle tema, at menneskets forhold til sig selv er uklart og fuldt af gåder, forvirring og fortvivlelse, men sandheden er enkel og klar: afsnittet slutter med at omtale det *gennemsigtige* forhold til Gud. Hermed gentager dette afsnit temaet fra bogens motto: bønnen om at blive befriet for alt det, der ikke duer, og at kunne se sandheden klart.

175

Tænkerne: herved sigter S.K. vist nok til Johannes Climacus i *Philosophiske Smuler* (se SK IV 266). - *Svimmelhed ... under Bestemmelsen Sjæl...*: Svimmelhed forholder sig til sjæl som fortvivlelse til ånd, fordi svimmelhed er udtryk for, at sjælen har et usikkert forhold til verden, ligesom fortvivlelse er udtryk for, at ånden el. selvet har et usikkert forhold til Gud. Jf *Pap. VIII 2 B 168*: »I sund Tilstand eller naar der er Ligevægt mellem det Sjælelige og det Legemlige er Mennesket aldrig svimmel Saaledes ogsaa med Fortvivlelse. Naar Mennesket i at forholde sig til sig selv absolut forholder sig til Gud, saa er der slet ingen Fortvivlelse«. Sml.

»Ligevægt og Ro« (173).

176

der vorder ... Forbigangent: dvs. der bliver ikke nogen sinde i forhold til virkeligheden tale om, at noget er overstået fortid.

177

det Sidste er Døden ...: Da fortvivlelsens årsag er manglende tro på Gud, må den fortvivlede se døden som det sidste. I sin fortvivlelse over dette 373 udsigtsløse liv *haaber man paa Døden*. Men den fortvivlede kan ikke dø, fordi fortvivlelsen ikke kan *fortære det Evige, Selvet*, og dettes absolutte insisteren på, at mennesket etablerer det rette forhold til sig selv og til Gud, hvilket netop er det krav, som udløser fortvivlelsen over ikke at kunne leve op til det. Fortvivlelse bliver derved en *evig* oplevelse af at dø (uden at kunne dø): det at se døden som det sidste, så at sige at tro på døden, og det at håbe på døden dræber ustandselig livet, og fortvivlelsen søger hele tiden at dræbe det sande selv, der forhindrer adgangen til døden. Det evige og forgæves forsøg på at dø skal også forstås bogstaveligt: selvmord er ingen udvej, hvilket fremgår af S.K.s reference til et digt af Ewald, der omtales i *Pap. IV A 48*: »Det er et herligt Digt af Evald, Advarsel mod Selvmord. Et Vers især: Mon Havets Bølger slette ud? / Mon Gift fortærer Præg af Gud? / Kan Dolken dræbe Tanker? cfr. 1ste B. p. 299.« (S.K. citerer *Samlede Skrifter*, I, Kbh. 1780.) Fortvivlelse er den evige »Fortabelse« (174) på grund af det mislykkede forsøg på at slå selvet ihjel: straffen er, at fortvivlelsen er fordømt til i al evighed at fortsætte sit håbløse forehavende. Det gælder om fortvivlelsen, at dens Orm *ikke døer*, dens *Ild ikke udslukkes* (Mark. 9,48, Es. 66,24). Fortvivlelsens manglende evne til at fortære det sande selv fremkalder *Afmagt* og afslører for fortvivlelsen det forkerte i dens forehavende. Dette medfører, at fortvivlelsen nu fortvivler over sig selv (og det er dette, der kaldes *Potentsation*) og søger *at fortære sig selv*. Herved skabes der blot mere fortvivlelse: i stedet for at ophæve sig selv i glæde over den positive sandhed fornyer og förstærker fortvivlelsen sig selv. Fortvivlelsen gentager altså nu sin fortvivlede reaktion på sandheden: den forsøger at fornægte og ødelægge den. Som »barn« af den sandhed eller det sande selv, *der ligger til Grund for Fortvivlelsen*, og som fortvivlelsen fornægter, må fortvivlelsen, efterhånden som sandheden bliver mere og mere påtrængende, lægge større og større afstand til sit »ophav« og dermed også til sig selv. 178 *En Fortvivlende fortvivler over Noget...*: Det er afgørende for de to følgende afsnit, at der i *Sygdommen til Døden* skelnes mellem uegentlig og *egentlig Fortvivlelse*. Hvis der fortvivles over *Noget* (f.eks. manglende succes i karriere eller kærlighed), så er dette uegentlig fortvivlelse, men hvis fortvivlelsen gælder selvet, så drejer det sig om egentlig fortvivlelse. S.K.s pointe er så, at det fundamentalt altid drejer sig om egentlig fortvivlelse, men at den uegentlige fortvivlelse blot ikke er bevidst om, hvad det *egentlig* er, der fortvivles over. For den uegentlige fortvivlelse er der en verden mellem *Cæsar* og *slet Intet* (de citerede ord var Cesare Borgias valgsprog) og mellem »*ham*« og de mange tårer. At fortvivle over noget er at befinde sig på grænsen til bevidstheden om selvet, idet S.K. går ud fra, at det sande i fortvivlelsen hurtigt vil kunne gennemskue det illusoriske noget og se selvet. At fortvivle er jo en definitiv håbløshed, der forudsætter, at man tror på den uendelige værdi af det, som man fortvivler over ikke er lykkedes. Men denne værdi kan kun være »uendelig«, hvis man ikke tror på Gud, men i stedet tror på døden, 374 som begrænser selvets muligheder til denne verden, spærrer det inde i denne verden og tvinger det til i sin fortvivlelse at guddommeliggøre denne verdens muligheder. Derfor kan en fortvivlelse over noget hurtigt blive til en fortvivlelse over døden, hvis eneste alternativ er troen på Gud, jf 216 om sammenhængen mellem at fortvivle »over det Jordiske« og »om det Evige«. For den egentlige eller *erklærede* fortvivlelse vil forskellen mellem succes og fiasko i denne verden ikke være en forskel mellem alt og intet, men en forskel mellem to selv-bevidste måder at være fortvivlet på. I øvrigt er det en gennemgående tankegang i de to afsnit, at når man (hvad enten man er bevidst om det eller ej) ikke vil være sit sande selv, men altså vil *af med sig selv*, så kan dette udløse en desperat stræben efter en eller anden form for succes, der kan bruges til så at sige at drukne ens ægte fortvivlelse i falsk glæde.

179

At fortvivle over sig...: *fortvivlet at ville af med sig selv* er fundamentalt det samme som *fortvivlet at ville være sig selv*, fordi det er det sande selv (feks. »dette Selv, som ikke blev Cæsar«), man vil af med, og det falske selv (feks. Cæsar), man vil være. Fortvivlet *ikke at ville være sig selv* betyder i *Sygdommen til Døden* ikke blot, at man ikke vil være den, man faktisk er (og som Gud dermed har tvunget én til at være), men det betyder også, at man ikke vil realisere det rette åndelige forhold til Gud, jf den senere skelnen mellem at fortvivle *over* og *om* sig selv (216). - *Socrates beviste ...*: i *Platons Staten*, X, 608 c ff.

182

transitorisk: forbigående, flygtig.

184

angestfor Intet: jf *Begrebet Angest*: »hvilken Virkning har Intet? Det føder Angest. Dette er

Uskyldighedens dybe Hemmelighed, at den paa samme Tid er Angest. Drømmende projekterer Aanden sin egen Virkelighed, men denne Virkelighed er Intet« (SV IV 346).

186

Dagens Møje og Hede: jf. Matt. 20,12. - som Du er kjendtjif. 1. Kor. 13,12.

188

kata dynamin: efter mulighed. Om alt, hvad der kan blive til noget andet, men endnu ikke er blevet til dette andet, bruger Aristoteles det udtryk, at det *efter mulighed* er dette andet, at det altså har de indre betingelser for, at en udvikling bliver mulig. - *Replikken* ...: I de følgende par linier formulerer S.K. i koncentreret og abstrakt form et væsentligt og præcist synspunkt om, at en digterisk fremstilling af fortvivlelse kun bliver *værdifuld*, hvis fremstillingen af en konkret fortvivlelse medtager den realitet, som fortvivlelsen negerer. Når feks. Klaus Rifbjerg i jeg-romanen *Brevet til Gerda* (1972) fremstiller en fortvivlelse, der bl.a. mangler endelighed, så sker dette i en litterær stil, der altid beholder den jordforbindelse, som bogens drømmende og utålmodige hovedperson ustandselig slipper. I S.K.s eget eksempel på s. 190 er det spurven, der repræsenterer den negerede realitet. - *instar omnium*: der gælder lige så meget som alle, dvs. evnen for alle evner. - *Fichte*: Der refereres til den tyske filosof J.G. F.s (1762-1814) tanker om den »produktive indbildningskraft«: hele tilværelsen skabes indefra ved den aktive selvbevidstheds kraftudfoldelse.

189

hiin russiske Hornmusik: Orkesteret bestod af op til tres mand, der hver 375 havde et horn, som kun gav én tone; hver mand skulle altså kun falde ind med denne tone (så det var ikke en takt, men en tone, han blev odslet på at være).

190

det ene Fornødne: Luk. 10,42.

191

Einerlei: ensformighed - *afmandet*: berovet manddom el. avlekraft - *at være som de Andre*...: Når S.K. taler om det negative ved at forsvinde i *Mængden*, mener han *ikke*, som mange mener i dag, at det modsat positive er at skille sig ud fra denne mængde ved at markere sig positivt *i forhold til de andre* (hvorved man altså får sin identitet »forærende« af de andre, præcis som man også gør som *Numerus* (tal, nummer), medlem af mængden), idet forholdet til andre for S.K. er uden betydning for den sande identitet. Det modsatte af at være et nummer er således ikke at være et navn for de andre, men for sig selv og Gud, jf. rodemesteren i *Frygt og Bæven* hvis sande identitet er ukendt for de andre.

192

vinder alle jordiske Fordele ...: jf. Matt. 16,26. - *apeiron* - *peras*: egl.: det ubegrænsede - grænsen. Vigtige begreber hos Platon, især i *Filebos*.

193

kata dynamin: se note til s. 188. - *Løber nu Muligheden* ...: S.K. fremstiller i det følgende den psykiske tilstand, hvor man ser sig blind på en mulighed, idet man hefter sig ved, at muligheden faktisk er der, men overser, at *Tiden* eller *Nødvendigheden* gør den til en illusion i den forstand, at det er urealistisk at forfølge den. Hvis det drejer sig om en enkelt mulighed, vil denne mulighed tiltage i styrke, efterhånden som man fjerner sig mere og mere fra virkeligheden (som ifølge S.K. snarere bør kaldes nødvendigheden, fordi virkeligheden både omfatter nødvendigheden og muligheden), og hvis det drejer sig om flere muligheder, vil de formere sig, efterhånden som man leger mere og mere med dem. - *Phantasmagorier*: gøglebilleder, fantasibilleder. - *som Philosopherne forklare*, jf. Hegel, *Werke*, VI, Berlin 1840, s. 292: Die Nothwendigkeit ist zwar richtig als Einheit der Möglichkeit und Wirklichkeit definiert worden.

195

for Gud er Alt muligt: Matt. 19,26, Mark. 14,36, Luk. 1,37. - *Richard II*: S.K. citerer Schlegels oversættelse af Shakespeare. I Lembckes oversættelse lyder stedet: O, Frænde, forbandet være du, som ledte mig bort fra Fortvivlelsens den jævne Vej! (III. akt, 3. scene i de nævnte oversættelser svarer til III. akt, 2. scene i originalteksten).

196

det Dialektiske i at troe ...: jf. *Frygt og Bæven*, og *Tre opbyggelige Taler*, 1843, s. 157: den, der troer Gud

mod Forstanden, han bekræftes i det indvortes Menneske (sml. ovenfor om: at tabe Forstanden for at vinde Gud). - *hiin Konge...*; se note til *Frygt og Bæven* s. 29.

197

Respirationen: af lat. respirare, ordret: ånde (spirare) igen (re-), ånde ind og ud - *Interjektion*: Tankegangen er, at fatalisten har kvalt sig selv i forhold til Gud og kun kan formulere dette forhold som momentane og desperate udråb. - *Suurstoffet*: ilten. - *Statsminister*: minister der var medlem af statsrådet. - *Dunstkreds*: atmosfære. - *quantum satis*: så meget som er tilstrækkeligt.

199

Veritas est...: sandheden angiver både sig selv og det usande. Frit citat fra 376 Spinozas *Ethica*, II, Schol. til Propos. 43. - *socratisk*: jf. Diogenes fra Laerte, *Om de berømte Philosophers Liv og Lære*, II, 5, 31: Der er, sagde han, kun eet eneste Gode, nemlig Oplysning og eet eneste Onde, Vankundighed (Riisbnghs oversættelse, Kbh. 1812, s. 70).

200

Belle-Etagen: 1. sal. - *Aandløshedens Angest*: se SV IV 400-403. - *Folkesagnet*: se *Irische Elfenmärchen*, übersetzt von den Brüdern Grimm, Leipzig 1826, s.LXXXIII.

202

de gamle Kirkelærere: Augustin, *De Civitate Dei*, XIX, 25. - *Hedningen ... anpriste Selvmord*: dette gælder især de stoiske filosoffer, men opfattelsen af selvmord som oprør mod Gud findes hos Platon, *Faidon* 61-62. - *Hysteron-Proteron*: sidst-først; det, der skulle komme sidst, er anbragt først.

203

Vigilius Haufniensis: se SV IV 402.

204

i det Senere: dette afsnit blev aldrig skrevet. Spørgsmålet berøres kun i en bemærkning på s. 216.

205

kata dynamin: se note til s. 188. - *Modus*: måde, form, måde at træde frem på

206

Reflexion i sig: dvs. selvrefleksion.

207

hans Selv, og ham selv...: dvs. hans selv og ham selv er et noget, som hører med inden for... - *heteron*: det andet. - *endog begjærende...*: Selv når det begærer, er dette selv ikke et selvstændigt subjekt (svarende til grammatisk nominativ), ikke en handlende som *vil* noget, men en passiv modtager (svarende til grammatisk *Dativ*) med et barnligt el. ureflekteret begær. - *tilstøder (at støde - til)*: hermed fremhæver S.K. igen det passive ved det umiddelbare selv, der modtager skæbnens stød. - *quid nimis*: ordret: noget for meget. Hentydning til det latinske (opr. græske) ordsprog: ne quid nimis, intet for meget, dvs. gør ikke noget i for høj grad, hold måde. Kun refleksionen er i stand til at overskue og dermed relativere det umiddelbart overvældende (det, der er »for meget« for det umiddelbare selv og bringer det til fortvivlelse), hvad enten dette er en ulykke eller en lykke. - *situeret*: placeret.

209

Man fortæller om en Bondemand...; jf *Molbohistorier*, udgivet af L.R. Tuxen, Kbh. 1866, s. 30-31, hvor historien anføres i en lidt anden version.

210

Omsætning: det at skille sig af med selvet er en stor og definitiv beslutning, som et større salg.

212

Omverdenens Reflexion: dvs. refleks, afspejling.

213

und rings umher...: Goethes Faust, I, se. 4, 1479. Mefistofeles vil overtale Faust til at forlade studierne og spekulationerne og begive sig ud i livet: Jeg siger Dig: en Karl, der spekulerer, / er som et Dyr, hvem Fanden maltrakterer / og kører rundt paa Heden med i Ring, / mens grønne Marker ligge trindtomkring. (P. Hansens oversættelse). - *trods nogen Yngling*: lige så godt som nogen y. - *fuimus*: vi har været - (og er ikke mere -), jf. Virgils Æneiden, II, 325.

214

Præsens in futuro ... præterito: nutid i fremtid, nutid i fortid. Det fælles er, 377 at det både for ynglingen og den ældre er *nutid*, at de ikke vil være sig selv, hvilket her konkret betyder, at de jordisk fortvivler over det bestemte selv, som de henholdsvis er bundet til i fremtiden og lod sig binde til i fortiden.

215

in toto: som helhed.

216

Selvet er dobbelt dialektisk: Når man fortvivler *over* sig selv, fortvivler man over det selv, som har syndet ved at dyrke det jordiske og negligere det evige, men når man fortvivler *om* sig selv, fortvivler man, fordi man ikke har realiseret sit ideale, åndelige selv og dermed det rette forhold til Gud

219

vore Tidens Bestandig-Selskabelige: S.K. hentyder til selskabeligheden i foreninger; i begyndelsen af 1840'erne havde København blandt sine større klubber »Den bestandig borgerlige Forening« og »Det forenede borgerlige Selskab«. - *Epigram* kort, fyndigt digt der giver udtryk for en tanke, ofte satirisk og med en overraskende slutpointe. - *horis succesivis*: i på hinanden følgende timer, time efter time. - *Timer ... levede for Evigheden*: hentydning til titlen på en andagtsbog af C.F. Sintenis, *Stunden fur die Ewigkeit gelebt*, Berlin 1791-92, da. overs. 1795: *Timer, levede for Evigheden*.

220

Richard III: I Shakespeares *Richard III*, IV, 4, lader R. trommerne røre for at overdøve sin moders og Dronning Elisabeths anklager: Blæs, Trompeter! / Rør Trommen, slaa Alarm! at ikke Himlen / Skal høre disse Sladderkvinder smæde / Vorherres Salvede! Blæs, siger jeg! (østerbergs oversættelse). - *omnibus numeris absoluta*: afsluttet i enhver henseende, dvs. fuldendt.

221

poetice: digterisk. - *dæmonisk* se note til *Frygt og Bæven* s. 87.

222

i Begyndelsen: 1. Mos. 1,1. Han vil altså ikke acceptere sit af Gud skabte selv, men vil bruge den frihed, som hans bevidsthed om at være ånd giver ham, til at være sin egen gud og skabe sit eget selv. - *Stoicisme*: der tænkes på stoikernes lære om at hæve sig over det konkrete.

223

Prometheus: Ifølge den græske mytologi stjal P. himlens ild og bragte den til jorden, og P. er senere blevet opfattet som en helt, der stjal ilden for menneskenes skyld. - *den løsende... bindende Magt*: jf. Matt 16,19. - *Ataraxi*: uforstyrrelighed (udtryk fra den stoiske filosofi).

224

promethisk: Som straf for tyveriet af ilden lod Zeus Prometheus lænke til en klippe. - *Pæl i Kjødet*: 2. Kor. 12,7.

226

i reen græsk Forstand: »dæmonisk« kommer af græsk »daimon«, der hos Platon betegner et overmenneskeligt væsen, en mellemting mellem en gud og et menneske. - *Overtroens Fortælling*: sandsynligvis tænkes her på Rübezahl i Musäus' *Volksmarchen*, tredje legende, *Musæus Folkeæventyr*, Kbh. 1840, II, s. 65-66.

227

tantalisk: Tantalus var en græsk sagnkonge, som af guderne blev dømt til evigt at plages af tørst og sult.

I Underverdenen stod han i vand til læberne og med en frugtgren hængende over hovedet. Når han ville drikke, trak vandet sig tilbage, og når han ville spise, trak grenen sig væk.

231

hvad Juristerne kalde qvalijiceret: en kvalificeret forbrydelse er en 378 forbrydelse, som straffes strengere end forbrydelsen i dens typiske form. S.K. nævner selv to eksempler på s. 234. forbrydelse mod en embedsmand og fademord. - *Confinium*: grænseområde. - *Kategoriernes Conjunktio*: Konjunktio er den astronomiske betegnelse for det forhold, at to himmellegemer set fra Jorden ses i samme retning. *Kategoriernes k.* vil da sige, at kategorien »Digter« peger i retning af el. er orienteret mod »det Religiøse«. Muligvis ligger der også heri, at det digteriske samtidig skjuler el. skygger for det religiøse,

232

Nurnberger-Billeder: billeder af ringe kvalitet.

233

en ældre Dogmatik: Der refereres til det argument i den ortodokse lutherske dogmatik, at Guds uendelighed gør skyld mod Ham uendelig, og at straffen derfor også må være uendelig. - *recurrerede*: søgte tilbage. - *en senere Dogmatik*: Hos den tyske filosof Kant forkastes bestemmelsen synd mod Gud, fordi Gud hos Kant »forsvinder« i den almengyldige morallov, jf. note til *Frygt og Bæven* s. 65.

234

kun stundom syndedes...: Der hentydes til, at den ortodokse lutherske dogmatik skelnede mellem synder mod Gud, synder mod én selv og synder mod andre. - *uden Gud i Verden*: Ef 2,12. - *pelagiansk-letsindige*: Pelagius (ca. 400) og dennes tilhængere nægtede arvesynden.

235

de glimrende Laster: jf s. 202. - *een Djævel ved Djævelens Hjælp*: jf Matt. 12,24. - *det Sidste ... væne end det Første*: Matt. 12,45. - *Bogstavregning*: dvs. definitionen er en formel, der sammenfatter det fælles og fundamentale og dækker alle konkrete tilfælde.

236

Speculation: Ordet anvendes af S.K. som betegnelse for Hegels filosofi og dermed for den opfattelse, at modsætninger lader sig ophæve ved at anskues fornuftigt Mod dette fastholder S.K. her det absurde og paradoksale i kristendommen, og det enkelte menneskes betydning som andet og mere end det at være medlem af et samfundsmæssigt fællesskab.

237

Christi egen Anviisning: se Matt. 11,6, 26,31, Joh. 6,61. - i *hvis Hjerte det aldrig* :jf 1. Kor. 2,9. - *quid nimis*: for meget, jf. s. 207

238

Daarskab:jfA. Kor. 1,18-25.

239

giver op uden om: som et eksamenspensum ud over det forlangte. - *gyldne*: hentydning til udtrykket »den gyldne middelvej«, Horats' *Oder* II, 10, 5.- *ne quid nimis*: se note til s. 207.

240

am Ende: til sidst. - *de facto*: efter sin handling, objektivt set. - *Synd er Uvidenhed*: denne definition er udledt af, at Sokrates mente, at dyd er viden.

241

vindicerer: tillægger, tilkender. - *Prius*: forudgående, tilgrundliggende.

242

quod erat demonstrandum: hvad der skulle bevises. - *Aabenbaring fra Gud*: jf *Pap.* VII I A 192: Dersom En vil sidde rolig, objektiv paa sit Studerekammer og speculere: hvorledes skulde han kunde forstaae en Forsonings Nødvendighed; da jo en Forsoning kun er nødvendig i den ængstede Samvittigheds Forstand.

Dersom det stod i et Menneskes Magt at leve hen uden at behøve Spise: hvorledes skulde han saa forstaae Nødvendigheden af Spise, som den Sultne saa let forstaaer? Og saaledes er det aandeligt. Et Menneske kan erhverve den Ligegyldighed som gjør 379 Forsoningen overflødig, ja det naturlige Menneske er egentlig i denne Tilstand: men hvorledes skulde man i denne Tilstand kunde forstaae Forsoningen. Det er derfor saa consequent af Luther, at han lærer, at Mennesket maa belæres ved en Aabenbaring om hvor dybt han ligger i Synd; at den ængstede Samvittighed ikke er noget der saaledes følger af Naturen som det at være sulten. - *kategoriisk Imperativ*: Egentlig et udtryk fra Kants filosofi. Kant forstår derved morallovens ubetingede bud. Med tilføjelsen »intellectuelt« giver S.K. udtrykket betydningen: befaling man ikke kan undlade at opfylde (fordi forståelsen af det rette tvinger én til at realisere det).

243

in abstracto: abstrakt. - *eo ipso*: med det samme. - *Coinddentspunkt*: fælles punkt, berøringspunkt

244

med Adriennen paa: Der hentydes til steder i Holbergs komedier, f.eks. *Den politiske Kandestøber* IV, 2, og *Barselstuen* II, 2, hvor det at være iført en adrienne (fin lang, folderig damekjole) forbindes med, at jævne personer ønsker at spille fine. - i *en ringe Tjeners Skikkelse*: Fil. 2,7. - *som Skriften siger*: Mark. 10,34, Luk. 18,32. - *godt at være*: Matt. 17,4.

245

Direction: retning, angivelse af retning. - *Klangfigur*: mønster der dannes på en vandret metal- el. glasplade, når denne er bestrøet med fint sand el.lign. og sættes i svingninger ved stryging med en violinbue. - *vidunderligt*: på en overnaturlig måde, underfuldt. - *Overgangen ... Systemet*: Der er tale om Hegels filosofiske system, hvor enhver udvikling el. overgang el. bevægelse tænkes at forløbe med deterministisk nødvendighed, jf. note til »foreløbige Bevægelse« *Frygt og Bæven* s. 9. - *cogito ergo sum*: jeg tænker, altså er jeg; den franske filosof Descartes' filosofiske grundsætning. - *Dig skeer, som Du troer*: Matt. 9,29.

246

cito citissime: hurtigt, meget hurtigt - *geschwind wie der Wind*: hurtig som vinden. - *Interim*: midlertidigt, foreløbigt, dvs. afgørelsen udsættes.

247

Aktor: anklager.

248

den orthodoxe Dogmatik ...: I den luthersk-protestantiske kirkes dogmatiske bekendelsesskrift, den Augsburske Konfession, hedder det i artikel 19: »Aarsagen til Synd (...) er (...) de Onde, nemlig Djævlens og de Ugudeliges Villie, hvilken, forladt af Guds Bistand, vender sig fra Gud«, *Den rette uforandrede Augsburske Troesbekjendelse*, Kbh. 1825. Den lutherske dogmatik har gennemgående fastholdt denne opfattelse, at synden er et frafald fra Gud, en positiv viljesakt. - *pantheistisk*: Der hentydes til den kritik, der på S.K.s egen tid blev rettet mod Hegel for panteisme, dvs. for en forståelse af det onde som det blot tilsyneladende onde, der er et nødvendigt, negativt stadium på vejen mod det højere gode. - *en saakaldet spekulativ Dogmatik*: der tænkes især på den danske teolog H.L. Martensen. - *begribe denne Bestemmelse...*; At *begribe* el. forstå *Synden* som *Position* forudsætter, at synden placeres i forhold til sin logiske modsætning (*negeres*).

249

Detaschement: mindre militær styrke med særlig opgave. - *abrenuntierer*: afsværger. - *Negationens Negation*: I Hegels logik betyder *Negationens* *Negation*, at når et begreb er blevet negeret af sin modsætning el. negation, så sker der endnu en negation, idet de to modsætninger samles i en højere enhed (hvor modsætningen mellem dem altså er ophævet). Hvis således synden negerer det gode, så forsoner angeren denne modsætning ved at negere synden og etablere en højere positiv enhed. - *Overgangen ...*; I Hegels logik forløber *Overgangen* fra et begreb til et andet glideende, med logisk automatik. Fra evighedens synspunkt (*Sub specie æterni* og *æterno modo* er to udtryk for det samme), dvs. set fra det højeste abstrakte synspunkt er alle overgangene eller *det Spatierende* (dvs. det der udgør afstanden mellem de enkelte udviklingstrin) *slet ikke til*, fordi udviklingen forløber af sig selv, som logisk-deterministisk system, og dermed fra starten har sin forudsigelige afslutning indbygget i sig, hvorved overgangene sådan set er en illusion. At *sætte* el. ponere bliver derfor (*eo ipso*: uden videre) det samme som at *ophæve*, fordi en position el. et begreb af sig selv afføder sin egen negation eller automatisk bliver komplementeret af sin modsætning (det ufuldendte el. uafsluttede, svarende til den grammatiske tid *Imperfectum*, bliver af sig selv *fuldendt* el.

afsluttet, *Perfectum*). Hegels *rene Tænkning*, det abstrakt-logiske system, står for S.K. i modsætning til »Virkelighedens Verden«, hvor der er *kvalitative* forskelle, og hvor intet forløber af sig selv, men hvor al bevægelse forudsætter menneskelig *handlen*, jf. note til *Frygt og Bæven* s. 42.

250

Gudsfrygt er Viisdoms Begyndelse: Sl. 111,10, Ordsp. 1,7, 9,10. *philosophice, poetice*: filosofisk, digterisk, jf s. 246 om den »æsthetiske og methaphysiske Erkjenden«.

251

Socrates ... den meest Vidende: S. fortæller selv i Platons *Apologi* 21 a, at Oraklet i Delfi har erklæret ham for det viseste menneske. - *Synden ... som druknet i Havet*: Mika 7,19.

252

underlægger Alt under Synd: Gal. 3,22. - *som Skriften siger*: Åb 3,16 (Derfor, fordi du er lunken og hverken varm eller kold, har jeg i sinde at udspy dig af mm mund).

253

Hengesæk: hængedynd - *Tilsætninger*: tilføjelser. - *befordres*: ansættes som embedsmand. - *in puris naturalibus*: egl.: i den rene naturtilstand, dvs. uden nogen påklædning; her snarest: uden omsvøb. - *Sogne*: verdslige.

254

overgaaer al Forstand: Fil. 4,7. - *uskateerlige*: uvurderlige.

256

anslaaes: medregnes. - *Fortabelsens Ajvei*: if. Matt. 7,13.

257

et Ordsprog: her synes at sigtes til det latinske: *errare humanum est* (at fejle er menneskeligt), men dets fortsættelse plejer at lyde: men kun en tåbe fremturer i sin vildfarelse. - *desultoriske*: springende, her brugt i bet.: diskontinuerlig. - *Macbeth*: S.K. citerer Ludwig og Dorothea Tiecks oversættelse. I den engelske original står: Things bad begun make strong themselves by ill (som Østerberg oversætter: Ondt styrker alt hvad der begyndte slet). I S.K.s citat står ordret: »Gerninger, der er udsprunget af synd, får kun kraft og styrke gennem synd« (her har S.K. ændret den tyske tekst fra Sünden: synder). Macbeth mener på dette sted, at mordet på Duncan »styrkes« af det nye mord på Banquo, altså svarende til at »den ene Synd føder ny Synd af sig«.

381

258

impetus fart.

259

diætetisk: vedr. levevis.

260

Mephistopheles: *Faust*, I, Wald und Hohle, slutningen - *Aerostrat*: dvs. aerostat, luftballon. - *Macbeth ...*: S.K. citerer Ludwig og Dorothea Tiecks oversættelse. I Østerbergs oversættelse lyder stedet (II. akt, 3. scene, som i originalteksten): »fra nu af / er intet her paa Jordan Alvor værd, / alt er kun Tant; Mands-Dyd og Ry er døde«. *Gnade* (som svarer til Østerbergs »Mands-Dyd«) betyder ofte nåde (originalen har »grace«), men hos Shakespeare er der ikke tale om den guddommelige nåde, men om menneskelig yndest el. gunst.

261

det Omineuse: det skæbnesvangre.

262

de gamle Opbyggelsesskrifter: f.eks. Johs. Tauler, *Predigten*, Berlin 1842, III, s. 36 f.

264

cominus ... eminus: på nært hold (i nærkamp), på afstand (i fjernkamp). Begge udtryk tilhører det romerske militærsprog. - *er man eo ipso ...*: er man netop derved (langt borte), betyder dette, at man er langt borte.

265

Horreur: gysen. - *epigramatisk*: se note til s. 219.

266

Jøderne.. .forargedes....: Matt. 9,2-3.

267

Gud... er ikke Forvirringens Gud: 1. Kor. 14,33. - *Aristoteles*: Der refereres sandsynligvis til *Politik III, 11*, hvor A. dog kun ser ligheden mellem mængde og dyr som noget, der gælder i *nogle* tilfælde. - *saa slaaer det jo philosophice til...*: *philosophice*: filosofisk. I det følgende hentydes til D.F. Strauss, *Leben Jesu* (1836), som hævder, at Gud-mennesket er menneskeheden. - *idem per idem*: det samme ved (bevist ved) det samme, dvs. en cirkelslutning. Her synes udtrykket at betyde en fuldkommen identitet.

268

en Konge giver en friere Forfatning: I marts 1848 lovede Kong Frederik VII at give Danmark en konstitutionel forfatning; løftet blev opfyldt ved Grundloven af 5. juni 1849. - *aldrig opkommet i noget Menneskes Hjerte*: jf. 1.Kor. 2,9. - *cogito ergo sum*:jf. s. 245. at tænke er at være.

269

e concessis: ud fra indrømmelser; jf. ovenfor: Dog lad det nu saa være. - *saa lidet som ude paa Kirkegaarden ...*: S.K. citerer sig selv fra talen »Ved en Grav« (SK V 280). - *teleologisk*: hensigtsmæssigt bestemt - *Frygt og Basven*: Fil. 2,12.

270

item: ligeledes. - *tage sig af Spurve*: f. Matt. 10,29. - *Lærebogen*: i Balles Lærebog, dvs. Biskop Nicolai Edinger Balle, *Lærebog i den evangelisk-christelige Religion, til Brug i de danske Skoler* (1791), 1. kap., III, § 6, omtales Guds allestedsnærværelse. - *Abbreviatur*: forkortning, forenkling. Udtrykket bruges hos S.K. til at karakterisere logisk, abstrakt tænkning i modsætning til konkret virkelighed. - *comprehendit*: betyder både: begriber, og: omfatter. - *continentur*: holdes sammen.

271

opposita juxta ...: modsætninger fremtræder tydeligere ved at sættes ved siden af hinanden, - *prædiceres*: udsiges. - *via negationis... via eminentiæ* ad nægtelsens vej ... ad forstærkelsens vej. Udtryk i den skolastiske filosofi for to måder at bestemme Guds egenskaber på. Ad den første vej bestemmes de negativt ved at fraskrive Ham al endelighed og ufuldkommenhed, 382 ad den anden positivt ved at tillægge Ham de menneskelige dyder i fortrinlig grad. - *Accomodation*: Således kaldte man i oplysningstidens teologi den guddommelige åbenbarings tilpasning til menneskenes begrænsninger, fordomme og vildfarelser. - *ligesaa umuligt som et Fløitespil..* :jf. Platons *Apologi* 27 b.

272

anthropopatiske: som tildeler Gud menneskelige lidenskaber. - *overfare*: overkomme, magte. - *Kreaturer*: her: tilhængere.

273

sympathetisk Blæk: usynligt blæk. - *modo ponendo*: i positiv form, på den sættende el. ponerende måde; dvs. at gå ud fra, sætte, at kristendommen er usandhed - *Synd mod den Hellig-Aand*: Matt 12,31-32, Mark. 3,29. - *eviterende ... pedem referens*: undvigende ... vigende, idet man trækker sig tilbage.

274

Prinds Henrik: I *Henrik W* fremstilles Kronprins Henrik, den senere Henrik V, som Falstaffs soldebroder. - *indbyde Alle at komme til sig*: jf. Matt. 11,28.

275

salig Den, som ikke forarges paa mig: Matt 11,6. - *Historie-Maleri*: Med dette ord markeres, at der

refereres til S.K.S forlovelse med Regine Olsen fra efteråret 1840 til efteråret 1841, der blev hævet, fordi S.K. ifølge sin egen fremstilling mente sig ude af stand til at indgå ægteskab, af årsager hvis præcise karakter han ikke ønskede at røbe. Til gengæld lader han forfatterskabet myldre med mulige fortolkninger af denne forlovelseshistorie, men netop kun som *muligheder*: der gives ingen nøgle til den virkelige historie, ligesom den virkelige historie, i det omfang den kendes, selvfølgelig heller ikke er nogen nøgle til forfatterskabet, men en privat baggrund som forfatterskabet har *ladt bag sig*, og som er *uvedkommende* for forfatterskabets generelle fremstillinger. Der er, først og fremmest på grundlag af de mange antydninger i forfatterskabet og i de efterladte papirer, blevet fremsat mange teorier om, hvordan det faktisk forholdt sig: man kan gætte på fysiske og psykiske skavanker og på mørke punkter i fortiden; eller på at sådanne forholds betydning enten depressivt er blevet overdrevet eller etisk-religiøst er blevet bedømt ud fra en meget streng målestok; eller på at sådanne forhold ubevidst er blevet brugt som påskud for at undgå ægteskab, måske fordi S.K. foretrak at kunne koncentrere sig om sit forfatterskab; eller man kan gætte på forskellige kombinationer af de mange muligheder.

276

viscera: indvolde. - *en Græker*: se Plutarch, »De garrulitate« VIII: i at tale har vi mennesker, i at tie guder til lærere, idet vi jo iagttager tavshed ved hellige handlinger og mysterier. - *paa det at*: for at... - *Faderen og jeg er Eet*: Joh. 10,30. - *Døve høre...*: Matt 11,5. - *Enhver prøve sig selv*: 1. Kor. 11,27-28 (Den, der spiser brødet eller drikker Herrens kalk på uværdig vis, pådrager sig altså skyld over for Herrens legeme og blod. Enhver må prøve sig selv og så spise af brødet og drikke af kalken.) - *De ere Christi egne Ord*: der menes ordene: salig Den, som ikke forarges paa mig. - *mod Slutningen af sit Liv*: Matt 26,31.

383

277

berede ham Veien: sml. Mark. 1,2-3. - *den Elendigste af Alle*: jf. 1. Kor. 15,19. - *forøge mig den* Luk. 17,5. - *mon Troen findes paa Jorden*: jf. Luk. 18,8.

278

som man frækt har sagt: i digtet »Die Heimkehr« i Heines *Buch der Lieder* (1827). - *Kongeloven* Danmarks forfatning fra 1665 til 1849. - *fornemt*: hovmodigt, afvisende.

279

hvad tykkes Dig om Kristus: jf. Matt. 22,42. - *doketisk eller rationalistisk*: Duketismen lærte, at Kristus ikke havde virkelig menneskelig natur, men iførte sig et skinlegeme. Rationalismen benægter fuldstændig Kristi guddommelighed; Kristus er kun et menneske. - *Som Jødeme sagde om Kristus*: Matt 9,34, 12,24. Netop dette betegnes i Matt. 12,31-32 som »Synd mod den Hellig-Aand«.

»Ypperstepræsten...«

285

det at give saligere ...: Ap. G. 20,35.

287

Hvor skulde vigaae hen ...:jf. Joh. 6,68.

288

haver Salt i Eder selv ...: Mark. 9,50

289

kommer hid ... Alle L. : Matt. 11,28. - *Lilien paa Marken.* : Matt. 6,26-28. - *ikke det... hælde sit Hoved*: Luk. 9,58. - *de stredes endog om ...* : sml. Mark. 10,37.

290

Verdens Frelser: Joh. 4,42. - raab ei... paa: gør ikke kraftigt opmærksom på, klag ikke over.

292

hvem den onde Aand jo førte...: Matt. 4,1 ff 294 M. T.: min tilhører.

296

A. T.: andægtige tilhører. - Evangeliet om Phariseeren og Tolderen: Luk. 18,9-14. - stod for sig selv: Luk. 18,11, oversættes nu: trådte frem.

297

den øverste Plads ved Gjestebud: Luk. 14,8-10.

300

hvad Skriften siger om alle Toldere og Syndere: Luk. 15,1

302

til Lykke og Velsignelse: traditionel hilsen til én der har været til alters. - hiin Qvinde: Luk. 10,38-42.

303

at komme til Dig: sml. Matt. 11,28. - at blive i Dig: jf Joh. 15,4. - den fuldkomne Kjerlighed, der udjager Frygt: 1. Joh 4,18. - Synderinden: Luk. 7,37-50.

305

Sorrigs-Huus ... Gjestebuds-Huus: Præd. 7,2. - skjultere Indelukke: skriftestolen i de romersk-katolske kirker. - iLøndom: Matt. 6,6.

307

Menneskens Søn: ældre bibeloversættelse (nu. Menneskesønnen).

309

kommer hid alle I...: Matt. 11,28.

384

385

Indhold

<i>Frygt og Bæven</i>	5
<i>Tre opbyggelige Taler</i>	113
<i>Sygdommen til Døden</i>	161
Indholdsfortegnelse	167
»Ypperstepræsten« - »Tolderen« - »Synderinden«	281
Efterskrift	
1. At læse <i>Frygt og Bæven</i>	313
2. Tro og frihed	314
3. Abraham alene i verden	317
4. At få Isak igen	322
5. De pseudonyme skrifter og talerne i eget navn	326
6. At læse <i>Sygdommen til Døden</i>	329
7. Det ubevidste	331

8. Mellem himmel og jord	335
9. Kierkegaard mellem fortid og fremtid	337
10. Manuskripter og tekstkritik	346
11. Litteraturliste	346
12. Tillæg: Ny »Frygt og Bæven«	347
Noter	349
<i>Frygt og Bæven</i>	349
<i>Tre opbyggelige Taler</i>	367
<i>Sygdommen til Døden</i>	370
»Ypperstepræsten« - »Tolderen« - »Synderinden«	383